

КАМЕНЬ
„СВОБОДИ“
1955

И

В

КАЛЕНДАР
„СВОБОДИ”
НА 1955 РІК

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

PUBLISHED BY UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION

81-83 Grand Street, Jersey City 3, N. J.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ — БАЗА І СИМВОЛ АМЕРИКАНСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

В минулому, 1954-ому році, Український Народний Союз обходив 60-річчя свого існування та своєї праці. З цієї нагоди по всій країні відбулися відповідні ювілейні святкування, під час яких підкреслювано рішальну роль Українського Народного Союзу в організації, розвитку і творчості американсько-української спільноти та, зокрема, в її активній допомозі вільним змаганням Українського Народу. Один американський кореспондент, побувавши на одному з таких ювілейних святкувань, назвав У.Н.Союз „гордістю і надхненням для українців у всьому світі”. Доказом того твердження була зокрема ХХІІІ Конвенція У.Н.С., що відбулася в столиці країни, у Вашингтоні, в тиждень від 31-го травня до 5-го червня 1954. Цій конвенції переслав своє привітання президент Айзенгавер а особливо виступало на ній, вітаючи УНС і його членство та підкреслюючи їх заслуги для Америки і України 15 представників Конгресу і Уряду, між ними й найвищі провідники обидвох Палат Конгресу. На фото: загальний вид на залю під час конвенційних нарад.

З НОВИМ РОКОМ!

З НОВИМ РОКОМ, БРАТТЯ МИЛІ,
В НОВІМ ЩАСТІ, В НОВІЙ СИЛІ
РАДІСНО ВІТАЮ ВАС
І БАЖАЮ, ЩОБ В ЗДОРОВ'Ю,
В МИРІ, З БРАТНЬОЮ ЛЮБОВ'Ю
ВІДТЕПЕР ЩОВ НАМ ЧАС.

І БАЖАЮ, ЩОБ ТРУДЯЩЕ
ТЕ ЖИТТЯ ВАМ ЯКНАЙКРАЩЕ
БЕЗ ВІДИ МИНУЛО ВСІМ,
ЩОБ ДУМКАМИ МИ МІЦНІЛИ,
БАГАТІЛИ, НЕ ВІДНІЛИ,
ЩОБ ВЕСЕЛИЙ БУВ ВАШ ДІМ.

І БАЖАЮ, ЩОБ МИ ЗГІДНО,
СМІЛО, СВІДОМО, СВОБІДНО
ЙШЛИ ДО СПІЛЬНОЇ МЕТИ,
В СВОЇЙ ХАТІ ЖИТЬ ПО-СВОМУ,
НЕ КОРИТИСЯ НІКОМУ,
ЛАД НАЙКРАЩИЙ ЗАВЕСТИ.

ЩИРІЙ ПРАЦІ — БОГ ПОМОЖЕ!
ДАЙ ВАМ, БОЖЕ, ВСЕ, ЩО ГОЖЕ!

Іван Франко

Масей Сядньов

НОВИЙ РІК

Який ти в біса Новий Рік!
Старі і лихо, і розлука!
Коли б ти нове щось прирік —
Ми б радо стисли тобі руку!

Старий ти! Хоч на різний лад
Пісні про тебе трубадурять.
А ми чекаєм наздогад,
Немов вітрильники на бурю.

Уже й дримає не один,
Зневірений в прийдешнє свято.
В музей би їх, туди, туди,
Де сохи, древні та горбаті!

Я зрозумів закон землі
І підіймаю вгору слово:
Не будеш новим ти, коли
Самі тебе ми не обновим!

Переклав з білоруського
Леонид Полтава

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	19	С	Грудень 1954. Боніфатія
2	20	Н	Нед. перед Різдвом
3	21	П	Юліяни, Петр.
4	22	В	Св. вмч. Анастазії
5	23	С	10 муч. на Криті
6	24	Ч	Навечеріє Різдва. Євгена.
7	25	П	Різдво Христове
8	26	С	Собор Пр. Богор., Йосипа
9	27	Н	Нед. по Різдв. Стефана првм.
10	28	П	Муч. в Нік., Дом.
11	29	В	14,000 дітей убитих в Виф.
12	30	С	Анісії мч.
13	31	Ч	Меланії прор.
14	1	П	Січ. 1955. Обр. Г., Вас. Вел.
15	2	С	Сильвестра папи
16	3	Н	Неділя перед Богоявленням
17	4	П	Собор 70 апостолів
18	5	В	Навечеря Богоявл., Теоп.
19	6	С	Богоявлення Госп.
20	7	Ч	†Івана Хрестителя
21	8	П	Юрія й Емел.
22	9	С	Полієвкта мч.
23	10	Н	Неділя по Богоявленні
24	11	П	†Теодозія препод.
25	12	В	Татіяни свмч.
26	13	С	Єрм. і Страт. мч.
27	14	Ч	Отців в Сінаї
28	15	П	Павла і Івана прп.
29	16	С	Поклін кайд. Ап. Петра
30	17	Н	Неділя 32 по Зісл. Ст. Духа
31	18	П	Атаназія і Кирила

ЗАПИСКИ

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Дня 1. Січня: Новий Рік („Нью Йр'с Дей”).

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Січень

13. 1867. Андрусівська умова. Поділ України між Москвою й Польщу.
13. 1906. Перший український щоденник у Києві „Громадська Думка”.
18. 1654. Переяславська умова України з Московою
22. 1918. Проголошення самостійности України.
22. 1919. Проголошення в Києві злуки всіх українських земель.

ПРИГАДКИ НА СІЧЕНЬ: Взяти активну участь в Каляді на харитативні цілі ЗУАДК під час Різдвяних Свят; Відбути Свято Самостійности і Соборности із збірками Національного Датку до Народного Фонду УКК; Вшанувати роковини Крут; Відбути загальні збори товариств і організацій та скласти плян праці на біжучий рік.

Л Ю Т И Й

1955

FEBRUARY

н.	ст.	д.	СВЯТА	ЗАПИСКИ
1	19	В	Макарія прп.	
2	20	С	†Евтомія Бел. прп.	
3	21	Ч	Максима прп.	
4	22	П	Тимотея ап.	
5	23	С	Климентія свцм.	
6	24	Н	Неділя Митаря і Фарисея	
7	25	П	†Григорія Богослов.	
8	26	В	Ксенофонта прп.	
9	27	С	†Пер. м. Івана Золотоустого	
10	28	Ч	Єфрема прп.	
11	29	П	Пер. м. Ігнатії	
12	30	С	Трьох Святих	
13	31	Н	Неділя Блудного Сина	
14	1	П	Лютий. Трифона муч.	
15	2	В	Стрітєння Господнє	
16	3	С	Симеона й Анни пр.	
17	4	Ч	Ізидора прп.	
18	5	П	Агафії мч.	
19	6	С	Вукола прп.	
20	7	Н	Неділя м'ясопустна	
21	8	П	Теодора Стр.	
22	9	В	Никифора мч.	
23	10	С	Харлампія мч.	
24	11	Ч	Власія сщмч.	
25	12	П	Мелетія св.	
26	13	С	Мартиніяна прп.	
27	14	Н	Неділя Сиропустна	
28	15	П	Онисима ап.	
УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ				
Дня 12. лютого: Уродини Линколна („Линколнс Бирт Дей”)				
Дня 22. лютого: Уродини Вашингтона („Вашингтон'с Бирт Дей”)				
УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР				
Л ю т и й				
8. 1918. Берестейський мир між Україною і Центральними державами.				
22. 1894 Засновано УНСоюз.				
14. 1897. Помер письменник Пантелеймон Куліш.				
25. 1871. Народилася поетка Леся Українка.				

ПРИГАДКИ НА ЛЮТИЙ: Сплатити самому та подбати, щоб інші сплатили Національний Даток до Народного Фонду УКК за минулий рік, якщо цього ще не зроблено; Почати відготову до відсвяткування Шевченківських Роковин у березні; Приготовити зворот державного податку, хоч кінцевий речинець його оплати припадає в цьому році на половину квітня.

н.	ст.	д.	СВЯТА	ЗАПИСКИ
1	16	В	Памфіла свмч.	
2	17	С	Теодора Тирон. вмч.	
3	18	Ч	Лева Папи	
4	19	П	Архіпа ап.	
5	20	С	Лева єп. Кат.	
6	21	Н	Неділя 1 Великого Посту	
7	22	П	Євгенії муч., Атан.	
8	23	В	Полікарпа свмч.	
9	24	С	†1 і 2 н. гол. Ів. Хрест.	
10	25	Ч	Тарасія св.	
11	26	П	Порфірія св.	
12	27	С	Прокопія прп.	
13	28	Н	Неділя 2 Вел. Посту	
14	1	П	Березень. Евдокії муч.	
15	2	В	Теодота свщм.	
16	3	С	Евтропія і ін. мч.	
17	4	Ч	Герасима прп.	
18	5	П	Конона мч. Марка прп.	
19	6	С	42 муч. в Аморії	
20	7	Н	Нед. 3 В. Посту, Хрестопокл.	
21	8	П	Теофілякта	
22	9	В	Св. 40 мч. Севастійських	
23	10	С	Кондрата і ін. мч.	
24	11	Ч	Софронія патр.	
25	12	П	Теофана ісп.	
26	13	С	Пер. мощ. св. Никиф.	
27	14	Н	Неділя 4 Вел. Посту	
28	15	П	Агалія	
29	16	В	Юліяна свмч.	
30	17	С	Олексії прп.	
31	18	Ч	Кирила Єрусал.	

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР	
Березень	
4.	1861. Скасовано панщину в Україні.
5.	1950. Поляг в бою за Україну головний командант УПА, ген. Тарас Чупринка-Роман Шухевич.
9.	1814. Уродився Тарас Шевченко.
10.	1861. Помер Тарас Шевченко.
14.	1923. Рада Амбасадорів признала Галичину Польщі.
20.	1917. Створено Українську Центральну Раду в Києві.

ПРИГАДКИ НА БЕРЕЗЕНЬ: Місяць березень — місяць Шевченка. Обов'язково влаштувати і взяти участь у Шевченківському Святі та скласти щедру пожертву на культурні цілі; поробити підготову до успішного переведення збіркової акції Писанка на харитативні цілі ЗУАДКомітету з нагоди Великодніх Свят.

К В І Т Е Н Ь

1955

A P R I L

н.	ст.	д.	С В Я Т А	З А П И С К И
1	19	П	Хризантії і Дарії	
2	20	С	ОО. убит. в м. Сави	
3	21	Н	Неділя 5 Вел. Посту	
4	22	П	Василія свцм.	
5	23	В	Нікона прп.	
6	24	С	Захарія Печер.	
7	25	Ч	Благовіщення Пр. Богород.	
8	26	П	Собор Арх. Гавриїла	
9	27	С	Матрони	
10	28	Н	Неділя Квітна	
11	29	П	Марка і Кирила	
12	30	В	Івана Лівствичника прп.	
13	31	С	Іпатія	
14	1	Ч	Квітень. Мар. Єгип.	
15	2	П	Велика П'ятниця	
16	3	С	Никити прп.	
17	4	Н	Воскресення Христове	
18	5	П	Світлий Понеділок	
19	6	В	Світлий Вівторок	
20	7	С	Георгія св.	
21	8	Ч	Іродіона і ін. ап.	
22	9	П	Євпсихія мч.	
23	10	С	Терентія	
24	11	Н	Неділя Томина	
25	12	П	Василія	
26	13	В	Артемона	
27	14	С	Мартина	
28	15	Ч	Арест. і П. ап.	
29	16	П	Агафії мч.	
30	17	С	Симеона прп.	
УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ				
Дня 5. квітня: Велика П'ятниця. (Гуд Фрайдей')				
УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР				
Квітень				
17. 1847. Арештували Тараса Шевченка.				
22. 1920. Варшавський договір Головного Отамана Петлюри з Польщею.				
28. 1915. Вої УСС на Макінці.				
29. 1848. Вибір Богдана Хмельницького гетьманом				

ПРИГАДКИ НА КВІТЕНЬ: Під час Великодніх Свят намагатись зберігати і відсвіжувати українські народні традиції; Де тільки трапляється нагода, робити публічні виставки писанок та при допомозі цієї ділянки української мистецької творчості поширювати Правду про Україну; Обов'язково скласти пожертву на Писанку для харитативної акції ЗУАДКомітету.

н.	ст.	д.	С В Я Т А
1	18	Н	Неділя Мироносиць
2	19	П	Івана староз, Пафн.
3	20	В	Гавриїла мч.
4	21	С	Януарія сщмч.
5	22	Ч	Теод. і Віт. прп.
6	23	П	†Юрія вмч.
7	24	С	Сави Стр. мч.
8	25	Н	Неділя Розслабленого
9	26	П	Василія свщмч.
10	27	В	Стефана прп.
11	28	С	Ясона і Сосипатра ап.
12	29	Ч	9 муч. в Кизиці
13	30	П	†Якова ап.
14	1	С	Травень. Єремії прор.
15	2	Н	Неділя Самарянки
16	3	П	Теодозія Печерського
17	4	В	Пелагії мчц.
18	5	С	Ірини мч.
19	6	Ч	Йова Многостр.
20	7	П	Явлення Чесного Хреста
21	8	С	†Івана Богослова
22	9	Н	Неділя Сліпонародженого
23	10	П	Симеона Зилота
24	11	В	Кирила і Methodія
25	12	С	Єпифанії
26	13	Ч	Вознесення Господис
27	14	П	Ізидора
28	15	С	Пахомія
29	16	Н	Неділя Св. Отців
30	17	П	Андроніка
31	18	В	Петра і Діоніс. мч.

З А П И С К И

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Дня 30. травня: Пропам'ятний День („Меморіал” або „Декорейшен Дей”)

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Т р а в е н ь

- 15. 1848. Скасування панщини в Галичині.
- 18. 1648. Перемога Богдана Хмельницького під Жовтими Водами.
- 23. 1938. Вольшевицький агент убив полк. Євгена Коновальця в Роттердамі.
- 25. 1926. Убито отамана Симона Петлюру в Парижі.
- 28. 1916. Помер Іван Франко.
- 30. 1876. Царський указ про заборону українського письменства в Росії.

ПРИГАДКИ НА ТРАВЕНЬ: Вже тепер подумати про вакації для себе і своєї родини та замовити собі місце на СОЮЗІВЦІ, а дітей зголосити до відпочинково-виховних таборів для молоді; Вшанувати роковини Івана Франка; Вшанувати роковини смерті Головного Отамана Симона Петлюри та полк. Євгена Коновальця відповідними імпрезами.

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	19	С	Патрикія свщмч.
2	20	Ч	Талалея мч.
3	21	П	Вознесення Господнє
4	22	С	Пресв. Євхар. (на нед.)
5	23	Н	Зіслання Св. Духа
6	24	П	Пресв. Трійці
7	25	В	Ярополка кн.
8	26	С	Карпа ап.
9	27	Ч	Терап. свщмч.
10	28	П	Никити єп.
11	29	С	Теодозії прмч.
12	30	Н	Неділя Всіх Святих
13	31	П	Єрмія
14	1	В	Червень. Юстина
15	2	С	Никифора
16	3	Ч	Лукіяна мч.
17	4	П	Митрофана єп.
18	5	С	Доротєя свмч.
19	6	Н	Неділя 2 по Зісл. Св. Духа
20	7	П	Теодота, Артемі
21	8	В	Теодора Стр., Єфрема
22	9	С	Кирила св.
23	10	Ч	Тимотея свщмч.
24	11	П	†Вартоломея і Вар.
25	12	С	Онуфрія Вел. прп.
26	13	Н	Неділя 3 по Зісл. Св. Духа
27	14	П	Єлисея, Методія
28	15	В	Амоса прор.
29	16	С	Тихона єп.
30	17	Ч	Мануїла і С. мч.

ЗАПИСКИ

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Червень

7. 1843. Помер о. Маркіян Шашкевич.
8. 1919. Перемога Української Галицької Армії під Чортковом.
9. 1653. Перемога Богдана Хмельницького під Ватогом.
14. 1569. Люблинська Унія.
18. 1709. Перше зруйнування Січі москалями.

ПРИГАДКИ НА ЧЕРВЕНЬ: Відбути піврічні збори товариств і організацій та перевірити їхню діяльність; Обов'язково вирівняти залеглості до центральних інституцій, зокрема сплатити Національний Даток до УНФонду, як хто того ще не зробив; Забезпечити місце для дітей на вакації в літніх виховних таборах; Замовити собі місце на вакації на СОЮЗІВЦІ.

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	18	П	Леонтія мч.
2	19	С	†Юди Тад. ап.
3	20	Н	Неділя 4 по Зісл. Св. Духа
4	21	П	Юліяна
5	22	В	Євсевія свмч.
6	23	С	Агрипіни мч.
7	24	Ч	Різдво св. Ів. Хрестителя
8	25	П	Февронії прпм.
9	26	С	Давида прп.
10	27	Н	Неділя 5 по Зісл. Св. Духа
11	28	П	Кира й Івана
12	29	В	Петра і Павла апост.
13	30	С	Собор 12 Апостолів
14	1	Ч	Липень. Косми і Дамяна
15	2	П	†Полож. Ризи Пр. Богород.
16	3	С	Яжита і Анат. св.
17	4	Н	Неділя 6 по Зісл. Св. Духа
18	5	П	Атаназія
19	6	В	Юліянії кн.
20	7	С	Томи і Акакія прп.
21	8	Ч	Прокопія мч.
22	9	П	Панкратія сщмч.
23	10	С	†Антонія Печ. прп.
24	11	Н	Неділя 7 по Зісл. Св. Духа
25	12	П	Прокла й Іл.
26	13	В	Собор св. Арх. Гавриїла
27	14	С	Акили ап., Кир муч.
28	15	Ч	†Волод. Вел. кн. України
29	16	П	Атиногена
30	17	С	Маріяни вмч.
31	18	Н	Неділя 8 по Зісл. Св. Духа

ЗАПИСКИ

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Дня 4. липня: День Незалежності („Independence Day“)

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Л и п е н ь

1. 1910. Вбито студента А. Коцка на львівському університеті.
7. 1569. Перемога гетьмана І. Виговського над москалями під Конотопом.
16. 1919. Українська Галицька Армія переходить Збруч.
27. 1649. Перемога Богдана Хмельницького під Збаражем.

ПРИГАДКИ НА ЛИПЕНЬ: Якщо на цей місяць припадають Ваші вакації, Ви використаєте їх найкраще для свого здоров'я, відпочинку і розваги, пробувши їх на СОЮЗІВЦІ; Ви скріпите своє фізичне і духове здоров'я, як використовуватимете СОЮЗІВКУ на проведення там вільних від праці кінців тижня.

СЕРПЕНЬ

1955

AUGUST

СВЯТА				ЗАПИСКИ			
н.	ст.	д.					
1	19	П	Мокрини				
2	20	В	Ілїї прор.				
3	21	С	Симона і Івана прп.				
4	22	Ч	Марії М., Ф. свщмч.				
5	23	П	Трофима мч.				
6	24	С	†Бориса і Гліба мч. Хр.				
7	25	Н	Неділя 9 по Зісл. Св. Духа				
8	26	П	Єрмолая				
9	27	В	Пантелеймона вмч.				
10	28	С	Прохора і ін. ап.				
11	29	Ч	Калиніка мч.				
12	30	П	Сили і ін. ап.				
13	31	С	Євдокима прав.				
14	1	Н	Неділя 10 по Зісл. Св. Духа				
15	2	П	Перенесення мощ. св. Степ.				
16	3	В	Ісааків прп.				
17	4	С	7Молодців в Ефезі мч.				
18	5	Ч	Євсигнія мч.				
19	6	П	Преображення Господнє				
20	7	С	Дометія і Пас. мч.				
21	8	Н	Неділя 11 по Зісл. Св. Духа				
22	9	П	Матєя ап.				
23	10	В	Лаврентія мч.				
24	11	С	Євпала мч.				
25	12	Ч	Фотія і Ап. мч.				
26	13	П	Максима ісп.				
27	14	С	Михєя пр.				
28	15	Н	Успення Прєсв. Богородиці				
29	16	П	Перен. Обр. Госп.				
30	17	В	Мирона мч.				
31	18	С	Фльора і Лавра мч.				

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР	
Серпень	
1.	1913. Померла поетка Леся Українка.
4.	1687. Вибрано Івана Мазєпу гетьманом.
10.	1648. Перемога Богдана Хмельницького під Пилявцями.
14.	988. Хрищення України.
14.	1775. Друге зруйнування Січі москалями.
15.	1856. Народився Іван Франко.
20.	1920. Договір у Севр признав Галичину окремою Державою.

ПРИГАДКИ НА СЕРПЕНЬ: Літній сезон використати насамперед для свого фізичного і духового відпочинку, а найкращі можливості такого відпочинку забезпечить Вам СОЮЗІВКА, вакаційно-відпочинкова оселя Українського Народного Союзу в горах Кетскіл біля Кергонксон у стейті Нью Йорк.

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	19	Ч	Андрея С. мч.
2	20	П	Самуїла пр.
3	21	С	Тадея ап.
4	22	Н	Неділя 13 по Зісл. Св. Духа
5	23	П	Іринея, Лупша
6	24	В	Євтихія свмч.
7	25	С	Вартоломея і Тита
8	26	Ч	Адріана і Наталії мч.
9	27	П	Пімена прп.
10	28	С	Мойсея прп.
11	29	Н	Н. 14 по З. Св. Д. †Усік. І. Хр.
12	30	П	Олександра
13	31	В	Генадія патр.
14	1	С	Вересень, †Нов. Рік церк.
15	2	Ч	Мамонта мч.
16	3	П	Антима свщмч.
17	4	С	Вавила свщмч.
18	5	Н	Неділя 15 по Зісл. Св. Духа
19	6	П	Чудо Арх. Михайла
20	7	В	Созонта свмч.
21	8	С	Різдво Пресв. Богородиці
22	9	Ч	Йоакима і Анни
23	10	П	Минодори і Митродори
24	11	С	Теодори прп.
25	12	Н	Неділя 16 по Зісл. Св. Духа
26	13	П	Корнила сотн.
27	14	В	Воздвиження Чесного Хр.
28	15	С	Никити вмч.
29	16	Ч	Євфимії вмч.
30	17	П	Софії, Віри, Надії, Любови

ЗАПИСКИ

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Перший понеділок вересня: День Праці („Лейбор Дей“)

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Вересень

1. 1939. Гітлер зі Сталіном напали на Польщу.
2. 1709. Помер гетьман Іван Мазепа.
10. 1914. Перший бій УСС з москалями під Сянками.
16. 1668. Гадяцька умова гетьмана Виговського з Польщею.
22. 1918. Відкриття в Києві українського університету.

ПРИГАДКИ НА ВЕРЕСЕНЬ: Кінчаються вакації й треба думати про новий сезон громадської праці; Відбути повакаційні збори товариств та намітити дальший плян праці; Вакаційний сезон на СОЮЗІВЦІ триває теж у вересні; Подбати про запис дітей до шкіл і зокрема до українських шкіл, де такі існують, або на курси українознавства, де таких шкіл нема.

н.	ст.	д.	С В Я Т А
1	18	С	Євменія єп.
2	19	Н	Неділя 17 по Зісл. Св. Духа
3	20	П	Євстаха, Татіяни
4	21	В	Кіндрата ап.
5	22	С	Фоки свщмч.
6	23	Ч	Зачаття Івана Хрестителя
7	24	П	Теклі первмч.
8	25	С	Євфрозини прп.
9	26	Н	Н. 18 по З. С. Д. †Пр. Ів. Бог.
10	27	П	Калістрата
11	28	В	Харитона прп.
12	29	С	Киріяка прп.
13	30	Ч	Григорія свщмч.
14	1	П	Жовтень. †Покр. Б.
15	2	С	Кипріяна свщмч.
16	3	Н	Неділя 19 по Зісл. Св. Духа
17	4	П	Єротєя, Вероніки
18	5	В	Дам'яна Печер. прп.
19	6	С	†Св. Томи ап.
20	7	Ч	Сергія і Вакха мч.
21	8	П	Пелегії прп.
22	9	С	†Якова ап.
23	10	Н	Неділя 20 по Зісл. Св. Духа
24	11	П	Філіпа, Теофана
25	12	В	Андрикона мч.
26	13	С	Карпа мч., Косми прп.
27	14	Ч	Параскевії прп.
28	15	П	Євфримиї прп. і Лукіяна
29	16	С	Лонгіна сот.
30	17	Н	Неділя 21 по Зісл. Св. Духа
31	18	П	†Луки єванг.

З А П И С К И

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Дня 12. жовтня: День Колумба („Коломбос Дей“)

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Ж о в т е н ь

- 10. 1648. Облога Львова Богданом Хмельницьким.
- 12. 1915. Вої УСС з москалями в Семиківцях.
- 19. 1918. Українські Національні Збори у Львові проголосили на українських землях Австрії Українську Державу.
- 21. 1624. Наскок козаків на Царгород.

ПРИГАДКИ НА ЖОВТЕНЬ: Місяць жовтень є місяцем збірки фондів на видавання дитячого журналу „ВЕСЕЛКА” при „Свободі” та місяцем книжки. Не забудьте вислати свою пожертву на ВЕСЕЛКУ, вирівняти свою передплату і скласти свою Добровільну доплату до передплати „Свободи” та поповнити свою бібліотеку новими книжками з книгарні „Свободи”.

СВЯТА				ЗАПИСКИ	
н.	ст.	д.			
1	19	В	Йоїла прор.		
2	20	С	Артемія вмч.		
3	21	Ч	Іляр. В. пр.		
4	22	П	Аверкія єп.		
5	23	С	Якова ап.		
6	24	Н	Неділя 22 по Зісл. Св. Духа		
7	25	П	Маркіяна		
8	26	В	Дмитрія вмч.		
9	27	С	Нестора мч.		
10	28	Ч	Параскеви мч.		
11	29	П	Євфимія		
12	30	С	Зиновія і Зиновії мч.		
13	31	Н	Неділя 23 по Зісл. Св. Духа		
14	1	П	Листопад. †Косми і Дам.		
15	2	В	Акиндина мч.		
16	3	С	Акепсіма мч.		
17	4	Ч	Йоанікія В. пр.		
18	5	П	Галактіона мч.		
19	6	С	Павла і ін. мч.		
20	7	Н	Неділя 24 по Зісл. Св. Духа		
21	8	П	Св. Арх. Михаїла		
22	9	В	Онисифтра		
23	10	С	Єраста і ін. ап.		
24	11	Ч	Міни і Віктора		
25	12	П	†Йосафата свщмч. (п. н.)		
26	13	С	†Івана Золотоустого		
27	14	Н	Неділя 25 по Зісл. Св. Духа		
28	15	П	Гурія і Самоне		
29	16	В	Матея ап.		
30	17	С	Григорія єп. чудотв.		
УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ					
Четвертий четвер листопада: День Подяки („Тенкесівінг Дей”)					
УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР					
Листопад					
1. 1918. Українці переймають владу в Галичині.					
6. 1872. Народився Маркіян Шашкевич.					
19. 1918. Бій Січових Стрільців під Мотовилівкою.					

ПРИГАДКИ НА ЛИСТОПАД: Відсвяткувати роковини Листопадового Зриву відповідними імпрезами та скласти щедру пожертву на допомогу інвалідам Українських Армій; Використовувати осінній сезон на культурно-освітню працю, влаштування аматорських театральних вистав, доповідей, вечорів ітп. Перевірити та вирівняти залеглих до центральних організацій, зокрема сплату,

Г Р У Д Е Н Ь

1955

D E C E M B E R

н.	ст.	д.	С В Я Т А
1	18	Ч	Плат. і Ром. пр.
2	19	П	Авдія пр.
3	20	С	Григорія і Прокла прп.
4	21	Н	Н.26 по З.С.Д. Введ. в хр.Бог.
5	22	П	Филимона
6	23	В	Амфілоха, Олекс.
7	24	С	Катерини вмч.
8	25	Ч	Климентя папи
9	26	П	Алипія Стовп.
10	27	С	Якова Прерс. вмч.
11	28	Н	Неділя 27 по Зісл. Св. Духа
12	29	П	Парамона
13	30	В	†Андрія перевозв.
14	1	С	Грудень. Наума пр.
15	2	Ч	Авакума пр.
16	3	П	Софонія пр.
17	4	С	Барвари і Гв. Дам.
18	5	Н	Неділя 28 по Зісл. Св. Духа
19	6	П	Миколая чудотв.
20	7	В	Амврозія єп.
21	8	С	Патапія єп.
22	9	Ч	Неп. Зачаття Пр. Богородиці
23	10	П	Мини і ін. мч.
24	11	С	Данила Ст., Леонтія
25	12	Н	Неділя Праотців
26	13	П	†Євстр. і Авкс.
27	14	В	Филимона мч.
28	15	С	Елевтерія свщмч.
29	16	Ч	Аггея пр.
30	17	П	Даниїла і 3 мол.
31	18	С	Севас. і ін. мч.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Дня 25. грудня: Різдво Христове („Кристмас“)

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Г р у д е н ь

- 8. 1868. Оснування „Просвіти” у Львові.
- 14. 1918. Війська Директорії Української Народньої Республіки зайняли Київ.
- 19. 1240. Татари зруйнували Київ.
- 21. 1761. Царський уряд скасував Гетьманщину.
- 23. 1873. Оснування Наукового Товариства імені Шевченка у Львові.

З А П И С К И

ПРИГАДКИ НА ГРУДЕНЬ; Робити підсумки річної праці, відбувати збори організацій і товариств, продовжувати культурно-освітню працю, влаштовувати Свято-Миколаївські дитячі імпрези та поробити підготову до Коляди на харитативні ціні ЗУАДКомітету під час Різдвяних Свят.

КАЛЕНДАР

Що таке календар?

Слово календар походить від латинського “calendarium”, а це знову від слова “calendae”, яким означувано початок кожного місяця.

Основою кожного календаря є астрономічні зміни дня й ночі, періоди місяця й пори роки. День і ніч, себто доба, у всіх народів уже від найдавніших часів служили на означення короткого протягу часу. Довший протяг часу, наприклад рік або ряд років, під такий спосіб мірення не підходив, тому всі народи почали покористуватися місяцем і його астрономічними змінами від одної повні до другої і цей протяг часу також у багатьох мовах задержав назву місяця. Рік після всіх майже календарних систем виносив дванадцять місяців по 29 і по 30 днів. Але що ні рік, ні час обороту місяця не виказують округлого числа днів, тому поставали різні системи для обчислювання часу, а кожна система тим самим творила окремих календар.

На протязі віків постало багато календарів; деякі з них задержалися ще по нинішній день. З важніших це календарі: єгипетський, грецький, жидівський, китайський, перський, юліанський і ліліанський або григоріанський.

Єгипетський календар.

У старинних єгиптян мірилом часу був рік, що складався з 12 тридцятидennих місяців і 5 додаткових днів. Цей період часу відповідав більш-менш протягові часу, в якому відбувалися розливи Нілю, а саме Ніль, головна ріка Єгипту, виступала з берегів що 365 днів і 6 годин. Через кожних чотири роки розливи відбувалися на один день пізніше і тому початок року автомативно посувався взад. У звязку з цим на протязі 1461 років зміни в природі, тобто пори року і розливи Нілю, відбувалися тільки 1460 разів, значить лишався зайвий рік. Щоби його усунути, єгипетські астрономи завели так званий період Сиріюса, що зачинався днем першого місяця в момент сходу зірки Сирія. Зайвий рік зовсім відкидали і цей період обнімав 1460 соняшних років.

Грецький календар.

Основою числення часу у греків був спочатку місячний рік, зложений з 12 місяців по 29 і 30 днів. Згодом установили вони період восьми років, в якому до другого п'ятого і восьмого додавали по місяцеві. З огляду на це, що цей період виказував різницю півтора доби, грецький астроном Ментон в 430 році перед Христом, запропонував 19-річний період, в якому 12 років мало б по 12 місяців а 7 по 13 місяців. Різниця виносила тільки $\frac{1}{4}$ доби. В часах Арістотеля, астроном Каліпп зладив період 76 років, в якому рік обіймав $365\frac{1}{4}$ днів, тобто такий сам, що і в юліанському календарі.

Жидівський календар.

Жидівський рік оснований на рухові місяця довкола землі і ділився на звичайний і переступний.

Звичайний рік має 12 місяців, а переступний 13. Днів в місяці є 29 і 30. Від греків прийняли жиди ментонський, 19-літній період. Початок доби вважають жиди захід сонця. Уживаний тепер у жидів календар походить щойно з XI століття по Христі і уложив його рабін Гілеель Ганасі.

Китайський календар.

Основою китайського календаря є місяць і соняшний рік при 19-річному періоді, в якому сім років має по 13 місяців, а решта по 12. Місяць зачинається повнею; доба ділиться на 12 годин.

Перський календар.

Перський календар подібний був до єгипетського. Рік складався спершу з 365 соняшних днів і ділився на 12 місяців по 30 днів. Крім цього додавали по 5 днів до кожного року. В XI столітті перський календар змінили і від того часу що чотири роки почали додавати по одному дневі. Потім це робили щоп'ять років.

Юліанський календар.

Юліанський календар повстав в 46 р. по Христі в часі панування Юлія Цезара. Спочатку римський календар виносив 304 днів і ділився на 10 місяців, а саме: березень, квітень, травень, червень, липень, серпень, вересень, жовтень, листопад і грудень. Коли римляни завоювали Єгипет, прийняли вони від єгиптян їх календар і додали ще два місяці: січень і лютий. Щоби як слід урегулювати справу календаря, Юлій Цезар запросив з Єгипту астронома Созігена і цей зладив новий календар, який зберігся до наших часів під іменем юліанського.

Юліанський календар має $365\frac{1}{4}$ днів. На кожні чотири роки, три були звичайні і числили 365 днів, а четвертий був переступний при 366 днях. За переступний рік вважали той, якого два останні числа без решти діляться на чотири. Додатковим днем в переступному році був день 24 лютого, який рахували два рази. Початком року був перший день березня, а основним роком числення 707 рік від заснування Риму. Пізніше початок року перенесено на день 1. січня. Юліанський календар прийняла церква на Нікейському соборі в 325 році по Христі.

Григоріанський календар.

Соняшний рік виносить 365.2422 днів, а після юліанського календаря $365\frac{1}{4}$. Наслідком цього повстас там різниця, а саме 0.0078 дня менше. Ця різниця протягом 128.5 років наростає до одного дня, так що юліанський календар постійно відбігає від початку соняшного року. В XVI столітті ця різниця виносила вже 19 днів. Тоді то астроном Людвик Лілій зладив проєкт нового календаря, який затвердив папа Григорій XIII. і видав приказ завести такі зміни: замість 5. жовтня 1582 р. вважати 15. жовтня 1582 р. і переступним роком вважати кожний четвертий рік, але ті роки, що кінчаються двома зерами, вважати

звичайними, крім тих, що діляться без решти на чотири. Новий календар названо григоріанським або новим стилем, хоч у дійсності повинен він називатися ліліанським в честь свого творця.

Різниця між юліанським і григоріанським календарями виносилася в 1582 р. 10 днів, в 1700 р. 11 днів, в 1800 р. 12 днів, а тепер виноситься 13. Оба ці календарі християнські, це значить, що числять початок ери від народження Христа, а цілий рік присвячений або пам'яті святих або різним християнським торжествам. Християнський календар в юліанському стилі датується від VI століття і є твором римського абата Діонізія Егізіана. Прийнявся він дуже поволі. Като-

лицька Португалія прийняла його в XV віці, православна Росія щойно в XVIII віці, а єгипетські копти не узнають його по нинішній день.

Ця сама історія була й з календарем в новому стилі. Німці, як протестанти, довго не хотіли його прийняти, бо трактували це як приказ папи і прийняли його щойно в 1700 р. Англія прийняла його ще пізніше а саме 1752 р., однак перед тим уряд мусів побороти великий спротив населення, який в багатьох випадках мав кривавий перебіг. Сьогодні новий стиль обов'язує серед всіх культурних націй, за вимком церков східних обрядів.

ПЕРЕДСКАЗУВАННЯ ПОГОДИ

Наука не дала ще й досі певних ознак, не винайшла ще прирядів, при допомозі яких можна б безсумнівно вгадувати погоду заздалегідь. Барометр показує погоду на протяг кількох годин.

Однак старі господарі вміють відгадувати погоду наперед, нероз дуже докладно, тому подаємо знаки, на основі яких можна вгадувати погоду, щоб й інші поспробували.

А ними є

Повітря

Погода буде:

1. Коли є велика роса по заході сонця.
2. Як по небі пливають білі вовняні хмари.
3. Як під час дощу зірветься вітер.
4. Як рано куриться, а передусім на весну.
5. Як покажеться сильна мряка, передусім ранком, і потім опаде на землю. Але й хоч би піднеслася вгору, то розходить на боки.
6. Як блискає, а нема жадної хмари, то буде спека.

До щ буде:

1. Як перед сходом сонця покажуться червоні або чорно-брунатні хмари.
2. Як тягнуться широко від сходу або від заходу хмари: червоні, темно-зелені або воднисті.
3. Як постануть від заходу сонця хмари сірі, або сподом чорні, а зверху червоні (слота).
4. Як пливають з вітром густі чорні хмари. А чим чорніші і ширше засягають, тим довше тривати буде дощ.
5. Мрака, яка довго стоїть у повітрі, впаде з дощем. Так само як закуряться верхи гір, або над шпильками стоять хмари.
6. Як тут і там крутиться вітер, а найбільше від заходу.
7. Як по заході сонця, головно під час повні, нема роси.
8. Дощ ворожать також вітри, що нагло постають (вихри) і підривають солому, порох і т. п.
9. Як з далека чути дзвони, поїзд і т. п., буде дощ.

Вітри будуть:

1. Як довкола сонця або місяця показуються червоначі круги.
2. Як сонце має на собі всілякі краски і з хмар розпускає багряне проміння.
3. Як постають темні стовпи пороку й соломи і йдуть на захід, буде повітряна труба.
4. Як зорі занадто миготять — будуть великі вітри.
5. Як вітер не впокоїться по заході сонця, то буде довго тривати.
6. Східний вітер триває тільки до вечора.
7. Південний вітер найчастіше віє при зрівнянні дня з ніччю.
8. Коло 20 серпня бувають звичайно вітри при сході сонця.

Огонь і дим

Погода буде:

1. Як дим іде з коминів і з огнищ у гору.
2. Як свічка в хаті палиться спокійно і зміряє вгору.

До щ буде:

1. Як дим з коминів і огнищ стелиться низом.
2. Коли свічка горить неспокійно, а довкола її вогня твориться райдуга.

Звірята і птахи

Погода буде:

1. Як кури йдуть скоро на сідала.
 2. Як сови під час дощу зачнуть перекликатися.
 3. Як круки і ворони літають і кружать неспокійно.
- До щ буде:
1. Як вівці дуже халчиво пасуться, чи їдять пашу.
 2. Як пси скубають траву.
 3. Як кури й інші дріб довго під вечір не йдуть спати.
 4. Як когути дуже піють.
 5. Як теркочуть по городах маленькі жабки.
 6. Як ластівки дуже неспокійні і довго літають по заході сонця.

7. Як товар вертає швидко з поля, реве і неспо-
кійно, можна сподіватися бурі.

Знаки зима й морозу

1. Як сонце при сході, або заході брунатно-бліде, або зелено-жовте — буде зимно.
2. Як зимою сонце червоніше й ясніше чим зви-
чайно, а до того вітер віє від сходу або півночі — бу-
де гострий мороз.
3. Як місяць у три дні по нові або по повні пока-
жуться темний або брунатний — буде строга зима.

Громи

1. Як весною, літом, чи осінню ввечері сонце про-
зирає крізь густішу хмару, а на дворі тепло — будуть
громи.
2. Чорні хмари звичайно вагітні громом.

3. Найбільше громів несуть хмари жовто-червоні
і темно-гранатові.

Загальні знаки щодо пір року

1. Перелетні птахи, що вчасно тікають у вирій, во-
рожать скору зиму.
2. Слотлива зима дає лихий урожай, але добрий
збір трави й сіна.
3. Як весна тепла й суха, будуть гарні овочі.
4. Сухий березень, а мокрий травень, буде гарний
урожай.
5. Як гостра зима, то буде гаряче літо.
6. Слотлива осінь не добра на врожай.
7. Як на лат. Марії Громничної мороз, буде скоро
весна, як навпаки, будуть іще сніги й морози.
8. Як у перших днях червня дощі, то звичайно й
липень слотливий.
9. Як у червні що 3-4 дні дощ, буде слота в серпні.

ПОАЗБУЧНИЙ ВИКАЗ СЛОВ'ЯНСЬКИХ СВЯТИХ

Богодар 9. листопада	Красислав 17. квітня.
Богомир 13. січня.	Любомир 1. травня.
Богуслав 29. квітня.	Любомира 21. III., 24. III. і 24. VII.
Богухвал 18. березня.	Любослав 12. квітня.
Богдан 19. березня.	Людомир 10. листопада.
Богданна 6. лютого.	Людослав 30. листопада.
Богдар 27. травня.	Лютослав 26. жовтня.
Бойомир 6. січня.	Мечислав 1. січня.
Божена 14. березня.	Милослав 3. липня.
Божеслава 31. травня.	Милош 25. січня.
Болеслав 22. VII. і 19. VIII.	Мирон 17. серпня.
Борис і Гліб 9. серпня.	Мирослав 26. лютого.
Бронислав 16. жовтня.	Мирослава 26. липня.
Вудислав 1. березня.	Мстислав 8. січня.
Ванда 23. червня.	Мстислава 9. березня.
Вислав 7. VI. і 9. XII.	Олег 7. серпня.
Витослав 22. січня.	Ольга 24. липня.
Вірослав 27. лютого.	Остромир 4. серпня.
Властимир 23. жовтня.	Пребислав 22. жовтня.
Войтх 23. квітня.	Предислав 23. лютого.
Володимир 16. I., 9. IV. і 28. VII.	Перемислав 13. IV. і 30. X.
Володимира 9. I. і 11. VIII.	Прибислав 27. січня.
Володислав 3. квітня.	Радивой 10. липня.
Володислава 13. грудня.	Радомир 28. I. і 16. XI.
Всеволод 6. листопада.	Радослав 15. липня.
Вячеслав 15. IV. і 28. IX.	Ратимир 19. січня.
Годислав 22. березня.	Ратислав 2. червня.
Годимир 31. жовтня.	Родослав 2. III. і 8. IV.
Горислав 28. листопада.	Ростислав 17. I. і 4. IX.
Гнівомир 8. лютого.	Славобій 25. лютого.
Гримислав 12. жовтня.	Славомир 17. V. і 5. XI.
Дам'ян 27. вересня.	Славомира 23. грудня.
Держислав 16. липня.	Станислав 5. II., 8. V. і 18. XI.
Добромир 4. I. і 5. VI.	Станимир 2. жовтня.
Доброслав 10. січня.	Судомир 2. квітня.
Довгослав 18. червня.	Святополк 1. VI. і 25. IX.
Домослав 15. січня.	Святослав 7. I. і 3. V.
Збігнев 17. III. і 1. IV.	Святош 12. березня.
Збоїслав 28. червня.	Томир 27. листопада.
Здислав 29. січня.	Томира 24. травня.
Здобислав 30. липня.	Томислав 21. грудня.
Земислав 13. жовтня.	Яромир 11. IV. і 28. V.
Зимовит 19. жовтня.	Ярополк 18. січня.
Ізяслав 6. липня.	Ярослав 21. I. і 25. IV.
Казимир 4. березня.	
Казимира 21. серпня.	

ТЕРМОМЕТРИ

Порівняльна скаля

Цельзія	Фаренгайт	Цельзія	Фаренгайт
100°	точка кипін- ня води	212°	25
95		203	20
90		194	15,5
85		185	12,8
78,9		174	10
75	кипить аль- коголь	167	7,2
70		158	5
65		149	1,7
60		140	0
55		131	точка замер- зання води
52,8	тісто топніє	127	— 1,1
50		122	— 5
45,8		113	— 6,7
42,2		108	— 10
40		104	— 12,2
33,7	теплота крові	98	— 15
35		95	— 17,8
32,2		90	— 20
30		86	— 25
26,7		80	— 30
			— 35
			— 40

Щоб перемінити ступні Фаренгайта на Цельзія, треба відняти 32, поділити одержану різницю через 9 і потім помножити через 5.

Щоб перейти з Цельзія на Фаренгайта, треба помножи-
ти через 9, поділити через 5 і додати 32.

„СІМ ЧУДЕС” НЬО ЙОРКУ:

1. Статуя Свободи (The Statue of Liberty) при в'їзді до
Ньюйоркського порту.
2. „Емпайр Стейт Билдінг” (The Empire State Building,
5th Ave. & 34th St. — найвищий у світі хмародер.
3. Ракефелер Сентер і Радіо Ситі (Rockefeller Center &
Radio City), W. 50 St. — 5th Ave.-6th Ave.
4. Metropolitan Museum of Art, 5th Ave. & 83rd St.
5. George Washington Bridge, 2-ий найдовший міст у США.
6. Coney Island, найдовша і найпопулярніша пляжа.
7. Палац Об'єднаних Націй, E. 42nd St. & 1st Ave.

З'ЄДИНЕНІ ДЕРЖАВИ АМЕРИКИ

Стейти, столиця, простір, населення

50 НАЙВІЛЬШИХ МІСТ ЗДА З Т. ЗВ. МЕТРОПОЛІ-ТАЛЬНОЮ ОКРУГОЮ

Стейт:	Величина:	Столиця:	Населення:
1. Alabama	51,609 кв. м.	Mongomery	3,061,743
2. Arizona	113,909 "	Phoenix	749,587
3. Arkansas	53,104 "	Little Rock	1,909,511
3. California	158,693 "	Sacramento	10,586,223
5. Colorado	104,247 "	Denver	1,325,089
6. Connecticut	5,009 "	Hartford	2,007,280
7. Delaware	2,057 "	Dover	318,085
8. Florida	58,560 "	Tallahassee	2,771,305
9. Georgia	58,876 "	Atlanta	3,444,578
10. Idaho	83,557 "	Boise	588,637
11. Illinois	56,400 "	Springfield	8,712,176
12. Indiana	36,291 "	Indianapolis	3,934,224
13. Iowa	56,290 "	De Moines	2,621,073
14. Kansas	82,276 "	Topeka	1,905,299
15. Kentucky	40,395 "	Frankfort	2,944,806
16. Louisiana	48,523 "	Baton Rouge	2,683,516
17. Maine	33,215 "	Augusta	913,774
18. Maryland	10,577 "	Annapolis	2,343,001
19. Massachusetts	8,257 "	Boston	4,690,514
20. Michigan	58,216 "	Lansing	6,371,766
21. Minnesota	84,068 "	St. Paul	2,982,483
22. Mississippi	47,716 "	Jackson	2,178,914
23. Missouri	69,674 "	Jefferson City	3,954,653
24. Montana	147,138 "	Helena	591,024
25. Nebraska	77,227 "	Lincoln	1,325,510
26. Nevada	110,540 "	Carson City	160,084
27. New Hampshire	9,304 "	Concord	533,242
28. New Jersey	7,836 "	Trenton	4,835,329
29. New Mexico	121,666 "	Santa Fe	681,187
30. New York	49,576 "	Albany	14,830,192
30. North Carolina	52,712 "	Raleigh	4,061,929
31. North Dakota	70,665 "	Bismarck	619,636
32. Ohio	41,222 "	Columbus	7,946,627
33. Oklahoma	69,919 "	Oklahoma City	2,233,351
34. Oregon	96,981 "	Salem	1,521,341
35. Pennsylvania	45,333 "	Harrisburg	10,498,012
36. Rhode Island	1,214 "	Providence	791,896
37. South Carolina	31,055 "	Columbia	2,117,027
37. South Dakota	77,047 "	Pierre	652,740
39. Tennessee	42,244 "	Nashville	3,291,718
40. Texas	267,339 "	Austin	7,711,194
41. Utah	84,916 "	Salt Lake City	688,862
42. Vermont	9,609 "	Montpellier	377,747
43. Virginia	40,815 "	Richmond	3,318,680
44. Washington	68,192 "	Olympia	2,378,963
45. West Virginia	24,181 "	Charleston	2,055,552
46. Wisconsin	56,154 "	Madison	3,434,575
47. Wyoming	97,914 "	Cheyenne	290,529
48. Dist. of Columbia	69 "	Washington	802,178
Commonwealth of Puerto Rico	3,435 "	San Juan	2,210,703
Зорганізовані території ЗДА:			
Alaska	586,400 "	Juneau	128,643
Hawaii	6,455 "	Honolulu	499,794

1	New York	12,911,994
2	Chicago, Ill.	5,495,364
3	Los Angeles, Calif.	4,367,911
4	Philadelphia, Pa.	3,671,048
5	Detroit, Mich.	3,016,197
6	Boston, Mass.	2,369,986
7	San Francisco-Oakland, Calif.	2,240,767
8	Pittsburgh, Pa.	2,213,236
9	St. Louis, Mo.	1,681,281
10	Cleveland, Ohio	1,465,511
11	Washington, D. C.	1,464,089
12	Baltimore, Md.	1,337,373
13	Minneapolis-St. Paul, Minn.	1,116,509
14	Buffalo, N. Y.	1,089,230
15	Cincinnati, Ohio	904,402
16	Milwaukee, Wis.	871,047
17	Kansas City, Mo.	814,357
18	Houston, Texas	806,701
19	Providence, R. I.	737,203
20	Seattle, Wash.	732,992
21	Portland, Oreg.	704,829
22	New Orleans, La.	685,405
23	Atlanta, Ga.	671,797
24	Dallas, Texas	614,799
25	Louisville, Ky.	576,900
26	Denver, Colo.	563,832
27	Birmingham, Ala.	558,928
28	San Diego, Calif.	556,808
29	Indianapolis, Ind.	551,777
30	Youngstown, Ohio	528,498
31	Albany-Schenectady-Troy, N. Y.	514,490
32	Columbus, Ohio	503,410
33	San Antonio, Texas	500,460
34	Miami, Fla.	495,084
35	Rochester, N. Y.	487,632
36	Memphis, Tenn.	482,393
37	Dayton, Ohio	457,333
38	Norfolk-Portsmouth, Va.	446,200
39	Allentown-Bethlehem-Easton, Pa.	437,824
40	Akron, Ohio	410,032
41	Tampa-St. Petersburg, Fla.	409,143
42	Springfield-Holyoke, Mass.	407,255
43	Toledo, Ohio	395,551
44	Wilkes-Barre-Hazleton, Pa.	392,241
45	Omaha, Nebr.	366,395
46	Fort Worth, Texas	361,253
47	Hartford, Conn.	358,081
48	Wheeling, W. Va.—Steubenville, Ohio	354,092
49	Syracuse, N. Y.	341,719
50	Knoxville, Tenn.	337,105

ВЕЛИЧИНА І НАСЕЛЕННЯ ВСІХ ЧАСТИН СВІТУ
У 1950 Р.

Континент	Населення (округло)	Простір у кв. клм.	На 1 кв. клм.
Африка	198,000,000	30,140,000	7
Північна Америка	216,300,000	24,276,000	9
Південна Америка	110,400,000	17,764,000	6
Азія (без СССР)	1,272,000,000	26,859,000	47
Європа (без СССР)	395,400,000	4,955,000	80
Океанія (Австралія з Тихо-Ок. Обширом)	12,900,000	8,558,000	2
СССР	193,000,000	22,271,000	9
Разом	2,400,000,000	134,823,000	18

В суді.

Суддя до бандита:
— І ви, обвинувачений, мали відвагу задля одного долляра позбавити життя людину?
Бандит: — Пане суддя, для мене й то щось значить. Тут долляр, там долляр...

ІНШІ ОБШИРИ, АДМІНІСТРОВАНІ З'ЄДИНЕНИМИ ДЕРЖАВАМИ:

Обшир Каналу і Панамськино Канал — 648 кв. миль, з того 372 кв. м. суходолу.
Дівичі Острови (Virgin Islands) 132 кв. м., столиця Charlotte Amalie, населення 26,665.
Острів Guam, 206 кв. м., столиця Agana, мешканців 59,498.
Острови Samoa, 76 кв. м., столиця Pago Pago, мешканців 18,937.
Острови Wake і Midway, 4 і 28 кв. м.
Острови Canton і Enderbury — на спілку з Англією.
Острови Cardlines, Marianas, Marchalls — вірча адміністрація під протекторатом Об'єднаних Націй — населення 85,000.

ПОРІВНЯННЯ ГОДИН В АМЕРИЦІ Й У ШИРОКОМУ СВІТІ

ЗДА мають т. зв. „звичайний час” — Стандарт Тайм — від 1883 р., а 19 березня 1918 р. Конгрес доручив Між-стейтовій Торговельній Комісії встановити докладний час для різних зон країни. ЗДА поділено на 3 зони звичайного часу, якими є часові зони Східня, Центральна, Гірська і Тихоокеанська. Час у тих зонах рахується від 75-го, 90-го, 105-го й 120-го полуденника на захід від Грінвічу. У кожній з отих зон час є повільніший (пізніший) на 5, 6, 7 чи пак 8 годин від часу Грінвічу.

На межі між Східньою часовою зоною в ЗДА і Центральною лежить напр. місто Apolachicola на Флориді, зараховане до Східнього часу (зони). На межі Центральної і Гірської зон такі міста користуються центральним звичайним часом: Мардо Мекенсі, Савт Дакота; Філіпсбург, Кензас; Стоктон, Кензас; Плейнвіл, Кензас; Елліс, Кензас; — всі інші в тій самій смузі — мають гірський звичайний час. Всі місцевості на межі між Гірською і Тихоокеанською часовою зонами вживають гірського звичайного часу, за винятком м. Гантінгтон у стейті Орегон, що має тихоокеанський час. Впродовж останніх 15 років названа вгорі Комісія перевела різні зміни щодо часу для окремих частин країни. В тій самій морі:

12 година вполудне звичайного східнього часу 12 o'clock noon Eastern Standart Time	11 година перед пол. центрального часу 11 A. M. Central Standart Time
Atlanta, Ga. Baltimore, Md. Boston, Mass. Buffalo, N. Y. Charlston, N. C. & W. Va. Cincinnati, Ohio Cleveland, Ohio Columbus, Ohio Detroit, Mich. Miami, Fla. New York, N. Y. Newark, N. J. New Haven, Conn. Philadelphia, Pa. Pittsburgh, Pa. Washington, D. C. Wilmington, Del.	Birmingham, Ala. Bismark, N. D. Chicago, Ill. Dallas, Tex. Des Moines, Iowa Galveston, Tex. Houston, Tex. Indianapolis, Ind. Kansas City, Mo. Louisville, Ky. Memphis, Tenn. Milwaukee, Wis. Minneapolis, Minn. New Orleans, La. Oklahoma City, Okla. St. Louis, Mo. Topeka, Kans. Kans. Tulsa, Okla., Wichita

10 год. ранку гірського часу — 10 A. M. Mountain Standart Time	9 год. ранку тихоокеанського часу — 9 A. M. Pacific Standart Time
Albuquerque, N. Mex. Boise, Idaho Butte, Montana Cheyenne, Wy. Denver, Colo. Helena, Ark. Pierre, S. D. Phoenix, Ariz. Salt Lake City, Utah Santa Fe, New Mex.	Los Angeles, Calif. Portland, Ore. Reno, Nevada San Francisco, Calif. Seattle, Wash. Spokane, Wash. Tacoma, Wash.

П'яний.

Під вуличною лампою стоїть п'яний і кричить на ціле горло:

- Петре! Петре!
- Підходить поліціант:
- Чого так кричите серед ночі?
- Я кличу свого товариша.
- То не можете тихше?
- Коли ж він аж в Європі.

КОЛИ У НЮ ЙОРКУ Є 12 ГОД. ВПОЛУДНЕ, ТО НАСТУПНІ МІСТА У СВІТІ МАЮТЬ ТАКИЙ ЧАС:

Александрія	7	попол.
Амстердам	6	попол.
Атени	7	попол.
Багдад	8	веч.
Берлін	6	попол.
Бомбай	10:30	веч.
Бремен	6	попол.
Брюсель	6	попол.
Букарешт	7	попол.
Будапешт	6	попол.
Буенос Айрес	2	попол.
Варшава	6	попол.
Відень	6	попол.
Гонг Конг	1	попол. наст. дня
Данцінг	6	попол.
Делі	10:30	веч.
Женева	6	попол.
Істанбул	7	попол.
Йокогама	2	попол. наст. дня
Київ	7	попол.
Львів	6	попол.
Ленінград	8	веч.
Лондон	5	попол.
Мадрид	5	попол.
Монреал	12	впол.
Москва	8	веч.
Осьль	6	попол.
Париж	5	попол.
Ріо де Жанейро	2	попол.
Рим	6	попол.
Токіо	2	попол. наст. дня
Шангай	1	попол. наст. дня
Штокгольм	6	попол.
Тегеран	8:30	веч.
Цюрих	6	попол.

МІРИ І ВАГИ.

12 інчів (inches) — 1 стопа (foot)
3 стопи (feet) — 1 ярд (yard)
5,280 стіп — 1,760 акрів — 1 миля (mile)
9 кв. стіп (9 стіп ²) — 1 кв. ярд (ярд ²) sq. yard
4,840 кв. ярдів — 43,560 кв. стіп — 1 акр. (acre)
640 акрів — 1 кв. миля
16 унцій (ounces) — 1 пайнт (pint)
2 пайнти (pints) — 1 кварта (quart)
4 кварта (quarts) — 1 гальон (gallon)
27 11/32 грейнів (grains) — 1 драма (dram)
16 драм (drams) — 1 унція (ounce)
16 унцій (ounces) — 1 фунт (pound)
100 фунтів (pounds) — 1 сотнар (hundredweight)
20 сотнарів — 2,000 фунтів — 1 тонна (ton)
1 стопа — 12 інчів — 30.48 см.
1 ярд — 36 інчів — 3 стопи — 91.44 см. — 0,914 м.
1 миля — 63,360 інчів — 5,280 стіп — 1,609.34 м.
1 метр — 39.37 інчів — 3.28(0833) стіп — 1.09(3611) ярдів — 100 см.
1 кв. миля — 640 акрів
1 гектар (ha) — 2,471.04 акрів — 10,000 кв. м.

Має час.

Господиня: — Не можу вас нічим спомогти. Грошей не маю, а обід буде щойно за годину.
Прощак: — Ну, то годі. Буду мусів вже ту годину заждати...

НАСЕЛЕННЯ З'ЄДИНЕНИХ ДЕРЖАВ

Усе населення З'єдинених Держав, включно зі збройними силами, стаціонавними поза межами ЗДА, нараховувало на день 1 серпня 1953 року округло 159,959,000 душ. У порівнянні з днем 1 квітня 1950 р. це населення зросло на 8,827,000 душ.

Населення ЗДА за віком, коліром і статтю, за переписом з 1950 р.

Вік	загалом	білі				колірові	
		чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Всі роки	150,697,361	74,833,239	75,864,122	67,129,192	67,812,836	7,704,047	8,051,286
нижче 5 р.	16,163,571	8,236,164	7,927,407	7,244,211	6,940,293	991,953	987,114
5 до 9 "	13,199,685	6,714,555	6,485,130	5,915,130	5,681,422	779,425	803,688
10 " 14 "	11,119,268	5,660,399	5,458,869	4,944,535	4,749,994	715,864	708,875
15 " 19 "	10,616,598	5,311,342	5,305,256	4,685,825	4,644,695	625,517	660,561
20 " 24 "	11,481,828	5,606,293	5,875,535	5,002,782	5,176,405	603,511	699,130
25 " 29 "	12,242,260	5,972,078	6,270,182	5,349,707	5,575,097	622,371	695,085
30 " 34 "	11,517,007	5,624,723	5,892,284	5,080,610	5,275,721	544,113	616,563
35 " 39 "	11,246,386	5,517,544	5,728,842	4,955,941	5,102,532	561,603	626,310
40 " 44 "	10,203,973	5,070,269	5,133,704	4,573,529	4,616,761	496,740	516,943
45 " 49 "	9,070,465	4,526,366	4,544,099	4,080,174	4,089,180	446,192	454,919
50 " 54 "	8,272,188	4,128,648	4,143,540	3,756,125	3,779,314	372,523	364,226
55 " 59 "	7,235,120	3,630,046	3,605,074	3,350,888	3,344,844	279,158	260,230
60 " 64 "	6,059,475	3,037,838	3,021,637	2,829,399	2,823,207	208,439	198,430
65 " 69 "	5,002,936	2,424,561	2,578,375	2,223,014	2,362,572	201,547	215,803
70 " 74 "	3,411,949	1,628,829	1,783,120	1,513,308	1,668,267	115,521	114,853
75 " 79 "	2,152,400	1,001,785	1,150,615	933,330	1,083,538	68,455	67,077
80 " 84 "	1,125,351	504,971	620,380	472,524	585,018	32,447	35,362
85 і більше	576,901	236,828	340,073	218,160	313,956	18,668	26,117

Повищі цифри не стосуються збройних сил ЗДА поза межами країни.

Індіан було в ЗДА в 1950 р. -----	343,410
Жидів було в ЗДА в 1952 р. разом з Канадою -----	5,205,000
в Нью Йорку -----	2,100,000
в Ізраїлі -----	1,437,000

ВОЄННІ ВТРАТИ ВСІХ УЧАСНИКІВ У 1-й СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Держава:	Змобілізовані:	Вбиті й померші:	Ранені:	Полонені й пропавші:	Всі втрати:
А л ь я н т и:					
Росія	12,000,000	1,700,000	4,950,000	2,500,000	9,150,000
Франція	8,410,000	1,357,000	4,266,000	537,000	6,160,800
Велика Британія	8,904,467	908,371	2,090,212	191,652	3,190,235
Італія	5,615,000	650,000	947,000	600,000	2,197,000
ЗДА	4,355,000	126,000	234,300	4,500	364,800
Японія	800,000	300	907	3	1,210
Румунія	750,000	335,706	120,000	80,000	537,706
Сербія	707,000	45,000	133,148	152,958	331,100
Бельгія	267,000	13,716	44,686	34,659	93,061
Греція	230,000	5,000	21,000	1,000	27,000
Португалія	100,000	7,222	13,751	12,318	33,291
Чорногора	50,000	3,000	10,000	7,000	20,000
Усього	42,188,810	5,152,115	12,831,004	4,121,090	22,104,209
Ц е н т р а л ь н і д е р ж а в и:					
Німеччина	11,000,000	1,773,700	4,216,058	1,152,800	7,142,558
Австро-Угорщина	7,800,000	1,200,000	3,620,000	2,200,000	7,020,000
Туреччина	2,850,000	325,000	400,000	250,000	975,000
Болгарія	1,200,000	87,500	152,390	27,029	266,919
Усього	22,850,000	3,386,200	8,388,448	3,629,829	15,404,477
Взагалі	65,038,810	5,538,315	21,219,452	7,750,919	37,508,686

ВОЄННІ ВТРАТИ ЗДА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ:

Рід зброї:	у бойових діях:	вбиті:	ранені:
Армія	11,260,000	318,274	565,861
Фльота	4,183,466	102,821	37,778
Летунство	669,100	91,718	67,207
Всього	16,112,566	407,828	670,846

Інші учасники Корейської війни по стороні Об'єд. Націй:

	Вбиті:	Ранені:	Пропавші:	Разом:
Австралія	291	1,240	39	1,570
Бельгія	97	350	5	452
Канада	291	1,072	21	1,384
Колумбія	140	452	65	657
Етіопія	120	536		656
Франція	288	818	18	1,124
Велика Британія	710	2,278	1,263	4,251
Греція	169	543	2	714
Голландія	111	589	4	704
Нова Зеландія	34	80	—	114
Філіппіни	92	299		57
Південна Африка	20	—		16
Сіям	14	794	5	813
Туреччина	717	2,246	167	3,130

ВОЄННІ ВТРАТИ З'ЄДИНЕНИХ ДЕРЖАВ

У КОРЕЙСЬКІЙ ВІЙНІ:

(за час від 25 червня 1950 до 27 липня 1953)

	Вбиті:	Ранені:	Пропавші:	Разом:
Армія	20,903	78,253	6,713	105,869
Фльота	393	1,575	78	2,046
Морська піхота	3,764	23,617	493	27,874
Летунство	544	47	671	1,262
Загалом	25,604	103,492	7,955	137,051

С Л О В О

„В почині було Слово”
(Єв. Іоанна I. 1)

В почині за подій містичних,
У небі був таємний рух,
Там поміж вирів хаотичних,
Носився тихо творчий Дух.

Землі він ранок ніс живущий,
Світало в кожному куті,
Скрізь, наче на Купала в пущі,
Розлив він чари золоті.

Блакиті безкрай неозорий
Туманом раннім заволик,
Курились тихо діл і гори,
І грало море оддалік.

Повіяв він і в слово, в звуки
Думки таємні одяглись.
І понад тихі гори й луки
Кудись чайками понеслись...

Дихнув і дав початок Музі,
Заграла кобза на землі.
Затьохкав соловейко в лузі
І степ гимн сонцю слав в імлі.

Лунало скрізь співуче Слово,
Плило, неслося з гір, степів.
Шуміли радісно діброви
І чувся моря вільний спів.

Землі святу співучість давши,
Краси й гармонії взірець,
Нічні примари розігнавши
Над світом сьв його Творець.

О, творче Слово й звуки ранку!
І я вам тихий спів несу,
Бо ж ви одбили на світанку
І розум Божий і красу.

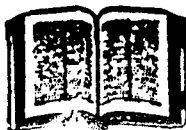
О, діти сонця та блакиті!
Нема й за бурь для вас утрат,
Віки ви живете на світі,
І давня „тьма вас не об'ять”.

Ніщо здолати Вас не може!
Ви — давній лік від бурь, тривоги,
Бо в Вас живе таємство Боже,
Бо ж звук і Слово був сам Бог.

Мов світяться крізь морок темний,
Пливе й до мене світлий рій,
І шепоче про якийсь таємний
Далекий край душі моєї.

Жива „гармонія світів”
Первісні чари скрізь розлила.
Я в їй розплинутись би хтів,
Мов у блакиті хмарка біла.

О, сонце й звуки — звуків море,
Що мріє, ваблячи мене!
Пірну я в нього, й тихе горе
Й землі вже спів мій не клене.

НА МЕЖІ

У прірвах простору майоріють зорі. Є між ними велетні, що помістили б в собі мільйони наших сонць, зате складаються вони з дуже розріджених газів; є, карлики, що їх густота є неймовірно велика: наперсток речовини, принесений на нашу землю з зірки Куйпера 70-8247, важив би 30 тонн! Це тому, що усі атоми зірки є цілковито зйонізовані, позбавлені електронних оболонок.

Такої речовини не вміємо витворити штучно на землі, з чого виходить, що атомова бомба й інші

осяги Дубового Провалля (Овк Рідж) ще не є на вершинах!

Є між зорями зірки подвійні і потрійні, що кружать довкола спільного осередку ваги; деякі системи є так дивачно побудовані, що — за докладним годинником — наступає між обома партнерами виміна речовини, як у зірки Бета Ліри (ці зірки досліджував П. Гутнік, Нім. Акад. Наук). Є зірки типу Дельта Цефеї, про які ми вже гуторили. Найновіші дослідники (Тун Бругтенкате, Мільне, Йордан, Штернінген)

пояснюють явище цих останніх тим, що вони творять властиво один великий атом (ліпше: речовинну одиницю), „пульсор”. Якщо дрижання поверхневих шарів зірки відповідає через резонанс дрижання ядра, тоді ми це дрижання зауважуємо, як гігантський віддих. В іншому випадку зауважаємо змінливість типу „Міри”. Є, знані нам вже, зірки типу „Нових”, що їх в останньому часі досліджували Мак Лафлін і Бірман.

А поміж цими всіма зірками тягнуться хмари сильно розріджених речовин (таких розріджень ми ще не в силі витворити нашими апаратурами) мряки в стислім значенні цього слова, як ось блискуча хмара в сузір'ї Оріона або темна мряка, що заклоноє перед нами частину Чумацького Шляху, із-за чого він, як нам здається, має вигляд двох відног.

Всі ці зорі, хмари, мряковини, кудись летять, мають свої власні рухи, мають свій початок і кінець, мають свою історію.

Ось колись в заранні віків... Та дозвольте застерегись, що про різні факти і дії, що їх тут порушую, існують різні погляди серед астрономів, різні гіпотези і теорії. Якщо наводжу котрусь з них, то не тому, що вона одинока, або що з нею тільки погоджуюся. Діється це тому, що скромні розміри цієї гутірки не дозволяють на енциклопедичний відіт. Хотілося б лише попровадити вас на береги нинішнього знання і на прикладах показати, як високо літає людський дух.

Ось колись в заранні віків постало Сонце. Від мільйонів літ воно прямує в напрямі свого „апексу”, що лежить побіч ясної Веги. Колись довелося йому перелетати блискучою стрілою згадану хмару газів в Оріоні. Ця соняшна подорож не лишилася без впливу на землю. Хмара Оріона має два великі рамена. Під час занурення соняшної системи в хмару розріджених газів наступило на землі зменшення соняшного промінювання (інсоляції). Сонце не давало стільки тепла, що передтим, на землі ставало холодно... Під час мільйонолітньої мандрівки через оба рамена мряки, наступали на землі холодні періоди ледових епох, перервані теплою добою переходу між обома раменами. Сьогодні імла Оріона далеко поза нами: як прозоре мушчине крильце вона зоріє серед нетрів цього прекрасного сузір'я.

Але і це сузір'я належить до великої системи Чумацького Шляху, що раз на чверть мільярда літ оточує своє магічне коло довкола спільного всім його зіркам осередку — ми є безплатними пасажирами на цій полум'яній карузелі! При тім Чумацький Шлях біжить — з зростальною швидкістю у безвіть, шпораз збільшуючи свою віддаль від других подруг — Молочних Доріг, що їх Великий Архітект завів у просторі. Раз на тисячі літ спалахне на ших шляхах пожар супернової зірки; спалахне, даючи вість, що сповнилася знов одна з найбільших містерій зористого буття.

Спирочисись на бистроумних дослідах Чандрезіхара, Цвікого, Дірака і інших, німецький учений Паскуаль Йордан оголосив 1947 р. гіпотезу про супернові, що сильно схвилювала і астрономів — і філософів. Згідно з нею супернові є новопосталими, свіжо сотвореними небесними тілами. І свідчать, у формі

колосальної катастрофи, про події ще більше загадкові, як усе, що було дотепер предметом людських наукових розважань.

З'ясуємо отож підстави тверджень Йордана!

А. Згідно з законом Доплера, треба вяснити пересунення смужок у дугах далеких Чумацьких Шляхів у сторону червені тільки тим, що ці далекі галактики віддаляються від нас; радше не від нас, а одні від одних, так як віддалювалися б поодинокі міста на землі, коли б вона була баллоном і її хтось надував. Мешканець кожного міста мав би тоді вражіння, що стоїть на місці, а інші міста віддаляються від нього. В дійсності немає тут жадного упривілейованого міста. Як тільки справа цієї „втечі” мряковин стала відома, подав отець Леметр свій погляд, що, уявивши собі перебіг дії взад, мусів всесвіт бути дуже малий колись, — можливо, що він і повстав з одного атому. Незадовго по оголошенні поглядів о. Леметра, подав де Сіттер свою гіпотезу „пульсуючого всесвіту”, захопивши нею астрономів.

Стало ясно, що назрівають нові часи для шляхетної науки астрономії, науки, що вилучила кров і ненависть зі свого словника.

Отож при такому розширюванні всесвіту, звільняється певна скількість енергії. Бо згідно з законом загального тяжіння Нютона, меншає енергія гравітації, можливо отже, що надвишка зароблена десь і колись перетворюється в масу. Зауважуємо, що, за новими поглядами, речовина є тільки іншою формою енергії.

Певно, теорія зглядности відкидає поняття гравітації, впроваджуючи на її місце кривизну простору. Та це не змінює нічого на енергетичній господарці всесвіту. (Справа кривизни простору чи переміни енергії в матерію є також темами гідними уваги!).

За теорією Чандрезіхара, випрацьованою передовсім для „білих карликів”, не сміє густота зірок переступати певних границь. Переносячи („екстраполюючи”) цей закон на більші зірки, виходить, що і вони „не сміють” переступити певних границь густоти. Довкола них замкнулася б метрика простору.

В цьому місці Йордан запитує: Чому не сміє? І продовжує: приймім альтернативу, що зірки, які зі „старости” набули питомених „старим” зіркам прикмет, є „звироднілі” (ентартет), що довкола них замикається метрика простірної геометрії, що через це ані найменший промінь з неї не входить до нашого простору. Ба, така зірка навіть не заслонить інших зірок, що лежать „за нею”. Це спершу дивне. Мож всловом „за нею” розуміємо, що коли переведемо прямку від нас до зірки тоді ця прямка стріне в дальшій дорозі якусь іншу зірку, що лежить „за нею”. Це й було б так, якби в просторі нашого світу правила Евклідова геометрія, що її уживаємо в нашому обмеженому докїллі. Але в дійсності простір є закривлений, такі прямки як згадана, взагалі не існують. Кожна „прямка” — і промінь світла — обійде замкнену зірку великим луком і однак дістанеться до зірки „за нею”.

Виходить, що зірка, довкола якої замкнувся простір, взагалі випала з нашого простору, зникла, перестала в нашому світі існувати. Де поділася? Хто

знає, чи наш світ не є чотиророзмірним творивом, завішеним у п'ятирозмірному надпросторі.

Звичайно, це скупченість тяжких назв і понять! Та це не повинно нас бентежити. Людському племені, що жило в добі Коперніка, також багато речей не помічалось в голові. Маймо ж надію й ми, що, з бігом літ, сьогоднішні поняття стануть загальним добром — і предметом навчання в середніх школах, і що наші потомки так звикнуть до нових — для нас ще незвичних — тез, як ми звикли до законів Кеплера і Ньютона, хоч і як дивними вони видавалися їхнім сучасникам.

І ось так само, як одна зірка зникає з нашого світу, з нашого простору, так само може інша до цього світу увійти, — з-поза меж, що їх наше і певне ще кілька слідуєчих поколінь не відкриє. Знаємо, що така зірка виповнить прогалину в енергетичній господарці нашого світу. Можна довести, що подія її входу мусить статись надзвичайно швидко.

Якщо назвемо „елементарним відтинком часу” добу, яку потребує світляний промінь, щоб перелетіти дорогу рівну промірові електрону, тоді відтинок часу, в якому нова зірка з'являється в нашій просторі, виноситиме 20 квадрильйонів таких одиниць (коло одної секунди).

Цій події будуть товаришити різні інші фізичні й астрофізичні явища, але для нас найбільше цікавою буде історія цієї події. З рахунків Йордана виходить, що зірка перед входом до нашого простору мусить мати так велику температуру, що її частинки порушуються практично зі швидкістю світла. Спочатку є така зірка зложена з самих нейтронів, у густоті атомового ядра. Протягом коло одної тисячної секунди наступає її злиття з нашим космосом. Тепер зірка експандує зі швидкістю світла. Висока її температура і цілий фізичний стан сприяє випромінюванню надзвичайно твердих (себто проникливих) електромагнітних хвиль, таких саме, яких ми зауважуємо у космічних проміннях.

Все це цілковито згоджується з подіями, що їх ми спостерігаємо при появі супернових.

Ці розважання переносять Йордан на сам космос: легко зробити висновок, що і він поставив через експансію супернової, — природно, з далеко більшим енергетичним потенціалом. Виходить, що наш світ,десь в глибині віків, заледве в десять секунд від Початку, мав все такі вже розміри нашого сонця, хоч масу мільярд разів меншу. За цей короткий час він вже розпався на більйон дрібних зір, — мряювин ще не було — вони з'явилися десять більйонів секунд (30 мільйонів літ) — пізніше. Щойно поупливі багатьох мільйонів літ по цій драмі, поставило сонце і його планети.

Усі ці розважання — НА МЕЖІ! — є одна тільки в згоді з математичними рівняннями, що оцерають масу світу в залежності від його віку, коли приймемо, що у всесвіті править не Айнштайнівська теорія гравітації, але її розширена форма, т. зв. проєктивна теорія гравітації, випрацьована передовсім Калозою і Вебленом.

Стоїмо НА МЕЖІ. Знаємо так багато про світ! Знаємо так жахливо мало!

Але: назвимо на хвилю відтинок часу рівний 25000 років — одним роком! В цьому мірильці існує людськість тільки кількисот літ. Від першого проблиску справжнього інтелекту, від часу різьб на косях, мальявил в еспанських печерах — минуло тільки кілька літ! Від початку історичних народів не минуло ще й чверть року. Скажемо: ми ще живемо у провесні людськості. Наше життя — у цьому — як на космічне числення — скромному мірильці — це час від народин дитини до її першого крику. А час кількох наших днів, що їх нераз так глибоко переживаємо, дорівнює одному кліпненню ока.

Поміж часом, що його потребує світло, щоб перелетіти крізь атом, а часом, що минув від постановня світу, від хвилини, коли Всегеометр зависив його в надпросторах, порушивши вперше стрілки світового годинника, стоїть людина — зі своїми прагненнями, здобутками, похибками, мріями і надіями. Перед нею — невідомий шлях, понад нею — НА МЕЖАХ — полуменні ЗОРІ.

Ірина Ш. Шуварська

НАД НІАГАРОЮ

Здавалося, що Бог душею лине в світ
і духом білим силу незміренну накриває,
у ритм життя і вічності, незбагненим звичаєм,
влива захоплення чуття живі,
що в грудях наповняють береги безкраї.

Здавалося, і я дивилась в водоспад;
в мені замовкли голоси бажання неблаганні:
я бачила немов початок і кінець, і чула: загуло радіння
велично з водняних дзвіниць, — рука завершена із хвиль
їх підійма,
і втіху вічності на смуток схилених голів склоняє.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В НАЙКОРОТШОМУ ОГЛЯДІ

Історія знає східних слов'ян уже в стадії племінного розрізнення. Перша держава, що постала на території України, була витвором тої південної групи східнослов'янських племен, з якої постала українська народність. Норманські вікінги-варяги дали цій державі династію Рюриковичів і, не виключене, саме ім'я „Русь”. Уже в IX ст. в Києві сидять князі Рюриковичі. Під їх

Князь Ярослав Мудрий

проводом українські племена (особливо поляни), об'єднані в одному державному центрі, розвивають небувалу енергію, і протягом X ст. підбивають майже всі східнослов'янські племена (пізніші великоруси і білоруси) та значну кількість фінських племен на півночі. Молода держава опановує степові простори на південному сході, пробиває собі шляхи на Кавказ, до Візантії і до нижнього Дунаю. Її інтереси виявляє воєнно-промисловий елемент, більш заінтересований у війнах і торгівлі та здобичі, ніж у мирній хліборобській праці, яка покладається на звичайну людність.

Вирішальне значення для Київської держави мають зв'язки з Візантією і Заходом. За князя Володимира Великого (980-1015) приймається з Візантії християнство грецького обряду. Син Володимира, Ярослав Мудрий (1019-1054), якого називають „тестем Європи”, споріднюється з володарями наймогутніших європейських держав. Встановлюється тісний культурний і економічний зв'язок із Заходом. Вже в XI ст. Київ є одним з видатних політичних і культурних осередків Європи, що відбиває і модифікує на своєму ґрунті західноєвропейські та візантійські впливи. Ця доба гегемонії київської державності серед інших східнослов'янських племен є, як каже Шахматов, блискучою сторінкою минулого життя українців.

Але вже в XII ст. помітно виразний занепад київського центру то внаслідок усобиць в княжому роді, то внаслідок сепаратистичних тенденцій великорусь-

ких та білоруських земель (не бракувало роз'єднуючих сил і в самих українських землях), то через кочовиків-печенігів та половців, що виходили з південно-східних степів і пустошили нашу країну. Ще деякий час Київ тримав провід у руках завдяки таким особистостям, як князь Володимир Мономах (1113-1125), що завдав нищівних ударів половцям.

З нападом татар (1240 р.) прийшов останній удар для Києва. Він перестав бути центром, і шляхи Півночі й Півдня розходяться. Постають окремі центри — Галицько-Волинський для України і Ростово-Суздальський на півночі, з якого вийшла пізніше Москва.

Спадкоємцем Київської держави стало для українців Галицько-Волинське королівство. Тут Українська держава, об'єднуючи українські землі від Карпат до Дніпра, досягла найбільшого розмаху за часів князя Романа (1200-1205), сина його короля Данила (1205-1264) та внука Льва (1264-1301). Сюди перейшли і сусільно-правові поняття та культурні традиції Київської Русі, які мали можливість тут далі розвиватися. Часи галицько-волинські позначалися ще більшим наближенням до західноєвропейського життя, і наша батьківщина набула тоді поважне місце серед народів Середньої Європи.

Але в половині XIV ст. Галицько-Волинська держава теж прийшла до упадку. Її підірвали внутрішня незгода, коромоли боярства, що раз-у-раз виступало проти князів та претендувало на роллю західноєвро-

Князь Володимир Мономах

пейських баронів, вимертя династії і смерть Романа і зовнішні обставини: в першій половині XIV ст. скріпилося підупалі Пальоща та Угорщина і постала нова молода й міцніша Литовська держава. В середині XIV ст. Галицько-Волинське королівство поділене було між

трьома сусідами: Польща взяла Галичину, Литва — Волинь, а закарпатські землі отримала Угорщина.

Велике князівство Литовське, об'єднане з окремими племен в одну державу під князем Мендовгом у половині XIII ст., почало поширюватись на Білорусь, а з половини XIV ст. й на Україну. Тим то в кінці XIV ст. внаслідок політики князя Ольгерда Гедиміновича (1341-1371) опинилася під Литвою більшість українських земель. По суті це була мирна інкорпорація, і нова Литовсько-Руська держава стала спільною батьківщиною для всіх трьох народів — для литовців, українців і білорусів. На першу пору залишилися на-

правили нашими землями, українізуються і приймають християнську віру грецького обряду.

Персональна унія між Литовсько-Руською державою і Польщею, до якої дійшло в 1387 р. внаслідок одруження Гедиміновича Ягайла з польською королевою Ядвигою, заповідає значні зміни на майбутнє. Дедалі більшого значення в державі набирають поляки, які зміряють до тіснішої злуки Польщі та Литви-Руси, і два століття пізніше вони об'єднуються Люблинським актом 1569 р. в Річ Посполиту на основах федерації, при чому всі українські землі переходять у безпосереднє володіння Польщі.

В Україні під польським пануванням настає нова ера. Зразу ж по Люблинській унії почали польські пани захоплювати в свої руки величезні земельні простори нашої країни, українське можновладство польщилося, селянство підпадало вже цілковитому кріпацтву. Це викликало значний спротив в Україні, який особливо посилювався після заведення церковної унії з Римом у Бересті 1596 р.

Виступаючи з величезними претенсіями, польська держава не зуміла дати країні головного — захистити її від кримських татар, що, починаючи з останніх десятиліть XV ст., рік-у-рік пустошили наші землі. Почасті пани-адміністратори, що сиділи в своїх пограничних замках, а головно сама українська людність мусіли організувати оборону. Як в обороні віри і власної культури виступають українські середні круги, шляхта і міщанство, засновуючи братства, школи, друкарні, плекаючи полемічне письменство, так до оборони рідної землі від татар беруться ті сміливі українські елементи, промисловці й вояки, що вже наприкінці XV ст. стали відомими під назвою козаків. Виріши з охотничих ватаг, що промишляли в південних степах України, вони з часом своєю боротьбою проти турецько-татарського світу вславилися в цілій Європі. В другій половині XVI ст. їхнім осередком є Запорозька Січ за Дніпровими порогами. Дуже швидкий розвій козацтва привів до того, що воно, будучи то реєстровим, на службі держави, то вільним (з осередком у Січі), створило своєрідну державу в державі. В козацтві здобула собі українська народність найсильніше підпертя з того часу, коли Польща розпочала політику національного і соціального пригноблення українців. Уже в кінці XVI ст. вибухають козацькі повстання проти Речі Посполитої, спочатку скорше в охорону своїх станових інтересів, чим даліш тим більше в загальнонаціональному масштабі.

Та лишень гетьману Богданові Хмельницькому вдалося в 1648 р. з допомогою українського козацтва і цілого народу визволити Україну з польського ярма. Він заснував Українську козацьку державу і змагав до повної її незалежності. Довголітня війна з Польщею, що вирувала після перших блискучих перемог зі змінним успіхом, примусила його шукати підтримки в чужих державах. Так прийшло до переговорів із Москвою (попередній союз з Кримом виявив цілковиту ненадійність цього партнера), з якою укладено було в 1654 р. Переяславський договір, що ним забезпечувано державне життя України в етнографічних межах під протекторатом царя і в союзі з Московською державою.

Король Данило Галицький

віть князі Рюриківичі на своїх землях, ставши тільки у васальну залежність від пануючого великого князя литовського. Згодом приходили на їх місце литовські князі Гедиміновичі, а то й просто воеводи, але й тоді не порушувано основ стародавнього, відрубного життя українського, мало того, українсько-білоруська культура завойовує собі міродайне місце в спільній державі. Спільна українцям і білорусам літературна мова стає урядовою мовою держави; „Руська Правда”, збірник законів Київської Русі, стає підставою для „Литовського Статуту”. Князі Гедиміновичі, що

Передчасна смерть великого гетьмана (1657), яко діяльність подивляв сам сучасний йому англійський державний муж Кромвел, привела до внутрішніх потрясень ще не сконсолідованого державного організму. Відразу виступили на сцену сусіди, а в першу чергу Москва й Польща, із спробами підпорядкувати собі країну. Це було тим легше, що гетьмани, які прийшли на зміну Б. Хмельницькому, не дорівнювали йому ні в політично-організаційних здібностях, ні в енергії. Здібнішими з них були Іван Виговський (1657-1659) і Петро Дорошенко (1665-1676). В їх політиці помітна певна конструктивна лінія, при чому спочатку шведська (пізніше польська) орієнтація першого, а турецька другого була тільки засобом для збереження найвищої мети, а саме — незалежності України. Зате гетьмани, подібні до Брюховецького (1663-1668), дбали тільки про власну кар'єру і готові були на всякі уступки то Москві, то Польщі, то Туреччині.

Гетьман Богдан Хмельницький

Внаслідок помилок проводу, соціальних антагонізмів і втягання сусідів, Україна виявила себе слабою, і її коштом порозумілися Польща і Москва: в 1667 р. в Андрусові було укладено між ними угоду, згідно з якою Правобережна Україна відійшла до Польщі (але вона довго ще боролася за свої права), а Лівобережна, так звана Гетьманщина, разом з Києвом, залишилася в сфері впливів Москви. Але цей поділ викликав спротив українських патріотів. Дорошенко,

Іван Самойлович (1672-1687) і Мазепа (1687-1709) ніколи не покидали думки про об'єднання Правобережної і Лівобережної України в одну суцільну державу.

За часів Самойловича і Мазепа прийшло до консолідації відносин на Лівобережній Україні. Тут, на Гетьманщині, сформувався остаточно державний козацький устрій на тих основах, які поклав був Б. Хмельницький: з гетьманом на чолі, як головою держави, хоч і під зверхністю Москви, з власним військом, з власними адміністрацією, фінансами, судом і т. д. Це були й часи значного розвитку української культури з Могиллянською Академією в Києві, з Колегіями, з загальною народньою освітою, з блискучим розвитком барокового мистецтва і т. д. Московська зверхність, а особливо постійні втручання царської влади в українські відносини відчувались як тягар, що його Україна не радо несла. Гетьмани раз-у-раз робили спроби відірватися від Москви; з них особливо визначався Мазепа із своїм сміливим виступом проти царя Петра I. Його союз з шведським королем не привів до бажаних результатів, але глибоко вплинув на сформування української національної думки в пізніших часах (битва під Полтавою 1709).

Ще авторитет Мазепа стримав московський уряд від виразного урізування державних прав Гетьманщини, хоч цар Петро I і навіть його батько не раз виявляли подібні тенденції, що й було причиною виступу Мазепа. Але вже після цього гетьмана почалася доба реакції. Москва, осмілена перемогою над шведами і надзвичайним зростом свого значення в Європі, взялася, зрештою, загнздувати Україну. Українські гетьмани XVIII ст. Іван Скоропадський (1708-1721), Данило Апостол (1727-1734), Кирило Розумовський (1750-1764) мусли від думки про об'єднання цілої України відмовитися і перейти до політики оборони тих вільностей, які ще не були забрані самій Лівобережній Україні, Гетьманщині. Вони берегли основи української автономної державності ще й до другої половини XVIII ст.

Російська цариця Катерина II завдала українській державності останній удар. В 1764 р. уряд гетьмана перестав існувати. Приблизно двадцять років пізніше скасовано було рештки козацько-гетьманського устрою, також і окрему козацьку армію. Та сама доля судилася в 1765 р. Слобідській Україні, а десять років після неї Запорозькій Січі, що віддавна мала свою автономію, та яку зруйновано 1775 р.

Після поділів Польщі (1793 та 1795 рр.) і вся Правобережна Україна була приєднана до Росії (Галичина перейшла до Австрії в 1772 р.), і таким чином більшість українських земель опинилися в рамках Російської імперії. На Україні запанували загальноросійські порядки; кругом було заведено російську адміністрацію і російські установи. Тяжким тягарем лягла на селянство кріпацька система в її скрайніх московських формах. Чужа бюрократично-поліційна влада незабаром привела до повного культурного й економічного упадку колись квітучої країни.

Але непереможний гін до власного існування діяв і далі. Уже з кінця XVIII ст. починається, так звана, доба національного відродження (або скорше національного усвідомлення), що набирає сили з стародав-

ніх традицій України, з ідей Великої французької революції та європейської романтики. Спочатку українці беруться за розроблення народньої старовини і поезії, потім устами членів Кирило-Методіївського братства висловлюють у 1846 р. першу політичну програму вільної України в федератичному союзі слов'янських народів. У 60-их рр. постають українські громади, які перебирають на себе політичний і культурний провід нації, а наприкінці століття їм на зміну приходять політичні партії з ідеологічними настановами на європейські ідеї.

Всі спроби росіян придушити український національний рух, адміністраційні заборони вживання української мови, заборона літератури, театру і т. д. мають тільки тимчасовий ефект. Коли поліційні переслідування, занадто дошкулляли, рух переносився туди, де були вільніші умовини національного життя, в австрійську Галичину, що з часом стала правдивим П'ємонтом всеукраїнської культурної сили.

Вибух революції в Росії у 1917 р., внаслідок першої світової війни, дав нагоду українцям довести, якого розмаху досяг український національний рух. Вже на початку революції постала в Києві Центральна Рада, що незабаром перетворилася на український парламент з президентом Михайлом Грушевським на чолі і проголосила в дні 15 червня 1917 року І. Універсал. В Києві відбувалися національні конгреси, на які з'їжджалися представники з цілої України, а також від армії і фльоти. У червні постав уже перший уряд України під назвою Генерального Секретаріату, на чолі якого став відомий соціал-демократ В. Винниченко. Також і російський революційний уряд примушений був визнати автономію України, хоч і в досить обмежених та невиразних формах.

Але події переступили через це порозуміння. Восени 1917 р. большевики захопили владу в Петербурзі і заволоділи значною частиною Росії. В Україні Центральна Рада зручною тактикою зуміла зліквідувати російських білогвардійців і спинити комуністів, що підняли були голову. III. Універсалом проголошено в дні 17 серпня 1918 р. Українську Народну Республіку.

Але тут вмшалася петербурзька Рада Народніх Комісарів з цілим рядом вимог, скерованих на адресу українського уряду. Центральна Рада відмовилася їх задовольнити, і це стало сигналом для війни. Україна рішуче відійшла від Росії. 22 січня 1918 р. Центральна Рада проклямувала, так званий, четвертий універсал, в якій оголошувало Укр. Нар. Республіку самостійною, незалежною, вільною і суверенною державою українського народу. Вночі з 28 на 29 січня 1918 р. вибухло в Києві, організоване большевиками, повстання. Почався завзятий бій між українськими добровільцями й прихильниками большевиків з їхнім опірним пунктом Арсеналом. Кілька днів пізніше появився на лівому березі Дніпра полковник Муравйов з своїми відділами. Під тиском цього подвійного наступу уряд, парламент і невеличкі відділи добровільців (регулярної армії не було організовано) мусіли залишити 8 лютого 1918 р. столицю України. Тимчасовим осідком уряду став Житомир, а в Києві запанували большевики.

Уряд Центральної Ради провадив переговори з Англією та Францією в справі допомоги, але вони їй дати не могли (крім позичок і техніки). Тепер, коли стало сутужно, уклав в Бересті Литовському, 9 лютого 1918 року, мир з центральними державами. Німеччина й Австрія обіцяли Україні військову допомогу. Незабаром почався відворотний рух. На звільнення України йшли наперед українські частини, а за ними поволі рухалися німецькі дивізії. Вже по початку березня уряд вернувся до Києва.

Але між представниками німців — послом бароном фон Мумом, головнокомандувачем німецьких військових сил в Україні генерал-фельдмаршалом Фон Айхгорном та Центральною Радою не прийшло до правдивої співпраці. Революційно-соціалістична Центральна Рада і консервативні німці не знайшли спільної мови. Внаслідок цілого ряду конфліктів, німецьке представництво в Україні почало оглядатися за тими силами, які йому більше відповідали б. Так прийшло до перевороту в Києві в дні 29 квітня 1918 р. Відтоді на чолі України став гетьман Павло Скоропадський, що оперся на деякі кола індустрії, торгівлі, поміщиків та заможного селянства, особливо на Полтавщині, змінивши назву Української Народної Республіки на „Українську Державу”.

Якщо часи Центральної Ради можна назвати часами революційного зриву, то добу гетьмана Скоропадського скорше вдається схарактеризувати як період консолідації відносин. Але вона переводилася здебільшого силами людей, що ще були причетними до старого царського апарату, земських діячів, представників старих міських самоуправ, і мала проти себе всю революційну українську інтелігенцію.

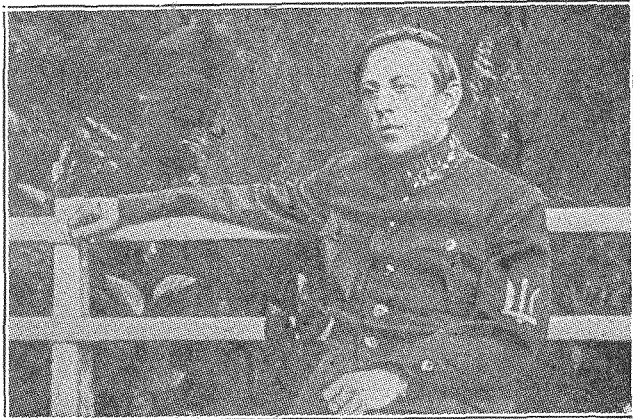
Обіцяючи скликання в майбутньому українського парламенту, гетьман покищо перебрав цілу владу на себе, і це одне викликало негайну опозицію міродайних українських партій. Спроба створення кабінету з участю цих партій, принаймні поміркованих соціалістів-федералістів, не вдалася. Прийшлося покликати до влади міністерство з людей, що були здебільшого з роду українцями, але стояли здалека від українського національного руху і належали передусім до російської партії конституціонал-демократів.

А проте, при всій консолідації відносин, регуляції валюти, бюджету, заведенні банків, усталенні цін і т. д., були деякі важливі сторінки державного життя, яких опанувати не вдалося. Уряд не поспішав з аграрною реформою, хоч її пекучість в революційних обставинах була очевидною, і не міг припинити діяння місцевих та німецьких каральних відділів, що були спрямовані проти селянства й викликали серед нього страшне обурення.

А тим часом опозиційні українські елементи з'єдналися і створили Український Національний Союз, що взяв на себе поборення режиму. Це стало для гетьмана дуже небезпечним тоді, коли йому загрозилася небезпека залишитися без німецької підтримки. Восени 1918 р. положення центральних держав зовсім захилося. На західнім фронті почався повільний відступ німецьких армій. Знову можна було сподіватися активного втручання Советської Росії в українські справи.

Ця небезпека для України привела до зближення між гетьманом і Національним Союзом. У жовтні створено було новий кабінет міністрів, в який увійшли помірковані представники Союзу. Але згода тривала недовго. Національний Союз почав вимагати скликання Національного Конгресу, до чого кінець-кінцем гетьман поставився негативно. Тоді міністри, члени Національного Союзу, вийшли з кабінету. Новий кабінет, покликаний гетьманом, прийняв виразно антиукраїнський характер, і справа скінчилася тим, що гетьман випустив 4 листопада урочисту декларацію про федерацію України з Росією.

Це було сигналом для Союзу, щоб здекларувати гетьмана поза законом і оголосити повстання. На таємних засіданнях Союз обрав Директорію з Винниченком на чолі і Петлюрою, як головним керманічем війська. Опірним пунктом повстанців стала Біла Церква, де знаходилися Січові Стрільці полковника Коновальця, якому судилося відіграти міродайну роль у наступних подіях. Незабаром повстання охопило цілу Україну: на його бік стало селянство й пролетарські елементи, включно до комуністів. Німецьке військо в Україні (в Німеччині також уже вибухла була революція) оголосило свій нейтралітет, і гетьман, не бачачи виходу, мусів 14 грудня, в момент штурму на обложений повстанцями Київ, зректися своєї влади. П'ять днів пізніше Директорія урочисто вступила до Києва, відновивши Українську Народну Республіку.

Гол. Отаман Симон Петлюра

Але й Директорія недовго панувала. Вона взяла занадто радикальний курс, розпочала політику свого роду соціальних змагань з Советами, скликала Трудовий Конгрес, але все ж не зуміла спинити ростучих комуністичних впливів (сам голова Директорії, Винниченко був у таємних зносинах з більшовиками). Ще йшли засідання Трудового Конгресу, а вже більшовики зайняли більшу частину Лівобережної України і незабаром знову загрожували столиці Києву. Тепер прийшло до змін. З Директорії вийшов заступник советської тези (Україна советська, але не залежна від Росії) Винниченко, а його місце зайняв Петлюра, як Голова Директорії і Головний Отаман війська, який створив діловий кабінет, що перестав вести політику соціалістичних експериментів.

Та було вже запізно. 4 лютого 1919 р. Директорія і кабінет примушені були покинути Київ і почати мандрівку на Поділля.

Незадовго перед цими діями настала рішуча зміна і в долі Галичини. Розпад Австрійсько-Угорської монархії поставив на ноги вже в жовтні 1918 р. Західньо-Українську Народну Республіку. На чолі уряду став Євген Петрушевич, і незабаром ціла Галичина опинилася в руках українців, за винятком Перемишля та Ярослава.

Але переможна українська акція викликала на сцену й поляків. Почалися між обома сторонами криваві бої, в першу чергу за Львів. І хоч столиця Західньої України перейшла в польські руки, боротьба з українського боку велася з надзвичайним завзяттям далі. Бракувало людей, бракувало амуніції, і все ж ішла спроба за спробою утримати в своїх руках успадковану землю. Рішення впало щойно тоді, коли Польща дістала підкріплення з організованих у Франції 6-ти польських дивізій генерала Галлера. Почався відступ аж до Збруча. Ще раз у червні-липні 1919 р. зроблено було спробу визволити батьківщину від поляків: українська армія дійшла аж до Львова, але, не маючи зовсім амуніції і втративши силу людей, мусіла звертати назад 16-го липня 1919 р. УГА перейшла через Збруч на Наддніпрянщину й получила з Дісвою Армією УНР.

Вирішено було спільними силами наступати проти більшовиків. Метою операції був Київ. На цей раз щастя стало по боці українців. 31 серпня українці знову входили до Києва. Але тут зустрілися вони з білогвардійськими полками Денікіна, що тим часом успів зайняти цілу Лівобережну Україну. І коли українці відступили й покотилися назад на Поділля, то причиною їх поразки був не стільки білий генерал, скільки холод, голод, епідемія і брак амуніції, яких жертвою впали десятки тисяч українських вояків.

Для західньоукраїнської армії почався тепер (після спроби перемир'я з Денікіним) період внутрішньої та зовнішньої еміграції і підпілля. Східньоукраїнська армія пішла в славний Зимовий похід від 5 грудня 1919 року, під проводом генерала Омеляновича-Павленка. Петрушевич залишився непримиреним ворогом поляків, а Петлюра поїхав у Варшаву і розпочав переговори з Пілсудським. Між поляками і східними українцями прийшло 20 квітня 1920 р. до порозуміння. Ще раз українська армія в складі 6-ох дивізій пішла разом з польським військом на Схід. 7 травня 1920 р. було зайнято Київ.

Та саме тоді більшовики мали можливість, розбивши білогвардійських генералів на Сході, кинути всі свої сили на Захід. Хоч населення й було тепер по боці українців (Зимовий похід виявив це дуже яскраво), але проти советської армії не сила було втриматися. Українська армія боролася, однак, вперто далі і допомогла полякам визволити їх батьківщину від советських частин, що дійшли були до самої Варшави. Українці ще й далі тримали частину Поділля в своїх руках, коли вже польський союзник вів мирові переговори з Москвою. В листопаді 1920 р. довелося з боєм уступити перед переважаючими більшовицькими силами і залишити останній шмат рідної землі.

Хоч і не вдалося тоді врятувати території, але врятовано було ідею державної незалежності й соборності. Ця ідея виявила себе настільки сильною, що з нею мусли рахуватися і ті, що заволоділи просторами України. А для тих, що пішли на еміграцію, вона стала прапором, навколо якого й сьогодні єднуються представники партій, напрямків, територій, конфесій — Сходу і Заходу. Отже, коли XIX ст. можна назвати народницьким періодом нашого існування, то для XX ст. скорше надається назва державницького.

Б. К.

**

З заломанням військових дій і з поділом українських земель знову між 4-ох займанців, доля України пішла різними шляхами. До Відня переїхав західно-український політичний центр — Диктатура ЗУНР д-ра Е. Петрушевича, який вів дипломатичний процес за Східню Галичину, поки 15 березня 1923 р. Рада Амбасадорів не признала Галичину Польщі. Признаної в тій постанові автономії для Галичини поляки не зреалізували. Ще раніше, 18 березня 1921 р. Польща, зрадивши УНР, як союзника з Варшавської конвенції 20 квітня 1920 р., підписала з більшевиками мировий договір, поділившись з ними українськими землями. Гол. От. С. Петлюра гине від атентату в Парижі 25 травня 1926 р. На західно-українських землях, поділених на „воєвідства“, боротьба йшла легально, очолювана Українською Парламентарною Репрезентацією до польського союму і сенату, активізуванням мас при всяких нагодах та оборонною і роз-

будовою українського стану посідання, — і нелегально, підпільною Організацією Українських Націоналістів, заснованою на конгресі ОУН у Відні, в січні 1929 р. Її провідник, полк. Е. Коновалець гине від большевицької бомби 23 травня 1938 р. У реакції на масові акти терору збоку ОУН польська влада перевела літом 1930 р. жорстоку „пацифікацію“. На Холмщині й Волині польонізаційна акція дійшла до шпилью поруйнуванням в рр. 1938/39 кількадесятьох православних церков, проти чого виступив також гр.-катол. митрополит А. Шептицький. Деякі советофільські впливи (орієнтація на „хоч радянську, але Україну“) зникли в Західній Україні без решти після закінчення „українізаційного“ курсу в підсоветській Україні і поведення там жорстоких переслідувань. В 1930 р. у гроцесі Спілки Визволення України винищено поважну частину української інтелектуальної верхівки, а в страшній катастрофі штучно викликаного голоду в 1933 р. згинило 7 мільйонів українського селянства. Спроби ідейних комуністів, але й українських патріотів погодити ті два світогляди й співпрацювати з Москвою скінчились повною невдачею (самогубство наркома освіти Миколи Скрипника й письменника Миколи Хвильового в 1933 р.).

Закарпатська Україна, прилучена до ЧСР, хоч і не дістала сподіваної широкої автономії, все ж змогла культурно й господарсько краще розвиватись, як під Мадярщиною. Після прилучення Судетського краю до Німеччини (вересень 1938) і перетворення ЧСР в німецький „Протекторат“, сойм Закарпатської України проголосив 15 березня 1939 р. самостійність Карпатської України. Проте, під збройним натиском Мадярщини, за потуранням Гітлера, не вдержалось, не зважаючи на геройський спротив „Січей“, і перейшла знову під панування Мадярщини.

Буковина, яка від 1774 р. належала до Австрії, підтримувала з галицькими українцями найтісніші політичні й культурні зв'язки. Український Крайовий Комітет у Чернівцях, що був секцією Української Національної Ради, ухвалив 1918 р. прилучитись до Західно-Української Республіки, але румунське військо окупувало край. Від 1924 року поведено там безоглядну румунізаційну політику.

В такому стані застала Україну друга світова війна.

Червона армія, на підставі договору з Німеччиною, рушила 17 вересня 1939 р. через советсько-польський кордон „визволяти“ білоруське та українське населення в Польщі, і 21-го вересня зайняла Львів. За 20 місяців перебування в Західній Україні советське правління винищило тисячі українського національного активу, а зокрема найчільніших діячів передвоєнних політичних партій, які залишились в краю. В той час у Кракові Український Центральний Комітет, зорганізував на Засянні й у Холмщині культурно-національне життя. 1941 р. Галичину прилучено до т. зв. Генеральної Губернії, а для Східньої України створено „Райхскомісаріят“, що повів жорстоку політику, викорінюючи всякі прояви активізму українців.

Відступаючи, большевики переводили масову різню українського населення (в'язниці у Львові, Дрогобичі та масові могили розстріляних у Вінниці, Одесі, Києві та ін.). Українці падали жертвою потрійного терору: німецького, советського і польського. У реак-

У тяжких терпіннях і переживаннях українського народу, американські українці всіляко намагались допомогти своїм поневоленим братам, збираючи пожертви на визвольну боротьбу, заступаючи у вільному світі українську правду, влаштовючи масові походи й маніфестації в обороні українського народу та демаскуючи злочини його ворогів і гнобителів. На фото одна з таких маніфестацій на вулицях Нью Йорку.

ції створюється Українська Повстанська Армія, яка виступає проти всіх трьох ворогів і діє проти большевиків на рідних землях по нинішній день (геройська смерть Тараса Чупринки-Шухевича літом 1951 р.). Після поразки Німеччини (травень 1945 р.) советська армія займає знову всі українські землі. До ССРСР включено Сх. Галичину, Закарпаття й Буковину, зате ці ціле Засяння, Холмщину й Лемківщину.

З понад 2-мільйонової маси українців, які опинились в центральній Європі після закінчення війни (вивезені до Німеччини на примусові роботи, полонені й втікачі), більшість примусово репатрійовано, причому були численні персональні трагедії. Створена ще в 1943 р. у Львові Дивізія Галичина, втратила була 8,000 вбитими у битві під Бродами, піддалася альянтам і з табору в Ріміні (Італія) була вивезена май-

же цілістю до Англії. 200,000 українських емігрантів, що відмовились вертатися на Схід, розвинули в таборах у Німеччині й Австрії живу діяльність. Постали Українська Греко-Католицька Церква на чолі з Апостольським Візитатором Архiep. І. Бучком і Українська Автокефальна Православна Церква на чолі з Митрополитом Полікарпом (помер у жовтні 1953 р., його наступник — Митр. Никоно́р). Відновились деякі давні й постали нові політичні партії. У березні 1948 року зреорганізовано український Державний Центр з Національною Радою і Виконним Органом. Окремо діє Закордонне Представництво Української Голівної Визвольної Ради, створеної наприкінці війни на рідних землях. В рр. 1949/50 коло 180,000 емігрантів переїхали до ЗДА (коло 60,000), Канади, країн Південної Америки, Австралії, Франції, Англії та ін.

Григорій Чупринка

РІДНИЙ КРАЙ

Розкішний степ... Убогі села...
 Це ти, мій краю чарівний,
 Мій рідний край такий веселий,
 Мій рідний край такий сумний.

Як часто я в своїх надіях
 З тобою, краю мій, живу,
 Бо вірю я, — не тільки в мріях —
 Ти будеш вільним назову...

Твої сини на всі дороги
 Старцями вбогими пішли:
 Давно чумацькі круторогі
 Вони попродали воли.

Давно степи твої широкі
 Вони задармо оддали,
 Гаї ж розкішні і високі
 Другії власники звели.

Нащадки прадідів дебелих
 В ярмі ідуть твої сини.
 Мій рідний край такий веселий,
 Мій рідний край такий сумний.

А все ж надійним, вільним жаром
 Твої сини вже розпеклись:
 О, краю! Може незабаром
 Ти будеш вільним, як колись.

Розкішний степ... Убогі села...
 Це ти, мій краю чарівний,
 Мій рідний край такий веселий,
 Мій рідний край такий сумний.

ЯК МИ „ВИКІНЧИЛИ“ ГЕН. СВЕРЧЕВСЬКОГО

(З Архіву Т-ва був. Вояків УПА ім. Ген. Тараса
Чупринки.)

Березень, 1947-ий рік. Я був тоді кулеметчиком у І-ій роті Граня, в сотні командира Хріна. Минула важка зима, сонце поборолло холод, розтопило сніги по полянах і південних схилах гір — надходила, очікувана всім вояцтвом УПА весна.

Місяць березень 1947 р. для сотень командирів Хріна і Стаха був повен подвигів і слави. Це: ліквідація Пограничної Застави в Яселку, великий бій з куренем ВП у селі Височани, а два дні пізніше ще більший бій сотень Хріна, Стаха, Мара і Мирона з неопвною дивізією ВП.

З тактичних причин сотні поділено по чотам, щоб були поворотніші і менше звертали на себе увагу. Червоні заповідали остаточно розправу з УПА.

Моя чота під командою к-ра Граня перебувала в околиці Вислока. Ми підготували вже були наступ на містечко Яслиська, як наказ к-ра Хріна, щоб негайно получитися з ним у лісах Хрещатої, перешкодив нам у цьому. По двох днях важкого маршу, ми прибули над с. Суковате, до місця постою сотні. Короткий цей, та багатий боями час, вирвав із наших рядів кількох друзів, у тому й мого односельчанина, що впав в обороні виселюваних.

День 28. березня, 1947 р. В годині 3:30 ранку ліс ожив від людських голосів. Стрільцтво п'є каву, щоб погрітись по холодній ночі. В год. 4-ій збірка. Маленька поляна з трудом поміщувала дві сотні повстанців. Командири попереду, а між ними Хрін, що проходить попри лави лицарів Українського Резистансу, пильно вдивляючись у виснажені обличчя вояцтва.

Короткий привіт: „Слава Україні! „Героям Слава! „Україна в неволі! „Визволимо її!“ — понісся відгомонам по гірських масивах. Далі коротка промова командира, а ми готові піти в найнебезпечніші бої, з вірою в нашу перемогу.

„Хворі й ранені залишаються, непотрібний вантаж заховати!“ — наказав командир. „Сотня відходить!“ Довгий, сірий ланцюг поплив униз Хрещатої, до села Раб'є, що стояло тепер пустою. Потім знову на гору і попри село Лубне наближаємось до шоси Балигород-Тісна. Підсуваємось закритим тереном до дороги, що прямує до села Команиці. Там гарні місця на засідку.

Коло години 8:30 ми вчули гук моторів із Балигороду. Надїздили польські танки. „Направо на гору, вздовж шосе займати становища!“ — пішов наказ. Поки ми зайняли становища, танки чмихнули коло нас і пішли в сторону Тісної. Лежимо тихо, вибираємо місця для обстрілу. Сотня к-ра Стаха розташована від сторони Балигорода далі наша, к-ра Хріна.

Раптом з-поза закруту показала гарна лімузина, за нею важкі автомашины, повні війська. Проходить

наказ: „На вистріл з пістолі — вогонь!“ Почалося!.. Загнали наші кулемети, повалились ворожі лави, залягаючи у придорожніх ровах.

Лімузина проїхала аж до правого крила, де була чота к-ра Граня. „По машині, друзі!“ — крикнув командир. Серія з кулемету „ЛМГ“ поставила її впоперек дороги. З неї почали вискакувати польські офіцери, між ними один без шапки, з лисою головою, в білому порохівнику. Це був генерал Вальтер Сьверчевскі. Його підхопило двоє під руки і почали втікати до річки, за шосою.

... На вистріл з пістолі — вогонь! Почалося...

Тут командир Грань дав наказ ройовому Олинцеві, мені і другому кулеметчикові Нетлі збігти вниз до шосе і взяти ворога з флангу. Біжу із своїм амуніційним, стр. Грубим. Ворог обстрілює нас, але ми премо вперед. Дивимось, а за дорогою, в кущах, залягли офіцери з генералом. Кілька серій з наших кулеметів притиснуло їх назавжди до землі. Потім ми почали сікти ворога ззаду. А тим часом стрільці Антипо і Когут хотіли дістатися до генеральського авта. Не знаючи, хто це (бо ми були в польській уніформі) наше ліве крило почало нас обстрілювати і примусило завернути на старі позиції.

Почали надїжджати ворожі танки і стріляти з гармат по лісі. „Відступати“, пішов наказ. Під прикриттям ліса, без власних втрат, легко відв'язуємось від ворога, завдавши йому поважного удару: упівська куля досягнула того, що довго вислугувався червоної Москві, здобував для неї Мадрид, нищив власних братів і „забігмався“, що зліквідує УПА.

А тимчасом пішов сам, де раки зимують.

ЛЬВІВ У ДІЯХ УКРАЇНИ

Написав Володимир Дорошенко

Велику вагу й значення має Львів у нашій історії. Велику й славу, многозаслужену. В короткій статті нема місця, щоб вичерпно представити всі заслуги нашої західньо-української столиці перед батьківщиною та їхню вагу. На це треба б цілого тому і не-малого. То ж прошу шановних читачів вибачити мені мимовільну маломовність.

Вежі Львова

Львів молодший з-поміж усіх городів княжої України й далеко поступається перед днедавнім Києвом, золотoverхою столицею всієї соборної України. Проте він не раз змагався з вагою довершених ним діл.

Не буду тут розводитися про значення Львова, як міцної твердині, що обороняла наші західні землі від напасників із Заходу чи східних орд.

Не буду говорити про нього, як про посередника між Заходом і Сходом, а zarazом осередком, де стикалися впливи Заходу і Сходу, запліднюючи нашу культуру. Хочу тут пригадати тільки ролю Львова, як оберегача нашого національного духа, як борця за нашу народну самостійність і окремішність, як захисника, помножувача й поширювача нашої національної самосвідомості й культури.

Цю ролю по занепаді Києва після татарської навали перебрали були від нього й довго її сповняли наші західні центри передусім Галич, а згодом Острів, що був, за словами сучасників, „українськими Атенами.”

Але всіх їх перевершив молодший за них Львів. У найкритичніших бо періодах існування нашої нації твердо стояв він на сторожі її прав.

У Львові в 16-ому віці „обновляє занедбане українське друкарство” славної пам'яті Іван Федорович, видавець „Апостола” 1574 р.

Тут діє славетне Ставропигійське Братство, за зразком якого постають братські організації в Галичині, на Волині, Поділлі, Холмщині і врешті в Києві. Братство веде свою школу — „гімназію”, видає підручники й цим не дає занепасти українській національній свідомості, вірі, освіті й культурі.

Навколо Братства гуртується цвіт тодішньої нашої учености на чолі з Кирилом Траквіліоном Ставровецьким, Степаном Зизанієм та Іваном Борецьким, що згодом став митрополитом київським під ім'ям Йов.

Львівські вчені, літератори й проповідники переходять незабаром до Києва й несуть туди здобутки своєї праці й практики. Це була, як казав М. Грушевський, перша інвазія Галичан на Східню Україну. Саме їх трудами оживає Київ і стає світилом премудрости для цілого сходу Європи — і на півдні (Балкани), і на півночі (Московщина).

Відтоді Київ і Львів міняються своїми ролями, і вже не Київ на Львів, а Львів і ціла Західня Україна, разом з Закарпаттям, озираються на Київ.

Цю свою домінуючу ролю задержав Київ аж до кінця Гетьманщини. А навіть і пізніше, вже в початках 19-го століття, очунавши під австрійською владою від польських „гараздів”, західньо-українська інтелігенція живо цікавиться культурними надбаннями Наддніпрянщини і щораз частіше й голосніше заявляє про свою єдність із братами по той бік кордону. Від перших галицько-українських граматиків тягнеться нитка цієї соборницької свідомости до славної „Руської (то б то української) Трійці”, очолюваної Маркіяном Шашкевичем. Виявлена в „Русалці Дністровій” (1837 р.), знаходить вона прилюдне визнання в маніфестаційній заяві про єдність українського народу в „Соборі учених”, тобто З'їзді української інтелігенції у Львові в 1848 році.

Того таки року постає у Львові й перша українська преса, в якій згодом починають брати діяльну участь і письменники наддніпрянські.

Цю іскру народної самосвідомости роздуває вогненне Шевченкове слово, з яким починає знайомитися наша молодь у Львові зі смертю віщого Тараса.

І ніхто на всім просторі української землі не повинен, не зміє забувати, що саме у Львові ця розбуджена евченковим словом народовецька молодь — студенти університету й учні старших класів гімназій — спромоглися на перше повне видання Шевченкових поезій (у рр. 1867-1869).

Від того часу волею волі стає Львів всеукраїнським центром, свого роду нашим П'ємонтом. Під жорстоким тиском царської цензури наші наддніпрянські діячі починають щораз більше оглядатися на Львів і переносити сюди свою діяльність. Тут працюють вони на спілку з місцевими українськими діячами, піддержуючи їхні видавництва й установи. В результаті цієї праці 80 років тому, 11-го грудня 1873 р., зусиллями патріотів цілої України постає у Львові перше Українське Наукове Товариство ім. Шевченка, якому судилося відіграти вікопомну ролю в створенні української науки, української наукової мови й термінології.

А заснована п'ять років перед Товариством ім. Шевченка (р. 1868-го) львівська „Просвіта” стала матір'ю не тільки галицько-буковинських просвітніх організацій, але за її зразком постають і скрізь по ук-

раїнських колоніях в Америці, а з наступленням сякої-такої політичної волі в Росії також і на Наддніпрянщині в 1906 році, а врешті й на визволеному з-під мадярської кормиги нашому Закарпатті.

Ще перед згаданим вище перенесенням письменницької й видавничої діяльності з Наддніпрянщини до Львова у зв'язку з царським указом 1876 року, який забороняв усяке українське друковане слово в межах Росії, містять свої твори в галицьких часописах Ол. Кониський, П. Куліш, Марко Вовчок, Ів. Нечуй-Левицький та інші наддніпрянські письменники. Згодом тут постають і всеукраїнські часописи — основана П. Кулішем „Правда”, „Зоря” і врешті „Літературно-Науковий Вістник”, які відіграли величезну роль в розвитку української літератури.

У Львові розгортають свою, незвичайно енергійну й плідну діяльність такі визначні діячі, як два Михайли — Драгоманів і Грушевський, що в 1894 р., за рік перед смертю Драгоманова, прийшов до Львова і перебрав його роль київського амбасадора у Львові й заступника Галичини перед Києвом.

У Львові ж організується в 1898 р. в пам'ять століття нової української літератури, й перше всеукраїнське видавництво „Українська Видавнича Спілка”, що велико оживила український видавничий рух. Навкруги цього видавництва гуртуються молоді письменницькі сили цілої Соборної України: з одного боку А. Кримський, Леся Українка, Мих. Коцюбинський, Вол. Винниченко й ін., а з другого Ольга Кобилянська, В. Стефаник і Марко Черемшина й ін. на чолі з геніальним Іваном Франком.

Українські політичні партії й організації, які постали у Львові на переломі 80-90-их років мин. століття, не лишалися без впливу й на політичну думку наддніпрянських земляків, передусім радикальна партія, очолювана Ів. Франком та Мих. Павликом під егідою М. Драгоманова.

Не забудьмо, що саме з рядів цієї партії залунав клич самостійної української держави, що його взяв уяругментувати, як неминучий феномен, який мусить здійснитися, молодий її член, Юліян Бачинський у своїй відомій публікації „Україна irredenta” (1895 р.).

Цей клич підхопила в 1900 р. молодь обох віток нашого народу — галицька на своєму вічу у Львові та в студентських органі „Молода Україна”, а надніпрянська в першій брошурі РУП „Самостійна Україна” Миколи Міхновського, що вийшла того ж таки року у Львові.

Тут треба згадати, що в роках 1900-1905 і від року 1907 був Львів центром наддніпрянської політичної еміграції, яка шукала тут захисту. В 1903-1905 рр. діяв тут Закордонний Комітет РУП, в якому брали участь Дм. Антонович, Євген Голіцинський з дружиною, М. Меленевський, С. Петлюра, Ол. Скоропис, Мих. Ткаченко та інші ерупівці, що згодом визначилися у визвольних змаганнях 1917-1920 рр.

Після короткотривалої весни, що настала в результаті революційного зриву в 1905 р., наступила в Росії жорстока реакція, зв'язана з іменем прем'єра Столипіна, прозваного „вішателем”, і Львів знову стає прибіжищем політичних емігрантів із Наддніпрянщини, що походять уже з різних тамошніх партій.

Тут тепер осідають і діють Михайло Гаврилко, Дм. Донцов, Вол. Дорошенко, А. Жук, М. Залізник, В. Козловський, Ф. Королів, Ол. Назаріів, В. Щербаківський, Лев Юркевич та інші, а найздом перебуває й Вол. Винниченко.

У відміну до попередньої еміграції, що майже не виходила з свого гетта, ця глибоко входить у місцеве життя й діяльно працює на культурному, громадському й економічному полі в кооперації, „Просвіті”, „Дністрі”, НТШ, багато причиняючися до зближення обох галузок розділеного чужими кордонами українського народу.

В цьому часі між 1900-1914 рр. у Львові відбуваються різні культурні імпрези, на які прибувають і гості з Наддніпрянщини: ювілей М. Лисенка 1903 р., Курси Українознавства 1904 р., Просвітній Конгрес, скликаний „Просвітою” в 1909 р. тощо.

Так нав'язувалися й міцніли взаємини між Львовом і Києвом.

Був Львів також батьком українського тіловиховного руху, а в його „Соколах” і „Січах” кільчилася вже ідея українського оружного змагу.

А від цього був недалеко й дальший крок — заснування окремої мілітарної організації.

І саме у Львові в колах української студентської й гімназійної молоді зродилася й оформилася стрілецька ідея, що довела в слушний час до заснування в рядах австрійської армії окремої української збройної частини, яка відіграла вікопомну роль в наших визвольних змаганнях під час першої світової війни.

З вибухом її злучені в Головній Українській Національній Раді західньо-українські політичні партії піднесли у Львові в своїм маніфесті гасло самостійної української держави, як свій дезидерат, та zorganizували для цього легіон Українських Січових Стрільців. А наддніпрянська політична еміграція, що купчилася тоді головно у Львові, покликана для здобуття Рідному Краєві державної самостійности окрему організацію — Союз Визволення України, що, крім незвичайно широкої освідомної й пропагандивної праці, виставив дві дивізії українського визвольного війська з-поміж полонених центральними державами земляків — синьожупанників і сірожупанників.

З упадком царату центр українського культурного й політичного життя переноситься знов, як це було в роках 1906-1914, до золотоверхого Києва. І знов, як це було колись, тягнуться до нього сини й доньки Західньої України. Настає, можна сказати, друга інвазія „галичас”, які кладуть тут великі заслуги на державному й культурному полі. Досить згадати їхню участь у війську (Січові Стрільці), в урядовій і дипломатичній службі УНР, в пресі, літературі й особливо в театральному мистецтві, надто за українізаційної доби, коли його високо підніс геніальний син галицької землі, Лесь Курбас.

Але жорстока розправа московських червоних окупантів з усякими проявами української національної окремішности, особливо після припинення українізаційного курсу, знову робить Львів усеукраїнським осередком. Тепер в українському культурному

й політичному житті беруть тут участь, крім місцевих дячів, на чолі з великим Митрополитом А. Шептицьким, також численні виходці з Наддніпрянщини, визначаючись мало не в кожній його ділянці — літературній, мистецькій, науковій, господарській і політичній.

Тут діє український театр, під проводом знаменитого керівника Ол. Загарова й при участі, з одного боку, його дружини М. Морської, Лесі Кривіцької, Ганни Борисоглібської з її донькою Оленою, Ганни Совачевої, а другого — Йосипа Стадника й його молодшої доньки Стефи, Н. Рубчаківної, М. Бенцалія, Вол. Блавацького та інших.

Уступлення Загарова перериває цей блискучий розвиток нашого львівського театру, але в рр. 1940-1943 він стає на високому, європейської міри рівні, працею Вол. Блавацького. Українська драма, опера й балет дивують тоді й вибагливих чужинців.

Але ж ансамбль їх складався з блискучих виконавців, до яких, крім багатьох, згаданих вище, долучилися ще Черних, Переяславець та інші зі Східної України.

В образотворчому мистецтві працюють у Львові Петро Ів. Холодний — маляр і вчений хемік, що вславився чудовими вітражами й образами для Успенської Церкви й не менше чудовим розписом каплиці Української Духовної Семінарії, співець св. Юра й Гуцульщини Олекса Новаківський, Василь Дядилюк, графіки Пасло Ковжун і Микола Бутович, скульптор Сергій Литвиненко поруч Мих. Осінчука, М. Мороза, Ів. Іванця, М. Стефановичевої й ін.

В красному письменстві визначаються Галина Журба, Юрій Липа, Федір Дудко й ін., поруч таких місцевих корифеїв, як Василь Стефаник, Богдан Лепкий, Катря Гриневичева, Марко Черемшина, й молодших від них Р. Купчинського, Богдана Ігоря Антоновича, Св. Гординського, Ірини Вільде й інших.

В кооперації, поруч Остапа Луцького, Ю. Павликовського й ін., діють Андрій Жук і Мих. Корчинський.

В публіцистиці Дм. Донцов, поруч Ф. Федорцева, Дм. Палієва, Карла Коберського й Миколи Шлемкевича.

В науці, поруч М. Возняка, Вас. Гарасимчука, Вол. Гнатюка, Ф. Колесси, М. Кордуби, Ів. Крип'якевича, Вол. Кубійовича, Яр. Пастернака, Ю. Полянського, Ів. Раковського, Ст. Рудницького, Свенціцького, Вас. Сімовича, Ст. Смаль-Стоцького, К. Студинського, Ст. Томашівського, Євгена Храпливого, Вас. Щурата й ін., виступають наддніпрянські емігранти: Дм. Дорошенко, Вяч. Закин, Павло Зайцев, В. Крупницький, Ів. Огієнко, Євген Перфецький, Вол. Січинський, Дм. Чижевський, В. Щербаківський та інші.

У Львові ж відбуваються й події, що крім великого місцевого значення, мають і всеукраїнську вагу — І-ий Листопад 1918 р., діяльність УВО, а потім ОУН і І-ша Дивізія Української Національної Армії, яка в бою під Бродами скріпила братерство зброї воjakів усіх українських земель. Врешті з Львовом зв'язане безпосередньо і створення Української Повстанської Армії — УПА, — що вкрила себе славою у боротьбі з червоним агресором, підкреслюючи єдність українського народу та його волю жити в своїй вільній, Самостійній Соборній Державі.

Тепер Львів ділить сумну долю всієї уярмленої України, але все йде, все минає; — мине й теперішнє наше лихоліття і Львів знову засяє у своїй красі й величі на радість нашої Батьківщини.

Ратуш у Львові з вежею, на якій уранці Першого Листопада 1918 р. замаєв гордо український прапор на знак, що це давнє українське місто короля Данила і його сина Льва знову повернулося до Української Держави.

НАГРОБНИК ІВАНА ФРАНКА

Написав Василь Мудрий

Іван Франко, великий український поет, письменник, учений і громадський діяч, помер, як відомо, під час першої світової війни у 1916 р. у Львові. При величавих похоронах його тіло похоронили на Личаківському цвинтарі переходово у чужому, ви-
позиченому на деякий час гробівцеві. Ця переходовість тривала кілька років.

Аж у 1920 р. постав у Львові окремих громадський Комітет під проводом д-ра Володимира Бачинського, що поставив собі за ціль придбати власну гробницю для найбільшого сина Галицької Землі. Праця того Комітету увінчалася успіхом. Місце для гробівця вибрали добре. Праворуч від головного входу на Личаківський цвинтар, де при першій ширшій алеї стоять нагробники будителя Галицької Землі Маркіяна Шашкевича й основника „Діла” та письменника Володимира Барвінського, при другій ширшій алеї, при першому її відгалуженні, найшов у тіні великих дерев місце вічного відпочинку Іван Франко. З чужого гробівця перенесено його домовину тихо й незаметно до мурованого гробівця, який тимчасово прикрито могутньою плоскою камінною плитою, а на ній вміщено невеликий камінний стовпець із написом: Іван Франко. Тоді, під час великої народної смуги та морального пригноблення важко було думати про будову нагробника.

Щойно у 1926 р., у десяти роковини смерти поета, засновано у Львові нову загально-громадську організацію, що поставила собі за завдання вибудувати нагробник на могилі Івана Франка. Ця організація мала назву „Комітет будови нагробника Іванові Франкові”. Її головою вибрали тодішнього голову Т-ва „Просвіта” Михайла Галуцинського, а секретарем автора тих рядків. Комітет розписав на будову нагробника всенародну збірку, яка дала за недовгий час кругло 16 тисяч польських золотих.

Вже під кінець 1927 р. Комітет оголосив конкурс на проєкт нагробника. Щоб заохотити українських мистців долота й архітектів до якнайчисленнішої участі в конкурсі, Комітет заповів чотири високі нагороди за найкращі проєкти нагробника. Скоро по проголошенні конкурсу Комітет покликав мистецьке журі для оцінки надісланих проєктів. Під кінець 1928 р. реченець присилки проєктів закінчився. У січні 1929 р. почало свою працю журі. З численних проєктів, надісланих у рисунках, у гіпсі та в пластеліні, журі не нашло ні одного такого, що міг би відповісти всім мистецьким вимогам та духовості Івана Франка. Не зважаючи на те нагороджено чотири найкращі проєкти. І тут трапилась неприємність. На останньому засіданні мистецької оціночної комісії (журі) один із членів тієї комісії по розділі нагород зрезигнував з свого становища в комісії, не подаючи ніяких мотивів. Аж на другий день, коли відкрито всі листи з равдивими прізвищами учасників конкурсу, виявилось, що той член був учасником кон-

курсу і що його проєкт був відзначений нагородою. Будучи членом оціночної комісії, він голосував за відзначення і свого ж власного проєкту. Коли це виявилось, усі заворушилось із обурення. Цього прикрого факту не подано до громадського відомо, а згаданий проєктодавець нагробника був змушений відмовитись від грошової премії. Це був один, вже покойний, архітект. Таким чином дійти до гідного нагробника дорогою дуже дорогого конкурсу, не вдалось. Серед членів Комітету поширювалось переконання, що до вартісного нагробника треба доходити тільки шляхом замовлення у доброго мистця різбарського долота.

Відомий наш мистець-маляр, знаний портретист, великий поклонник і довголітній особистий приятель Івана Франка — Іван Труш бажав приспішити розв'язку справи нагробника і тому запроєктував Комітетові свої послуги. Він приготував свої проєкти нагробника у плястеліні у формі високих обелісків на широких підвалинах. На обеліску від фронту вміщував маленьку півкруглу факлю, з якої мав у виді полум'я (в камені) підійматись непоборний,

Приблизно в тому часі, як українці Львова здвинули величавий пам'ятник на могилі Івана Франка, американські українці вшанували Великого Каменяря окремим пам'ятником в Українському Культурному Городі в Клівленді. На фото: погруддя Івана Франка, долота світової слави українського різьбара Олександра Архипенка, приміщене в Культурному Городі в Клівленді.

вічний творчий дух поета. Така була ця символіка, якої І. Труш завзято боронив. Таких проєктів він зробив, з малими відмінами, аж чотири. Комітет ні одного не міг прийняти.

У 1931 році під осінь помер голова Комітету Михайло Галущинський. Справа будови надгробника на деякий час опинилась у примусовому стані відпочинку. Але не надовго. Вже в червні 1932 р. зголосився до мене молодий скульптор Сергій Литвиненко, що крім покінчених різьбарських студій у Кракові та Парижі не мав ще за собою ніякого голосного мистецького дорібку. В розмові він робив культурне та приємне враження. Цей молодий різьбар питав мене, чи можливе це, щоб він міг представити Комітетові свій проєкт надгробника. — Ясна річ, що можливе. Така була моя відповідь. Проєкт розгляне президія Комітету, а потім мистецька комісія. Вони разом рішать про те, чи проєкт прийняти чи відкинути.

Молодий мистець, повний енергії та творчий задумів, присвятився студіям Франкової творчості. Приблизно за місяць його проєкт у мініатюрному виді був готовий. Проєкт переконливо символізував Франкових „Каменярів”. Я скликав спершу саму президію Комітету. Першим заступником голови був інж. Юліян Мудрак. Президія проєкт подобався. Вона була за ним. Але на цьому засіданні інж. Юліян Мудрак, не резигнуючи з становища заступника голови, заявив, що він не може проводити засіданнями і взагалі не в силі вести Комітет у до того, мовляв, треба молоді енергії та завзяття, бо з будовою надгробника будуть поважні труднощі. Тому він запропонував, щоб комітет вів і поборював всякі внутрішні труднощі секретар, себто підписаний. Я не хотів цього прийняти, а радив скликати всіх основників Комітету, які виберуть голову. Тому спротивилась більшість присутніх. Це може довести, мовляв, до поважної кризи в будові, коли є підхожий проєкт будови. По довгих намовах я вкінці погодився. Інж. Мудрака підтримували д-р І. Свенціцький, д-р С. Людкевич і ще хтось. Ця моя згода стала пізніше моїм нещастям. Будова забрала мені не тільки багато часу й енергії, але й спричинила мені багато прикросців. Інж. Ю. Мудрак зобов'язався допильновувати технічної сторінки будови надгробника.

Мистецька комісія, розглянувши проєкт надгробника, не поставилась до нього так позитивно, як Президія Комітету, але все ж незначною більшістю голосів і вона проєкт прийняла. Було це на спільному засіданні Президії та комісії. Проти цього проєкту виступали сильно Микола Голубець та Іван Ковжун.

Сергій Литвиненко дістав замовлення на виконання запроєктованого надгробника. Щойно тепер почалися труднощі та непримності. З будовою надгробника зв'язані відразу поважні кошти. Виявилось, що у „Центробанку” на конті Комітету було заледве кількасот золотих. При розслідах виявилось, що пок. М. Галущинський всі гроші Комітету вложив у видавництва „Просвіти”, щоб таким чином забезпечити їм вищу від банкової процентову стопу. Таким чином Комітет зобов'язав письменно „Просвіту”, що вона буде покривати всі видатки надгробника аж до вичерпання заінвестованого в ній капіталу разом із

відсотками від нього. „Просвіта” це своє домагання старанно виконала.

Противники проєкту надгробника С. Литвиненка почали поважну усну кампанію проти надгробника. М. Голубець й І. Ковжун заповідали виступи в пресі проти нього. Кількакратні мої розмови з ними довели остаточно до того, що один і другий написали по кілька статей у щоденниках „Діло” та „Новий Час”, дуже прихильних для запроєктованого надгробника Литвиненка. Найважчі аргументи за проєктом були такі: а) Ніякий проєкт надгробника не може задовольнити всіх під мистецьким оглядом. б) Справа будови тягнеться від 1927 р. і досі не поладнана. Якщо підемо на другий конкурс, то він напевно закінчиться так, як перший. При тому зужиться знов багато грошей. І пам'ятника як не було, так і не буде. Прийнятий проєкт є добрий і він промовляє до кожного безпосередньо символікою каменярів. Коли появились у пресі позитивні, пропагандивні статті пера М. Голубця й І. Ковжуна за прийнятим надгробником, тоді всі інші противники замовкли.

С. Литвиненко заповів, що надгробник буде готовий на осінь 1932 р. і що тоді можна буде влаштувати відкриття. У зв'язку з відкриттям рішено влаштувати великий концерт у честь І. Франка і дефіляду перед надгробником зараз після відкриття. В ті цілі Комітет замовив у чотирьох українських композиторів нові музичні твори до слів І. Франка. Музичний провід обняв д-р Станислав Людкевич. Нові твори написали Василь Барвінський, д-р С. Людкевич, д-р Б. Нижанківський і пізніше — Антін Рудницький. На жаль підготувати концерт на осінь не вдалось і відкриття надгробника відложено на весну 1933 р. Не зважаючи на те, концертна частина свята якось не дуже посувалась вперед. Скоро це поправилось.

Зимом з 1932 р. на 1933 р. вернувся із Советської України до Львова диригент Антін Рудницький. Він відвідав мене і в розмові виявив охоту взятись за організацію концертової частини свята відкриття надгробника. Я це прийняв до відома і перевів у цій справі розмову з д-ром Станиславом Людкевичем. Цей радо погодився з тим, щоб диригентуру перебрав Антін Рудницький. Його енергії та підприємливості треба завдячити, що всякі труднощі з оркестрою та хорами усунуено, і вся концертна частина бисто поступала вперед.

Вже в березні 1933 р. проголошено в пресі, що відкриття надгробника на могилі Івана Франка відбудеться дня 28 травня 1933 р., а далі, що 27-го травня ввечері відбудеться репрезентативний концерт у честь Франка в найбільшій залі Львова в палаті Скарбка, в якій тоді містився кінотеатр. Цей концерт буде повторений 28 травня 1933 р. в залі Львівської опери вполудне після відкриття надгробника. Відкриття надгробника заповіджено на годину 9.30 рано.

Реченець відкриття бисто зближався, а труднощі росли впарі з великими видатками. Праця скульптора, мармор і його обробка, скріплення підвалин для пам'ятника над гробницею, відливарня, — все те вичерпало всю готівку Комітету. До того прийшла коштовна підготовка до свята. Деяко грошей зібрано ще від українських центральних установ, але вони не вистачили на покриття всіх видатків. Комітет видав

на свято картки із світлиною нагробника та пропам'ятні жетони, щоб призбирати дещо фондів. Вступи на обидва концерти були теж високі. Для влаштування концерту в залі палати Скарбка треба було побудувати велику сцену, бо її не було.

Перед самим концертом відмовився співати у спільному, великому хорі студентський хор тому, мовляв, що Комітет очолює такий ундівський діяч як підписаний. Та були перепони і від польської адміністративної влади. Тенорове сольо в супроводі оркестри співав Михайло Голинський. Це була нова річ, а саме: композиція А. Рудницького до слів І Франка „Народе мій”... (вступ до „Мойсея”). Поліція цю пісню заборонила. Інтервенція в поліції не дала нічого. Аж двократна інтервенція у Львівському воевідстві спричинила анулювання заборони.

Для слідкування за порядком у часі дефіляди перед нагробником та для утавлення всіх приїжджих до дефіляди змобілізовано триста людей, переважно б. старшин Української Галицької Армії. Порядок оголошено в усій українській пресі.

З усіх більших міст були заповіджені спеціальні прогулянкові поїзди на свято, як з Тернополя, Коломиї, Станиславова, Стрия, Дрогобича, Перемишля, Камінки Струмислової, Бродів, Золочева і навіть з Волині хоч як там тоді важко було такі справи проводити в життя.

Концерт 27 травня ввечері випав величаво. Святочну промову виголосив Богдан Лепкий. Як щодо змісту, так і щодо форми — це було щось у нас досі нечуване. Декляматором був незрівняний Генрик-Березовський. Солістами були Михайло Голинський і Марія Сокіл. Оркестра незвичайно вишколена, а так само великі хори, дали тому святочному концертові особливого мистецького чару.

Дня 28-го травня 1933 р. о год. 9 ранку цілий Комітет був біля заслоного пам'ятника. Здовж дороги, при якій формувався похід до дефіляди, уставлено голосники, щоб всі могли чути акт відкриття нагробника. Тисячі людей скупчилися в околиці нагробника на цвинтарі.

Точно в год. 9.30 підписаний під цими рядками почав свою святочну промову, що тривала десять минут і закінчилася відкриттям нагробника. По знятті заслони почалась дефіляда. Стрункими рядами в чвірках продефілювало перед нагробником понад 20 тисяч українських людей.

Після дефіляди повторено в залі Львівської Опери концерт разом із промовою Богдана Лепкого.

По святі прийшли звичайні будні. Каменяр відписав поважну суму своєї належитости і завдяки тому якось з важкими зусиллями вдалось вирівнати всі рахунки з дуже незначним дефіцитом, що його покрито з прибутку від карток і жетонів, поширюваних ще після свята в краю.

Ів. Франко

VIVERE MEMENTO¹

Весно, що за чудо ти
Твориш в мойй груді!
Чи твій поклик з мертвоти
Й серце к життя будить?
Вчора тлів, мов Лазар, я
В горя домовині —
Що ж це за нова зоря
Мені блисла нині?
Дивний голос мя кудись
Кличе — тут то, ген то:
„Встань, прокинься, пробудись!
Vivere memento!”

Вітре теплий, брате мій,
Чи твоя це мова?
Чи на гірці світляній
Так шумить діброва?
Травко, чи це, може, ти
Втішно так шептала,

Що спід криги мертвоти
Знов на світло встала?
Чи це, може, шемріт твій,
Річко, срібна ленто,
Змив мій смуток і застій?
Vivere memento!

Всюди чую любий глас,
Клик життя могучий...
Весно, вітре, люблю вас,
Гори, ріки, тучі!
Люди, люди! Я ваш брат,
Я для вас рад жити,
Серця свого кров'ю рад
Ваше горе змити.
А що кров не зможе змити,
Спалимо вогнем то!
Лиш боротись — значить жить...
Vivere memento!

¹ Пам'ятай за життя

НЕЗАБУТНЯ МАНДРІВКА

Написав Анатоль Радванський

Четверте листопада 1941 р. — незабутній день в моєму житті. Я їду вперше на Україну, їду просто в Київ. Дивні рефлексії огортають мою душу, бо нічого мене не вражає, — ні холодний, сніжний день, ні жахливий хаос на стації, ні цілоденне вичікування на наказ від'їзду. Бачу довкруги себе веселі та бадьорі обличчя юнаків з горіючими серцями, з вірою у сповнення своїх мрій. Зі мною мій друг, Андрій Теплий, мовчазний і спокійний; він все ще під враженням останньої розмови з директором Петренком.

— „Чому так нагло покидаєте театр?“ — запитав нас грізно директор.

— „Во мусимо... бо... бо їдемо на Україну“.

Його очі радісно блиснули; він витягнув свою величезну долоню. — „Щастя вам, Боже, хлопці. Жаль, що не можу і я з вами. Ідіть і складіть мій поклін Києву“.

— Як прикро, — каже Андрій, — до другий директор С. попрощав нас зовсім інакше; хотів навіть затримати платню. Дивно.

Нарешті, по цілоденному вичікуванні, пізно увечорі, дістаємо наказ навантажуватися. Сідаємо в товарові вагони, вистелені соломкою. Від'їжджаємо.

Ізда прикра й нецікава. Дошкаляє пронизливий холод та брак теплої їжі. З причини холоду їдемо в замкнених вагонах. Стас сіро і тісно. Бачу лише силуетки бадьорих юнаків, яких нічого не хвилює; — революційна пісня і жарти домінують над усім. Здебільша це селянські сини, спокійні, ввічливі та скромні. Між ними наш сеньйор ОУН, Тарас, бувший старшина української армії, з круглим, рожевим обличчям, загартований старий вовк. Цікаво і з темпераментом розповідає він різні пригоди з минулого.

На третій день вранці зупиняємось в Козятині. Погода гарна. Висипаємось з вагонів, наче з тісних кліток, робимо руханку, захлистуючись свіжим повітрям. Командант транспорту, енергійний Петро, видає нам додатковий „пайок“ (хліб і ковбасу), бо вже з попереднього й сліду не лишилось. Після години постою, наш поїзд рушає далі. Посилюється веселий настрій. Знов лунає пісня:

... „В бій кривавий ОУН нас веде...“

Оглядаємо розлогі поля України, на яких ще стоять скирти збіжжя. Видно, не встигли червоні виконати наказ „великого батька народів“ — спалити все. По стаціях лежать стоси бомб до літаків. Життя скрізь завмерло. Видно лише сірі однострої німецьких вояків. Сутеніє. Настає третя безсонна ніч нашої подорожі.

Стомлені, починаємо дрімати, сидячи на своїх клунках, або на підлозі. Залягає тиша. Нагло будить нас голос друга Тараса:

— Хлипці, вставайте! Ми в Києві.

Хрестимося. Напівсонні схоплюємось, в метушні шукаємо своїх клунків. Виходимо. Шикуюємось в колони і маршуємо темними вулицями. Видно лише насторожених німецьких вартувих, блиски лампок та дула крісів, готових до стрілу.

Це не був звичайний марш, ні, це було щось більше: спільна молитва кількох сотень націоналістів з-під стягу ОУН. Молитва, для якої даремно шукати слів.

Перший будинок, що привітав нас у Києві, була станиця української поліції на вулиці Короленка ч. 15. Великий, кількаповерховий будинок, в якому колись містився головний суд і міліція.

Докраю стомлені, розбрелись ми по цьому лабіринті хто куди, шукаючи леговища. Я знайшов пусте ліжко з дротяною сіткою, ліг і заснув кам'яним сном.

Київ, 7 листопада.

Коли вранці ми прокинулися, втома, здається, минула зовсім. Дістаємо вперше теплу їжу (разова мукка, заварена з водою). Перше наше бажання — оглянути Київ. „Красаець Київ — мати руських гарадоф“, як називають його москалі. Хоча не знаю, що в ньому є „рускаво“, — своєю зовнішністю, своїми історичними пам'ятками, національним знаменем більш українського міста немає.

З Володимирської гірки, розкривається чудовий вид на Дніпро, на Дарницю, на Труханів острів. Внизу, просто під ногами — Дніпро, а над ним на шпиль гори стоїть маєстатично св. Володимир Великий з хрестом. Красота Києва починає щораз сміливіше впливати на поверхню, очевидно вже не та, золота, багата, переливіста і вільна, що була колись, — чудова казковість іде з кожного заломання сірих мурів, які наче скаржаться, як їх ограбив з пишноти і багатства большевицький режим.

Оглядаємо собор св. Софії лише з-зовні, бо на дверях бачимо напис „форзіхт“. Не зважаючи на величезну історичну вартість цієї будівлі, червоні варвари хотіли її також знищити, як це зробили з Печерською Лаврою. Спомин про цей чарівний закуток важиться у мене окремо і райдужно.

Їдемо вулицею Короленка, звертаємо на Золото-ворітську, де стоять залишки стародавніх Золотих Воріт. Здається, нічого особливого, але все це диде такою давньою, що ніяк не вгадаю, яким чудом повіяло раптом на мене Ярославом Мудрим та „Словом о полку Ігоревім“. Нічого з того, що я досі бачив, не видавалося мені таким віковичним.

Далі йдемо до Печерської Лаври, тількищо зруйнованої большевицькими мінами. В жадній різьбі, у жадному мистецькому творі не бачив я такої потуги трагізму, такого маєстатичного болю, який мала у своїм виразі ця свята руїна. Хвилина ця залишилась у мене, як понура, чорніюча кільконе плямами на снігу синтеза нинішньої Росії. А як прикро було дивитися на зруйнований Хрещатик (київське Корсо)! І подумати тільки, скільки разів уже той Київ був зруйнований і то тими самими сатрапами, лише з іншим забарвленням. Однак жадні перевороти та руйнування не здолають стерти світла, колорів і деревного аромату з тої чудової української Мекки.

У той час німецькі армії швидко темпом ішли вперед, займаючи щораз нові території ССРСР. За

ними йшло Гештапо та адміністративний апарат. Скрізь по Україні шалів терор німецького окупанта, а вже спеціальною опікою славнозвісного Гештапа був наділений Київ, може як ні одне місто в Україні. Страхіття того часу, терор, розстріли і голод мешканці Києва, здається, не забудуть ніколи. Большевики, тікаючи з Києва, знищили всі запаси харчів, а натомість залишили добре законспіровану сітку своїх агентів. Ці агенти, знаючи докладно німецьку психологію, безоглядність та жорстокість, мали переводити підривну роботу, диверсії та саботажі, щоб викликати репресії збоку німецьких займанців на населенні. І ціль була досягнута. Почались саботажі та репресії на невинних мешканцях Києва. Крім жахливої масакри жидів, появились оповістки на мурах міста такого змісту: „Сьогодні розстріляно 100 мешканців Києва за саботаж”. За пару днів знову. „Сьогодні розстріляно 400 мешканців Києва за саботаж”.

Крім того, Гештапо робило публічні езекуції, найбільше на Басарабці, — вішало людей, залишаючи на пострах висіти їх по декілька днів.

І так над Києвом повисло мариво жаху, смерти і голоду. Одначе, навіть в такій важкій, задушливій атмосфері народжувалось господарське і культурне життя. Українська столиця оживала власними силами. Пущено в рух школи, лябораторії Університету та Академії Наук. Почала виходити газета „Українське слово”. Почали працювати театри, опера, капеля бандуристів під проводом Китастого.. Ось на Великий Васильківській музично-драматичний театр ставить „Сорочинський ярмарок”, на Фундуклеївській драматичний театр — „Гетьмана Дорошенка”.

У цей період я мав змогу пізнати декого з чільних діячів театрального мистецтва, між ними сеньйора української сцени, актора високої культури Северина Паньківського. Не зважаючи на похилий вік, голод та гостру зиму, він брав активну участь у творенні культурного життя. Ця людина з такою гідністю та повагою переносила терпіння і злидні того часу, що мені й донині давить горло, коли її собі пригадую.

В цьому морі праці дуже активні були члени ОУН. В ділянці культурного життя вони займали становища, які відповідали їх здібностям та запалові. ОУН пішла в Україну під різними виглядами і в різних обставинах, висилаючи на схід найбільш ідейний організаційний елемент, ціллю якого було підбудувати основи до загальної української революції, насталити національну гордість та спільно застосовувати найбільш доцільні засоби для боротьби за волю. А в загальному поступі національних сил заманifestувати, що націоналізм не лише протилежний большевизмові, а що він є вповні завершеною ідеологічною системою, яка розв’язує всі політичні, суспільні та культурні проблеми.

Важливим політичним твором ОУН під ту пору в Києві була Українська Національна Рада, яку очолювали видатні українці, не члени ОУН. Далі слід згадати таку інституцію, як відділ пропаганди, де головою був уродженець Західньої України, зразковий бйовик ОУН — Андрій Шекерик. Цей незломний бйовик ОУН.

Відділ пропаганди, крім чисто пропагандивної роботи, як творення „Просвіт”, молодечих організацій „Січ”, виготовлювання тризубів, портретів національних героїв, прапорів і т. д. — допомагав у відбудові господарського життя. Люди, що були зв’язані з цим відділом, працювали в Києві над відбудовою трамвайної сітки, в корабельних доках, комбайнерських бригадах, в дитячих яслах, опікунками полонених, кухарями кухонь, де зголоднілій, виснаженій, безробітній українській інтелігенції допомагалось і бодай гречаною зупою. Тим то по ліквідації редакції „Українського Слова” 24 грудня, першим зліквідовано і цей відділ.

Початок сорок другого року був символом кризової розправи німців з провідним активом, а зокрема з членством ОУН. Сьомого січня Гештапо розстріляло І. Рогача, його сестру, Олійника, Чемеринського (Оршана) та його дружину, Романа Біду (Гордона). Тоді ж на вулицях Києва згинув провідник ОУН(р) Мирон (Орлик). 12-го лютого німці оточили Міську Управу та ряд установ і майже поголовно виарештували її працівників, на чолі з головою міста Балагієм.

Ліквідація Спілки Письменників України закінчує перший період національних жертв. Спілка Письменників України була очолювана Оленою Телігою. Вона була також і головним редактором журналу „Літаври”.

Олена Теліга згинула з рук Гештапа в лютому 1942 р. Разом із нею розстріляно: Михайла Телігу (чоловіка), Івана Ірлявського, проф. Гупала, редактора Кошика та інших чільних членів ОУН. Німці жорстоко розправилися з кадрами ОУН. Тоді ж прийшли вістки про розстріли в Житомирі, Коростені, Кременчуці, Полтаві, Харкові. З Кременчука втік з-під розстрілу видатний бйовик Олекса Бабій, засуджений Гештапом на смерть за кольпортаж націоналістичної літератури. Поранений, він дістався до Києва, а далі на Волинь, де став організаційним та вишкільним референтом УПА. Настав критичний час для ОУН, в якому найбільших втрат зазнає пропагандивний сектор організації.

Спритна большевицька агентура на спілку з чорносотенцями-москалями, що прийшли, як німецькі партійці, всіма засобами старалася дискредитувати український націоналізм, як ідею, і скомпрометувати діяльність наших членів. Всіма силами намагались советські агенти пролізти в організацію, інспіруючи при тому всякого року провокації.

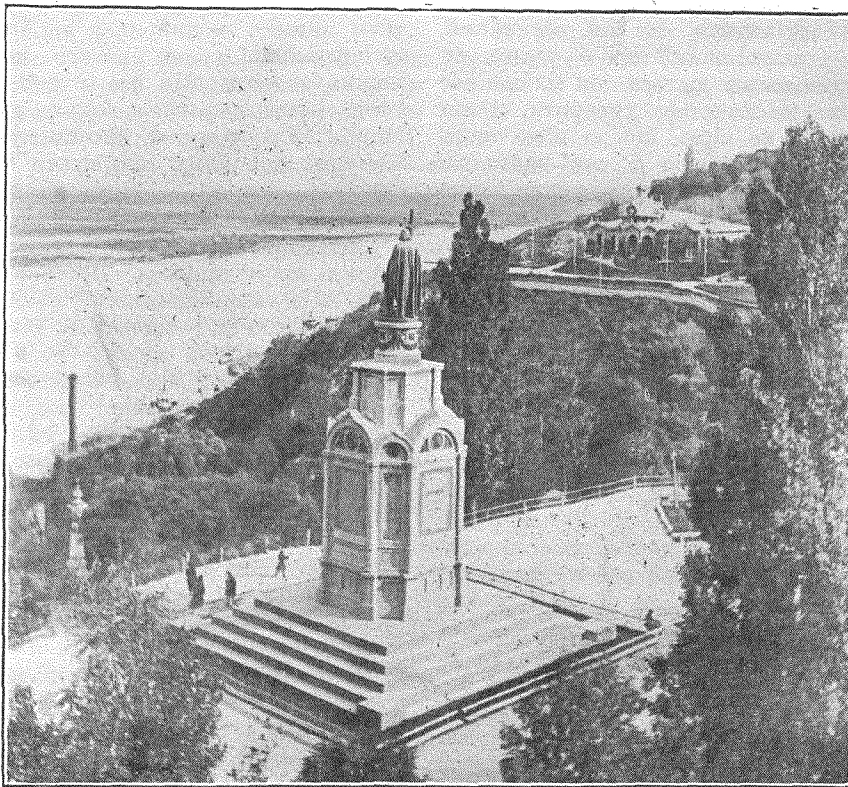
Може це й дивно, що ми боялись большевицьких кадрів у нашій столиці, але це факт. Населення України із щирим серцем сприймало вияви українства і живо цікавилось проблемами майбутнього своєї батьківщини, документуючи публічно свій патріотизм масовою участю на панахидах по от. Петлюрі, жертвам Базару, проф. Грушевському.

Не можу тут не згадати села в Україні, яке мене завжди особливо цікавило. Оспіване Шевченком, овяне романтикою, так повно зображене в нашій драматичній літературі, воно. Коли глянути на село в Україні то жаль стискає серце, до чого довів большевицький режим, колись квітуче, багате українське село. Вже немає біленьких хаток, вишневих сад-

ків, лише сірі хати без огорож, з малою прибудівкою на одну худобину та кілька штук домашньої птиці. Оце — все багатство українського колгоспника. Іноді можна було побачити, як на глум, залишену обідрану та пусту церковцю. Український селянин — це найбільш уполідована та скривджена людина в Советському Союзі. Однак, ніяке лихоліття проклятого большевицького режиму не зуміло змінити психіки нашого селянства: воно, як і раніше, — гостинне та сердечне і любить свою Батьківщину над усе.

У цьому я мав нагоду переконатися особисто, побувавши в таких селах на Полтавщині: Нечипірівка, Панфили, Фарбоване та містечко Яготин. У Київській окрузі бував я в Бортниках, Осокірках, Березинці та в містечку Тараща.

Не можу забути зворушливого оповідання одного старого селянина про своє заслання: „Як мене з Охримом заслали до Котласа, то ми дуже тужили за своїм рідним, а як говорили про Україну, то все до Неї зверталися обличчям”,

Пам'ятник св. Володимирові в Києві.

ДО РІДНИХ ЛІСІВ...

Написала Ірина Ш. Шуварська

Іскрами розсипаються святойванські червачки. Мирон сидить непорушно і дивиться з-під чола в гладіолії, що їх ціле поле відцвітає перед ганком; в сьайві місяця, що великий червоний звільняється з обійм дерев, набирають вони безмірного смутку, а над ними тремтить повітря від скрипкової гри цвіркунів.

Дарка зійшла в сад, зірвала квітку й подає її Миронові. Він підніс повіки й запитливий погляд ховзнув з-під них на золотий келех гладіолії. В цьому майже непримітному русі виявився пригноблюючий неспокій; Дарку зворушило безпомічне сприймання його. Поклала руку йому на рамена. Він не рушився, а в його мовчанці байдужий смуток. Дівчина вражено відхилилась; ніяково всміхнувся. — Він все такий, — подумалось їй, — і такий, який він є, такий він мій... Не знаю ж, що в ньому діється, він майже все мовчить. І мені більше не хочеться говорити, а він лише всміхається. Вже й не вірю, що за цією щось важне криється; велике не могло б так довго не виявитися. — Це все давно відчувалось, тепер лише свідомо подумалось. Дарка опускає руки, а в душі незвична тиша: немов пісня відгомонила, немов щось кінчилось.

Не завважила, коли сіла у плетений фотелик. Опустивши голову на груди, дивився перед себе. — Мені його шкода; в його душі те, що я люблю: безрадність, скромність.

Мирон підвів голову, й немов щойно скінчив сальонову розмову, встав і в досконаліч чемності схилю перед Даркою чоло.

— Дуже мені прикро, мушу йти, — сказав наче заучену фразу.

Дівчина попроварила його до дверей і, з порожнім почуттям подавши руку, перший раз не сказала: „прийди”.

Порожнеча, незвична тиша... Дарка вслухується в неї, і не годна заснути; їй хочеться збагнути її. Коло серця спокійно, але цей спокій не заступає солодosti схвильовання від думки: „Я тебе кохаю!” Та на це не було відповіді. За душею з коханими прикметами не бачилось світу, а навколо неї щораз більше незрозумілої неотвертости; це міцно непокоїло. І раптом ця тиша... вслухується в неї; спати хочеться, спокійно спати. Тільки ж замкне очі, починає кружляти в ній неймовірним здивуванням: „Невже ж це велике, це безмежне в мені скінчилось?” І порожнеча пропасть відчиняється під серцем. Робиться душно. Дарка одягається й виходить у сад.

Руки торкаються шовкових головок гладіолії, ухо чує гру цвіркунів, зір потопає у спокою, тепер вже зовсім ясного місяця, і порожнеча під серцем виповнюється новим враженням: образом, незамяченої болючими здогадами про скритість коханого, ночі. Відчувається радість. Іде далі, всміхається, а радість помалу схиляє голову; краса перемагає її: на горбочках групками мереки, приймають побожно бгало-словіння сну. Сосни відважно підносять чесні голови

у пересвітлене місячним яйвом небо, в ньому лебединними крилами тремтять хмаринки. Могутні дуби задумались; немов князі над своїм невласним життям. В парку нікого немає. Доріжка збігає серпентинкою поміж травниками до ставочку; срібло місяця вливається в нього. Обережно підійшов теплий вітерець і, бавлячись, дмухає в водичку, а вона до нього тихо всміхається. Ледве загомонять верхи дерев, і знов лише скрипкова гра цвіркунів. Радість наче перелякана дитина, що тулиться до грудей матері, припала до серця Дарки й вже схлипує, плаче.

Дівчина опускається в м'яку плекану траву й ховає в ній лице; не годна дивитись на світ. Це можна таки лише з людиною, в якій відчувається частинка цієї безмірної краси Божого твору. З людиною, якій можна сказати: Це все в тобі, і ти у всьому тому! І тоді немає самоти, є кохана душа, є світ Божий... Мирон; але чому ж він це прегарне в собі ховає? Чому не дає йому розцвітати на волі. Та тепер все одно, — минуло... Чому не хоче, щоб я натішувалась тим, що люблю?

Вітер різким несподіваним рухом звів з чола Дарки жмут волосся. Дівчина оглянулася. — Для чого ж я сюди прийшла? сама вночі! — Підвелася, пішла доріжкою; спішила. Вітер міцніше віяв, хмарка насувалась на місяць. — І чому, чому не могло бути все добре? Звільнила крок. — Я ж його так любила! А тепер: тиша, порожнеча... О, Мироне! — голосно вимовила його ім'я.

— Дарцю! — З травника сходяв їй назустріч Мирон. — Я не міг іти додому, — говорив стривожено, — ти, прощаючись, не сказала: „прийди”.

— Для чого ж тобі приходити? — запитала немов сама себе й спинила крок.

— Невже ж ти, Дарцю, не знаєш?! — Пучки його пальців торкнулись її ліктів.

Відступила назад. — Ні, я нічого не знаю!

Непотрібні тягарі, повисли його руки. — Я ж тебе люблю! — і неначе знов закам'янів, стояв непорушно.

— Мироне! — взяла його за рамена, стрясла ним. — Мироне, лише... — Та ні, він вже більше не хватиме душу, його душа вийшла на волю й хоче лишитися.

— Що? що ти хотіла сказати, кохана?

— Нічого, — прошептала; на неї дивились ясні очі найдорожчої людини.

Знов відчувся його пригноблений неспокій.

— Що з тобою, Мироне?

— Нічого!

Ішли доріжкою вгору. Вітер віяв в обличчя, ври- вався в могутні корони дубів, нахилив прекрасні голови сосон, лякав смеречки, тулив одну до другої.

— Мироне, коли любиш мене, мусиш мені про все говорити.

— Так, пташко, я тобі про все скажу, але не сьогодні. Не сьогодні! Кохана, лише не сьогодні!

— Тебе щось мучить, не дає тобі спокою. Нехай ми від сьогодні не таймо одно перед одним своїх кло-

потів. — Відчувалось, що Дарка не сумнівається, що зараз почує таємницю Мирона.

— Дарко! — Немов тим одним словом хотів вблагати дівчину дозволити йому ще сьогодні мовчати.

Енергійно хитнула головою. Ні, Мироне, говори тепер.

В напружену тишу вірвалось розпачливе: — Я маю жінку!

Темно, лише там на розі ліхтарня. Вдалині прогрімало. Вітер рвонув дерева за голови. Парк схвилювано загомонів.

— Ходім скорше!

— Дарко! — Мирон притулився плечима до сосни й відвернув обличчя, з очей його стікали сльози. — Вибач мені, але без тебе був я так страшно самотній.

— Твоя жінка лишилась вдома?

Кивнув головою. — Так, лишилась...

— Ходи, вже кропить дощ.

Мов слухняна дитина пішов за нею. Мовчали. Великими краплями падав дощ, і все міцніше. Коло фіртки до саду подала Дарка Миронові руку. Він стиснув її обома тремтячими руками.

— Що я маю робити, Дарко?

— Я певна Мироне, що так, як ти зробиш, так буде добре. Ти є людина, якій я найбільше довір'яю, від якої найкращого сподіваюсь.

— Кохана...

Загриміло й не було чути як він заплакав.

Дарка ішла доріжкою поміж гладіолями.

— Дарко!

І в риданні й дощі душилася відповідь. — Мироне! Дівчина ввійшла до хати. Мирон припав головою до фіртки.

Кинувшись на ліжко, відчинила Дарка широко очі; вони були сухі. До вікон вдаряв немов кулаками дощ і хлипав. Це я плачу, шепнула дівчина й неперушно лежала з відчиненими очима. Зникла тиша; порожнеча наповнилась смертельним болем.

За кілька днів отримала Дарка листа. Вона знала, що в ньому написано й не читала, спалила його.

Мирон був вже далеко від неї, і, може, якраз в той час, як вона клала листа в огонь, думав: тепер вона читає: я зробив, як ти від мене сподівалась; скоро буду у рідних лісах. Нехай хоронить тебе Господь Бог! Мирон.

ЗАБУТИЙ

Написала Ольга Решетило

В тіні старих кленів стоять казармові бльоки, величезних забудовань. Вони замикають життя тисячі вісімсот умово хворих людей. Хворих тих ділять на різні категорії та відділи. На відділі „О” приміщено найстарших мешканців тієї ж інституції. Вони не переходять вже жадної терапії, не є предметом лікарських дискусій, просто відставлені на спокій.

Майк також належить до відділу „О”. Вже довгі роки, він не говорить ні з ким, тільки сам до себе й то незрозумілою для оточення мовою.

Всі санітари люблять Майка за порядок, за незвичайну лагідність.

В погідні дні Майк постійно провітрює свої мастики: велику хустку в квіти, оксамитний корсет, дві пари дитячих черевинок, убрання і багато інших дрібниць, позв'язуваних старанно. Це все він розвішує на ялинковім живоplotі й уважно береже.

Лікареві Н. не психіатрові тяжко поминути Майка як нецікавий вже, архівно-хронічний об'єкт. Переходячи до інших відділів, він здоровить його: „Дай Боже здоров'я, Михайле!”

Ясні очі Михайла оживають. Давно не чув рідної мови. Він підбігає і доторкує лікаря Н. руками.

„Ви живі? Ви мене знаєте? Ви з Веглини? з нашої плебанії, може?.. Вони були на доктора. Я казав, що хтось виїде по мене. Вони ж мя не покинуть. Вони чекають... Я купив для всіх дарунків. А тії кажуть, колєї стали, шифи не йдуть. Загнали стільки народу на станцію... Я дав дві сотки доларів одному з Царинського, як його...? Чи він передав Анці? Як вона там? А Василько, а Наційка, великі вже? Я вітцю оддам гроші, най мя не позивають.

Я робив у лісі три зими й чотири літа, відморозив ноги, лежав у шпиталі. Пізніше робив у пристані, на великім озері, коло риб. Заробив гроші та й хотів їхати домів. Тії кажуть, не йдуть вже шифи, війна.

Тут всюди ліси, мокравіна, скоро не перейдеш, до людей, розпитатися. Але ми пішли. Нас було трьох. В ночі придрімали в одній хаті, бо спати страшно, ми мали доста грошей.

Рано їх не були. Забрали мої гроші, мене побили.

І з того часу моя тямка перервана, якби закаламучена така й голова мя болить. Але я ще робити годен. Як виїду домів, піду на Кальварію... Мені злегшає. Матінка Божа вислухає мене. Куплю багато світла. Я маю ще кілька доларів зашитих у лейбуку, вони не знали.

Тільки не знаю, чи мені вистачить на шифкарту.

Не втікайте від мене, докторе, візьміть мене домів, я ще робити годен.

Лице Михайла палало, він увесь трясся зі зворушення.

Лікар успокоював його, як тільки знав. Пощо говорити Михайлові, що минуло вже більше як сорок літ, коли він виїхав з Веглини. Що було дві війни, що Михайлове село спалене, людей вивезли. Пощо знати йому, що кораблі плывуть, але не для нього, що...

„Не журіться Михайле, я вас не покину. Куплю вам шифкарту, поїдемо домів”.

Михайло плакав.

„Вас Бог післав, докторе рідний!” Решту слів він приглушив зойком, щасливий.

Рано, санітар дзвонив до лікаря Н.: „Докторе, ваш Майк помер, о год. 4-й ранку. Мабуть серцевий удар. Вчора, він сам заговорив до дижурного „Ай гом, бай!” — казав”.

У карготеці Михайла не було жадної історії хвороби, діагнозу. Тільки давня, мала заввага: „Хворий не говорить по-англійськи. Родина не зголошується”.

ЧИГИРИН КОЛИСЬ І ТЕПЕР

Написав А. Яковлів

„Гетьмани, гетьмани!
Якби то ви встали,
Встали, подивились
На той Чигирин!
Що ви будували,
Де ви панували,
Заплакали б тяжко,
Бо ви б не пізнали
Козацької слави,
Убогих руїн!”

„Ой Чигрине, Чигрине,
Все на світі гине.
І слава твоя...!”

Т. Шевченко.

Чигирин — моє бідне місто. У Чигирині я народився і прожив перші 14 років свого життя (1872-1886), а потім під час науки в Черкасах та в Києві майже щороку приїздив до Чигирин на літні ферії. Бував в Чигирині й під час першої світової війни. Восстанне відвідав Чигирин улітку 1918 р. Закінчуючи університетську науку, вибрав я для дипломної дисертації тему з історії провінціального устрою Литовсько-Руської держави: „Черкаський господарський замок і повіт в XV-XVII ст.” Праця над дисертацією дала мені нагоду студіювати архівні документи, що стосуються не лише до Черкаського замку, але й до його ближчих і дальніх околиць, в тому числі й до околиці Чигирин та до історії його заснування.

У нашій історії, крім принагідних, уривчастих заміток про Чигирин, майже нічого не написано ні про його заснування, ні про його „славу” та „руїну”. Щождо Чигирин та наших часів, то теж нічого не знайдемо, крім цитованих вище віршів, малюнка Чигиринської гори, Т. Шевченка, та короткої замітки в „Споминах” Дм. Дорошенка. Інші наші знавці історії Київщини та археологи, що могли б подати дещо про Чигирин за днів його „слави”, коли він був першою столицею української козацької держави XVII ст., або й за новітніх часів, покинули вже цей світ, не забаром і я піду слідом за ними. Тому хочу в цих коротких нарисах подати те, що знаю про Чигирин з його околицею з доби його слави та з недавнього минулого, що теж вже одійшло в історію.

1. Чигирин з часу заснування до „руїни” (XVI-XVII ст.)

Заснування Чигирин тісно зв'язане з двома історичними явищами: експансією українського народу на південь до Чорного моря та постанням козаччини. Головним тереном обох цих історичних явищ була вузька смуга земель на правому березі Дніпра, на південь від Києва. В XIII ст. тут були укріплені валами міста над р. Стугною з м. Трипіллям над Дніпром. Далі на південь міста: Канів над Дніпром і над р. Россою: Товаров, Корсунь, Богуслав. У XIV ст. вже за Литовської доби над Дніпром, нижче Канева

засновано м. Черкаси. За тодішньою колонізаційною практикою, новозасноване місто спочатку підлягало в адміністраційно-військовому відношенні державці чи старості міста, розпорядженням якого нове місто було засноване. Таким чином м. Черкаси було підпорядковане Канівському старості, який звався — старостою Канівським і Черкаським. Після заснування м. Черкаси було укріплене дерев'яним замком-фортецею на високому березі Дніпра. Потім почалося стом територією на правому й лівому берегах Дніпра: в лісах, по річках і на порожніх землях виникли різного роду господарські вгіддя під загальною назвою „уходи”: овочеві сади, пасіки, оборові та інші звіринні „гони” й рибні „лови”, в лісах, річках, озерах та збіжжеве господарство на полях. На правому березі Дніпра черкаські уходники опанували порожні землі над Дніпром і Тясмином аж до місця, де ця річка впадає в Дніпро. Разом з поширенням господарства в Черкасах збільшилося населення, місто набрало самостійного військово-економічного значення й усамотійнилося в адміністративному відношенні: у Черкасах з'явився самостійний Черкаський староста. В кінці XV ст. надмісником-старостою Черкас був кн. Федір Глинський, за якого найбільш активна група черкаських уходників придбала назву „к о з а к і в”. Як свідчать тогочасні офіційні документи, черкаські козаки провадили одверту завзяту боротьбу з татарами за оволодіння порожніми землями на південь від Черкас повздож р. Тясмина за згодою кн. Федора, хоч в документах дипломатичних зносин Литви з татарами звалися „непослушними”. Протягом XVI ст. число непослушних козаків значно збільшилося, а територія, яку вони загосподарили на південь від Черкас, включала увесь водозбір р. Тясмина, від Ірдинського болота біля м. Смілої починаючи аж до впаду Тясмина в Дніпро. Більшу частину року ці непослушні козаки-уходники перебували на своїх уходах та організували збройні експедиції проти татар, а лише на зиму верталися до Черкаського та Канівського замків. Не слухались старост, не платили жадних податків, іноді навіть збройно боронили свою волю проти місцевого уряду. Проект перепису й організації цих непослушних козаків, що виник за часів Черкаського старости Остафія Дашковича (1516-1535), не був здійснений. У 1550-х роках другий Черкаський староста, відомий кн. Дмитро Вишневецький („козак Байда”) заснував першу Запорозьку Січ на Дніпровому острові — Хортиці і цим зменшив число непослушних козаків. Після Люблинської Унії (1569) польський король Стефан Баторій прийняв на державну службу 500 козаків, записавши їх у реєстр, приділив їм для постою, складовища зброї та на шпиталь м. Трахтемирів над Дніпром з околицею, звільнив від податків та підлеглости місцевій адміністрації і підтвердив ці „козацькі вольності” привілеєм р. 1578. Хоч ця реформа стосувалася незначно-

го числа козаків, однак пізніше вона відіграла важливу роллю в історії козацтва.

Ця реформа дала можливість старостам південних замків виявити ініціативу до впорядкування справи з місцевими непослушними козаками, що не попали в королівський реєстр. Як за попередніх часів Канівський замок і староство причилися до заснування м. Черкас і замку, так само в кінці XVI ст. Черкаський староста, кн. Олександр Вишневецький, спричинився до заснування м. Чигрина. З люстрації (опису) Черкаського замку в половині XVI ст. довідуємось, що до Черкаського замку тоді належали „Чигринські уходи” й „Чигринське урочище” над р. Тясмином. На цих уходах до урочищу жило вже досить численне населення з непослушних козаків та інших ухадників. В одному місці Чигринського урочища б. Тясмин, русло якої мало природний напрям з північного заходу на південний схід, мінало цей напрям, повертаючись із заходу на схід, бо на перешкоді стояла досить висока кам'яна гора, що, відірвавшись з південної височини, у формі прикрого виступу в напрямі з півдня на північ перерізувала напрям русла р. Тясмина. Тодішній староста Черкаський, кн. О. Вишневецький, звернувся р. 1585 до польського короля з проєктом заснувати на Чигринському урочищі місто і замок, мотивуючи свою пропозицію численним населенням урочища та природними вигодами місцевості. Того ж 1585 року Вишневецький дістав королівську грамоту на заснування м. Чигрина й фортеці на Чигринській горі.

Так постало місто Чигрин. Назву свою місто одержало від назви урочища, на якому було засноване. Відкіля взяло свою назву урочище, тяжко встановити. Можна припустити, що назви „Чигринське урочище” та „Чигрин” запозичено від слова „чигирник” чи „чагарник”, що означає низький кущуватий ліс, переважно з низькорослих порід дуба, граба та інших лісових рослин, яких було багато в тому урочищі. Чигринці вимовляють назву свого міста скорочено: „Чигрин”. В документах і в літературі вживається назви повної: „Чигрин”. В наведених уривках поезії Т. Шевченка вжито обох транскрипцій. В польських документах назву міста писали: Czuhryn або Czehrun.

Новозасноване місто, крім населення, що там вже було, швидко залюднилося ухадниками, які знайшли тут оборону й безпеку під захистом Чигринського замку. Через сім років після заснування Чигрина кн. Вишневецький добув від короля р. 1592 привілей на Магдебурзьке право для міста. В місті зорганізовано магістрат з війтом, міською радою та судовою лавою, збудовано ратуш, церкву, встановлено два торгові дні (першої й третьої неділі кожного місяця), а також роковий триденний ярмарок на свято Успіння, 15 серпня (храмове свято міської церкви). На Чигринській горі збудовано кам'яний, спочатку невеликий замок для оборони міста із заходу й півдня; зі сходу й з півночі місто боронила річка Тясмин.

Заснування Чигрина з фортецею сприяло колонізації значного розміру території на південь від Чигрина над Тясмином та над Дніпром. На Тясмині вище Чигрина постало м. Медведівка, що також одержало

привілей на Магдебурзьке право, а на півдні, де впадає Тясмин в Дніпро, засновано м. Крилів. Крім того були вже або постали пізніше села: Жаботин, Кам'янка, Новоселиця, Суботів. Уся ця територія на початку була під управою Черкаського старости, який іменувався Черкаським і Чигринським старостою, а в 30-х роках XVII ст. Чигрин з названими містами й селами увійшов у склад самостійного Чигринського староства. За гетьманування Б. Хмельницького згадані вище поселення над р. Тясмином і ціле Чигринське староство належали Б. Хмельницькому на підставі королівських привілей, затверджених і московським царем р. 1654.

Як виглядав тоді Чигрин, про це мало що відомо за браком документальних даних. З тих бо часів не збереглося ні плянів міста Чигрина, ні гравюр, ні описів. На підставі уривчастих нотаток у різних документах та природних топографічних даних можна подати лише приблизний, неповний опис міста й околиць. Чигринська гора та р. Тясмин обумовили положення й простір Чигрина. Своєю формою гора була подібна до довгого, досить вузького виступу прадавньої височини правого берега р. Тясмина. Але ця височина складалася переважно з грубого прошарку жовтого лесу, вкритого зверху прошарком чорнозему, масив же Чигринської гори був кам'яний і покритий на боках гори травою й чебрецем, а на верху гори містами виступав, як голій камінь. Верх гори в південній частині був досить широкий, далі на північ він звужувався й прикро скелями спускався до Тясмина. Західний бік гори був також досить прикий, але протилежний, східний спускався місцями не так прикро і на ньому була дорога, що серпантинними піднімалась з центру міста до замку на горі. Висота гори досягала приблизно 80-100 метрів. Тясмин підходив колись під саму гору, але пізніше, коли рівень води знизився, можна була обійти гору стежкою по березі річки, а за часів Хмельниччини проїхати возом. Тому, що на перешкоді була гора, а з протилежного боку були піщані бугри-кучугури, русло Тясмина в цьому місці було вузьке, зате в напрямі на захід, до Суботова річка розливалась широким, мільким плесом, зарослим водяними рослинами. По березі Тясмина тут була дорога до Суботова, містами також заболочена, так що потрібно було робити гатки з деревини. Коли р. 1657 ховали гетьмана Б. Хмельницького, труну везли з Чигрина до Суботова цією дорогою. За мого часу ця дорога кінчалася на передмісті Чигрина, що звалось „Стінки”, і до Суботова не доходила. Південний кінець гори, що переходив у степову височінь, був перекопаний, певно під часу будови замку. З впливом часу цей рив розмивався дощами та весняними водами, поглиблювався й утворив провалля, бо тут вже не було кам'яного підложжя, тільки жовта глина та пісок. Через це провалля, за повіщеного часу, йшла дорога з Чигрина на західний бік гори й міста. Була ще одна дорога, що сполучала замок з містом і Тясмином; вона була збудована у військових цілях, перерізувала місто тунелем і виходила за містом на берег Тясмина. Ознаки цієї дороги залишились і до наших

часів у формі глибоких ровів в міських садах, де-не-де повних води; на вулицях рови були засипані.

На замку була невелика залага з польських жовнірів та ресстрових козаків. Там же мешкав Чигринський підстароста.

Саме місто Чигрин було невелике. Як у всіх магдебургіях України, центр його був там, де був міський ратуш з вежею, що служила за ознаку автономії міської управи, і торговельна площа з крамницями („лавки”), міською вагою та міською церквою. Міщанські оселі стояли по обох боках єдиної вулиці, що йшла від торгової площі до кінця міста. З часом міщани побудували доми вище, на схилу гори та нижче головної вулиці понад берегом Тясмина, русло якого, обійшовши гору повертало на південь, рівнобіжно з головною вулицею. На березі Тясмина напроти торгової площі був перевіз через річку. Тут на лівому березі Тясмина, на чигринських пісках була велика площа, що звалася „торговицею”, призначена для ярмарку, 15-17 серпня кожного року. За торговицею була міська „різниця” (скотобойня) та міська лазня.

За гетьманування Б. Хмельницького у Чигрині був гетьманський палац, що містив покої гетьмана, які він займав, коли він перебував у Чигрині, залю для урочистого прийняття послів чужоземних держав, кімнати для засідань старшинської ради та для гетьманської канцелярії. Від цього палацу не лишилось жадного сліду, так що навіть невідомо, де він стояв.

Населення Чигрина складалося з військової залози замку, з непослушних козаків (не записаних до реєстру), міщан на Магдебурському праві та захожих людей (переважно селян, утікачів з панських маєтностей). В 20-х роках XVII ст., коли первісний козацький реєстр значно збільшився, постав Чигринський козацький полк, перша сотня якого, Чигринська, мала сталій постій у місті.

В адміністративно-військовому відношенні Чигрин з околицею підлягав на початку Черкаському старості кн. Ол. Вишневецькому, якого в місті заступав Чигринський підстароста. На початку XVII ст. Черкаським і Чигринським старостою був Константин Вишневецький. Потім Чигринське староство було відокремлене від Черкаського і в кінці 20-х років знаходилось під управою воеводи руського, Яка Даниловича. За часів Б. Хмельницького, коли ще Б. Хмельницький був Чигринським сотником, Чигринським старостою був Станислав Конєцпольський, а після нього син його Олександр Конєцпольський. Цей староста з своїм підстаростою, шляхтичем Чаплинським, завдали Б. Хмельницькому тяжкої моральної образи і матеріальної шкоди.

Переходячи до опису ближчої околиці Чигрина, треба наперед згадати про Чигринський монастир, який знаходиться, здається, на лівому боці Тясмина, на схід від міста, де була луговина, поросла травою та мокрим вільховим лісом. Про цей монастир згадав Т. Шевченко в такому поетичному образі:

„У славному, преславному
Місті в Чигрині
Задзвонили в усі дзвони ...
З монастиря святого

„У золоті, аж сяє,
Сам архимандрит вихожає,
Акафист читає,
Поклони покладає ...”

На захід від Чигрина, п'ять верст по Тясмину, був хутір Суботів. Дістав його батько Б. Хмельницького за службу на становищі Чигринського сотника, а після його смерті хутір перейшов, разом з сотництвом, до Б. Хмельницького. Суботів був місцем постійного перебування Б. Хмельницького та його родини. Ставши гетьманом, Б. Хмельницький збудував в Суботові кам'яну церкву та кам'яний палац з вежами. Суботівська церква була ще ціла в кінці XIX ст., а її бачив на власні очі. Щождо палацу, то його зруйнував поляк Чарнецький, заволодівши Суботовом з відділом польського війська р. 1664. При цьому він помстився на мертвому гетьманові: наказав узяти з гробу кості Б. Хмельницького, спалити й попіл розвіяти. Тоді ж знищено неочищений для історії архів Б. Хмельницького. Прекрасний малюнок Богданової церкви полишив нам Т. Шевченко разом з малюнком руїн палацу (репродукцію малюнка церкви подано в „Енциклопедії Українознавства”, стор. 808, а репродукцію, досить невдалу, руїн палацу подано в книзі К. Осіпова: „Б. Хмельницький”, стор. 106, видання ЦК Комсомолу „Молодая Гвардія”, р. 1948).

Влискуча доба історії Чигрина, як першої столиці Козацької держави, була недовга й скінчилась через кілька років після смерті великого гетьмана (1657). Столицею України ще вважався Чигрин за гетьманів І. Виговського (1657-1659) та Юрія Хмельницького (1659-1663), а потім Чигрин залишився столицею тільки Правобережної України. Ще раз вернулася до Чигрина слава за гетьманування Петра Дорошенка (1666-1676), але разом з тяжкими втратами та повною й остаточною руїною. Дорошенко значно поширив та укріпив замок на горі, збудував у замку палац і церкву св. Миколая і часто, як писали літописці, доводилось йому „одсиджуватися на своїй горі”. За часів Дорошенка до Чигрина переїхав його радник і приєтель, Київський митрополит Йосип Нелійович-Тукальський, і жив у Чигрині в збудованому для нього палаці на лівому березі Тясмина, навпроти гори. Після Андрусівського договору р. 1667 Правобережжя Дніпра з містами-замками: Каневом, Черкасами, Корсунем, Чигрином, разом з цілою Правобережною Україною, крім Києва, відійшло знов до Польщі. Поляки знов обсадили замки своїми залозами й побували в Чигрині й Суботові. Лівобережжя залишилося за Московією, з півдня насувались на Україну татари. З усіх боків обсадили нещасну Україну вороги. Використовуючи момент, коли між Туреччиною та Польщею заповідалося на війну, Дорошенко уклав договір з Туреччиною і з турецьким військом р. 1772 почав війну з Польщею. Після перших успіхів турецько-козацького війська Польща замирилася з Туреччиною ціною уступки Поділля. Отже війна скінчилась для Дорошенка нещасливо, значно зменшивши територію Правобережної України; під владою Дорошенка лишилися два воєводства: Київське, без Києва, та Брацлавське. Ці невдачі, разом з брутальною поведінкою поляків та турків в Україні, несприятливо вплинули на населення; втомлене постійними нападами, голодуюче, знеохочене до постійної війни, воно почало кидати Правобережжя та тікати на лівий берег Дніпра та на Слобожанщину. Віженці-чигринці за-

снували на Полтавщині, насупроти Чигрина місто, назвавши його Чигрин-Діброва". Дорошенко втратив авторитет навіть серед найманого війська („серденят”), йому зостався тільки Чигрин, де він, відбиваючись на всі боки, одсиджувався в замку на Чигринській горі. Року 1674 він відбив наступ на Чигрин московсько-козацького війська під проводом лівобережного гетьмана Самойловича та боярина Ромодановського, що зайняло решту правобережних замків. Врне московсько-козацьке військо облягло Чигрин р. 1676. На цей раз Дорошенко мусів покинути свою гору, зрентися гетьманства на користь Самойловича та ввійхати до Мосви. Чигрин обсадило московсько-козацьке військо. Самойлович з Ромодановським перевели ревізію Чигринської фортеці, зміцнили укріплення та залишили в ній московську залогу. Але Туреччина не зреклася своїх прав протектора України на основі договору з П. Дорошенком. На місце П. Дорошенка турецький султан поставив Юрія Хмельницького, який від часу зречення гетьманства (1663 р.) пережив багато нещасливих пригод: був монахом і архимандритом Жидичинського монастиря, три роки сидів у польській в'язниці в Марієнбурзі, потім з польським військом ходив проти татар і попав до них у полон. Пізнавши Ю. Хмельницького серед полонених, хан відіслав його до султана, а той посадив його до знаменитого „семивежного замку”, де Ю. Хмельницький просидів шість років. Року 1677 Юрій пробував втекти з цієї в'язниці, але його спіймали і знов посадили в'язня, що перед тим був гетьманом України, і султан надумав використати Юрія, щоб одвоювати від Москви Правобережну Україну. Султан надав Ю. Хмельницькому титул: „князь Сарматський і Малої Русі, вождь Війська Запорозького” і разом з турецьким військом та козацькими відділами, що пристали до Ю. Хмельницького, послав його здобувати Чигрин. Перший наступ на Чигринську фортецю був відбитий з великими втратами, і турецьке військо мусіло відійти. Наступного року (1678) турецьке військо знов облягло Чигринську фортецю. Залога фортеці, що складалася переважно з москалів, довго відбивалася, але через великі втрати в людях та знищення деяких важливих для оборони частин фортеці мусіла відступити, висадивши в повітря замок і все, що в ньому й біля нього було. Втративши фортецю, московсько-козацьке військо покинуло зруйнований Чигрин і відійшло до Дніпра. Турецьке військо не пішло за ворогом, а знищило те, що ще зосталося, і повернуло до Туреччини. З того часу Правобережна Україна з своєю столицею Чигрином обезлюдніла й втратила попереднє політичне значення. Договором 1681 р. вороги України поділили між собою її територію. Київ з околицею дістала Москва, Поділля й Чорноморське побережжя відійшли до Туреччини, Волинь до Польщі, а територія між Дніпром та Бугом і вся смуга укріплених замків і міст над Дніпром, позбавлена населення, стала знов „диким полем”, яким була до появи тут козацтва. Всі укріплені міста вздовж Дніпра, Росі й Тясмина (Трипілля, Канів, Корсунь, Богуслав, Черкаси, Чигрин і Крилів) були зруйновані, а населення втекло або було переганане гетьманом Самойловичем на лівий берег Дніпра. За часів Мазепи північна час-

тина цієї території, що сусідувала з Києвом, почала знов заселюватися, але південна частина, де були Канів, Черкаси й Чигрин, майже століття була „диким полем”. Книга історії „славного преславного міста Чигрина” надовго закрилася...

2. Чигрин у XVIII та XIX ст.

На підставі московсько-польського договору 1686 р. Правобережжя без Києва знов відійшло до Польщі й вернулося під владу Москви вже при другому розділу Польщі р. 1793. Протягом цієї сотні літ польського панування на півдні Київщини відбувалися події, які в своїй істоті нагадували події Хмельниччини, тільки ж відсутність талановитих організаторів та зміна обставин не сприяли успіху. Маю на увазі народні рухи Гайдамаччини 1734 і 1750 рр. (та Коліївщини (1768)). Це були збройні повстання селянства з участю запорозьких козаків проти польського панства й неволі. Згадую про повстання тому, що вони починалися звичайно на південній Київщині, себто там, де зародилася козащина. В організації Гайдамаччини та Коліївщини важливу роллю відіграли давні козацькі монастирі Чигринщини та Черкащини: „Медведівський над Тясмином, недалеко Чигрина, Мотрининський, Жаботинський, Онуфріївський, Мошногорський. В монастирях збирались гайдамацькі ватаги, а в околицьких лісах переховувались повстанці. В 90-их роках XIX ст. я мав нагоду об'їздити ліси біля Медведівського монастиря й бачити ознаки перебування гайдамаків. Особливо вславився тоді ігумен Мотронинського монастиря Мелхіседек Значко-Яворський, який, за народними переказами, святив ножі учасникам Коліївщини. Ці повстання були здавлені російським військом, але все ж такі вони залишили в цих краях глибокі сліди в психіці селянського населення. В частинах Черкаського та Чигринського повітів, що лежали між Тясмином та Дніпром, не було польських панів і панщини, селяни не були ополячені і вважалися за „казенних” селян, приналежних державі. В характері й побуті черкаських та чигринських селян залишилися назавжди ознаки вільних людей, гордовитих, свідомих людської гідності й охочих до протестів та одвертого спротиву. (Як приклад, згадаю повстання селян у Шабельниках, Боровиці й Бужині на Чигринщині р. 1882). За царя Олександра I р. 1816 були організовані так звані „військові поселення” на Херсонщині. Чигрин стояв на межі Київщини й Херсонщини. З Чигрином сусідували військові села: Галаганівка, Стецівка, Калантаїв та інші. Порядок життя в цих селах мало чим різнився від порядку в придніпрянських селах Чигринського повіту. Зовнішні ознаки цих військових поселень збереглися до новітніх часів у формі прямих вулиць та „магазеїв”-складів для збіжжя. Певно, за часів цих військових поселень відбудовано Черкаси й Чигрин, бо й вони мали прямі, за певним пляном проведені вулиці, площі.

Чигрин XIX ст. відбудувався на своєму старому місці під захистом Чигринської гори; треба б сказати, „на своїх руїнах”, але не було там жадних руїн, тільки знаменита гора була ціла. Головна вулиця міста йшла рівно через ціле місто, від р. Тясмина починаючи аж до греблі досить великого ставу, на са-

мій межі Київщини й Херсонщини. Певно, якийсь гуморист з міського уряду дав назву цій вулиці: „Міліонна”. Рівнобіжна з Міліонною постала нова вулиця — „Дворянська” (в дійсності у Чигрині не було тоді ні мільйонів, ні дворян). Крім цих довгих вулиць, що тяглися від краю до краю міста, були ще дві коротші: одна під горою вище Міліонної звалася „Верхнегоровою”, друга нижче Дворянської під берегом Тясмина, звалася „Нижнегоровою”. Всі ці вулиці пересікалися поперечними вулицями, що звалися: „Перша поперечна”, „Друга” і т.д. Свою магдебургію Чигрин, як і всі українські міста, втратив р. 1835. Замість магістрату було введено скорочене російське міське управління, а в 60-х роках т. зв. „Городове Положення” з міською Думою, міським головою, замість вайта, та міською Управою. За моїх часів в Чигрині було дві церкви: стара Успенська та друга, головна, що звалася собором. У 80-х роках на площі серед міста збудували новий собор, кам'яний в московсько-синодальному стилі. Чигрин був тоді „столицею” Чигринського повіту і внаслідок цього мав усі повітові установи. Майже всі вони містилися в кам'яному двоповерховому будинку, єдиному на весь Чигрин, а за ним була повітова в'язниця. Міська Дума й Управа містилися в одноповерховому будинку на розі Міліонної вул. 2-ої Попречної. Там же була пожежна команда, а рядом „Двухкласное Городское училище”, найвища освітня інституція в Чигрині, в якій і я здобував початкову науку. Замість ратушної вежі з дзигарами, на дворі міської Управи стояв дерев'яний стовп, на якому висів малий дзвін, що відбивав години, дзвонив у випадках пожежі або інших випадках загального сполоху.

Населення Чигрина XIX ст. не було численне: за переписом 1896 р. Чигрин мав 11 тисяч людности, в тому числі 7 тисяч християн і 4 тисячі жидів. Були роки, коли жидівське населення переважало числом християнське. Але треба зазначити, що в Чигрині ніколи не було ворожнечі між різновірним населенням і ніхто, навіть царська поліція, не пробував таке мирне співжиття порушувати.

Головну масу населення становили українські міщани, які з погляду свого життя, звичок та господарства були селянами-хліборобами. Чигрин ще за часів магдебургії був наділений землею в кількості 6000 десятин, в тому числі коло 4000 польової землі. Щороку міська Управа здавала в оренду своїм міщанам польову землю за мінімальний чинш, і кожна родина діставала ту пайку поля, що її здавна, з діда-прадіда, обробляла. Весною й літом міщани працювали на полі (чигринці поле називали „степом”, казали: „їду на степ”, „був на степу”). Земля чигринська була родюча, ніколи не було тут неврожаю, завжди щось уродить, як не пшеницю, то жито, як не просо, то гречка, або інше збіжжя. На полях були балки з сінокосами, на схилах балок були баштани та городи, все це вкупі було зручне для оброблення. Восени до міста звозили збіжжя й городину. Тоді всюди в Чигрині було повно стогів сіна й збіжжя, на токах токали ціпи, а в новіших часах гуділи кінні або й парові молотарки. А зимою всі відпочивали по трудах праведних, ходили свати, засватані дівчата з по-

другами і кожного зустрічного запрошували на весілля, кланяючись тричі в пояс: „Просили батько та мати і я прощу на весілля!” Весело було тоді в Чигрині!

Завдяки географічному положенню на південній границі Київщини (до Києва було 350 верст, до залізниці — 35 верст, до пароплава на Дніпрі 18 верст) Чигрин XIX ст. був закинутим на край світу маленьким українським містечком. Жадних заводів чи фабрик, крім вітряних млинів, кількох олійниць, що виробляли конопляну олію, та прядильних варстатів, що були майже в кожній хаті, не було нічого іншого. В місті було пропорційно до населення забагато крамниць, з них одна лише належала заможному москалеві старої віри. Всі ж інші належали жидам. Оживало місто тільки за торгових днів та під час рокового ярмарку, що лишалися з часів магдебургії.

З часів „давньої слави”, як першої столиці Української держави, в Чигрині не залишилося нічого, крім гори. Жадних руїн на поверхні землі. Лишилося багато споминів та деяких обрядів і звичаїв стародавніх, які я спостерігав, запам'ятав і хочу тут занотувати для майбутнього історика.

Почну з Чигринської гори. За мого часу гора знаходилася в експлуатації орендаря, що за 10,000 рублів річного чиншу видобував з недр-гори цінний камінь, кристалевий твердий пісковик. Камінь видобували з так званих „гірниць”, глибоких ям. При цьому пороху не вживали, а ручним способом долотами та молотками відбивали кусні скелі, розбивали їх на частини і виробляли млинові кола для вітряків, бруси для точення сокир, ножів, тощо, іноді надгробні хрести та плити. Вироби з каменю Чигринської гори цінилися досить високо й розходились по Україні. Лазив і я з товаришами школярами по цих „гірницях”, придивлявся до роботи. Під однією скелею був живець кришталево чистої холодної води. Можна думати, що ці кам'яні „гірниці” існували вже тоді, коли на горі був замок, і служили, як льохи, чи сховища для фортеці. На самому шпилі гори бачив я сліди фундаменту якоїсь будови квадратної форми, мабуть сторожової башти. На початку 20 ст. на цьому місці стояла дерев'яна вежа (каланча); на її бальконі ходив сторож та стежив, чи не видно де пожежі, бо з цього місця ціле місто було видно, як на долоні. Та не тільки місто, але й далекі його околиці: простим оком можна було в ясні дні бачити дим від пароплава, що плив по Дніпру, а до Дніпра було 18 верст. Малюючи Чигринську гору, Т. Шевченко намалював на краю гори високий хрест, який було видно йому з Суботова. За мого часу цього хреста вже не було. На початку XX ст. один полтавець, старий капітан царської армії на прізвище Дейнека, що приїхав жити до Чигрина і був обраний тут на міського голову, збудував на горі пам'ятник запорозькому кошовому Іванові Сіркові з написом: „Славному запорозькому кошовому Іванові Сіркові від вдячних чигринців”.

Чи були колись переведені археологічні дослідження над Чигринською горою й давнім містом — не знаю. Можливо, що дослідження й були переведені, але без наслідків. Однак добре знаю, що місцеві аматори старовини на власну руку й кошти такі дослідження пере-

водили і не без успіху. Знав я одного такого аматора, Сербиненка напρίζище. Мав він домок мало не на самій горі. Велика кімната в його домику містила в собі порядний музей. Чого тільки там не було, — купи різної зброї козачої, турецької, татарської (шаблі, списи, стріли, мушкети, ядра та ін.). Був людський череп з кулею в лобі, яким Сербиненко дуже тішився. Були й монети польські й турецькі. Заохочений виглядом таких цікавих старовинностей, я сам почав шукати і одного щасливого дня знайшов на горі, на стежці маленьку золоту турецьку монету. Увесь бік гори, що спускався до міста, був вкритий давніми зарослими травою rovami, що немов би хвили, один за другим, вкривали гору. Це були давні окопи, за якими ховались козаки, що боронили гору. Тут, казав мені Сербиненко, викопав він багато різної зброї для свого музею. Перед першою світовою війною зустрів я в Чигрині свого товариша з бурси та семинарії, який був тоді священиком в Чигринському соборі. Він теж був археологом-аматором вищої за Сербиненка класи, бо мав не тільки велику збірку старовинної козацької й турецько-татарської зброї, але й залишків палеолітичної доби: всілякі кістки допотопних ящурів, мамута та інших велетнів тодішнього звірячого царства.

На одному кварталі Чигрина, недалеко міської управи, зберігалися рештки старовинного кладовища, на якому я бачив кілька кам'яних чотирикутних хрестів козацького типу з вирізьбленими на них написами. На жаль, написів вже не можна було прочитати, бо літери заросли лишаями. На початку ХХ ст. цього кладовища вже не було. Про рештки підземної дороги з фортеці до Тямина я вже згадував. Чигринці пояснювали мені, що цією дорогою козаки водили коней напувати до річки.

Оце були всі матеріальні залишки від першої столиці Української держави XVII ст.

Лишилися ще деякі звички, обряди та церемонії з часів Чигринської магдебурґії та козацтва. В день св. Юрія (23 квітня) щороку з чигринської Успенської церкви виходила процесія з духовенством в ризах і парафіянами, що несли ікони, короґви та хрести. Процесія піднімалась на шпиль гори і там служили молебень. Це та сама процесія, що її Т. Шевченко описав своїм незрівняним віршем. На Україні цього дня всюди виходили процесії в поле, де й служили мо-

лебень і кропили свяченою водою худобу, бо св. Юрія народ вважав за її покровителя. Але в Чигрині ця процесія, як мені пояснювали чигринці, була зв'язана не з св. Юрієм, а з Юрієм Хмельниченком, який „давно колись стріляв на батьківський хутор Суботів”. Очевидно, народна пам'ять зв'язала цей звичай з облогою Чигрина турецьким військом під проводом Юрія Хмельницького в рр. 1677-1678. Існував ще інший старовинного походження звичай. З вечора під Великдень на Чигринській горі засобами міської управи ставились порожні бочки з-під смоли; в ці „смоляні” бочки клали соснових скалок, сухого дерева та соломи. Опівночі, коли з церков виходили процесії, щоб обійти тричі церкву, бочки запалювали, вони горіли ясним вогнем і освічували, до певної міри, нічну темряву. Цей звичай, на мою думку, постав ще за магдебурського права, з кінця 1592 року.

З козацьких часів у чигринських міщан залишилась особлива любов до моря й охота бути моряком. Про це свідчив давній звичай, за яким міщани, що відбули військову службу й були вільні вибирати собі заняття, в переважній більшості їхали до Одеси, Миколаєва, Херсону тощо і там наймалися за матросів на російські та чужоземні кораблі. Навчилися чужих мов, часто дослужувались до ранги шкіпера, і, як то кажуть, бачили світ. Російський уряд знав про моряцькі здібності чигринців і рекрутував їх до російської флотії, але не всіх, бо на перешкоді була фізична порода чигринців: більшість з них були високі на зріст, стрункі, гарної постави, а на обличчя були красунями. За ці прикмети їх спрямовували не до флотії, а на поповнення гвардійських полків, що мали постій у російських столицях.

Перед першою війною почали будувати залізницю від станції Фундуклівки до Чигрина. Залізничне полотно вже було готове й рейки покладено, але прийшла війна й рейки забрали для іншої дороги. Були чутки, що за большевицької влади знову прокладали залізницю до Чигрина, але знов перешкодила друга війна. Невідомо, чи після війни діждався таки Чигрин залізниці, а з нею й зв'язку з зовнішнім світом? Чи може й досі животіє він осторонь широкого світу, всіма забутий.

Незавидна доля припала першій столиці Української держави XVII ст.

Ярослав Курдидик

ОСІНЬ В КОНОТОПІ

Осінь чумацькою під'їздить валкою
Сивими волами, круторогими.
Гайвороння табунами над балкою
Розкльовує болотності дороги.

Худі ранки пасуться в стерниці,
Холод грає на чорній флейті.

Гойдаються у вітрі-колисці,
Важкі тіні, яснофіолетні...

Дні тучені, — збиті табунами, —
По дорогах відходять нерівних...
І, затисненими від нудьги устами,
Прощають стомлений південь...

БАТЬКО МАХНО

Російський анархіст, українець з походження, Нестор Махно був провідником анархістичного повстанського селянського руху на лівобережній Україні в рр. 1917-1921, відомого під назвою „махнівщина”, яке то слово стало синонімом розгнужаної анархії. Махнівський рух — з дуже примітивними цілями й ідеями — здійснював їх насильно і дуже жорстоко, доходючи інколи до масового душоубства та звичайного розбійництва. Ідеологами махнівщини були російські анархісти Волін та Аршинов.

Про Махна і його „махнівщину” існує вже велика література, між іншим також кількатомові спогади самого Махна. В усній словесності (українській та російській) збереглося декілька пісень про „подвиги” й походи „батька Махна” і його „гуляйполя”.

Продовжив низку спогадів про Махна російський журналіст З. Арбатов в паризькому журналі „Возрождніє” (кн. XXIX), подаючи декілька характеристичних епізодів і сторінок до історії махнівщини, цікавих і для українського читача. Тому на цьому місці подаємо з незначними скороченнями переклад спогадів З. Арбатова.

**

„Початок Махна треба вдінести до передріздвяних морозів 1908 року, коли київські базари були закидані мороженими поросятами, гусьми, качками, дичиною, різною рибою, окостами та багатьма іншими принадами... Базари були сповнені покупців, що закуповували всячину на святкові дні і для зустрічі Нового Року.

Раптом в одноманітний гомін розмов покупців і продавців вривався короткий постріл. Поліційний пристав Базарної дільниці впав мертвий. Судове слідство встановило, що вбитий не мав ворогів ні політичних, ні кримінальних. Його діяльність обмежувалася виключно до пильнування за порядком на базарах і, крім випадкових дрібних сутічок з базарними бабами, він ні з ким більше не мав діла.

Правда, інколи приводили до нього в поліційну дільницю схопленого кишенькового злодія, що крав гаманці із торбин неуважних та розгарячкваних купувальниць. Але тому, що всіх своїх злодіїв вбитий пристав знав особисто, такого хлопчину він обдаровував міцним поличником, відбирав у нього крадене і відпускав на всі сторони, беручи з нього урочисту обіцянку більше не попадатися йому — приставові — на очі...

Цього ж дня вбивника арештовано. Не треба було довго шукати речових доказів. Відмагання вбивника були несуттєві, бо ж під його залізним ліжком знайдено револьвер, з якого був зроблений смертельний постріл.

Наприкінці січня 1909 року вбивник став перед військовим окружним судом, що урядовав у касарнях піхоти, розташованих на передмістях Києва. Це був син малоземельного селянина із села Гуляй Поле, Олександрівського повіту, тодішньої Катеринославської губернії, двадцятилітній ливарник, що працював у київській фабриці — Нестор Іванович Махно.

Низький на зріст, майже карлик, з довгими руками, долоні яких досягали колін, з блідожовтим, побитим віспою обличчям і з круглими темнокарими очима — він нагадував сову, осліплену яскравим світлом. Довге темнокаштанове волосся було гладко зачісане назад і закривало йому вуха та коротку потилицю.

Процес тривав яких три години. У вступному слідстві не вдалося встановити, щоб убивник мав будь-яких спільників. Махна засуджено на досмертну каторжну працю. Ні в газетах, ні в офіційних повідомленнях не появилось ані рядка про цей процес. Про постріл на Київському базарі забули люди під час готувань до веселої зустрічі Нового Року.

З Києва засудженого Махна перевели в московську пересильну в'язницю — Бутирки. На весні він мав вирушити в кайданах у далеку дорогу.

В той час у молодого каторжника почався тяжкий кашель, після якого він інколи плював кров'ю, кашель посилювався з кожним днем. Махна перевели до в'язничного шпиталю, і чергова група каторжників відійшла на Сибір, залишивши товариша на шпитальному ліжку.

Незабаром Махно перестав плювати кров'ю, кашель полегшав, але все ж лікарська комісія визнала його нездатним до далекої подорожі на Сибір. Махно залишився в Бутирках. Роки у в'язничних стінах тягнулися тяжко, нудно й одноманітно. Здоров'я Махна поліпшувалося. Новий лікарський огляд визнав його майже здоровим і здатним іти на Сибір. Махна зарахували до однієї з чергових груп каторжників, що мала вирушати на досмертні каторжні роботи.

Визволила Махна революція в березні 1917 року. Вона відкрила перед ним ковані залізом ворота Бутирської в'язниці. Роки перебування в ній запоморочили цілком його природний селянський ум плутаними ідеями анархізму і дикою жаждою руйнувати усе те, що загнало його в тьмяні каземати. Махно недовго залишився в Москві, яка до болю нагадувала йому моторошні роки, відбуті у в'язниці.

Незабаром по виході з Бутирок він прибув до рідного села Гуляй Поле, де зустрів анархістку, вчительку школи — Галину Кузьменко. Анархія анархією, а особисте життя для себе — думала не дурна Галина і повела анархіста Нестора Махна до сільського священика. Анархіст Нестор Махно й анархістка Галина Кузьменко повінчалися законним шлюбом. Весілля тривало два дні і п'яна гуляня відбувалися на всю широчінь.

Під той час велетенська Росія билась у судорогах, шукаючи нових соціальних життєвих форм. Армії з фронтів розлізлися по безконечних просторах. Всюди і скрізь стріляли. Життя людини цінилось за гріш. Незабаром Махнові набридло безтурботне перебування в рідній селі. Жадоба помсти і руйнування посилилась у ньому. Він часто згадував, що стріляв у київського поліційного пристава, не знаючи навіть його особисто, а тільки з метою знищити одного з тих, що підтримували існуючий лад.

Навколо Махна згуртувались такі ж убивники-каторжники, як і він, дезертири з фронтів, дрібні злочинці, звільнені з в'язниць на підставі амністій Тимчасового уряду, і молоді буйні хлопці, що їм від надміру сил хотілося також „понюхати крові” . . .

По селах Олександрівського повіту почалися грабежі, безглузді вбивства, пожежі — безцільні й дикі, як і все, чим був поінтий сам Махно і сотні злочинців, що пристали до нього.

В Дібровських лісах, уздовж широкого Дніпра, Махно розташував свій штаб, звідки керував частинами нападами на садиби багатих поміщиків, забираючи звідти всі вартісні речі, харчі, коні й одяг для своїх сподвижників.

Все, що хоч би найменшою мірою репрезентувало владу, чи то сільський староста, вибраний вже за Тимчасового уряду, чи начальник глухої залізничної станції — все це Махно винищував без жалю, бо його програмою і ціллю було досягнення повної анархії й абсолютного безладдя. Він частенько повторював, що анархія — найкраща форма суспільного ладу і тільки в ній криються справжні чари земного існування. Махно і його ватага грабували, вбивали, підпалювали, не зустрічаючи в Олександрівському повіті ніякого спротиву . . .

У той час коло Махна зібралось понад три тисячі горлорізів, в яких всяка згадка про Україну, як самостійну країну з державним апаратом, викликала кулю або широкий помах кривавої шаблі, що знімала голову з плечей. Махно виповів війну українцям.

Незабаром почали формуватися відділи майбутньої денікінської т. зв. Добровольчої Армії. Цим відділам Махно також виповів війну, нападаючи по черзі, то на з'єднання українців, то на відділи Білої Армії.

У Катеринославі німецькі війська відзначали „безкровне” зайняття України. У великих залах Комерційного клубу вони об'їдалися шинкою, вгдованими гусьми і впивалися горілкою та старими кримськими винами. Точно опівночі проголошено „ура” на честь кайзера. І в цю ж мить загарахкотіли десятки кулеметів. Ні один німець не вийшов з будинку Комерційного клубу. Всі учасники бенкету впали під вогнем махнівських кулеметів або згинувши у вогні, що охопив клуб з усіх боків. Чисельні стійки, розставлені німцями за всіма правилами воєнної стратегії, були зліквідовані махнівцями хитрістю.

Після того блискавичного нападу німецька залага в Катеринославі втратила майже увесь свій командний склад. Махно із своєю ватагою вернувся до Дібровського лісу, звідки продовжував війну з невеличкими відділами українців-самостійників, з українськими з'єднаннями, що присягли гетьманові Скоропадському і з регулярними відділами німецької армії.

Прізвище Махна вимовляли зі страхом по всій Україні. Його ватаги з'являлися завжди там, де їх зовсім не сподівались. З неймовірною швидкістю вони виконували своє криваве діло і зникали без сліду, залишаючи купи трупів і пожежі. Увесь Олександрівський повіт перебував під безконтрольною владою Махна та його бандитів.

Фабричне місто Катеринослав, в якому було тоді півмільйона населення, залишилось без охорони, бо

невеличкі німецькі відділи ледве чи могли поставити спротив махнівцям.

У той час появился одвертий противник „батька” Махна — українець отаман Григорійв. Він випередив Махна в обіцюванні кращого життя для наймитів, нещасних й знедолених. Його відділи стали також поповнюватися дезертирами . . . Вибравши центром своєї діяльності район Бугу, він розташував свій штаб на залізничній станції Знамянка й у проводі добре озброєних ватаг вирушив до району діяльності Махна, який зразу ж розгадав у ділах отамана Григорієва загрозливого противника для своїх анархічних ідей.

Махно вирядив невеличку ватагу відважних вершників назустріч отаманові Григорієву з пропозицією з'єднатися і боротися спільно аж до повної ліквідації великого землевласництва, капіталізму й до остаточного прогнання з України німецьких окупантів.

Григорійв прийняв цю пропозицію і для обговорення метод спільної боротьби та взаємної підтримки на випадок потреби запропонував Махнові особисту зустріч.

В одному з хуторів біля Павлограду зустрілись „батько” Махно й отаман Григорійв, маючи в супроводі невеликі відділи вершників для особистої охорони. Ледве Григорійв розкрив рота, щоб почати переговори, Махно вистрілив у нього і цим миттю зірвав важливу зустріч. Невеличкий відділ Григорієва махнівці тут же на місці зліквідували, після чого головна сила григорійвців перейшла під командування Махна.

Це дало можливість зухвалому, але стратегічно обережному Махнові розпочати більшу операцію. Користуючись відходом німецьких військ, він прожогом зайняв Катеринослав. Багатьох, що носили хутра або кращі пальта і що попали під руки махнівцям на вулицях порубано шаблями або постріляно з револьверів. Махнівці заливалися сміхом, коли після удару шаблею голова нещасного котилася по бруку і безголовий труп робив ще кілька кроків і потім падав, спливаючи кров'ю.

З'єднання гетьмана Скоропадського, невеликі добровільні відділи, окремі частини відступаючих німецьких військ — всі вони були безсильні проти згуртованої сили Махна, що міцно засіла в місті. „Добровільці” частенько слали гарматні привіти з лівого берега Дніпра, але вони не турбували Махна, а тільки вбивали ні в чому невинних людей.

Махно проголосив у місті повну анархію, а себе особисто — охоронцем кожного, хто так чи інакше почував себе покривджим або незадоволеним, а таких — в ті роки — було дуже багато.

У штабі Махна працювали тоді якийсь Яблонівський, що представляв себе колишнім офіцером якогось саперного відділу, і темна особистість — анархіст Аршинов. Під проводом Махна вони ухвалювали смертні присуди і видавали накази та заклики до населення.

**

Місцем для свого штабу Махно вибрав великий дім доктора Гербильського на розі Садової і Козацької вулиць, де жив тоді і я. Пізно вночі, в оточенні десятка своїх хлопців, озброєних від ніг до голови,

батько Махно з'явився в нашому домі. Він уважно і довго знайомився з розташуванням кімнат, щоб вибрати найбільшу для свого штабу. Він забажав також, щоб кожен з мешканців дому представився йому особисто.

„Батько” Махно був у новій шинелі з доброго офіцерського сукна, поли якої волочилися по підлозі. В руках він м'яв нервово велику шапку з дорогого хутра. До кожного, хто примушений був йому представитися, звертався хрипкуватим голосом з одним питанням.

— Знаєш мене? — і, не чекаючи відповіді, тут же гордо заявляв: Я Махно! А звать мене Нестор Іванович! — і подавав кожному руку.

„Оглядини” великого дому тривали до сходу сонця і, як тільки перші сонячні промені заглянули в одну з кімнат, Махно наказав своєму почетові негайно „зорганізувати” сніданок.

Кожна родина, яка жила в домі, була зобов'язана дати свою пайку. Незабаром у кімнаті, де розташувався Махно, на спеціально внесених столах, виростили купи ковбас, яєць, сала, шинки і хліба. З'явилися також коробки сардинок і пляшки горілки, вина та пива. Деякі з мешканців, перестрашені присутністю „батька” принесли навіть французького шампану. Незабаром на одному з столів привітливо засвітився самовар і Махно із своїми хлопцями засів до сніданку...

Гарячий чай, горілка, пиво, вино і шампан вплинули на Махна та його хлопців, які майже всю ніч провели на оглядинах дому. Один за одним вони почали куняти, розвалившись на кріслах або й на підлозі. За ними і сам Махно схилив голову на стіл і заснув. Здавалося, що всі вони почали змагання, хто сильніше вміє хропти... Це було щось, що важко описати, і — в кожному випадку — нелюдське. Я і ще деякі з мешканців залишалися в кімнаті, не зважаючи вийти з неї, бо бачили, що хоч Махно і хропе, вся його постать карлика в напруженні. Ми не помилилися. Не минуло й півгодини, як Махно рвучко скочив з крісла, вихопив з кишені свій новенький бравнінг, підбіг до вікна, розчинив його і вистрелив кілька разів в повітря. Таким чином він побудив своїх супутників, які умлівіч опинилися на ногах і оточили свого „батька”.

Він наказав одному з них поїхати до тимчасового штабу і звеліти, щоб „війська” точно за годину вишикувалися на Тюремній площі для паради. Сам же продовжував оглядини кімнати. За годину на Тюремній площі зібралися „війська”, як це їм було наказано.

З вікна мого мешкання я бачив величезний Будинок арештантських рот і Тюремну площу перед ним... В неймовірно строкатому одязі, на чудесних конях, з дивовижною зброя невеликими групами збирались за кіннотними правилами. Піхотніх відділів не було.

Вершники були одягнені в дорогі хутра, деякі з них мали на головах замість шапок жіночі хутряні муфти або лисів, зв'язаних на кінцях мотузкою. Багато вершників мали на плечах дорогі колими, теж прикріплені грубими мотузками. озброєння складалося з ручних кулеметів, рушниць, козацьких списів, шабель і ручних грант, застромлених за пояс або причеплених до

сідла. „Війська” виступали, очевидячки, в повному озброєнні, щоб гідно зустріти свого отамана.

До цього ж треба уявити собі, що за годину до цієї паради опустілий велетенський Будинок арештантських рот був зверху і всередині полятий нафтою і відданий вогневі на повну руйнацію. Будинок яскраво горів, коли на расовому коні з'явився „батько” Махно. Свої війська він привітав коротко:

— Здорові, падлюки!

— Здоров, батьку! — загриміла багатотисячна маса вбивників, грабіжників і розбійників.

Махно сказав коротку промову, проголосив, що всі крамниці, магазини, склади, винарні, банки і всі підприємства міста без будь-якого війнятку переходять з хвилиною закінчення його промови на власність бідноти і кожен має право взяти собі істільки, скільки йому потрібно, щоб заспокоїти свої потреби...

— Але, коли б хтонебудь задумав при цьому збагачуватися, того — чекає куля! — закінчив він свою промову і чвалом помчався до свого штабу.

За декілька хвилин у цілому місті почалася небувала грабіжнтя. На Базарній площі порозбивано бочки соняшникової олії і тут — бочки з вином. Обидві рідини зливалися в болотнисту, огидливу масу. Дорогі хутряні плащі були топтані грубими заболоченими чобітьми і плавали в морі вина, лікеру та коньяку з розбитих пляшок. Бочки з маслом обливано нафтою. Білля, посуду, меблі, килими й сукна скидано на купи і спалювано в дикому змаганні нищення.

Розгром відбувався жорстоко, гнівно і нестримано. І навіть, коли хтось з потребуючих і приніс собі до дому килимок, сукна на одяг чи полотна на білизну, то й ці речі були поплямлені олією і нафтою.

До вечора волю „батька” Махна точно виконано: місто пограбовано до останньої крамнички... Вислід був дуже виразний: багаті, як думав батько Махно та його банда, зубожіли, але й убогі залишилися такими ж бідняками, як і були до зайняття міста їх блангонадійником, Махном...

Яких три дні міська голода рилася в купах пограбованого майна, що його охороняли озброєні махнівці. Потому вулиці міста знову спорожніли і життя завмерло.

**

Опинившись у явній скруті, перші застогнали службовці поштово-телеграфних урядів. Вони вибрали з-поміж себе делегацію з п'ятьох найстарших урядовців, які пішли до Махна з тим, щоб з'ясувати йому тяжку ситуацію товаришів, які не одержують платні і ні мають ніяких засобів для життя. Махно прийняв делегацію, але вже після їх перших слів дико зарепетував:

— Забирайтеся геть до всіх чортів! Мені не потрібна ніяка пошта! Пора вже відучитися від буржуазної звички писати безглузді листи! Я не написав у моєму житті ні одного листа, а таки живу! Так ось! Мій закон: пошту й телеграф замкнути, службовців звільнити, а для виплати платень вашим товаришам передаю в повну вашу власність усі наявні гроші й увесь масток пошти, з яким можете робити, що хочете! А тепер — геть, щоб і духу вашого тут більше не було!

Залізничні урядовці сподівалися реальніших успіхів у „батька” і теж вирядили до нього делегацію, але й вона почула від нього майже все те, що й її попередники.

— Геть до всіх чортів! Тільки катастрофи робите! Ні в чому невинних людей калічите й убиваєте! На якого чорта потрібна мені ваша залізниця? — визвирився він на приголомшених урядовців. — Коли мені треба їхати кудинебудь, то я беру тачанку або коня і їду. Ось мій закон: увесь залізничний масток передаю вам, залізничникам, на повну власність і робіть собі з ним, що хочете, а до мене більше не лізьте!

Але й окремі особи пробували добитися „прийняття” в „батька” Махна, щоб пожалитися на свою біду. Одного разу прийшов до нього якийсь чоловік, який залишив недавно міську лікарню. Він скаржився на занепад своїх сил внаслідок поганого харчування в лікарні. Махно наказав навантажити воза всякими можливими харчами і негайно відвезти їх до лікарні. А п'ять хвилин після того власноручно застрелив одного із своїх хлопців за те, що той забрав в урядовця годинник на вулиці і не здав його на збірний пункт, куди зносили все. „реквізоване” майно міських громадян.

Трапилося так, що Галина — дружина Махна — раптом захворіла. Сліпа кишка дала про себе знати. Виникла потреба негайної операції. Хвору доставили в приватну клініку хірурга Довжанського, який зараз же почав приготувати її до операції. Махно витягнув з кишені жменю дорогоцінного каміння, передав їх перестрашеному хірургові і заявив:

— Це тобі, як аванс! Вилікуєш Галину — дістанеш втрос більше, але горе тоді, коли операція не вдається! Тоді краще пиши зараз же тестамент, до операції! . .

Досвідчений хірург певною рукою зробив своє діло і Галина незабаром видужала. Лікар одержав обіцяне, а сестри і доглядальниці клініки дістали в дарунок хутрянні плащі, перстень й інші золоті оздобы.

Здавалося, що велике фабрично-промислове місто віддане на віки вічні Махнові. Ні з якої сторони не видно було рятунку. Катеринославці були відтяти від усього світу і в такому стані прожили понад шість тижнів. Без листів, без газет, без телефону, без світла, без води. Тільки час від часу вибухав десь у місті гарматний набій, висланий кимось з лівого берега Дніпра. На протязі тих моторошних тижнів багато людей, що їх зараховувано до великої буржуазії, згинули порубані махнівськими шаблями або порешетовані кулями здичавілих сподвижників Махна.

Тим часом революція йшла своєю чергою, поширюючись і поглиблюючись . . . Якийсь білогвардійський відділ, тікаючи після жорстокого удару з багато сильнішою червоногвардійською частиною, пробував пробитися в сторону Криму і для того йому донкче треба було пройти через Катеринослав і потім залізничним мостом переправитися через Дніпро. Тут цей паросток Білої Армії зустрів групу батька Махна.

Під містом виникла коротка, але кривава сутичка, яка незабаром поширилася на вулиці і площі міста. Тріскотня кулеметів, свист куль, крики ранених, вогонь пожеж — все це пронеслося над містом. Від своїх розвідачів Махно дізнався, що з'єднання Білої

армії перевищує кількісно його сили і складається головню з бійців, які билися проти німців у царській армії, маючи на плечах офіцерські погони. Махно з'ясував собі безглуздість довгого спротиву і наказав своїм бандитам, відстрілюючись, залишити місто.

Вози-тачанки, навантажені всяким добром впереміш із кулеметними стрічками та амуніцією для легких гармат, на верху якого постогнували легко й тяжко ранені, потягали довгим ланцюгом з міста, прикривані невеликим відділом найбільш одчайдушних стрільців.

За декілька хвилин до того, як я з вікон свого мешкання побачив перших вершників Білої Армії, по Садовій вулиці, верхи на баскому арабському коні, проїхав Махно з невеликим конвоєм.

**

Минуло декілька років . . . Але розмови про Махна в нашому районі не припинилися. По селах, на хуторах і навіть на передмістях міст, які зазнали солюдоців вільного життя анархістів, часто згадували Махна і його дії. Бідняки й наймити все таки вважали, що „батько” турбувався про них і був справді їхнім другом і ворогом багатих. Про „батька” Махна складали і співали пісень.

Дітей, що їм не допомагали казки і що не хотіли скоро заснути, няньки страшили Махном:

— Якщо не заснеш, то зараз прийде сюди батько Махно! Дасть він тобі бобу! — і діти боязко скулювалися і скоренько засинали.

Потім ми дізналися, що про існування Махна і про його легендарні бойові здібності знав і читав увесь світ.

Попавши до Берліну, я пробував між іншим дізнатися щось про долю Махна, але ніхто докладно не знав, де він, чи живий, і тільки деякі говорили не надто переконливо, що з рештками своїх банд, переслідуюний полками Червоної армії і притиснений до румунського кордону, він перейшов цей кордон і звідти попав до Польщі, де й піддався польській владі. За перехід кордону без попереднього дозволу йому, буцімто, присудили кару в'язниці. Пізніше я дізнався цілком певно, що Москва вимагала видачі Махна, але польська влада на те не погоджувалася або жадала за нього надто великої політичної ціни. Махна посадили у варшавську фортечну тюрму.

**

В той час мені довелося виїхати на кілька днів до Варшави, де я зустрів мого товариша з гімназії, полка, який займав видатне становище в польському міністерстві внутрішніх справ. Після довгих спогадів ми перейшли на політичні теми, і мій приятель згадав, що під його віданням перебуває тепер батько Махно, в справі якого ведуться затяжні переговори між польським урядом і Москвою . . .

Я згадав мою зустріч з Махном і коротко розповів про неї моєму приятелеві.

— Хочеш відвідати його у в'язниці? Цікаво, чи він тебе пізнає! Якщо хочеш, то я можу влаштувати побачення з ним . . .

Ми сіли в авто й незабаром опинилися у велетенському будинку варшавської фортечної в'язниці. Яких

десять хвилин мене водили з одного коридору в другий. Ми то сходили на поверх нижче, щоб зараз же — зробивши декілька кроків — підійматися вгору. Це був справжній лабіринт коридорів, входів і, будімо, виходів, але виходу не було...

Нарешті мій приятель запровадив мене у велику, ясно освітлену камеру, що її дозорець перед тим відімкнув тяжким залізним ключем. Сам він пішов у другі двері, звідкіля по якійсь хвилині вийшов за ним... „батько” Махно.

**

Маленький, трохи згорблений, прижмурюючи очі від, очевидно, занадто сильного для нього світла, у військовій темній куртці, в штанах, засунутих у короткі халяви чобіт, тримаючи руки за спиною, він зробив крок уперед, і побачивши мене, зупинився, ще більше нахмурився і вп'ялив у мене свої запалені, круглі очі.

— Чого ви від мене хочете? Хто ви? — спитав він непривітно.

Мій приятель звернувся до Махна і, запропонувавши йому сісти, з'ясував йому ціль мого приходу.

— Ви — большевик? — спитав знову Махно, вперто дивлячись на мене.

Я назвав своє прізвище, заспокоїв Махна заявою, що я не большевик, а хотів тільки відвідати його, тим більше, що колись зустрівся з ним у Катеринославі.

Махно пожвавішав.

— Ах, так! Ось воно що! Ви жили тоді в Катеринославі?! Славні були часи! (Я був іншої думки). — Скажіть чи все те правда, що писали газети про мої війська? Чи справді було все це в дійсності: грабунки, вбивства і розгром усього, що попадало їм на очі?

Ці питання Махна дуже спантелечили мене і я вирішив не давати на них безпосередньої відповіді.

— Несторе Івановичу! — почав я. — Немає ніякого глузду вертатися сьогодні до того, що було! Але скажіть мені, що ви думаєте про майбутнє? Як ви уявляєте собі ваше особисте завтра? Які у вас пляни?

Махно нервово скривився, відкинув своє довге волосся назад, встав з свого місця, заходив по камері, і, все ще тримаючи руки за спиною, почав говорити:

— Мої пляни випрацьовані до найдрібнішої деталі! Але, поки я знаходжуся за ґратами, зрозуміло, нічого починати не можу. Ви напевно знаєте, що моя голова є тепер об'єктом торгу... Московські бандити вимагають моєї видачі... Польська влада покищо відмагається... Чим цей торг скінчиться — сказати не можу!

Він раптом зупинився, потім підійшов близько до мене і сказав:

— Чи відомо вам, що і моя дружина Галина знаходиться зі мною? Вона породила доньку!.. Люся звуть її! — І його хмарне, жовте, інколи аж синє обличчя на мить зясніло щасливою усмішкою люблячого батька.

Махно взяв з моєї папіросниці запропонувану йому сигарету, жадібно затягнув дим у свої хворі легені, легко закашлявся й урочисто промовив:

— Як тільки буду знову на свободі, то негайно вернуся на Україну з тим, щоб там продовжувати почату мною війну проти всього, що визначає владу,

і тим більше проти влади червоної... Моя ідея — анархізм і найповніша анархія у всьому... За цю мою ідею я готовий і голову свою віддати!.. Нам, анархістам, не потрібні ні уряди, ні тюрми! — При цьому він гостро поглянув на мого приятеля поляка, який мовчки слухав нашої розмови.

Махно знову затягнувся димом і його охопив сильний кашель. Вимовляючи з трудом слова і кашляючи, він продовжував:

— Хвороби легенів я набрався під час мого ув'язнення в Бутирській тюрмі... Здавалося, що з роками все минулося, але тепер моя хвороба знову проявляється... Але це не стримає мене від здійснення моїх плянів... Як тільки буду на волі — негайно ж почну нову боротьбу... Буде багато крові... Будуть моря крові, в яких потонуть тисячі людей, але я ні на крок не відійду від моєї програми!

Він замовк і я запитав:

— Скажіть, Махно! Чи не можна б вести війну без крові... я думаю, війну ідейну... Тож у боротьбі зі зброєю в руках ллється кров людей, найменше будь-чому винних!

Після короткої надуми Махно відповів:

— Я постараюся по змозі менше проливати кров невинних людей... Але кров буде ллятися, як вода в Дніпрі! — майже в безтямі закричав він.

Мій приятель підвівся і потиху шепнув мені, що нам треба залишати тюрму. Хоч я і не сподівався, Махно подав мені руку і знову сказав:

— Вам пора йти... Так ось! Коли задумете написати щонебудь про зустріч зо мною, то не забудьте почати з того, що моїм першим завданням є вирватися на волю, а там поллється кров, навіть ціною мого власного загину у ній!..

Я запропонував йому написати декілька речень з його „програми”, додаючи, що її я можедесь опублікую. На чвертці поштового аркуша він накинув коротко майже все, що досі сказав.

**

Знову минуло декілька років. Махнові пощастило вийти на волю, але в Польщі залишатися він не міг. На Україну він не вернувся. Деякий час перебував у Данцігу, що був тоді самостійним містом і не підлягав контролі польської влади. Залишив Махно Данціг, проживши там мирно і без будь-яких виступів. Звідти виїхав до Парижу, де в співпраці з іншими анархістами, видавав невеличкий журнал „Борьба”.

Вікова культура світового центру гнітила бунтівливу душу Махна. Він тужив за Дібровськими лісами, за широким простором ланів уздовж Дніпра. Його поривало до прегарного арабського коня. Йому мріялися барвисто й строкато зодягнені ватаги його бійців, а його хворим легеням баглося знову дихати димом пожеж і ледве чутним солодким запахом теплої людської крові...

Але слабе здоров'я зламало гордий дух степового розбійника... Йому не повелось виїхати з Парижу, де він і закінчив життя на ліжку третьорядного міського шпиталіка. Його тлінні останки поховано на кладовищі Пер-Лашез, звідки їх через декілька років мабуть викопали і скинули в катакомби, як і кості всіх тих, що за місце їх могили ніхто не платить...

Переклав Н. В.

„ВСЬО МОГЬОМ“

Написав А. Висоженко .

Сп'янівши від жовтневої революції, екзальтована дворянка Коллонтай, з вигуком: „все належить народові!“, кинулася в обійми матроса Дибенка.

Солом'яна вдова по офіцерові, разом з новим обранцем, літала автоматом по безконечних вулицях Петербургу. Манірна, хтива пані буквально шаліла. Вона дозволяла прилюдно носити себе на руках просто з пляшки жлукопала горілку, танцювала й співала серед черні на всіх перехрестях. Тваринячий екстаз ніби здмухнув сальонове виховання. Не наважувалася вона лише на морську прогулянку з Дибенком. Казала йому в очі:

— Чого доброго, на морі розпихуєшся й скинеш мене в воду, як Стенька Разін персидську князівну.

— Всьо могьом! — весело погоджувався з цим припущенням матрос, до хрусту в суглобах стискаючи представницю „гнилої інтелігенції“.

Здоровенний, з буйним чорним чубом над чолом, Дибенко мав красу велетня-дикуна. М'язисті татуйовані руки і відкриві груди, переплетені кулеметними стрічками, безпереривно мерехтіли на екрані революції. Похід на Зимовий Палац, здушення Кронштадського повстання, нищення людей на вулицях і в підвалах ЧК — скрізь бачимо цього матроса.

Він теж сп'янів на radoцax жовтневої революції. Сп'янів від крові, горілки, вина, від нічим не обмеженої сваволі. Вінцем його успіхів була вродлива дама Коллонтай. З нею Дибенко з'являвся скрізь і особливо часто серед розгуляної червоної матросні. Під дружній ляскіт долонь „братішек“, він, після доброї чарки, кидався танцювати виробляючи найдивовижніші, здебільшого непристойні „па“. Розпалений, задоволений з власної персони, Дибенко ставав перед Коллонтай у горду позу атлета і захоплено деклямував:

— Уматроса морда брита,
У матроса груди открити
Штани кльоч
Дайош? Берьоч?

Загальний регіт вкривав вірша і чи не найбільше сміялася революційна дама.

Та, крім площі і вулиць, Коллонтай захотіла мати ще й родинний затишок.

— Всьо могьом! — за звичкою хвацько поклав резолюцію на прохання своєї подруги перший матрос червоного жовтня. Того ж дня закохана пара комуністичних молодят зареєструвалася в якомусь там советі. Як і належить взірцевій пролетарській родині, Дибенко ревізував для подружніх потреб найкраще приміщення в колишньому аристократичному „Європейському готелі“ і безліч різного „барахла“ чи не з самого царського палацу.

Вселення спарованих демонів відбулося виїнятково гучно. У великій залі „Європейського готелю“ зібралася багата матросів та чекістів. Слугували їм офіціанти, що скидалися на графів. Чудова оркестра й циганський хор слухняно виконували кожне бажання нових господарів.

Весільні гості, на чолі з Дибенком, звикли волочитися лише по портових шинках, а тому море світла, розкішні м'які фотелі, чудово сервований стіл справляла на них гнітюче враження. Це відразу помітила спостережлива Коллонтай. Прудко без сторонньої допомоги, скочила на крісло й, наче командарм на полі бою, гукнула офіціантам:

— Подати чистий спирт!

Вправді офіціанти блискавично розмістили на столі силу-силенну пляшок.

— Пити по чайній склянці й не розводити водою! — скомандувала Коллонтай.

— Молодець, Малася! — захоплено заревів Дибенко, звівся на довжелезні ноги, крутнув двома пальцями за її щоку і шкарубною долонею погладив по голові.

Це був найвищий прояв почуття до жінки, на який міг спромогтися цей матрос. В портових шинках він ніколи не питався імен веселих дівчат, а завжди називав їх Маласями, при допомозі великого й вказивного пальців накручував їм до червоного кольору щоки і повільно долонею гладив голови.

Всьо могьом...

Однак, Коллонтай не зареагувала на плебейську поведінку свого, дарованого революцією, чоловіка. Хоч вона зовсім і не Малася і далеко не шинкова весела дівчина, але у відповідь тільки струснула коротко підстриженим волоссям і, владно промовила:

— Пий перший!

Дибенко слухняно, одним махом, вихилив склянку спирту, рвучко схопив пляшку „нарзана“ й безпосередньо з горлечка ковтнув трохи цієї мінеральної води.

— Ну, як? поцікавилася, з дозволу сказати, дружина.

Тяжко відсапуючи, кулаком витираючи губи, Дибенко щиро признався:

— Маю враження, ніби мені хтось вистрілив у шлунок.

— В такому разі негайно відкрити канонаду по шлунок! — розтяжно наказала Коллонтай і аж тепер сіла в крісло.

— Ура, Малася! Всьо могом! — громом відгукнулася на команду ціла зала. Задзвеніли склянки, засюрчала палюча рідина в ротах, хмарою знялися в гору вибиті з пляшок корки. Руками роздирали на тарілках ковбаси, яєчно-молошні омлети, набираючи столовими ложками, ніби борщ, чорний і червоний кав'яр.

В розпалі пиття та чавкання хтось згадав традиційне весільне: — Гірка!

Молодята поважно поцілувалися.

Коллонтай спала в голову кумедна думка:

— Гірка всім! — пронизливо закричала вона, перекирвши гамір юрби.

І слухняно, морда до морди, почали повертатися п'яні чекісти та матроси, по черзі цмокатися, а потім спльовувати вздовж усього величезного столу.

Хор з оркестрою вшкварили „Семною нічкою”.

— Зменшити світло! — запропонували з віддаленого кутка.

— Всьо могом! — миттю похопився Дибенко і, не цілячись, з мавзера збив електричну лампочку.

— Відкрити канонаду по люстрі! — в зміненій формі повторила свою недавню команду Коллонтай.

Зчинилася справжня громадянська війна. Затріскотіли салви з різноманітних револьверів, в стелю полетіли пляшки, склянки, тарілки, ножі, виделки. Проте як відомо кожному, на стелю закон притягання не поширюється а тому пущені вгору предмети негайно ж спішили повернутися вниз, по дорозі безцеремонно влучаючи весільних гостей. Вереск, крики болю і матюки заглушили весільну гутірку. Раптом одна пляшка розбилася об тарілку біля самого Дибенкового носа. Червоним помідоровим соком заляпало першого матроса і його дружину. Дибенко реагував негайно. Схопив обома руками велике дзеркало і шпурнув його в кут, звідки, на його думку, вилетіла осоружна пляшка. Та велетень не розрахував сили свого розмаху. Дзеркало просвістіло над головами гостей й спрямувалося в широке вікно. За секунду воно разом з віконною рамою вилетіло на вулицю. Несподівана витівка господаря бенкету припала присутнім до смаку. Тепер уже не на стелю, а через вікна на двір полетіло вселяке причадалля зі столу. Скориставшись з зручної хвилини, офіціанти, хор та оркестра стрімголов, у різні боки, засвітили п'ятами.

— Дайош музику сюди!

Труби флейти гітари, мандоліни, скрипки, підставки для нот засупили недавні пляшки, ножі, виделки, тарілки.

А охочі піддавали ще більше жару:

— Барабан на передову! Барабан!

Чоловіка з десять схопили оркестровий барабан і висадили через вікно подихати свіжим повітрям.

Коли справа дійшла до фортепіана, що його теж збиралися були викинути на голови революційного пролетаріяту, заговорила вулиця. Вона заговорила рясною стріляниною з гвинтівок та кулеметів. Під обстріл узято всі поверхи „Европейського готелю”. Червоногвардійський патруль, що саме переходив вулицею, повів на готель організований наступ.

За пів години із залі винесли кількох забитих, а ще більше поранених. Бенкет довелося припинити. Молодята пішли відпочивати.

Коли Коллонтай прокинулася, Дибенко з папірцем в руках вже ходив з кутка в кутку і самовдоволено посміхався. Якби матрос був трохи товщим психологом, він би прочитав на обличчі дружини, що їй уже всього досить, все вже обридло. Та жовтневий кийок, при всіх обставинах залишається кийком. Він, нічого не помічаючи, випнув колесом груди, гучно лягнув себе долонею біля серця й вимовив стандартне:

— Всьо могом!

— Що ж ти врешті можеш? — презирливо скривила уста Коллонтай.

Дибенко був вкрай здивований цим запитанням. — „Невже їй замало всього баченого?” — Але вголос сказав:

— Хочеш, стрибну з верхньої палуби „Аврори” в море?

— Цей спорт для мене не новина.

— „Холїра!” — подумав собі Дибенко й запропонував інше:

— Можу розігнути підкову!

— То в кожному цирку роблять.

— Ну, то для тебе я готовий знищити самого Держинського! — люто запропонував силач і очі його налилися кров'ю.

— Фелікс потрібний революції, його нікому чіпати не вільно! комуністична дама скочила з м'якого ліжка, суворо тупнула ногою й почала готуватися до купелі.

Матрос присів на ліжку, відкрив рота, але мовчав. Він нічого не міг придумати що б ще сказати. І тільки тепер Коллонтай помітила в його руці невеличкого папірця.

— А це, що таке?

— Це я... нерішуче протягнув матрос, — написав. Написав для тебе.

— Он як! — ласкавіше обізвалася вона. — Може вірша? Цікаво!

— Всьо могом! — миттю прийшов до форми підбаторений Дибенко.

— Ну то читай! — кинула недбало.

Дибенко з патосом, виразно, повільно продеклямував:

— Мілая моя Малася,

В вас влюбився я.

Сильно плакал я вчєрася,

Пташечка моя.

Я люблю вас всею душею,

Мілая мадам,

И зарежу вас косою

Просто пополам!

— О, посоромлений Парнасе! О, мій банальний, невдалий Отелло! Коллонтаю схопилася руками за живіт і несамовито зареготала.

— Хай я десь попаду отих Панаса Отела — де-сять шкур спушу!

Цієї хвилини принесено телеграму. В ній Совнарком суворо наказував Коллонтай і Дибенкові цього ж дня, потягом спеціального призначення, тобто експресом „Стріла” виїхати до Москви.

Все ще схлипуючи від сміху, експансивна жінка поцікавилася:

— Коли відходить потяг?

— За сорок хвилин! — байдуже буркнув матрос.

— Здуріти можна! Я ж за такий короткий час ні-защо не вберуся. А куди дінемо все наше майно?

Тепер вона перейшла в зовсім інший стан: бігала по кімнаті, верещала, розпучливо хапала себе за голову.

Дибенко скоса позирав на „панські витребеньки”, а потім, позіхаючи на повний рот, зауважив:

— Годі скипидаритись!

— Як то годі? Вже менше як пів години в нашому розпорядженні!

— Я реквізую окремих вагон для нас і здержу відхід „Стріли” на скільки тобі потрібно.

— Здержати відхід „Стріли”... Та цього царські міністри не наважувалися робити!

— Бо були дурні, тому війну й революцію програли. А ми всьо могом! Іменем диктатури пролетаріату!

На одне лише слово спромоглася вражена дво-рянка Коллонтай:

— Валяй!

Того дня експрес „Стріла” вийшов з петербурзького двірця із запізненням на дві години. В ньому, окремим царським вагоном, їхали високі представники робітничо-селянської влади — Коллонтай і Дибенко.

В Москві їх особисто „чистили” Ленін, Дзержинський і Троцький. Про весільну оргію в Петербурзі вони знали про все, до найменших подробиць. Скоро-спіле подружжя негайно розлучили: жіночу половину вислали пошлом до Швеції, а чоловічу — комісаром на Далекий Схід.

Коллонтай після цього вже більше ніколи офіційно не виходила заміж. Вона знайшла цілковите задоволення в практичному застосуванні своєї широкові-домої „теорії” вільного кохання.

Минуло кілька років. У тому ж „Європейському готелі” і в тому ж номері зупинилася інша пролетар-

ська пара: народний комісар освіти, Луначарський та прима-балерина, Розанель. З дивного збігу обста-вин, цим „трудячим”, як колись Дибенкові й Коллонтай, теж треба було негайно виїздити до Москви: Розанель наступного дня мала виступати перед комуні-стичними вождями в Кремлі. Для цього виступу їй тут у Петербурзі кравчиня колишнього імператорсь-кого Маріївського театру шила спеціальний одяг — „фантазі”.

В номері троє: кравчиня, що старанно усуває різні дефекти в морі мережив, Розанель, що в японському капоті нервуючись сидить на низькому стільчику, на-родний комісар Луначарський, що схилився на колі-на й старанно мис ноги балерині. Час від часу він захоплено промовляє:

— Не ноги, а золото! Таких світ ще не бачив!

Луначарський трохи вищий від середнього зросту, з маленькою борідкою, в окулярах, з червоними за-паленими очима. Руки його без ніяких пролетарських ознак.

Розанель — тендітна, манірна, маленька лялька. Про таких жінок відомий Вертинський колись співав: „Ваші пальці пахнуть ладаном”.

І ось ці пальці нервово хрустять.

— Я не можу, не можу більше витримати! Моя сукня до відходу „Стріли” не буде готова. Що робити?

Аби чимсь розважити схвильовану подругу, нар-ком починає оповідати про те, як справляли в цьому готелі весілля Коллонтай і Дибенко.

Розанель має примхливу вдачу і швидко приймає несподіване рішення:

— Бачиш, той шлюб, Дибенко, для Коллонтай „всьо могом”, а ти, міністер, що можеш? Затримай „Стрілу”!

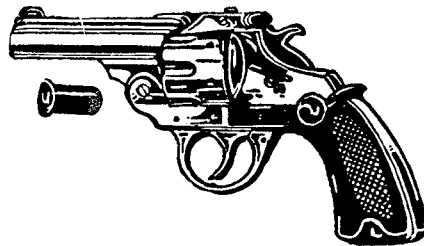
— Зрозумій, почав розгублено Луначарський, та балерина рішуче заткнула йому рота:

— Ніяких зрозумій, чуєш! Або затримай „Стрілу”, або я перейду до Калініна!

Нарком, певно зміркувавши, що від завтрішнього виступу Розанель у Кремлі залежить доля світової революції, кинувся до телефона.

І цього дня „Стріла” також відійшла з Петербургу на дві години пізніше. Хоч і під явним примусом, але слабодухий та слабосилий Луначарський все ж до-вів прекрасній Розанель, що і він „всьо могом!”

Бразилія.

ЛІРНИК

Написав Степан Женецький

Вже від ранку дзвонять усі дзвони у Терпилівцях, скликають людей на празник. Голосно гуде найбільший і найстарший дзвін „Йосиф”, що його ще за царя купили і кличе своїм повільним, газдівським голосом:

— При-хоть-те, при-хоть-те...

Середній же, „Василь”, і собі, мов добрий син батькові допомагає припрошувати:

— До-нас, до-нас...

А найменший „Степанко”, той щебече своїм тоненьким голосочком, гей дитина:

— В-го-с-ті, в-го-с-ті...

І йдуть люди, плывуть, напливають. Ідуть з близьких, сусідніх сіл, ідуть з далеких, ідуть з гір і долин, ідуть стежками, дорогами, ідуть полями, межами, позагуменню. Ідуть старі й молоді, хлопці й дівчата, старці й діти.

Всі йдуть до Терпилівців, всі спішать на празник.

Гей, бо й славні ж празники у Терпилівцях. Ніде не буває стільки священників, ніхто такої красної проповіді не скаже, як терпилівський декан, і нічий хор так не заспіває, як терпилівський.

А й люди терпилівські які добрі — і до хати попросять, і погостять, і добрим словом потішать. Далеко й широко пішла слава терпилівських празників. І як тільки прийшло свято другої Пречистої, всі спішать до Терпилівців.

Сонце зійшло з-поза боянецького лісу, скоренько піднялося над Терпилівцями і так сипнуло ясным промінням на золотий хрест на церкві, немов блиском показувало людям дорогу. — Сюди, сюди, тут празник, відбувається!

А коло церкви людей, мов муравлів: багато ще вчора поприходило, багато вночі, інші сьогодні. Ті, що раніше прибули, пішли до церкви, де служба за службою правиться, інші, яким не стало місця у церкві, поклякали і моляться під церквою, а ще інші мусять на майдані приміститися та аж на луці, що за річкою.

А на майдані, то прости Господи, правдивий ярмарок. Тут такої всякої-всячини понавозили, що і в місті такого не купити: і образці, і книжки, і ланцюжки, і сопілки, і іграшки, і чого-чого там тільки немає...

Коло сопілок та свистілок позбиралися самі хлопці-підлітки, такі, що вже товар пасуть; кожний хоче купити собі сопілку, щоб було чим на вигоні розвеселитися. Всі вони свищать, випробовують... Такий вереск, такий писк підняли, що старші аж вуха затикають і чимборшій тікають геть з того місця.

За брамою, під муром, дівчата тиснуться: там хрестики продають, пацьорки, стяжки, бинди... Купують, приміряють, тішаться, веселяться.

А там, де книжки, календарі, газети на столах розложені, — там вже парубки товпляться: переглядають, вибирають, радяться, котра краща, цікавіша, котра пише про Україну та про козаків. Купують,

ховають до спідніх кишень, щоб поліцаї по дорозі не відібрали, і задоволені відходять...

Та й дідів сьогодні понасходилося до Терпилівців на празник, як ніколи. На кожному роздоріжжі, по під плотами, під церквою, на цвинтарі, сидять по одному, по двох, моляться голосно, б'ються в груди і просять:

— Дайте, не минайте бідного каліку, немічного...

— Подаруйте, що ваша ласка...

— За душеньки ваші помолюся...

А он там, при самій цвинтарній брамі, сидить на в'язці розстеленої соломі сліпий дід з лірою. Він не просить милостині і руки не простягає. Він тисне до грудей свій нерозлучний інструмент — ліру, дивиться на неї невидючими очима, грає і співає плачучим голосом:

Ой, жила, була сиротина в світі,

ой, та й дуже нещаслива...

До нього підійшло кілька парубків у вишиваних сорочках і один спитав:

— А за Україну вмієте співати, діду?

Дід перестав грати, підвів голову і відповів:

— А чом же не вмію... Вмію, сину...

Хлопці зложилися і один всипав гроші у дідову шапку:

Заспівайте, діду...

Дід настроїв ліру, попробував струни і почав грати. Спершу поволі перебирав пальцями, прислухаючись до мелодії, що звучно забриніла під вправними пальцями, а потім, під звуки сумного акомпаніюменту, почав тихо наспівувати:

Чи ви чули, українці,

Такою новину, —

Там ві Львові, катували,

Синів, за Україну...

Неголосно співав дід, бо гіркий біль за молодим життям тих, про яких співав, не давав йому голосніше співати; цей гіркий біль давив йому груди, душив у горлі і витискав сльози з червоних, виплаканих очей... А сльози ті текли струмками, капали на ліру, і, здавалося, ще більше сумного тону їй додавали...

А як скінчив пісню, схилив голову і лише пальцями перебирав по струнах.

Хлопці знову кинули грошей у дідову шапку:

— Заспівайте ще раз, діду...

Дід заспівав ще раз. Та тепер уже голосніше. Біль і горе, що давили його груди, виспівав за першою піснею, і тепер вони вже не так його давили і пісня вийшла виразніше.

Усі люди — і ті, що з церкви повиходили, і ті, що були коло церкви, почувши пісню, спішили туди, де співав невидючий лірник. Всі ставали до великого гурту, що вже зібрався навколо лірника, і слухали пісню про героїв, яких замучили катюги за те тільки, що любили Україну нашу многострадальну.

Лірник співав, а люди слухали і переживали ще раз горе юнаків, їхні муки і їхню геройську смерть.

Слухали, затинали міцно уста, затискали п'ястуки, а серця накали страшною ненавистю до ворогів відвічних...

Коли лірник перестає грати, люди сипали гроші у його шапку і просили:

— Заспівайте ще раз, діду-...

— І дід співав ще раз...

Вже насипали дідові повну шапку грошей, вже захрип дід і ліра розстроїлася, а люди все сипали гроші і просили:

— Ще співайте, діду...

Дід збирав останні сили і співав ще раз, і ще раз...

Аж нараз заметушилися люди: це пропхався до діда польський жандарм, копнув чоботом плакучу ліру, аж вона розсипалася з болісним і жалісним бренькотом, вхопив діда за подертий лахман, телепнув ним аж дід ойкнув і заверещав:

— Пшестань, мордо слєпа, бунтоваць!!!

Люди задерев'яніли. Усім захопило дух у грудях, і ніхто ні словом не відзивався в обороні зневаженого діда. А жандарм підвів старого, вхопив його за груди і потягнув з собою:

— Ходзь, мордо на постерунок!..

Аж тепер люди опам'яталися і зрозуміли, що діда чекає. До жандарма підійшов юнак і став між ним і дідом:

— Не руш діда, гаде! Він — святий...

— Цо, бунт? — і жандарм кинувся до юнака. Діда взяли люди під свою охорону. Жандарм, побачивши, що діда вже немає коло нього, вийняв свистілку і: Ф-ю-ю-ю-р-р-р...

За хвилину пригналося їх ще п'ять. Всі п'ять з крисами, з багнетами нагостро.

— Розейсьцьєєєн! Розейсьцьєєєн!

І всі кинулися шукати лірника. Знайшли його між людьми. Двоє взяло попід руки, а третій прикладом підганяє.

— Люди! — пронісся голос. — Не даймо діда ка-там на наругу!

— Не дамо! — пронеслося між прочанами.

І люди кинулися рятувати лірника.

Гостро засюрчали жандармські свистки на сполох. Почулися постріли, крики, удари прикладів. А потім все затихло. І тільки курява пилуки, що її збили сотки ніг, піднімалася щораз вище і падала на землю брудним туманом, немов би хотіла закрити те місце, де велася жорстока боротьба в обороні лірника, що прославляв героїську смерть відважних синів поневоленого народу.

Червоне, мов заплакане, осіннє сонце ховалося за боянецький ліс і своїми останніми променями сипнуло ще на дорогу, якою йшов невидючий лірник.

А він ішов у світ співати пісню про героїв.

„ЧОРТ” НА ГРУШЦІ

Хто з нас у поході на Київ, 1919. року, не тямить важких боїв за Коростень? А найбільш затяжний бій ішов за станцію Білошиця, що на шляху Житомир-Коростень. Там і згинув з нашого куріня поручник Кошик, бережанець.

Найбільш давалися нам в знаки большевицькі скоростріли, вміщені на церковній вежі. Але наші батареї рознесли з конечности церковну баню, а з нею і большевицьке скорострільне гніздо. Ми затягнули фронт під самим селом.

Але непокоїло нас те, що на правому крилі не було ніякої лучби. Міг нас ворог заскочити. Я та ще один вістовий поїхали верхи розглянути положення. Перед нами якийсь хутір, обсаджений великим та густим садом. Вістовий зліз з коня, наложив багнет на кріс, та попозв у сад. Я з кіньми йшов за ним. Із саду дивилась на нас велика хата з повибиваними вікнами. Кругом тишина.

Вістовий пішов у глибину саду. Нараз підбіг до мене.

— Пане сотнику, якийсь дитько сидить на грушці.

Я припняв коней за хатою. Ми оба почали обережно підходити до тієї грушки, що на ній „сидів якийсь дитько”.

На грушці сіріли дві постаті. Прилягли до пню і ні чичирк. Але наші кріси дивилися на „товаришів” своїми чорненькими очима.

— Злізай з грушки! — крикнув вістовий.

Але видно „товариші” не мали охоти. Вістовий змірив крісом і „товариші” почали зсуватись. За пазухою, в кишенях, усюди мали повно грушок.

Оба большевики мали револьвери та ручні гранати. Зброю ми забрали, а вістовий з'язав їм руки, припняв до сідла, та гайда до своїх. Тільки грушки несли „товариші”.

Тішилися хлопці большевиками, а ще більше грушками. А в цей сад пішла стежа, яка там постійно стояла, та забезпечувала наше праве крило.

Фронтвик.

ВЕЛИКОДНІЙ ДЗВІН

Написав Микола Понеділок

Величне свято Воскресіння Христового в Америці святкують з виїнятковою урочистістю.

Щороку мільйони великодніх карток і пакунків розносять листиноші; вулиці, а особливо крамниці, переповнюються людом, який робить закупи для себе, для рідні, для приятелів... У всіх панує піднесений бадьорий настрій, у всіх лише й мови що про Великдень... А як у весняній передсвітанковій тиші вже пролунають радісні дзвони, з усіх церков та соборів несеться Великодній Благовіст — Христос Воскрес — і в мільйонів американців від надхненої молитви блистять сльозою очі і сяють серця.

І завжди в такі хвилюючі Великодні дні в Америці я пригадую Україну, моє село, побожних селян і їхні церкви, що большевики перетворили на зерносховища, антирелігійні музеї або клуби для драмгуртків і танців. Скільки треба було винахідливості та спритності проявити, щоб перехитрити владу і відсвяткувати Великодні свята!

Моє село нараховувало біля п'яти сот дворів. На вигоні, ще за царських часів, була вибудувана гарна церковця з невеличкою дерев'яною дзвіницею при вході. На дзвіниці було три дзвони — один великий і два значно менших. Під час суцільної примусової колективізації священика арештували, його родину опісля кудись вивезли, церкву запечатали, тобто вікна й двері дошками поперебивали, а з головної бані зірвали хрест і замість нього червоний прапор причепили. Невдовзі тхось той прапор здер і саме дерев'яне держалю довго ще стирчало на верху осиротілої церкви. Двома роками пізніше, у тисяча дев'яносто тридцять четвертому році, з району приїхав партієць, який на зборах заявив, що з церкви зроблять зерносховище, а з будинку священика — клуб юних безбожників. До того ж — знімуть два дзвони з дзвіниці, бо, мовляв, ми тепер доганяємо й переганяємо

Америку, то метал нам конче потрібний. Третій же дзвін лишиться на своєму місці і до нього приставлять партійного товариша, який буде дзвонити в разі пожежі або при якихось наглих сходинах.

Наступав Великдень... До довгоочікуваної Великодньої ночі кожний господар припасав впродовж року гас-керосин. Не світив зимою, сидів у потемках весною — все беріг, щоб на Великодню ніч посвітити. І ось загорілися лампи, як в одній хаті, вдарили світляні промені з кожного вікна — і залили вулиці та подвір'я. Організовані владою антирелігійні комсомольські бригади пішли негайно в контрнаступ — ходили по вулицях з гармошками і співали:

Ми церкви всі і собори
перетворим на комори —
Ми на горе всім буржуям —
Світовий пожар роздуем.
Не моліться ви до Бога —
Серп і молот — перемога.

Бригада не встигла й половину нашого кута обійти, як якась жінка винесла відро попелу і спере-сердя сипнула по вітру, якраз в обличчя богохульним співакам. Ті порозбігалися, а свіжі юні безбожники не захотіли більше ходити по вулицях та комуністичними частушками людей гнівити.

Наша хата в цю Великодню ніч перетворилася в церкву. Людей прийшло стільки, що не вміщалися в хаті — то ж стояли в сінях і комірчині.

Службу Богу правив мій дядько, який колись був паламарем у церкві і якого ще не встигли арештувати. На столі і на скрині горіли свічки, а на лежанці люди поскладали кращанки та хліб-сіль до оствячення.

Наближалася дванадцята година ночі, час, коли в убогій нашій хаті, в невимовному молитовному під-

несенні вітатимуть всі одне одного радісним „Христос Воскрес”.

Моя мати, бачу, відійшла від гурту жінок і очима покликкала на подвір'я батька. Я — за ними. Чую, мати радиться з батьком, прохає його, щоб він якось улаштував, щоб о дванадцятій годині задзвонив дзвін на дзвіниці. Батько в свою чергу з'ясовує їй, що ніяк цього не можна зробити, бо ключі від дзвіниці має пожежник-активіст і жадні прохання не розчулять його хоч на хвилику комусь їх передати. Вчувши ту розмову, я ввійшов до хати і поглянув на годинник — було рівно тридцять хвилин до дванадцятої. Треба було поспішати... Я вибіг на поле і щодуху помчав до яру. Мокра земля налипала до чобіг. Кожний дальший крок був все тяжчим і тяжчим... Зустрічний вітер забивав подих... Але перепочивати не можна було, бо буде запізно...

З СОВЕТСЬКОГО ПОВУТУ

„ПЕЧАЛЬНО-ОБУРЛИВА ІСТОРІЯ”

В „Радянській Україні” надрукований малий фейлетон Остапа Вишні, в якому він висміває темп, в якому советські бюрократи „обводнюють” впродовж чотирьох років одну земельну ділянку. До цього фейлетону не треба окремих коментарів, бо сам читач побачить „темп” советських перегонів з Америкою.

„Як їхати з Чигирина (це Черкащина) на Олександрію (це вже Кіровоградщина), так зразу за Чигирином буде хороше село Галаганівка, а за Галаганівкою буде теж хороше село Стецівка. Галаганівку ви проїдете, а до Стецівки на цей раз не доїздить, а біля місточка поверніть ліворуч на дорогу, що веде в село Вітове.

Доріжка там благенька, проте проїхати можна.

Та ви будете їхати, їхати та й доїдете до річки Тясмина.

Власне, як по совісті сказати, то там Тясмин вже не річка, а широченький рівчак, шлюзом перетятий.

А чого воно, ви запитаете, з хорошої річки Тясмина зроблено рівчак?

Пояснити це ми не можемо, бо не знаємо. Подейкує, що з річки значно легше зробити рівчак, ніж з рівчака річку.

А шлюз, запитаете ви, навіщо? Та й не один, кажуть, шлюз, а цілих три чи що?

Теж достоменно нам не відомо.

Дехто каже, щоб вода з Тясмина тим рівчаком зовсім не витекла у білий світ, а дехто, котрі сердитіші, ті пояснюють:

— То воно риби з Дніпра в Тясмин не пускають!

Ну, одне слово, гідромеліорація...

Гідромеліорація, звичайно, річ дуже корисна. Головне в тому — як вона здійснюється.

Спробуйте, наприклад, подивитися на роботу, коли це можна назвати роботою, — Кіровоградського

Нарешті збіг у яр, до купи торішньої трухлявої соломи і, черкнувши сірником, кинув його на купу. Побачивши димок, що є сили погнався до дзвіниці, де жив, а разом з тим і вартував пожежник-активіст. Коли я добігав до церкви, полум'я вже виділо з яру. Я крикнув активістові: „Дивіться, — пожежа! Наливайте бочку водою та запрягайте коней! А мені давайте ключі — я буду дзвонити”. Він кинув ключі і побіг... Я перехрестився тричі, зліз на дзвіницю і з сльозами радості вдарив у дзвона... Дзінь-бом, дзінь-бом — і кожний удар в моєму серці переливався в тисячоголосий відгомін. Вчувши великодний дзвін, люди виходили з хат на подвір'я і, звернувши очі на загечатану церкву, в молитовному піднесенні співали: „Христос Воскрес із мертвих, смертею смерть по-долав”.

Дзінь-бом, дзінь-бом... Я дзвонив і ридав від щастя.

обласного меліоводбуду, де начальником т. Семенов, а головним інженером т. Мельниченко.

Ще як під'їздите ви до того, — ну вже хай буде! — Тясмина, вас вражає величенька, так гектарів на шістдесят, ділянка землі, де стирчить убоге бадилля рідкуватої махорки, щось таке ніби виприндилося на капусту, похнюпилися сухо-печальні кущі помідорів, а на величенькому шматі землі повипинались із землі щурячі хвостики...

— Що воно таке? — дивуєтесь ви.

— То, звиняйте, наша цибуля! — скажуть вам.

А потім із тремтінням, сердитим тремтінням у голосі скажуть вам, що ото і є ділянка поливної землі колгоспу імені Жданова (село Стецівка, Чигиринського району, Черкаської області) і розкажуть вам історію цієї поливної землі.

Печальну вам розкажуть історію!

Ні, вірніше, не печальну, а обурливу!

Ще в 1951 році Кіровоградський (тоді Чигирин належав до Кіровоградської області) меліоводбуд зобов'язався побудувати на Тясміні помпу, провести труби і т. п., щоб обводнювати оту саму земельну ділянку.

А колгосп імені Жданова зобов'язався заплатити Кіровоградському меліоводбуду 74,002 карбованці і, крім того, виконати, за договором, на 28,935 карбованців земляних робіт.

Колгосп імені Жданова свої зобов'язання виконав чесно: гроші заплатив, роботу зробив та ще й 12 кубометрів дощок позичив меліоводбудові.

Дошки, між іншим, у степу значно дорожчі, ніж меліоводбудове „йй-бо, віддам!”

Що зробив Кіровоградський меліоводбуд?

Помпу сяку-таку він поставив, і труби сякі-такі попрокладав...

— Ну! Раз-два! Помпонули!

Воно води сьорбнуло, біля помпи бризнуло, обводнило викнробові робу і засьорчало не по трубах, а куди йому забажалося — на всі боки!

Пастушки були дуже задоволені „хвонтан” у степу!

Четвертий рік плачуть сто з гаком колгоспних грошей, щороку колгоспники готують землю для обводнювання, сіють, садять, бо щороку Кіровоградський меліоводбуд обіцяє:

— Готуйтеся! На цей раз як поллється, як поллється, так тільки холоші підкочуйте та спідниці підтикайте!

Правда, кіровоградські меліоводбудівці приїздять, молотком по помпі цокають, труби ніби пригвинчують, цементом навкруги ляпають:

— Давай!

Воно тільки біля помпи: чвирк!

А тоді ще до керівництва колгоспу:

— Готове! Приймай! Підписуй акт!

Та ще й з криком!

І так четвертий рік!

Сміються люди...

Коли підрахувати, скільки це все коштує, ой, як це не смішно!

Не кажучи вже про сто тисяч колгоспної готівки, скільки щороку вкладається праці, насіння і т. д.

Хто за це все відшкодує колгоспові імені Жданова?

Ми гадаємо, що все це підрахувати можна і хто відшкодуватиме, прокуратура теж має змогу встановити...

А от хто відновить престиж обводнювального землеробства, щерть скомпромітований у Чигирині такою „роботою” Кіровоградського меліоводбуду? Хто?"

Остап Вишня

БРАТ

Написав Зосим Донзук

Юрко прикипів до задубілої рушниці з багнетом і чекав. Довго, цілу вічність лежав і чекав набоїв, харчів чи... смерті. В голові крутилась божевільна катеринка. Він ждав і сам не знав чого. Встромив перед собою застиглий погляд і думав, ба, не думав і не бачив. Наслухав і нічого не чув. Цілий світ втопився в клетоті. Так і закам'янів.

— Комен Іван, комен! — раптом видалось. Юрко підняв голову, кліпаючи очима. Він опритомнів. На обрях зависло сонце, рожевими пролісками посміхалося. Перед ним дебелий німець, блиснув золотим зубом, з коротким автоматом за плечима. Підвівся, струсив з шинелі землю. Німець щось привітно загарчав і показав рукою в напрямі дороги. На загоні неначе ліс, стояли такі як він брудні, почорнілі, голодні з надійним блиском в очах. П'яною ходою поплентався до своїх, до валки сам.

Переможець гордо пішов між трупами далі, зневажливо штовхаючи кованим чоботом кожного, біля кого не кружляли зелені мухи.

Юрка зустріли з вигуками і радісним полиском в очах товариші.

— Слава Богу, кінчилось, — подумав він і приєднався до колони. Валка гойдалась в напрямі Умані. Охорони майже не видно, десь випадково збоку пролетить мотоциклет з розхристаним в літній сорочці німаком, із закованими по лікті руками, цигаркою в зубах і недбало закинутим автоматом за плечима. Він весело вітає всіх і їде задоволено вперед. Аж дивно бачити таку мирну ідилію, і не хочеться вірити, що тут горіло пекло від найпекельнішої зброї світу з рук цих привітних „янголів”.

Полонені відпружено жартували і посміхались. То тут, то там. знеможеним голосом зірветься навіть пісня. Німці загадково посміхались і кивали голо-

вами. Перемагаючи голод і страхіття, полонені тішились, що вийшли живими з пекла. Дивувались лише відсутності своїх командирів. Ніхто не догадувався, що вони давно повтікали.

Скоро відпустять додому, — чулись потішаючі голоси. Мій терен уже звільнений, — додав хтось. Цікаво, що нам дадуть їсти? — заговорили разом.

А тим часом безконечна довга валка гнулась до роогою і спускалась в долину, цокотіла бруком до цегельні. Величезна чиста улоговина, глинище цегельні, обрамована з трьох сторін крутими стінами високого ґрунту, урочисто заповнювалась покірним, сірим потоком бозвольної, в обшарпаних шинелях, отари.

Ціла згряя, жвавих і вгодованих як хорти, німців спритно обшукувала при вході полонених і все відібране кидали на купу. Бритви, ножики, біноклі, компаси, зошити, записники. Оглянених безцеремонно штовхати в спину як худобу і безоглядно пхали в глинище за огорожу. На брамі стояли суворо-грізні зброносці в шоломах з автоматами на поготівлі. По кутах на стінах глинища вирости вишки з блискучими цівками кулеметів. А нові й нові тисячі, як повінь, з усміхненими обличчями в сірих, брудних уніформах, зневірившись у большевизмові, радо маршували в табір. Ніхто не рахував, пхали як погній, що втратив свою вартість.

Святочно-весняний настрій в полонених поволі зашмарювався невідомим майбутнім. Ця посилена варта і штовхани в плечі чомусь зразу людей насторожили.

На землю спускалась темна осіння ніч. Табір все ж таки ще довго і радісно бренив. Розкидано чулися тихі пісні, палахкотіли ватри, гойдалися тіні. Юрко сновигав в надії зустрінути знайомих, знайти щось поживне. Але в цьому голодному морі все за-

губилось. Хто і мав черствий лишок сухаря, то користав ним з рукава. Німці харчів для такої маси несподіваних гостей не приготували, а може і не хотіли дати.

Якось раптом все притихло, всі полягали спати. Вночі небо затяглося хмарами, верховиною потягнув холодний осінній вітер і несміливо пішов дрібнесенький, осінній дощик, — мжичка. Чарівна тиша, терпка втома міцно скувала солодким сном знеможених людей. Тіла покійно тиснулись одне до одного, горнулись під спільну шинелю. А мжичка настирливо кропила, збільшуючи темпо і нарешті перетворилася в зливу. Люди пливали, ставали на ноги і розпинали над головою палатки або шинелі. Холод пробирав до кісток.

Вранці дощ раптом втих, і виглянуло тепле сонце. Почулись жвавіші голоси, і навіть жарти. Перша ніч принесла багатьом кашель. Вдень переможці розбили цих непотрібних людей на сотні і милостиво обдарували по пів фунта хліба. Голодні жадібно накинулись на пайку, і здивувались, звідки німці дістали так багато просяної лупи, бо в хлібі було її на половину. Незабаром привізли теплий суп, в якому пливала дрібненько покраяна бруква. Такої бурди ще ніхто ніколи не їв, але тепер хто мав посуд, то накинувся як вовк. Більшість лише спостерігала, не мала посуду, а дехто підставляв шапку і черпав рукою до рота. Винахідливі познаходили бляшанки від консерв і теж отримали перший обід. Того дня вже нічого не давали. Так було і далі.

Юрко з недовір'ям подивився на пайку отриманого хліба, з її підозрілою домішкою, знаючи що це лушпиння пристане до шлунка і жадною силою його не обмиєш, він запобігливо розмочив хліб в бляшанці, спливш лупиння зібрав ложкою і викинув а густу бурду випив. Його приклад переймали всі хто ще не встиг з'їсти хліба. Але більшість зневажили цим заходом і вже через кілька днів похворіли.

Наступна ніч на щастя була тепла. Другого ранку в таборі з'явилась перша сотня хворих на бігунку. Викопали ями, нічим не прикриті, розкидані кругом, нестерпно смерділи на увесь терен. Мухи роями носились по таборі.

На четвертий день вже були перші мерці, а тисячі корчилися з болями в шлунку. Прийшли машини за хворими. Накидали у кузов вантажного авта як дров і кудись вивозили.

Не дивлячись на всі запобіжливі заходи і обережність, Юрко одного дня відчув острій біль в животі. Ну, тепер пропав, пронеслась думка, і він безсило ліг на збудованому з цегли підвищенні, піднялась температура. Через день забрали на авто і його. В авті стягли черевики. Майнула думка, страшна, жахлива: невже живим до ями як у 32 році на Україні під час голоду? Ні, я ще в силі тікати, коли б до ями. Але незабаром принесли тим, у кого забрали добрі черевики, в заміні „довбанки". Це був незграбно обтесаний обрубок верби чи липи, з видовбаним гніздом для ноги. В такому взутті не то що бігти а й ходити трудно. Але Юрко заспокоївся, коли дають взуття то ще не до ями. Лише дивувався, де вони продукують такі модерні вироби? Це то будівники Нової Європи. І в його почала наростати ненависть

до німців. Крім того, новоприбулі в таборі оповідали жахливі випадки. Їх гнали пішки 50 кілометрів, а хто в безсиллі відставав від валки, есесівці пристрілювали.

В авті хворі запитали, куди їх везуть?

— До шпиталю, — відповів охоронник.

— А де ж той шпиталь? — насмілились ще раз запитати.

Охоронник очевидно був не зовсім з звіринною душею, радо пояснював:

— Шпиталь влаштовано в підсобному господарстві с/г інституту в Софіївці. Туди вас і спроваджуюмо, поки не вичунясте.

На серці в хворих відлягло і знов до німців квітла приязнь. Не вірилось, щоб вони розстрілювали людей безсилим дорогою, адже ж їх перевозять.

„Підсобкою" називалась площа, забудована колись приміщеннями для парників, де вирощували пагінци, ранню зелень, квіти тощо, для Софіївського господарства та с/г інституту. Тепер цю площу німці пристосували для полонених, оздобивши кути колючої загорожі, високими вишками, заселивши вишки вартовими з автоматами, а через дротяну загороду протовмили високої напруги електричний струм. Це і є той „шпиталь". Тепер ця „підсобка" свої функції з допомоги сільському господарстві, перемінила на допомогу легкій смерті. Жадного лікаря тут не було, це був звичайнісінький ізолятор, де люди гинули як мухи на морозі і їх скидали в братню могилу. Хто сюди попав — назад не повертався. Єдиний шлях з відсиль до ями. Ці ями копали самі полонені за додатковий фунт хліба. Широкий чотирикутник з розрахунку на дві сотні трупів. Проте це ще залежало від глибини. Смертність в „підсобці" була катастрофальна. Щоденно заповнювалось дві три ями. Хворі жили в жахливих умовах. Повітря день і ніч розтиналися благанням про допомогу. В приміщеннях не було ані нарів, ані каналізації. Побиті вікна затулялись гнилою соломомою, що згортали з цементової долівки, де лежали хворі. Двері ніколи не зачинялись, хоч на дворі вже настала зима, бо хворі що хвилини бігали до вбиральні на дворі. Померлих за ніч, самі хворі на дошках несли за дротяну загорожу, до братньої могили. Скільки тих могил і ким вони напаковані, ніхто не знає. Носили за додаткову пайку хліба ті, хто ще тримався на ногах. Про все це Юрко довідався після. Тепер він в'їхав в ці, так широко відчинені ворота, що приязно і вільно пропускали на смертельно загрозливий терен живих трупів і так чудодійно замикались за спиною кожного назавжди. Сотні потухлих поглядів блукали навколо огорожі з протягненими руками на дорогу: Хлібааа... Хоч кусничок. Люди, що йшли з сіл до міста, завжди щось кидали через дріт. Цим вони відтягали на деякий час неминучу смерть, що нависла над хворим.

Юрко опинився в цьому дикому „шпиталі" як хворий на тиф. Різниці не було, тифозників і хворих на дизентерію розміщували там, де було вільне місце на цементових долівках, застелених завошивленою соломомою. За декілька днів виявилось, що в Юрка не тиф, а загальне знесилення, трохи температура. Проте з „підсобки" нікого не випускають, бо він побував між тифозними, а тому безумовно він колись захворіє

Микола білий як крейда, скреготав зубами і спотикався. Він, знаючи брата, не йняв віри, щоб Юрко поласувався годинником, але закрадався сумнів, може й справді здеморалізувався війною, — не був певен, вагався.

Примара розстріляного брата день і ніч стояла в очах. Він не знаходив собі місця, не спав вночі. Мав єдиного брата і того немає. Розстріляли перед очима. Щоночі десь знаходив квітів і кидав непомітно на тому місці, де закопано брата.

Полковник поволі очуновав, поправлявся в супереч лікарським прогнозам, і одного дня коли його пам'ять прояснилася, він зараз попросив покликати Юрка.

Вартовий лікар відповів:

— Того українського злодія вже немає. Він украв у пана полковника годинник. Його покарано розстрілом. Вирок уже виконано.

— Як украв? — спалахнув полковник, — та я ж йому годинника подарував! — з притиском сказав він, і червоні плями збентеження виступили на його щоках.

— Прикро, — відповів в замішанні лікар, — помилка, ніхто не уявляв, щоб пан полковник міг подарувати таку коштовну річ хамському унтерменшові.

— Замовкни! — крикнув полковник і в очах його з'явилось обличчя сина.

— Пардон, — здивовано відповів лікар і на вспиньках тихенько виїшов.

Ця розмова раптом стала голосною, — хтось підслухав. Миколу вона приголомшила блискавкою. В його грудях прокинувся хижак. Він поставив авто біля шпитала (був шофером), а сам що духу побіг східцями на верхній поверх до шефа за выясненням. Хай падлюка просить тепер пробачення перед всіма

ауслендерами, — думав він. На площадці біля вікна він зустрів шефа, що спокійно спускався в низ. Раптом в думці виринула картина розстрілу, як він, цей гад, махнув рукавичкою. Лють помсти втопила перенесене рішення. Він збентежено розгубився. Пропустив біля себе шефа і навіть привітався кивком голови. Зиркнув, як заскочений звір в пастці, навкруги. Біля вікна, мов навмисне стояла зіперта залізна штаба для засову вікониць під час алярму. Рішення прийшло нагло. Злорадно схопив штабу і ззаду вдарив шефа по лисій голові.

— На! — не стримавшись викрикнув. Це за Юрка. Під рукою хрупнуло як стиглий кавун.

Тіло шефа беззвучно хитаючись туфяком сідало на східцях.

І враз Миколі зробилось страшно. Розбризканий мізок сірою рідиною звисав по стінах. Він з огидою поклав обережно в куточку штабу, здичавілим поглядом озирнувся, чи нема свідків, і двома стрибками опинився біля авта. Міцно натиснув стартер. Війнуло вітром повз обличчя.

— Ну, ФОРДІК, тепер тягни до УПА, під опіку Бульби. Тим разом будемо розраховуватись за Україну і за Юрка. За десять хвилин шпиталь гримів. Тупали ноги, бігала обслуга, тріщали телефони. Ауслендери тремтіли, уникали зустрічі з начальством і в душі святкували перемогу. Всі догадувались, хто герой. Цокотіли молоточки телеграфу, містом ганяли мотоциклетисти.

Ніч. Прозоро-чиста з мерехтливими зорями над сонним містом. Долиною аж до лісу кучерявий туман. Блиснуло раптом полум'я. Горів шпитальний гараж. Два авта зникли, і українські „авслендери“ дезертирували.

РОЗВІДЧИК

Написала Марта Гай

Я прийшла до вас, друзі, після того, як довго-довго, з наказу провідника, жила в опанованих ворогом містах серед людей, що інакше розуміють життя, як я, як ви; серед ворогів, що на завойованій землі не бачать горя мільйонів і визнають тільки насильство та жадоху власної наживи, серед господарів цієї землі, що лякаються своєї тіні, що втратили віру в перемогу швидше, ніж відважились по неї посягнути; між тими, врешті, що навчилися торгувати честю і, проте, насмілюються дивитись іншим у вічі. Мало було там сильних та нескорених, і вони губилися серед товпи ворогів і слабодухих людей. Я прийшла до вас з рідних, але чужих нам міст, залитих чужою, московською мовою, наповнених гомоном поліцейських кроків. . .

В тому натовпі, серед чужинців і зневірених своїх, я була така самотна!

В довгі дні і ночі мучила мене туга за життям підпілля, у якому не треба було підступно усміхатися до

ворога і зносити мовчки удари в лице будь-якого п'яного офіцера, що його скрізь можна зустріти.

Ця туга зростала як пристрасть, як непереборне бажання, коли в ресторанах треба було сидіти за столиками з нашими катами і простягати до них ввічливо руку. Тоді я відчувала з усією розпукою, як дуже хотілося мені сісти біля наших вогнищ, друзі, як дуже хотілося послухати вашої розмови, ваших слів, простих і одвертих слів. Я так давно не чула їх! І хотілося піти з вами в підпільні рейди, щоб чути, як скрикують смертельно ранені вашою зброєю окупанти-злочинці. . .

Я підносила очі і — бачила тих же злочинців навпроти себе. Вони сиділи, попивали вино. В моїх очах спалахувала ненависть. Я дивилась на їхні руки — і мені вивжалися на них сліди вашої крові. Я зустрічалась з їхніми очима — і вичитувала з них жахливі картини їхніх нелюдських учинків: дими пожерів, валки обідраних, голодних дітей. . .

і тоді... до ями. На всі його домагання повернути його в табір, де все ж таки немає загрози захворіти безпосередньо тифом, йому цинічно відповідали: — Однаково доведеться сюди везти, не сьогодні то пізніше. Життя твоє перекреслене.

Мобілізуючи решту сил, Юрко причепив до мотузки, якою був підперезаний, банку з консерви, з якою боявся розлучитися, бо це єдиний, дорогоцінний посуд, без якого не пообідаєш, і пішов носити мерців за ворота в яму. Крім додаткової пайки хліба, ще були шанси щось випросити в прохожих селян. Таким чином, щоб не упаси остаточно з сил, він щоранку носив мерців, жебрав від зустрічних людей хліб і поправлявся.

Ланцюг сьогоднішньої процесії з носилками трупів перервався. До воріт підїхало авто з головним німецьким лікарем. Мабуть хотів якісь досліді провести. Юрко байдуже глянув на авто, і... застиг, за кермом сидів його брат Микола. Він раніш його здався в полон, відмовившись захищати Сталінську Конституцію.

Випали з рук носилки, Юрко обезсилений, схвилований, спотикаючись у дованках, з простертими вперед руками, підбіг до авта. На зустріч вискочив Микола. Зворушливий плач, радість і сльози обох братів прикували увагу всіх присутніх. Один одного обнімали і цілували. Потім зупинились і не знали, що робити.

— Хто це? — запитав лікар Миколу. Микола знав дорбе мову і був йому перекладачем.

— Це мій рідний брат, — відповів.

Розійшлись. Але дякуючи заходам Миколи, Юрка забрали до німецького шпиталю. А через два тижні, по коритарях шпиталю, вимитий, поголений, ходив радісний Юрко, вже як працівник шпиталю.

**

Небо насупилось. Перегонами чорні смужки бігли з півночі. Між телеграфними стовпами, дрти, нанизані горобцями, раптом брикнули і затихли. Цвірінкнули пухнаті, пурхнули спонтанно і заховались в піддаші. Мов з припона, зірвався з провулка вітер. Нагло блиснуло, гримнув грім, і дорідні каплі холодного дощу забарабанили шибками. Линув дощ. Здається, небо розірвалось і падає вода.

Десь не далеко тукнув сигнал і до підїзду, розбризкуючи свіжі калюжі, вскопало санітарне авто з червоним хрестом на кузові. З шпиталю на зустріч вибігли дві постаті. Одна з них старша, трохи згорблена, а друга — молодий юнак, в якого під широким лобом з кучерявим чорним чубом світилися великі карі очі.

— Щось нагле, коли такою халепою привезли, та ще й, мабуть, поважна особа, подумав Юрко і відчинив дверці. Його здогади ствердились. Привезли тяжко, щойно раненого німецького полковника. Неприємного взяли на ноші, але коли бризнув на мить дощ, полковник раптом відкрив очі і пильно та зацікавлено подивився на Юрка. Юрко у відповідь посміхнувся і лагідно ніс ноші. Коли раненого занесли в покій, до його збіглися майже всі лікарі шпиталю. Юрко чемно поклонився, ще раз усміхнувся до полковника і тихенько вийшов.

Ввечері Юрка викликали в канцелярію. Головний вартовий лікар сказав:

— На особисте бажання раненого полковника, від сьогодні ти будеш обслуговувати полковника, — і лікар привітно посміхнувся а потім тихо додав, — твоя фізіономія нагадує полковникові рідного сина, тому він і хоче бачити тебе перед очима.

В шпиталі це був перший випадок, коли українцеві дозволяли безпосередньо обслуговувати німця, та ще й до того високого рангу командира.

Юрко по своїй природній вдачі був лагідного характеру. Він враз забув таборове поневіряння, звільчє німецьке знущання над полоненими, забув дострілювання обезсилених полонених під час етапів, забув про помії, якими харчують в таборах, про довбанки, про стусани кованим чоботом, синці від якого ще й сьогодні світяться на колінах. Словом забув про все. М'яке його серце, вкусивши раз солодко, забуло про гіркогу минулих днів і місяців. До хворого прокинувся у його жаль. Полковник цю теплінь відчув з першої зустрічі, а до того подібність обличчя Юрка до його сина, розворушила в його такі батьківські чуття, що коли одного разу Юрко привів полковника з убиральні, то він зняв з руки золотого годинника і зворушливо подарував Юркові. В обох в цю урочисту хвилину виступили сльози. Кожен був під враженням особистих переживань.

Полковник мабуть щось відчував, бо через декілька днів йому погіршало і його нагло забрали в операційну. Після операції стан хворого до того погіршився, що лікарі зарахували його до безнадійних, а тому всі особисті речі переписали і здали до магазину.

Хтось нагадав, що в полковника був золотий годинник, якого при переписі не виявилось.

Зробили переполох, обшуки, і знайшли в Юрка.

— Злодій! Худобо! — крикнув есесівець і вдарив по обличчі.

Юрко розгублено хитнувся і одітер рукою кров. В голові запаморочилось і від несподіванки відібрало мову. Його арештували. Він очунав і почав пояснювати, як він отримав на спогад від полковника цей дарунок. Ніхто не вірив. Полковник лежав неприємний і не міг спростувати звинувачення.

Ввечері шеф лікарні, лейтенант СС-частини, зібрав перед шпиталем всіх „ауслендерів", що працювали біля шпиталю. Вивели зв'язаного Юрка. Прочитав вирок власного присуду.

— За крадіж годинника — розстріл.

Юрко лементував, переконливо присягався в невинності, на колінах плазував почекає, поки очунає полковник, — не помогло.

Підвели до викопані тут же в дворі ями, натягнули на голову мішок.

Ауслендери окам'яніли. Запанувала могильна тиша. Чотири есесівці з автоматами вишикувались проти Юрка. Шеф махнув білою рукавичкою.

Чотири автомати ригнули струмом вогню, заглушуючи розпучливий зойк Юрка та придушений жаль ауслендерів. Розшматоване тіло кулями звалилось в яму. Понуро розійшлись ауслендери. Кожен сподівався такої долі.

Як сильно я відчувала бездонну пропасть, що відгороджувала наші душі! Нічого на світі, ані нині, ані в прийдешньому не всилі було її заповнити.

З тією нестерпною свідомістю я мусіла звертати до них привітне лице і ввічливо продовжувати розмову. В таких розмовах вони невідмінно згадували наш край та наші святощі і довго, безглуздо реготалися. Я мусіла сміятися разом з ними, хоч гнів заливав моє серце, стискав кліщами горло і давив прокльоном уста. В такі хвилини мені здавалося, що смерть була б легша.

Так зближався зв'язок до вас, зближалася наша зустріч і в ті дні щораз частіше навідувала мене думка просити провідника про інакше призначення, або хоч би про коротку перерву в роботі. Я знала, що він не відмовить мені, бо така праця могла б вичерпати навіть найсильнішу людину.

Я повернулась до вас. Повернулася з ворожого кубла, і ночі підпілля проковтнули мене як свою дрібну, складову частину.

У вашому таборі спалахнула вечірня ватра, і під тихий бойовий спів ваш, друзі, я на боці звітувала провідникові.

Мої осяги завдовольнили його. Він, вислухавши звіт, довго мовчав. Я знала, про що він думав. Ідучи за його думками, я, здавалося, бачила, як ви розтягаєте підпілля стіку в просліджених мною містах, як вона починає діяти і валить заміри ворога там, де він цього найменше сподівається. Я бачила, як падають поцілені кулею атентатчика ті ж самі злочинці, з якими я так ще недавно ввічливо говорила. Чи сподіваються вони, що печать смерти наложила на них моя власна рука?

Я бачила ваші нові удачі, друзі, яким я промостила шлях. І, здавалося, я чула, як після кожної вашої удачі зітхають з полегшею мільйонні труди нашого замученого народу. З усіх-усюд нашої широкої землі лінуло до мене це зітхання, як нагорода. І тоді я зрозуміла, що ніколи не зможу сказати провідникові про мою втому, про мої сподівання.

А він все ще мовчав. Я відчувала: ще хвилинка, ще одна хвилинка — і він, може, скаже мені ще цієї ночі вирушити знов... З-за гір налітав вітер, будив дрімаючі смереки, наповнював провалля клекотом і шумом, ловив мене за полу витертого старого плаща і тягнув кудись у незнану буряну темряву. Тихими нетрями лісу пробіг дрозд неспокою... В мене була дуже втомлена душа.

Ви давно вже скінчили співати, друзі, а я все ще стояла мовчки, з затисненими устами — з них не злетіло ані одне слово.

Врешті провідник почав говорити. Він говорив меля, спішно верталася до тих заграв...
✎

ні про новий пункт, який треба було прослідити, про мій контакт з большевицьким партійним комітетом в облцентрі „х”. Я слухала уважно його слова, хоч у мене здригалася від них душа, хоч скигліло протестом недобите право людини на відпочинок — на відпочинок хоч раз в житті.

А коли провідник звернувся до мене з запитанням, чи відійду сьогодні, чи, може, схочу залишитись у вас ще кілька днів, я відповіла твердо:

— Відійду сьогодні.

**

*

Крутими стежками я сходила з гір туди, де тягнулися чорні залізничні рейки — щораз далі від вас, від вашого вогнища, коло якого я думала відпочити.

Переді мною били в небо заграви електричних вогнів далеких міст. Я, малий сирій розвідчик підпілля.

ГОЛОС ІЗ ЧУЖИНИ

Написав Остап Тарнавський

Простелились шляхи нам на захід
серед розприску бомб, під куль свист,
коли ми, мов відлетні ці птахи,
в чужину потяглись шукать гнізд.

Нам услід мряковинь повзла туга
по широких, по рідних полях:
щораз далі від батька, від друга
віддаляла нескінчений шлях.

І вози, і вагони, і люди —
клекотіли колеса у такт:
колисали наш смуток у грудях,
застеляли сльозами наш тракт.

Смертоносні летунські ескадри
розривали нам нитку доріг —
розвивались серця нам від скарги,
як хтось з друзів іти вже не міг.

І хоч плакали діти й родились,
і хоч мерли в дорозі діди,
ми ні разу назад не дивились,
не питали, куди нам іти.

Лиш у серці, мов світла картина,
красвид рідний з запахом піль,
і ліси, наче килим, і синя
така повна блакить доокіль.

Та не нам поривний повів вітру,
не для нас золотисті шляхи;
опечалює бабине літо
бистрі очі і погляд палкий.

І не жалусь, не нарікаєм,
хай спадають осінні листки
й чорний смуток викльовує — крає,
наче ворон, надійні думки.

Хай вже осінь, та в серці в нас пісня,
в серці в нас недоспіваний марш:
відзивається мрія колишня,
мов давно недокінчений вірш.

З цею мрією йшов юний воїн
на далекий, чужий йому фронт,
щоб згубити її над рікою,
де упав колись принц, чи віконт.

З цею мрією мати бездомна
серед гаму гнилих таборів
над дитям — українська Мадонна —
свою тугу складає у спів.

О, коли, і куди, і чи буде,
де зустріти нам ясну весну?
Мов джмелі, сновигаються люди
без надії, без думки, без сну...

— Є десь радість в широкому світі,
є десь щастя, призначене нам —
простягає нам руки, мов сіті,
виглядає нас та сторона,

де сумує пришиклє безмежжя,
де під вітру осінній псалом
тужать верби і плачуть берези
над самотнім, багnistим шляхом;

де під стріхою білої хатки,
пригуливши обличчя до шиб,
виглядає — сумує дівчатко:
чи повернеться він, чи погиб?

І хоч темінь глуха безнадії
виповзає з-під стулених брів —
в нас у серці порив новий спіє,
серце простору прагне і крил.

І думки в нас під буйним волоссям,
мов розвіяний прапор в бою,
і ясою твердою голосим
наш привіт золотому краю.

Не заглушать гармати розмови,
не вірвуть перегуку сердець,
коли спів наш — роздерши окови,
виривається зграсю птиць;

коли дні проживаєм за днями,
затиснувши тверді п'ястуки,
і порив свій гартуєм з безтями,
і вирощуєм запал стрункий,

щоб, як ранок новий нам засвітить,
знов у марші полинути там...
— Є десь радість в широкому світі,
є десь щастя, призначене нам.

ПО ЗОЛОТЕ РУНО

Причинок до портрету української іміграції в Америці з-перед чверть сторіччя

Написав Лев Ясінчук

Ох, літа-літа! Здається, неначе це було вчора, а порозтинаєш стрічку часу на рівні частини, то вийде, що 1954 р. минає 25 років, коли я вперше покинув Америку. Але як же то йнакше виглядало тут тоді українське життя! Коли я дивився на тогочасну довершеність, то не міг налюбуватися осягами і надивувався, як це могло статися. Що за безмежна енергія прихована в народі! Для її визволення не треба більшових фабрик. Треба тільки поставити народ у відповідні умови — і енергія визволиться, на добро й на... лихо. Залежить від того, хто й як покерус.

1928 р. несподівано прибув я до Америки, як сказав би поляк, „не прошони, не дзеньковани“, як літак вистрелений з корабельної катапульти. Чому це так несподівано? От чому. З 26 українських організацій в Америці, до яких звернулася „Рідна Школа“ з Краю за порадою, чи було б добре нав'язати з імміграцією особисті зв'язки через свого відпоручника, не відізалася й словом ані одна. Один діяч, що знав Америку, відповів мені на запит про його погляд на мою „виправу“: „Коли хочете скомпромітуватися, то їдьте“. Але тодішня „Рідна Школа“ мала тільки дві можливості: або з причини розбудованої понад фінансові сили шкільної діяльності соромно впасти і спричинити народові необчисленну шкоду або таки спробувати тієї Америки, щоб при її допомозі бодай набрати повітря для дальшого животіння. І я поїхав — з уповноваженням у кишені, з безмежною тугою в серці, з гарячим бажанням повести діло по змозі найкраще і зі страхом перед невдачею.

Я оглянувся сюди-туди, почав знайомитися з проходами гуртків і запитив, що поміж ворогуючими групами нема основних ані політичних, ані ідеологічних різниць і нема тут політичних партій; є тільки деякі організації, що ставлять собі й політичні завдання — доволі авторитетне, але людно зорганізоване Об'єднання Українських Організацій в Америці, є суперечниця Оборона України (її членів називали „оборонцями“), є ще декуди місцеві Ліги Визволення України, створені й слабо піддержувані тими, що не потрапляли танцювати „в ронді“, є три вже вкорінені релігійно-церковні організації, з яких католицька найсильніша, є й одна молода й слабосила, що зиркає до сильніших; крім тих — є ще забезпечені організації (на одну більше, як сьогодні — „Згода Братств“ в Оліфанті, Па.) з своїми ще не чисельними відділами та помітне число різноіменних товариств без об'єднуючої верхівки, а з них вибивалися „Січі“ (більші — демократичні, менші — гетьманські), „Горожанські Клуби“ (демократичні й республіканські), „Стрілецькі Громади“ й жіночі товариства, що вже були наставилися об'єднатися в Союзі Українок що й наступило пізніше (1932). В тій мішанині організацій було одне відрадне: в деяких хвили-

нах (протибольшевицька акція, польська пацифікація) вони об'єднувалися, хоч і знов розходилися, та що деякі з тих установ удержували школи.

Сьогодні, з віддалі часу, можу сміливо твердити, що політична орієнтація тодішніх діячів у ЗДА йшла під кутом — за Об'єднанням, „Свободою“, Мишугою, чи проти них. І коли я віднайшов цього ключа, то, вислухуючи не раз закиди противників, ніколи не важився казати авторитетно: „Це неправда“; я тільки вказував, яку роботу роблять ці установи, душею яких є д-р Мишуга, а слухачі покиували головами й додавали: „Та це правда...“

Моя довірна інструкція, складена в „краю“ центральними організаціями, наказувала мені ввійти в контакт з усіма американсько-українськими особистостями й напрямками, залишаючи мені вільну руку у виконанні. Тому, що від самих своїх початків Об'єднання ставилося з усіх українських організацій в Америці найкраще до „Рідної Школи“, я вважав за свій обов'язок відвідати в першу чергу представників цієї організації, а це складалося тим краще для мене, що головні особистості засідали одночасно в редакції „Свободи“. Мене привітали дуже ввічливо, з усмішкою на устах (я ще тоді не знав про „обов'язкове“ — „кіп смайл“), але зараз і прохолодила замітка з боку: „Й ви таки приїхали?..“ — Прийняли від мене мій перший комунікат для вміщення у „Свободі“, але на моє прохання щоб редакція писала дещо й від себе про „Рідну Школу“, відповіли: „Становище „Свободи“ й Об'єднання до „Рідної Школи“ відоме і воно не змінюється з вашим приїздом; тому нема слушної потреби писати про „Рідну Школу“ від редакції“. Хоч правда, 8-го вересня 1928 р. оголосила „Свобода“ на п'ять шпальт ту частину нашої розмови, що торкалася „Рідної Школи“, і це було дуже корисне для моєї майбутньої акції. Виходячи з редакції, я мав враження, немовби мені казали: „Йди-йди, побачимо, що ти втнеш“.

А як стала решта імміграції! Крім Укр. Народної Помочі в Питебургу, Па, та її органу „Народне Слово“, крім часопису „Америка“, часопису „Січ“, органу гетьманських „Січей“, „Дніпра“, органу Укр. Православної Церкви й українських національних часописів у Канаді, не поставилася явно-прихильно до моєї місії ні одна установа. Одна редакція заявила мені свій „неутралітет“, мовляв, „не будемо піддержувати вашої акції, але й не будемо їй шкодити і вмістимо дописи про вашу роботу „від наших людей“. Очевидно, що большевицька преса в ЗДА й Канаді виступала часто крайнє ворожо до „Рідної Школи“, а „Нове Життя“, орган вже не існуючого товариства „Згода Братств“, поступила безсоромно фальшиво. Одного дня в моїй прив'язі редактор переконував лідерів „Згоди“, що „Рідній Школі“ треба допомогти, прийняв і вмістив мій комунікат, а — буквально —

на другий день після мого виїзду написав редакційну статтю за власним підписом проти „Рідної Школи” та проти допомоги для неї. Теж і дитройтська газета „Пора” кричала „ані цента на Рідну Школу”, хоч на могом вічу в Гемтремку, Миш., промовляв її редактор, як янголятко, на користь „Рідної Школи”. На всі закиди я містив безліч своїх статей у всій українській пресі ЗДА й Канади. Обороняли прилюдно й ідейні думачі громадяни. Раз спробував від себе боронити „Рідну Школу” в „Свободі” інж. Ст. Куропась, і за цю оборону завдали його під суд „два поступові студенти шिकाгівського університету”, що в згаданому „Новому Житті” вмістили пашквіль на „Р. Шк.”, бо інж. К. назвав їх комуністами.

Не знаю чи ті колишні студенти ще сьогодні такі „поступові”, чи поховалися в мишачі діри. Бо часи змінюються і люди дуже позмінювалися від того часу. Деякі, що чинно допомагали тоді моїй акції, сьогодні в противних таборах. На могом першому вічу в Янгстауні, О., один громадянин таки добре підципував мою патронку, а коли я там був після двох років другий раз, то він вийшов проти мене аж до дверей залі з заспокоєнням: „Тут є большевики, але ви нічого не бійтеся, — коли б хотіли вам що зробити, то ми вас оборонимо”.

І що було мені робити в таких умовах! Хоч сідай і плач, або... забирайся. Та, не спробувавши власної сили, не міг покидати посту. Адже мій виїзд був зв'язаний з коштами, що їх виложили львівські центральні установи. Я постановив конечно перебороти Нью Йорк, що хоч був організаційно розбитий, але все таки надавав тон усьому українському рухові Америки. А тут звідусюди чую лише одне: не вдасться, шкода трудів і заходу! Було тоді в Нью Йорку 45 українських товариств, з яких 17 об'єдналися в Союз Товариств, що його головою був сл. п. д-р Л. Цегельський. Він то скликав представників Союзу на нараду, а вони висловили думку, що для „Рідної Школи” мусять об'єднатися всі ньюйоркські товариства й доручили п. Близнакові, що тоді мав у Нью Йорку великий вплив, перевести запрошення. Однак на нараду явилася тільки 17 представників, які ще й розсварилися з того приводу, що Союз не вираховувався з доходу з концерту для інвалідів УГА, а гарячіші покинули залю. Тоді я запросив товариства на власну руку й власним іменем. Явилися відпоручники 33 товариств, що заснували Комітет, який мав зайнятися організацією віча, призначеного за два тижні. На голову Комітету вибрали робітника-придніпрянца, Лонгіна Ковтуна. У призначений день відбулося в „Народному Домі” (де тепер школа оо. Василян) перше прилюдне віче в справі „Рідної Школи”, на якому зібрали 408,18 дол. Так була проламана перша крига. Зараз пішло наступне віче в Ньюарку, Н. Дж., зорганізоване спільним комітетом під головуванням Гр. Дідохи. Це віче дало мені нагоду набутися нового досвіду, бо тоді вперше я зустрівся з большевицькими закидами проти „Рідної Школи”. Але це вийшло мені на добре. Безпосередньо після мого доповіді зібрали на залі для „Р. Шк.” 601 дол., а коли я відповів на закиди, — поставили внесок, щоб перевести ще раз збірку й доповнити до 700 дол. Як почали до-

повнювати, то вийшло 717 дол. Маючи ці успіхи, що їх рознесла національна преса, я міг сміливіше їхати на захід Америки. Це було конечно, бо незабаром приїхав до Америки сл. п. Євген Коновалець, з яким ми домовилися, що не добре одночасно „грасувати” в одному куті двом делегатам.

Не маю можливості представити докладно мої заходи в ЗДА й Канаді впродовж одного, а незабаром — впродовж другого року. Я тільки бажав би звернути увагу, що, при всій насторожливості до „крайових” делегатів у дуже нечисленній тоді верхівки, маса імміграції приймала мене щиро, а то й з захопленням. Деякі місцевості, запрошуючи мене, аргументували, що їх ще ніколи ніхто сторонній не відвідував (Вілмердинг, Па., Менчестер, Н. Г., а навіть Ст. Луїс). Тоді очевидно я не міг відмовитись, хоч знав, що з огляду на невелике число українців, чи далеку дорогу — беручи матеріально — справа не виплатиться.

На мої доповіді приходили масово (очевидно — на тодішні розміри). Деякі міста переліцитовувалися у висліді збірки (Нью Йорк першого року — 1444 дол., другого — 1628, Шикаго першого року — 1767, другого — 620, Ньюарк, Н. Дж. — 722, Гемтремк, Миш. — 985, Торонто, Онт. (Канада) — 495 і т. д.). При свіжій ще й незасклепленій рані з надірвання Католицької Церкви, бували прилюдні зразки всепрощення та взаємної толеранції; на вічах являлися не тільки парафіяни обох українських віровизнань, але їхні священники (Батлер, Па, Ембридж, Па, Мінеаполіс, Мін., Саскатун, Саск. (Канада), а в Ньюарку — були парохі усіх трьох віровизнань. Діти, що ледве лебеділи по-українськи, виступали на сцену як виконавці програми або з привітом для „Рідної Школи” та її дітей, передаючи квіти, зібрані гроші й дякуючи за відвідини (Нью Йорк, Джемейка, Л. Ай., Н. Й., Нова Україна, Н. Дж., Карнегі, Па, Вілмердинг, Па, Менчестер, Н. Г. і ін.). В Шикаго-Савт безробітний тоді Микола Ленъ мав тільки одного долара, а тому дав Комітетові ще й свого годинника на збірку.

Приходили на віча й зацікавлені чужинці: в Балтимор, Мд, слухав мою доповідь шериф поліції, Дж. Діген, промовляв сам гарно, щиро й тепло вихваляючи „своїх” українців, яких він знає з найкращого боку; були теж два литовці — адвокати (Локавтіс і Ростініс), які спричинилися до збільшення збірки. Цікавий випадок трапився у Гвilling, Вест. Ва. Лікар-словак, д-р Гайдош, що вислухав уважно промову й виживав на вислід збірки, яка дала 51 дол. (в громаді було дуже мало українців), здивувався, що „так низько оцінюєте розбудову рідної культури, про яку вам так гарно говорив ваш делегат; тому, щоб Гвilling вийшов з честю, я докладаю 49 дол., щоб була сотня”.

А наші закарпатські брати, збаламучені мадяронами, також декуди виходили з своїх криївок на українське світло. Іван Новак з-під Кошиць був навіть членом вічевого комітету в Шамокин, Па; Петро Кання у Меккізрак, Па, склав більший даток, а Сембрат доклав до зібраних 196 дол на дві сотні й вислав гроші до Львова своїм коштом. В одній місцевості (непевний назви), коли я закінчив свою доповідь вживаною в нас фразою про Самостійну Україну

„від Кавказу по Сян” (В. Пачовський — „Від Кавказу по Сян лиш один буде лан...”), із залі вправ оклик: „А ми що?” Голова шепнув мені на вухо, що це — прикарпатець. Я, не роблячи перерви, додав: „чи як тепер слушно домагаються брати-закарпатці — по Попрад і Тису”. Перші оплески впали від того закарпатця, а далі загула ціла зала. Від того часу я вже самочинно поширював межі України і раджу робити це й іншим промовцям.

Після кількох удалих українських масових демонстрацій проти большевиків, особливо в Нью Йорку, вони обмежувалися в ЗДА тільки до іронічних посмішок під час моїх доповідей, до пильних нотаток, до наскрізь демонстративних запитів (нпр., в Ансонії, Кон.: „Чи це правда, що „Рідна Школа” вчить на попів?”). Мої доповіді були присвячені цілості українського життя й боротьбі під Польщею, тож запити могли мати тільки одну мету — розсіяти увагу вічевиків, і спричинити розрідження залі, щоб збірка не вдалася. В Акрон, О. було большевиків на вічу до 60. Поставили мені 22 питання, а коли я відповів на них так, що не мали чого причепитися, то перед збіркою вбрали капелюхи на голову й під спів „Третього інтернаціоналу” вийшли з залі. В Ошаві, Онт. (Канада) прийшли большевики під проводом учителя-болгарина. Щоб виявити до мене зневагу, він розклав перед собою часопис і ніби почав читати. За чверть години почав зиркати то в часопис, то на мене, а за пів години зовсім згорнув часопис. Десь після пів року моєї діяльності почали большевики роздавати при вході до вічевих заль летючки проти „Рідної Школи”. Тоді комітетові вважали за вказане заспокоїти мене, що мені особисто нічого не станеться. Ще мушу згадати про випадок у Торонто, Онт. (Канада). Одне з трьох моїх віч відбувалося в Народному Домі, де зібralися самі робітники. Голова (п. Кунікевич, робітник) вже на вступі заповів: „Я бачу тут багато червоних; можуть собі бути, як будуть добре справуватися, але як ні — то ми собі самі дамо раду”. Й коли ті „червоні” пробували не допустити до збірки, то на залі зчинилася така бійка, яку тепер хіба на телевізії можна бачити; всіх демонстрантів викинули з залі й таки перевели збірку (рівно 150 дол.).

Під час мандрівки я мав нагоду й честь побувати й промовляти на Конвенціях — Укр. Нар. Союзу (в Ньюарку) й Укр. Роб. Союзу (в Скрентоні). Були ми разом з сл. п. Євгеном Коновальцем. Голова Конвенції УНС покликав мене першого виголосити промову, після якої делегати признали одногolosно — 1000 дол. Нічого дивного в тому не було, бо ця установа здавна дуже видатно допомагала „Р. Школі”. Після промови Е. Коновальця признали на УВО — 700 дол. На Конвенції УРС була справа дуже слизькою, і національна група побилла противників тільки 17 голосами більшости. Але голова покликав мене до промови, коли на залі було мало противників національного напрямку й зібрання ухвалило 500 дол. на

„Рідну Школу”. Я вже сховався з підвищення, як противники опам'яталися.

Читачеві може прийти на думку, чому саме ворогували на Об'єднання? Наші старі імігранти попеклися на різних ошуканцях, що то збирали гроші на „народні потреби”, а вживали їх для себе, що заклали „рентовні” компанії на „щерах” і щезали і т. п. Тому дехто не міг повірити, що можна орудувати зібраними грішми й не красти. А Об'єднання збирало кожного року великі суми, і, хоч воно вираховувалося прилюдно з кожного цента, хоч адміністрація була майже дармова, все ж таки підзорливі, а то й зависні натури шукали плям на сонці. У моїй роботі я, з одного боку, хотів був скріпити авторитет Об'єднання і доручати пересилку збірок на моїх вічах через цю організацію. Але тоді я викликав би проти моєї акції прилюдне обурення противників, що могло вбити мою справу. Тому, коли мене питали (може й підставлені особи), як переслати гроші, я відповідав: або впрост до Львова, або через Об'єднання і це найдешевше, або й передати на мої руки, на що я маю уповноваження. Більше я тією справою не цікавився й дуже часто пересилали через Об'єднання. І коли я в квітні 1928 повернув з Заходу й зайшов до редакції „Свободи”, мені сказали м. і.: „Ваша тактика була зовсім добра й цією дорогою йдїть далі”. І я йшов. Але приходив час мого від'їзду додому. Треба ж було якось налагодити справу дальшої допомоги. Я написав прощальний комунікат і в ньому м. і. дораджував, щоб у повному довір'ї пересилали допомогу „Рідній Школі” за посередництвом випробуваної організації — Об'єднання. Я вже був на покладі корабля, вже було після другого гудка, як по сходах вбіг один з приятелів, майже кинув мені газету й побіг, бо ладилися стягати місток. Я розгорнув часопис, а там на першій сторінці велетенськими буквами: „Ясінчук — за Об'єднання”! Но, подумав я собі, цей смертельний грїх вже візьму на себе.

Читач повинен би сам виробити собі погляд, чи моя місія мала яку користь для старої іміграції? Щодо мене, то без самохвальби відважуся сказати, що так! Рідні брати почули від наочного свідка про твердість і завзятість, з якою велася боротьба з Польщею на кожній ділянці, за великі й дрібні справи. Старі імігранти набирали віри в сили власного народу, в яких вони почали сумніватися після політичних невдач у висліді першої світової війни, їхня увага відвернулася на часок від марної місцевої буденщини, їх зайняли інші думки, що вливали сподівання, а то й віру. Я знов особисто набрав непохитної віри, що ця стара іміграція може зробити. Тому й сьогодні жалію, що ми, нова іміграція, таки трохи не так потрактували її, як вона заслуговувала. Міркую, що без зайвого різничування піде нам краще. Спробуймо!

СПРОБА ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО БАНКУ

Написав о. П. Понятин

Смерть єпископа С. С. Ортинського

Дня 24-го березня 1916 року відійшов у вічність перший український католицький єпископ в Америці, Степан Сотер Ортинський. Смерть прийшла передчасно, бо Покійний прожив лише 50 років, а несповна 9 років був єпископом. Причиною смерті було запалення легенів. Владика їздив узимку до Флориди відвідати ігумену Сестер-Василіянок, матір Елену, яка лікувалась там у санаторії на сухоті. Повертаючись з Флориди до Філадельфії, єпископ простудився у залізничному спальному вагоні та з цієї простуди вив'язалось це запалення. Тому, що владика мав уже, як говорив його брат Йосиф, у своєму житті двічі запалення легенів, він, владика, не міг тепер перемогти цієї хвороби, хоч лікарі-спеціалісти вживали всіх можливих засобів, які знала тодішня наука медицини, щоб рятувати його від смерті.

Пізніше кружляла у Філадельфії поголошка, немов би то Сестри-Василіянки, які доглядали недужого єпископа, дали йому через помилку більшу дозу пігулок, ніж було приписано лікарями та що через те він помер. Але ця поголошка була абсолютно безпідставна.

Тестамент єпископа

Розуміється, єпископ полишив по собі тестамент. Його списував по-англійському галицький адвокат д-р Юліян Чупка, головним заняттям якого було полагоджувати старокрайові правничі справи наших імігрантів. Він мав свою канцелярію поблизу катедри. Оформлення і стилізація цього тестаменту були цілком недоладні, а про англійщину вже й не говорити... Воно було б далеко краще, якби д-р Чупка був списав тестамент українською мовою, з якої можна б було виготовити точний атестований переклад на зразкову англійську мову. У З'єдинених Державах не має, як відомо, якихось спеціальних приписів чи форм для важливості тестаментів і можна списувати їх у всяких мовах. Виконавцями тестаменту настановив Покійний свого брата Йосифа та о. Михайла Гурянського, сотрудника при катедральнім храмі.

У тестаменті владика передав управу єпархії „своєму наступникові, українському (в англійському перекладі стояло Ruthenian) греко-католицькому єпископові, якого найменує Святіший Отець, римський Папа”. Такий вияв останньої волі владики щодо свого наступника був не зовсім вистачальний. Канонічне право католицької церкви в Америці є таке, що на випадок смерті єпархіяльного єпископа (ординарія) управління єпархії переходить на адміністратора, якого вибирає рада консульторів (нібито консисторія), а затверджує Апостольський Делегат у Вашингтоні. Такий адміністратор завідує тимчасово, себто до приходу нового владика. Інакше представляється справа, коли єпархіяльний єпископ має за свого життя єпископа-помічника з правом насліддя. У такому разі після смерті ординарія єпископ-помічник переймає від-

разу, так сказати б, автоматично управу єпархії. Але владика, як відомо, такого єпископа-помічника не мав. Тим то єпископ повинен був у своєму тестаменті зазначити, що управу єпархії передає адміністраторові або єпископові. Чому владика не поклав у свій тестамент слова „адміністратор”, годі збагнути. Причиною, здається, було те, що тестамент списувався аж тоді, коли смерть уже наближалась та й інтелект владики не міг діяти як слід.

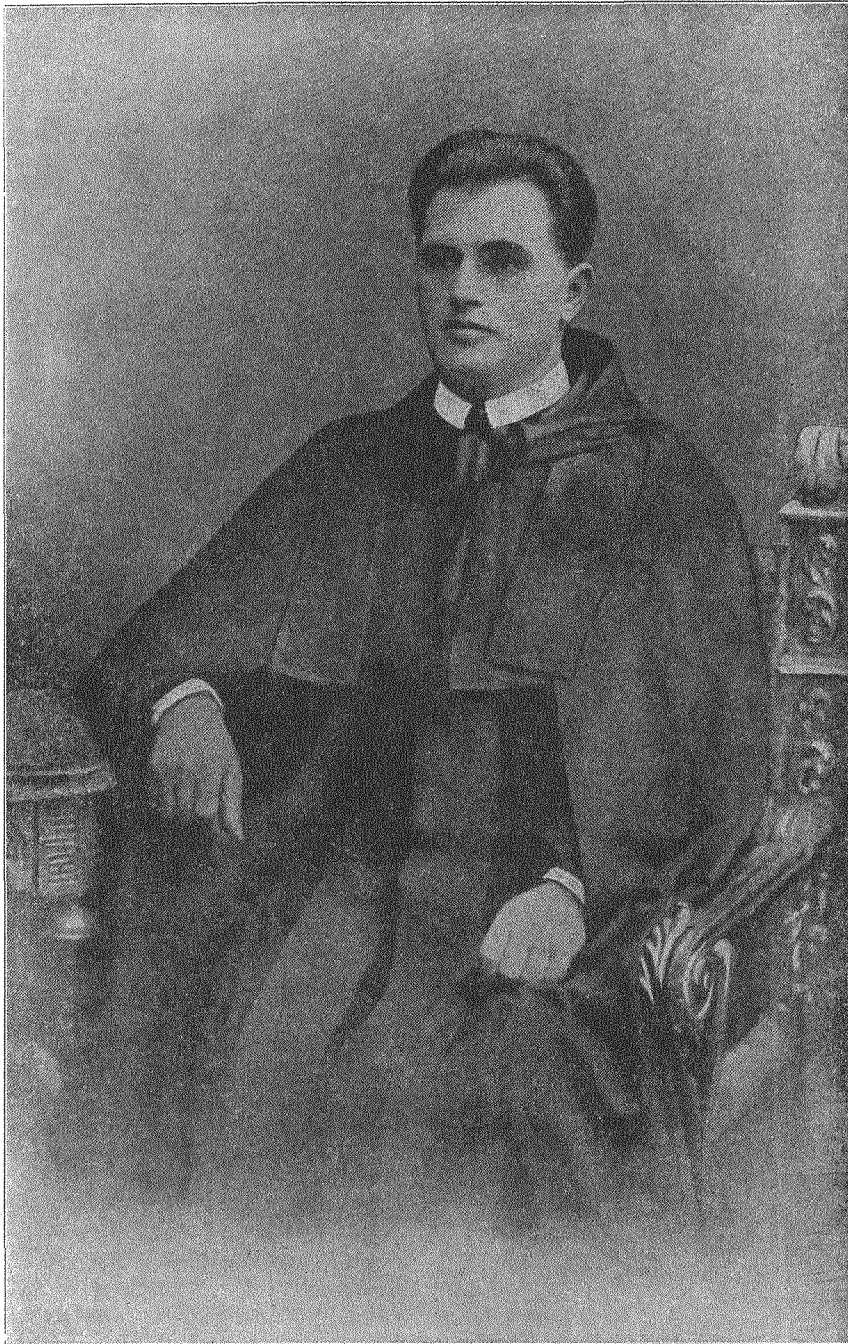
З того, що Покійний не згадав у тестаменті про адміністратора, вийшла опісля трудність, щоправда, невелика. А саме, коли наші церковні громади старались про гіпотечні позички на парохіяльні реальності (моргіджі), то деякі банки ставили собі питання, чи єпархіяльний адміністратор може підписувати в імені церков такі позички тому, що тестамент владики говорив тільки про єпископа як наступника; адміністратор же не був єпископом, лише звичайним священником. Ця трудність була усунена в такий спосіб, що Апостольський Делегат, а був ним у той час архієпископ Джованні Бонзано (1911-1922), написав мені листа, в якому заявив, що єпархіяльний адміністратор має повне право підписувати в імені церков єпархії всякі банкові документи. Цього листа треба було пред'явити банкам, які не мали вже ніякого сумніву щодо правосильності підписів єпархіяльного адміністратора.

Щодо приватного майна владики, то нерухомостей він не мав ніяких. Покійний був лише обезпечений на життя на суму 50 тисяч доларів. Цю асекурацію взяв був єпископ у Metropolitan Life Insurance Co. недовго перед своєю смертю. Асекурацію записав був владика у спадку своєму братові, Йосифові.

Єпископ С. С Ортинський заснував український банк

Але була одна справа, яка після смерті єпископа завдала великого клопоту та чималої журби. Цею справою був український банк, що його заснував був Покійний, при катедральному храмі якийсь час перед смертю. Згідно з пляном свого засновника, характер банку мав бути депозиційно-позичковий; значить, банк був би приймав щадничі вкладки і депозити та був би давав позички на реальності. Згодом мав банк охопити також і інші ділянки банковості. З самого початку банк був би обмежувався до самої Філадельфії, а згодом мав поширити свою діяльність на цілу єпархію. На приміщення банку було намічено збудувати дім напроти катедри там, де сьогодні є приходство. Коли владика постигла смерть, будова домівки була в повному ході. Мури були вже піднялись яких два фіти вгору і була вмурована велика вогнетривала каса (сейф), що коштувала дві тисячі доларів. Офіційальне відкриття банку мало, очевидно, відбутись тоді, коли будова на його приміщення була б готова. Це відкриття могло припасти на липень або серпень 1916 року.

Хоч український банк не мав ще своєї домівки, проте у Філадельфії пішов про нього доволі широкий

† Преосв. СОТЕР ОРТИНСЬКИЙ
перший український католицький єпископ у ЗДА

розголос і тамтешні наші громадяни почали вже за-далегідь вкладати до банку свої заощадження. Громадяни приносили гроші до парафіяльної канцелярії, де, звичайно, катедральні сотрудники вписували їх у ділові книги, а вкладникам, депозиторам, доручали банкові щадничі книжечки, як це водиться в американських банках. У цих книжечках були, очевидно,

зазначені суми вкладених ощаджень. Так зібрані гроші льокувались в американському банку на conto єпископа. У день смерти владики сума вкладок до банку досягла безмаленько не 180 тисяч доларів. В тих часах була це сума досить поважна. Скільки було депозиторів, не можу сказати; знаю лише, що було їх споре число.

Філадельфійські громадяни були насправду раді з того, що в їхньому місті заснувався український банк. Треба знати, що за тих часів банкові закони в З'єдинених Державах були доволі хиткі, з чого вміли користатися різні спекулянти. Вони закладали в бідніших дільницях міст, де знаходились більші скупчення імігрантів, свої банки, заманюючи всякими способами їх, імігрантів, щоб вони складали свої дорібки до цих банків. Були це так звані покутні банки. Зібравши більшу суму грошей, такі спекулянти замикали, як це не раз траплялось, під плащиком банкрутства свої банки та й втікали до подальших, західніх стейтів, де вони жили під прибраними прізвищами серед чужинців з людської кервавиці. Вислідити таких спекулянтів було трудно, бо Федерального Слідчого Бюро (Еф Бі Ай) тоді ще не було, а хто хотів би був робити на свою руку розшуки за такими обманцями, був би мусів хіба наймати приватних детективів, що коштувало б багато та й не виплатилась би була, як то кажуть, шкірка за виправу. А траплялись в тих часах і такі випадки, що крахували навіть правильні, солідні, як здавалось, американські банки.

Сьогодні справа банківництва в З'єдинених Державах стоїть зовсім інакше. За президентури Вудрова Вилсона перейшов у Конгресі так званий Акт Федеральної Резерви (Federal Reserve Act), на підставі якого в наступних десятиріччях розвинулось законодавство, яке унормувало та загострило банковість в Америці. Тому сьогодні не чувати, щоб банки падали, а хоч би й трапилось банкрутство, то люди не тратять на своїх депозитах. Але в той час, як закладався український банк, покутні банки ще були не перевелись і пам'ять про різні банкрутства і шахрайства спекулянтів була серед наших людей аж надто жива.

Не маючи довір'я до банків взагалі, наші переселенці переховували свої дорібки вдома, як могли та й не треба казати, що було це досить небезпечно. Тим то, коли у Філадельфії створився український банк, тамтешні громадяни вкладали охоче до нього свої гроші, знаючи, що вони будуть у безпечному сховку. Коли б владика не був помер, то можна було сподіватись, що до відкриття банку сума вкладок була б зростає вдвоє або й більше.

Як відомо, найпершою і найважливішою річчю при закладанні банку є капітал. Без поклажі капіталу банк є хіба немислимий. Коли ж через приймання депозитів від філадельфійських громадян нагромадився був такий капітал, то в практиці це означало, що український банк уже заіснував. Він же мав чим оперувати, бо оборотовий капітал був готовий. Що банк не дав був ще нікому позички (бо й ніхто не зголошувався), це не становило різниці. Так вирішили були американські адвокати.

Слід відмітити, що український банк приймав вкладки від філадельфійців, хоч не був ще зареєстрований в банковому департаменті в Герисбурзі, як це вимагало пенсильвенійське право. Значить, український банк не мав чартеру, себто дозволу починати банкове діяння, що було, розуміється, порушенням стейтського закону. Єпископ думав, що старатись про чартер буде треба аж тоді, коли банк буде офіційально відкритий і міститиметься у своїй домовіці.

Не раз можна було почути від деяких наших людей таке говорення, що владика не повинен був братись до закладання банку, бо ж це не його фах, не його поле діяльності. Засновувати банки, так думали наші люди, і ними управляти повинні люди світські, а не духовники.

Таке думання не мало рації.

Це правда, що ні єпископи, ні священики не розуміються, загалом кажучи, на банковість попросту тому, що вони її не вчилися і не потребували вчитись. Духовне звання є незгідне та несумісне із званням банківництва. Та хоч богослов'я і банківництво не мають з собою нічого спільного, проте аж ніяк не можна думати, що було б це приниженням або чимось негідним чи незгідним з духовним станом, якби єпископи чи священики заснували чи дали почин до заснування банку, в якому церковні громади складали б свої фонди або брали б позички на будову церков, парафіяльних домів, шкіл, народних домів тощо. Ми, наприклад, знаємо, що наш славновісний митрополит Андрей Шептицький був одним із засновників Земельного Гіпотечного Банку у Львові, однак за це ніхто не давав митрополитові догани, а навпаки, це ставили йому в заслугу. Що інше є закладати банк, а що інше ним управляти, або займатись постійно банківництвом як своїм фахом. Засновувати банк може кожна грошовита людина, але управляти ним уміло та успішно можуть тільки фахові знавці банківництва. Владика, закладаючи банк, не мав і не міг мати такої думки, щоб брати на себе його керівництво, або щоб духовники ставали банковими службовцями чи книговодами. Ми знаємо, що канонічне право католицької церкви не дозволяє духовникам займатись банковістю на підставі цього напівмнення, яке давав св. апостол Павло своєму учневі Тимофієві, що „жаден вояк (Христа) не в'яжеться у справи світські” (2 Тим. 2, 4). Тому єпископ розумів досконало, що управління українського банку мусіло б знаходитись в руках світських людей. А як про що могло Покійному ходити, то хіба про те, щоб службовцями банку не були партачі, незнайки банкового діла, тільки справжні, довідчені банковики.

А можна було чути й такі голоси, що єпископ не повинен був починати закладання банку, бо серед філадельфійського українського громадянства не було тоді людей, які вміли б вести як слід банкові справи.

Є це правда, що в той час, як закладався український банк, важко було б знайти у Філадельфії таких наших інтелігентів, що розумілись би на банковість, але цьому зарадити було дуже легко. Український банк міг заангажувати фахівців і треба було тільки ввійти в порозуміння з якимсь філадельфійським банком, який напевно був би їх нараїв. Таких чужинних фахівців можна було взяти до українського банку на якийсь час або на так довго, як була б потреба, а згодом знайшлись би й наші знавці, які могли б перебрати банкове діловодство у свої руки. А втім українському банкові зовсім не було б вийшло на шкоду, якщо б навіть постійно мали в ньому затруннення свої і чужинецькі люди.

Квєстїя спархїяльних устанòв

Владика, ставши ординарїєм, вважав за свій священний обов'язок подбати за те, щоб в його молодїй спархїї створились і розвинулись виховні та добродїйнї установи, без яких вона нїяк не могла обїйтись. Такими установами були передусїм школи для виховання духовникїв, а саме так званий малий семїнар для пїдготовки учнїв до богословських наук і семїнар великий для студентїв богословїї. Єпископ добре розумїв, що без таких шкїл майбутнїсть нашої церкви у З'єдинених Державах була б цїлком захитана. А потрібнї були в нашїй спархїї також монашї чини і такї інституцїї як сирїтські доми, старечї притулки для мужчин, такї притулки для жїнок тощо. Розумїється, Покійний не мїг старатися нараз про всї такї установи, але мусїв їти поступнево; він починав від захисту для сирїт.

Щòб створити та утримати спархїяльнї установи, треба, очевидно, мати грошовї засоби. Та звїдки було їх Покійному взяти. В Америцї, як вїдомо, є така поведїнка, що на створення і втримання спархїяльних інституцїї єпископи накладають на церковнї громади спецїяльнї данини чи податки. Наш владика мїг теж так зробити, але не хотїв тому, що в тих часах нашї парафїї були надто заборгованї, заробїтнї платнї були низькї та ї церковнї прибутки малї. А побоювався теж Покійний, щоб через такї данини не викликати по наших громадах нарікань, „крикїв”, як нашї люди говорили, на драчки. За тих часїв навїть такї нарікання були б могли дати росїйським православним батюшкам нагоду баламутити наших вїрних своїм цареславїєм. А втїм наша спархїя була тодї занадто молода і нашї церковнї громади ще не були звикли платити якїсь бїльшї данини на загальнї спархїяльнї цїлї. Отож, бажаючи з усїєї душі придбати для своєї спархїї бодай найпотрїбнїшї установи з одного боку, а з другого боку не хотячи обтяжувати наших громад данинами, владика почав розмірковувати, чи не можна було б найти якогось способу на роздобуток фондїв на цї установи без накладання на парафїї якихсь спецїяльних податків.

Подекуди нашї люди думали, що коли парафїї платять катедратик, то він повинен вистачати на всякї спархїяльнї потреби. Але такї думки були помилковї. Треба знати, що катедратик є призначений на утримання єпископа, його секретаря, на канцелярїйнї та рїзнї іншї єпископськї видатки. Це утримання владики повинно, розумїється, бути вїдповїдне до його високого становища. В тих часах катедратик був досить мїзерний і не всї парафїї платили його правильно. Владика жив, можна сказати, навїть дуже скромно. Щòб єпископ давав якусь частину з катедратика, себто з своєї пенсїї на спархїяльнї установи, про це ї мови не могло бути.

Чи український банк мав пїдставу на своє існування?

Єпископ добре знав, скїльки то гроша мусїли нашї церковнї громади платити щорòку американським банкам титулом вїдсотків від позичок на парафїяльнї реальностї. Банки давали тодї позички звичайно на 6%. Треба знати, що за тих часїв у нашїй спархїї було вже досить поважне число церков, а всї вони (хїба

за дуже малими вївїятками) мали в банках боргїв на бїльшї чи меншї суми. Такї, наприклад, нашї парафїї, як св. Юра в Нью Йорку і св. Миколая в Шїкаго, разом узятї, були заборгованї в банках бїльше як на 200 тисяч доларїв. Щòб шановнї читачї могли скласати собї краще уявлення про цї вїдсотки, я скажу так: подумаймо собї, що 1915 року, коли владика був ще в живих, було в нашїй спархїї 100 церков, з яких кожна мала пересїчно по 10 тисяч доларїв банкових боргїв, то загальна сума цього заборгування становила один мїльйон доларїв, а вїдсотки (6%) від тїєї суми виходили в одному роцї на 60 тисяч доларїв. Одначе згаданого року було в нашїй спархїї далеко бїльше як 100 церков, отже ї сума вїдсотків була багато вища від 60 тисяч доларїв. А треба мати на увазї, що в тих часах наша спархїя зростала доволї швидко та ї, очевидно, росла сума боргїв і вїдсотків.

Беручи до серйозної уваги фїнансовий стан своєї спархїї, єпископ ставив собї не раз питання, чому властиво грїшми наших церковних громад бали б багатїти чужї банки, коли з цих грошей могла б вона, спархїя, мати якусь користь... А знав теж Покійний, що іншї народностї в З'єдинених Державах, як нїмцї, італїїцї мали свої банки, то чому також українцї не могли б мати свого банку? І серед таких мїркувань владика приходив щораз бїльше до такого висновку, що було б це розумно та доцїльно заснувати свій, український банк, в якому могли б залозичатись нашї парафїї, а якась частина вїдсотків від цих позичок могла б їти на допомогу для спархїяльних установ. Таке роздумування над матерїяльним станом своєї спархїї та пошукування способїв для добуття фондїв на спархїяльнї інституцїї навели кїнець-кїнцем єпископа на те, що він насправдї банк заснував. Подїйний вїрив і надїявся, що український банк зможе у значнїй мїрї стати допомїжним засобом для зрїдшення його задумїв щодо цих установ. Владика думав, що з часом можна б теж наложити якїсь умїркованї данини на церковнї громади і таким чином доля спархїяльних інституцїї була б забезпечена.

Не може бути ї найменшого сумнїву, що український банк нїяк не мїг скїнчитись фїяском. Якби цей банк був обмежився до давання позичок тїльки нашим церковним громадам, то вже був би мав твердїй ґрунт пїд ногами. Однак український банк був би обслуговував не лише церкви, але мав у своєму планї давати також приватним людям позички на купно чи будову домїв або ї на іншї реальностї. Як би там врештї ї не було, а банк, що його закладав владика, мав усї шанси на гарний розвиток у майбутньому. Цей банк мїг згодом стати поважною фїнансовою інституцїєю у Фїладельфїї, якщо б його фундатор не був зїйшов з цього свїту так скоро і несподївано. Я не берусь говорити, як велику допомогу могли б спархїяльнї установи мати з українського банку; сказати це могли б тїльки справжнї банкиви.

Слїд менї примїтити, що оце моє писання про закладання українського банку ґрунтується на цьому, що я чув з уст самого владики, як він був ще здоровий, а ще бїльше воно спирається на цї інформацїї, що я їх був дїстав пїсля смерти владики від Йосифа як і від катедральних сотрудникїв, якї стояли найбїльшче до Покійного і добре знали про всї його пляни.

Український банк приречений на ліквідацію

Обнявши 11-го квітня 1916 року адміністрацію єпархії, я не мав би був причини, втручатись до справи українського банку, якби не те, що його заснував єпископ, через що банк мав відношення до нашої єпархії. Положення було таке, що банк міг би був, як нижче буде мова, завдати нашій церкві значної шкоди. Як адміністратор я вважав за свій обов'язок стояти на стороні єпархії та припилювати, щоб внаслідок закладання банку не скоїлось їй якась лихо.

Що ж можна було з банком зробити?

Загальна opinia наших духовників як і знатніших світських людей, що з ними мав я нагоду говорити, була така, що банк треба рішуче зліквідувати, бо як у Філадельфії нема єпископа, то річ цілком певна, що банк не піде. Я теж був такої думки, хоч мені було вже тоді відомо, що така ліквідація стрінеться з чималими труднощами. Річ самозрозуміла, що давати якусь рішення чи розпорядження у справі банку було зовсім без потреби. Я вважав це за найкраще почекати, яке становище до банку займуть ці філадельфійські громадяни, які вже депонували в ньому свої гроші. Якщо треба було мені зробити, то хіба повідомити катедральних сотрудників, щоб вони стримались від приймання нових депозитів, доки не буде найменованій катедральний парох. Як відомо, лише парох є відповідальним господарем у церковній громаді.

Яких 3 тижні після похоронів владика приїхав до Ньюарку о. М. Гурянський, щоб мене сповістити про настрої філадельфійських парафіян відносно українського банку. Отець Гурянський сказав, що від смерті єпископа філадельфійські громадяни перестали, неначе на команду вкладати до банку свої заощадження, а старі депозитори радяться між собою та вагаються, що їм робити, себто чи виймати з банку гроші чи ні. Український банк, твердив о. Гурянський, був тісно зв'язаний з особою покійного владика і люди у Філадельфії ніяк не вірять, щоб після його смерті банк міг існувати. Якби так можна було впенити депозиторів, що наш єпископ буде займенованій на протязі кількох місяців, то можливо, що вони, депозитори, зачекали б з вийманням грошей до його приходу. Але без такого запевнення слід сподіватись, що депозитори домагатимуться повернення своїх вкладок і до цього прийде, як усякі позначки вказують, досить швидко. Якогось запевнення щодо часу номінації прийдешнього єпископа ніхто, очевидно, не міг дати. Внедовзі після того, як відїхав о. Гурянський, я дістав телефоном з Філадельфії вістку, що серед депозиторів почався рух відбирати з банку гроші та що вже виплачено кілька тисяч доларів. Таким чином долю банку вирішили самі філадельфійські громадяни. Український банк мусів бути зліквідований.

Фінансовий стан українського банку

Зліквідувати український банк прийшлося би було дуже легко, бо ж він, як вище сказано, не розпочав ще був ніяких фінансових операцій. Якщо треба було зробити, то лише повернути вкладникам їхні депозити. Але біда була в цьому, що в банку далеко не вистачало настільки грошей, щоб можна було сплатити

всіх депозиторів. Із загальної суми депозитів, себто із 180 тисяч доларів лишилось у день смерті владика покладного гроша тільки 70 тисяч доларів. Кілька днів після похоронів єпископа зголосив був американський банк з Джанстаун, у стейті Пенсилвенія, свою претенсію до списку на суму 5 тисяч доларів. Ці гроші згаданий банк позичив був угро-руській церкві св. архангела Михаїла в Савтфорк, у згаданому стейті, а як запоруку на цю позичку єпископ дав був банкові свій особистий нот (вексель). Як відомо, у З'єдинених Державах така річ як нот, векслева зобов'язання, підлягає строгому законів та її оборони не було ніякої. Виконавці тестаменту мусили заплатити згаданому банкові 5 тисяч доларів без ніякого спротиву. Таким чином готівка на сплату депозиторів зменшилась на 65 тисяч доларів.

Не треба й мабуть говорити, що савтфоркська громада повинна була повернути згадану суму до спадкової маси, бож це не був дарунок владика, тільки позичка на церкву, одначе згадана парафія цього не зробила. Я прохав о. Г. Мартяка, угро-руського адміністратора, щоб він натиснув на савтфоркську громаду та пропонував, що вона могла б сплачувати цей борг хоч би навіть упродовж кількох років, але ніщо не помагало. Пізніше я довідався, що о. Мартяк робив старання, щоб згадана громада цей борг сплатила, однак не міг нічого вдіяти. І так 5 тисяч доларів пропало раз на завжди.

Американські адвокати дуже дивувались, що Покійний ручився особисто за позичку для савтфоркської парафії. До такої поруки церковних боргів, говорили адвокати, не може обов'язувати єпископа ніяке право. Від себе скажу, що за час адміністрації, яка тривала близько 8½ року, зорганізувалось в нашій єпархії понад 30 церковних громад, які позичали в різних банках гроші на будову церков, одначе не було ні одного такого випадку, щоб якийсь банк домагався від мене забезпечення цих позичок особистим нотом. Навпаки, деякі банки одверто мене остерегали, щоб я ніколи не давав нотів на церковні позички, бо це означало б тільки, що, як, шуткуючи, нераз в банках говорили, зашморгувати собі шнурка на шию. Що владика дав свій нот, як поруку на борг церкви, то не мусів бути хіба дуже спеціальний випадок. Коли б єпископ не був заснув так скоро навіки, то безсумнівно був би стягнув цих 5 тисяч доларів із савтфоркської громади.

Як показував підрахунок, то до сплати всіх депозитів бракувало 115 тисяч доларів. Фактично цей недобір слід так розуміти, що спадщина владика була обтяжена боргами на таку суму.

Я не можу подрібно і точно сказати, на які потреби витратив Покійний гроші, а питались про це виконавців тестаменту я ніяк не мав смілости; врешті це мені ні на що не було б придалось. Тому про ці витрати скажу лише те, що було загально відоме.

Значна частина щойно згаданій суми пішла на купно за готівку цілого ряду домів біля катедри та на поновлення деяких із них. Розуміється, це не була втрата, бо доми мали завжди свою вартість. З тієї суми (115 тисяч дол.) владика дав досить великий завдаток на будову домівки для банку. Була це цілком добра інвестиція, бо ж банк, не маючи своєї до-

Апостольський Делегат був зацікавлений справою українського банку і, слухаючи уважно моєї розповіді, робив деякі завваги або ставив питання, що насувались йому на думку. Так, наприклад, Делегат аж ніяк не міг збагнути, чому єпископ купив аж за 30 тисяч доларів австрійських воєнних бондів, коли міг би був купити за яку тисячку доларів і це було б зовсім добре вистачало. Навіщо було єпископові, говорив Делегат, ризикувати аж такою великою сумою грошей? Делегат запитував, чи єпископ, засновуючи банк, мав правного дорадника. Делегат хотів знати, яке було матеріальне положення єпископа та чи катедралик вистачав на його утримання. Ще й інші питання ставив Делегат під час мого розповідання, але я вже не можу собі їх пригадати.

На завваги щодо купна згаданих бондів і утримання пок. владика я відповів більш-менш так, як було про це вище сказано, і Делегат, похитуючи головою, прийняв мою відповідь до відома без якихось приміток. А про правного дорадника я не міг нічого певного сказати, бо дійсно я не знав, чи єпископ його мав, чи ні. Я не думаю, щоб адвокат владика був д-р Чупка, що, як відомо, списував його тестамент.

Вже з самого початку моєї авдієнції, а ще більше під час з'ясування про український банк я бачив, що Апостольський Делегат поставився до нього цілком неприхильно. Звідомленням про банк Делегат був заскочений, і мені здавалось, що він одверто осудить закладення банку як таке діло, до якого владика брався нерозважно та необачно. Але чогось подібного не було. Хоч Апостольський Делегат був розчарований, однак він не сказав нічого такого, що могло б бути для Покійного принизливим.

Ідучи до Вашингтону на авдієнцію в Апостольського Делегата, я постановив собі оступатись, ставати, наскільки буде можливе, в обороні єпископа, якщо б він, Делегат, виявляв незадоволення з банкової справи. Моє особисте переконання було таке, що за невдачу з банком ніяк не можна було класти відповідальність на Покійного, лише в цій невдачі винною була хіба смерть, що станула йому поперек дороги та не дозволила довести заснованого банку до успішного кінця. Бачачи, що Делегат зайняв до банку неприхильне становище, я зрозумів, що обороняти владика буде важко, або, ліпше кажучи, буде справою делікатної природи. Мені треба було брати під увагу те, що я мав діло з високим достойником, представником Апостольської Столиці в З'єдинених Державах, з яким мені ніяк не лицювало б запускатись в аргументи, себто доводити чи його переконувати, що Покійний міг закладати банк і що в цьому не можна добачати якоїсь неправильності. Намагаючись виправдати владика та не входить в якусь полеміку з Апостольським Делегатом, я вважав за найвідповідніше не обороняти владика, так би мовити, прямо, від себе, лише покликатись на те, які думки чи плани мав Покійний, закладаючи український банк.

Під час розмови з Делегатом, яка вив'язалась після моєї розповіді про банк, мені ходило передусім про те, щоб спростувати думку Делегата, неначе б Покійний хотів бути єпископом і банківцем в одній особі. Я сказав, що владика цілком не знався на банковості та що він ніколи не задумував керувати чи

орудувати банком, тільки владика був би доручив банкову управу американським фахівцям, а сам не мішався б до банкового діловодства. Я упевняв Делегата, що лише такий плян мав Покійний і що про це я чув від нього самого, бо ж я був одним з його консулторів.

У ході розмови, я твердив, що єпископ не вважав засновання банку за щось негодяще, бо в Галичині, звідки походив Покійний, священники, прелати та єпископи брали участь у закладанні банків чи інших фінансових інституцій, але ніхто там не звертав на це уваги і вірні дивились на такі справи, як на речі зовсім звичайні. У Філадельфії, я додав від себе, наші люди цілком не дивувались, що єпископ заснував банк, а, навпаки, були з того раді.

Серед розмови я сказав Апостольському Делегатові, що єпископ не був би починав закладати банк на власну руку, якби він, єпископ, був міг найти серед філадельфійських парафіян компетентних людей, які могли б якимось повести банкове підприємство і яким він був би давав моральну підтримку. Але таких людей, я казав, у Філадельфії не було.

В дальшому я говорив, що наші парафії мали іноді труднощі дістати в американських банках позички на будову церков тому, що про нашу церкву американці не знали, або знали дуже мало. Отож, засновуючи банк, я казав, Покійний хотів зробити нашим церковним громадам вигоду, бо вони могли б брати такі позички у своєму банку без якихсь утруднень чи перепон.

Єпископ, згадав я теж Делегатові, знав, що інші народності в З'єдинених Державах позакладали свої банки, отже він хотів, щоб також українці мали хоч одну фінансову інституцію.

Але в ході розмови з Апостольським Делегатом я наголошував в особливіший спосіб ціль, задля якої владика засновував банк, і на це моє говорення Делегат звертав якнайбільше свою увагу. Я твердив, що Покійний, закладаючи банк, не мав на меті свого особистого інтересу, тільки керувався добром своєї єпархії, а саме єпископ бажав створити єпархіяльні установи, а не маючи на це фондів, сподівався, що в цьому ділі український банк прийде йому з допомогою. При цій нагоді я розповів про збірку, що її зарядив був Покійний на інституції в Чесанік Сіті, про що була згадка вище.

Обороняючи єпископа, я заявляв в часі розмови з Делегатом, що я не висказую своїх поглядів щодо банку, тільки переповідаю те, що я чув особисто від самого єпископа. В цьому випадку консулторство мені таки добре придалось. Від себе я насмілився сказати, що, взявши до уваги всі дані, український банк був би мав гарну майбутність і був би досягнув навіть дуже значних успіхів, якщо б владика не віддав так скоро Богові душу.

Оце є аргументи, що їх я наводив на оборону Покійного і які я можу собі пригадати.

Очевидно, я не міг знати, чи ці аргументи мали якийсь вплив на зміну чи послаблення погляду Апостольського Делегата на банкову справу. Але без огляду на те, що Делегат думав про цей банк, все таки можна було помітити, що в міру того, як продовжувалась розмова, первісне розчарування Деле-

гата помалу зникало; він ставився до банкової справи щораз холодніше та розважливіше.

Тепер я розповім, які завваги щодо банку висловлював Апостольський Делегат у ході нашої розмови.

Делегат твердив, що плян єпископа роздобути, через закладання банку, фонди на єпархіяльні установи був надзвичайний, дуже своєрідний. Делегат не заперечував, що така практика для придбання грошей на єпархіяльні потреби могла інколи траплятися в Галічині чи деінде в Європі, але він не чув, щоб в Америці якийсь латинський єпископ хапався аж такого засобу для створення інституцій у своїй дієцезії. Делегат заявив, що він не сумнівався у добрих намірах єпископа і, безперечно, кожна єпархія повинна мати принаймні найконечніші установи, але фонди на розбудову таких установ призбираються в Америці іншими способами, а не закладанням банків.

Єпископ, твердив Делегат, не мусів уживати надзвичайних, непосильних заходів для придбання єпархіяльних установ, але повинен був брати до уваги обставини, в яких він тоді знаходився, і робити те, що серед даних обставин можна було зробити. Єпископ, говорив Делегат, міг обдумати та скласти пляни, як можна б збирати гроші на єпархіяльні потреби, але ніхто не міг вимагати, щоб він, ставши недавно єпископом-ординарієм, постарався відразу про всякі єпархіяльні установи. А тим більше, твердив Делегат, єпископ не повинен був аж занадто спішитись і докладади надзвичайних зусиль для створення єпархіяльних установ, бо тоді, коли починав закладати банк, він був ще в силі віку та мав час за них подбати.

Бути запопадливим, говорив Делегат, і ревнувати про Божі чи взагалі благодієльні справи є дуже похвальною річчю, але часом буває, що така ревність може бути неразумна і вона виходить не раз більше на шкоду, ніж на користь. Це був натяк на слова св. Павла, записані в посланні до Римлян (10, 2).

Положення єпископа, казав Апостольський Делегат, було взагалі важке, а до того значна частина духівництва була не конче прихильно до нього настроєна і він, єпископ, певне, не мав великої надії, щоб воно ревно і щиро підтримало в його стараннях про єпархіяльні установи. Це могло, догадувався Делегат, бути в деякій мірі поштовхом, що єпископ узявся закладати банк. Однак єпископові, казав Делегат, треба було трохи пождати, а всякі непорозуміння чи упередження були б минулись і забулись.

Апостольський Делегат не міг погодитись з тим, що майбутнє українського банку було б заповнене, якщо б єпископ не був помер. Єпископ, казав Делегат, купуючи австрійські воєнні бонди, розраховував на перемогу Австрії, однак якби Австрія війну програла, то єпископ був би знайшовся у клопоті, бо яким чином міг би він, єпископ, покласти 30 тисяч доларів назад до банку. На те я відповів, що єпископ міг би був узяти позичку на дома, що їх було куплено за готівку і гроші банкові повернути. Делегат не сказав на це нічого.

**

Потім зійшла розмова на сплату депозиторів. Апостольський Делегат спитав мене, чи брат єпископа вже знає, що гроші з асекурації мусять піти на виплату депозиторів і що він на це сказав. Я відповів, що

досі я не мав ще нагоди з ним про це говорити, але думаю, що він не зважиться чинити опір, бо ж це ніяк не вийшло б йому на користь. Делегат був теж такої думки.

В дальшому я сказав Делегатові, що хоч би брат єпископа й дав асекурацію на сплату вкладників, то все таки до ліквідації банку забракнуло б 65 тисяч доларів і достача такої суми могла б призвести до банкрутства тестаменту єпископа, бо вистачало б, щоб тільки один із неспланих депозиторів зголосив протягом двох років свою претенсію до суду і банкрутство готове. А суть банкової справи, казав я, є власне в цьому, щоб до банкрутства не допустити. Апостольський Делегат не конче хотів вірити, щоб філадельфійські парафіяни, добрі католики, не мали настільки здорового розуму і пішли до суду проти свого єпископа, тим більше, що вони нічого не досягнули б, бо ж єпископ не полишив окрім асекурації ніякого майна. На це дав я відповідь, що добрі католики напевно не зробили б чогось такого, але вороги нашої церкви, як ось російські православні, могли б під'юдити котрогось, не конче путящого депозитора, щоб звернувся з своєю претенсією до суду тільки на те, щоб знеславити нашу церкву та заподіяти їй моральну шкоду. Апостольський Делегат припускав, що такий випадок є можливий.

Я звернув увагу Делегата також на те, що адвокати на конференції у Філадельфії виявляли побоювання, щоб таких фактів як закладання банку єпископа і банкрутство його тестаменту, якщо б до цього прийшло, не підхопили газетні репортери та не зробили їх прилюдними, горезвісними.

Замислившись на хвилинку, Апостольський Делегат признав, що така справа як банкрутство католицького єпископа могла б насправді стати певного роду сенсацією, бо в Америці не прапляється таке, щоб католицькі єпископи банкрутували, а й звісна теж річ, що американські часописи люблять полювати на сенсації... Коли б нещастя хотіло, твердив Делегат, що банкрутство єпископа дістало б через пресу загальний розголос, то безперечно було б це трохи неприємною справою, бо наша церква втратила б повагу, бо такий розголос викликав би здивування і обурення серед американських католиків та й міг би мати небажані наслідки. — Але дасть Бог, замітив Делегат, що до такого нещастя, може й не прийде...

Ці слова „небажані наслідки” мене зацікавили, але в першій хвилині я не міг відгадати, що властиво розумів Апостольський Делегат під згаданими словами та до чого вона могла стосуватись. Очевидно, я не смів його питатись, яке значення слід до цих слів прикладати, бо ж це було б нечемно та виглядало б на якусь індагацію. Пізніше я догадувався, що Делегат міг мати на думці хіба труднощі чи перепони, з якими могла стрінутись Апостольська Столиця при номінації прийдешнього єпископа. Треба знати, що тутешні латинські єпископи дивились не дуже то прихильним оком на єпископа нашого обряду і вони могли б з приводу такого скандалу, як банкрутство владики, намагатись впливати на Апостольську Столицю, щоб вона не йменувала наступного єпископа для нашої церкви в З'єдинених Державах. Але це була тільки моя догадка, а ніщо інше.

мівки, був би мусів оплачувати напевно високий чинш за наймання льокалю. На приміщення банку не підходив ні один із куплених владикою домів. Єпископ дав щедру пожертву на купно фарми, а також на будову устаткування сирітського дому і вищої школи в Чесанік, у стейті Мериленд, для виховання сестер-учительок для майбутніх наших парафіяльних шкіл. Щодо цієї пожертви годиться мені відмітити ось що: влітку 1915 року звернувся був Покійний обширним пастирським посланням з гарячим проханням до всіх наших церковних громад, щоб вони однієї неділі перевели під час Служб Божих збірки на будову згаданих установ. Ця загальна збірка мала принести 25 тисяч доларів. Однак вона цілком не виправдала надії та й владику мусів сам поповнити те, що бракувало до наміченої суми.

Які суми гроша витратив Покійний на чин Сестер-Василіянок, можна довідатись з календарів Сирітського Дому, що їх видавали Сестри в минулих роках.

Але неfortunною невдалою витратою грошей було те, що єпископ купив був за першої світової війни, 1915 року, австро-угорських облігацій, бондів, на суму 30 тисяч доларів. Як розказував мені Йосиф після смерті свого брата, то владику ніяк не думав інвестувати так багато грошей у згадані бонди. А що Покійний купив їх аж за таку суму, то сталося це завдяки австро-угорським дипломатам, які, навідуючи дуже часто владику, змогли нарешті його переконати, що осередні держави рішуче війну виграють. Тому єпископ не вважав за великий ризик вкласти 30 тисяч доларів у ці бонди. І насправді в той час, коли Покійний купував бонди, перевага на воєнних фронтах була по боці осередніх держав і нікому навіть на думку не приходило, щоб З'єдинені Держави могли встрянути у війну. Під час президентських виборів у листопаді 1916 року одним з гасел на перевибір (на другу каденцію) Вудро Вилсона було *he kept us out of the war* (він тримав нас від війни осторонь). Тимчасом Америка у війну втрутилась (квітень 1917 року), Австро-Угорщина війну програла і 30 тисяч доларів пропало. Якби З'єдинені Держави не були виступили з війною, то осередні держави були б мали добрий вигляд на перемогу, і згадана сума не була б утрачена.

Коли б єпископа не була постигла смерть, то йому зовсім не було б трудно знайти засіб на покриття втрати, спричиненої купном бондів. Владика міг би був узяти позичку на дома, що їх він купив, як вище сказано, а міг би був теж краще урегулювати спархіяльні прибутки, які були тоді аж занадто низькі.

Слід замітити, що в тестаменті владики не було про український банк ніякої згадки. А щодо боргів, себто повернення депозиторам грошей, то обов'язок їх сплатити поклав Покійний на свого наступника, прийдешнього єпископа.

Беручи до уваги те, що різниця між готівкою і загальною сумою депозитів була дуже велика, справа ліквідації банку являла собою проблему, яку задовільно розв'язати було хіба немислимо. Якщо депозитори почали б відбирати з банку свої дорібки, то 65 тисяч доларів були б вичерпались досить швидко

і тоді виринуло б на весь зріст питання, звідки взяти 115 тисяч доларів на сплату майже двох третин депозиторів. Очевидно, я не міг навіть мріяти про це, щоб можна було в якийсь спосіб роздобути аж таку величезну суму грошей і мене огортала тривога, що справа з банком мусить закінчитись дуже сумно та ганебно. А легко було собі теж уявити, яке гнітюче пригноблення, роз'ярення умів і нарікання були б настали серед добрих філадельфійських парафіян, якщо б їм прийшлося було попроситись з своїми гірко запрацьованими грішми лише тому, що вони, парафіяни, мали безмежне довір'я до свого владики і так його шанували та любили, що були готові його на руках носити.

Нарада з адвокатами

Але я мав спархіяльного адвоката, яким був великий приятель українців, В. Дж. Кернс. Я доручив йому тестамент Покійного і розповів про банк цілу історію. Кернс сказав, що тестамент списаний цілком не влад і здивувався, чому владику не взяв американського адвоката, який був би знав, як тестамент писати. А щодо недостачі грошей на сплату депозиторів, Кернс заявив, що на цю сплату мусить піти асекурація єпископа. Ця заява адвоката, очевидно, трохи мене підбадьорила. Тому, що тестамент владики мусів остаточно перейти через суд у Філадельфії, Кернс порадив, що було б добре обговорити справу ліквідації банку з філадельфійським адвокатом. Я притакнув на це охоче, і за кілька днів ми обидва поїхали до міста „братньої любови”. Кернс належав до славної католицької організації „Лицарів Колюмба” та був добре знайомий з філадельфійським адвокатом Джеймсом Флагерті, який саме в той час був головою (Supreme knight) згаданої організації. Отже ми попрямували до його канцелярії.

Прочитавши тестамент, Флагерті нічого не сказав, тільки здвигнув раменами... Потім обидва юристи почали розмову про пенсильванійське спадкове право. Коротко кажучи, воно є так: 1. Коли тестатор (спадкодавець) запише комусь майно, обтяжене боргами, то спадкоємець мусить перш за все сплатити борги, а залишок по такій сплаті припадає йому. 2. Тестамент мусить бути відкритий протягом двох років від смерті спадкодавця і впродовж цього часу можуть вірителі зголошувати свої претенсії до спадку. Після двох років тестамент вважається закритим; значить, претенсії вірителів не можуть мати на тестамент ніякого впливу. 3. Коли протягом двох років якийсь віритель, не маючи змоги задля браку фондів дістати своєї навіть незначної претенсії, піде на судову дорогу, то суд уневажнює тестамент, проголошує його не виплатність, себто банкрутство і наставляє куратора, ресивера. 4. Такий куратор має обов'язок точно дослідити, яке майно, нерухоме і рухоме, полишив спадкодавець. Це майно куратор списує, і воно творить так звану спадкову масу, якою він завідує аж до часу, доки суд не розподілить її між вірителів. З тієї маси суд визначає кураторові за його труди заплату, яка є досить велика, а вірителі дістають якусь частину своїх претенсій, або, точніше кажучи, стільки, скільки центів припадає на одного долара.

Потім пішла розмова про те, що міг би куратор забрати з майна владика, якщо б насправді прийшло до банкрутства. Отож куратор не міг би забрати якогось нерухомого майна, бо, як вгорі сказано, Покійний його не мав. Куратор міг би намагатись продати доми, що їх владика купив, коли б можна було в суті доказати, що їх набуто за гроші депозиторів. А щодо рухомого майна, то на сплату депозиторів пішла б асекурація єпископа і Йосиф не дістав би нічого. Куратор міг би зафантувати особисті речі владика, якщо б їх знайшов. Наприклад, куратор міг би взяти ризи, мітру, жезло, перстені, годинник, бібліотеку, одіння і загалом усе, що мало б якусь вартість і що можна б згрошовити. Ці речі продав би куратор з молотка, себто на публічній ліцитації та прибуток з такого продажу пішов би до спадкової маси. Адвокати говорили, що мати діло з ресиверами — річ взагалі дуже непріємна.

Але адвокати звернули увагу ще й на іншу, дуже важливу справу. А саме, коли б суд, говорили вони, проголосив банкрутство владичого тестаменту, то в Америці було б це не абиякою новиною. Відколи у З'єдинених Державах, твердили адвокати, існує католицька церква, латинські єпископи мали деколи клопоти на фінансовому тлі, однак не було ще такого випадку, щоб якийсь латинський єпископ чи його дієцезія збанкрутували. Тому американська католицька церква має всюди дуже добрий кредит.

Український єпископ в Америці, говорили юристи, був би першим католицьким єпископом-банкрутом не в наслідок якихось надзвичайних, від нього незалежних причин, але через те, що йому зайшло в голову закладати банк, щоб поставити свою церкву на ноги. А не виключена теж річ, продовжали адвокати, що такий факт, як банкрутство католицького єпископа, міг би дістатись на сторінки американської преси. І яке враження, питався Флагерті, зробило б це на американських католиків, якщо б вони однієї днини побачили в часописах статтю з надрукованим товстими літерами заголовком: „Catholic Bishop Bankrupt? . . Так, обидва адвокати дуже побоювались, щоб з банкрутства тестаменту владика не вийшов публічний скандал.. Але хоч адвокати висловлювались доволі критично про закладання банку владикою, то все таки вони заявлялись рішуче, що ні за що у світі не можна допустити до банкрутства та сплямування імені єпископа.

Флагерті хотів знати, чи Апостольський Делегат про банк уже звідомлений. У відповідь я сказав, що я вже був у Делегата, що він доручив мені адміністраторську грамоту, але про банкову справу я нічого не згадував просто тому, що мені було ніяково говорити про неї з Делегатом під час першої формальної з ним зустрічі. Флагерті радив мені поїхати до Вашингтону і докладно поінформувати Делегата, бо ніхто не знає, які наслідки можуть з неї вийти. Від себе ж Флагерті додавив, що вневдовзі він теж мусить бути в Вашингтоні та при цій нагоді старатиметься бачитись з Делегатом, щоб йому з'ясувати банкову справу головно з правової точки погляду. Нарешті я прохав Флагерті, щоб він заступав у суті нашу спархію, якщо б справа тестаменту там опинилась. Флагерті згодився на це охоче.

Чи їхати до Апостольського Делегата?

Повернувшись з Філадельфії до Ньюарку, я почав розмірковувати, чи взагалі треба мені сповіщати Апостольського Делегата про український банк. Пощо, властиво, я сам себе запитував, турбувати Делегата і морочити йому голову, коли в справі ліквідації банку він ніяк не зможе допомогти. Навіщо евентуально виставляти, так я думав, ім'я владика на те, щоб на нього падала тінь, бо я передчував таку можливість, що Апостольський Делегат не схвалюватиме такого діла, як закладання банку Покійним. Я міркував собі, що коли асекурація владика мусить піти на сплату депозитів, то це причиниться дуже багато до цієї сплати, бо готівка зросте на 115 тисяч доларів. Щоправда, до виплати всіх депозиторів забракло б ще 65 тисяч доларів, але я гадав собі, що за Божою поміччю на це знайдеться якась зарада.

Але, з другого боку, мені приходила думка, що на справу ліквідації українського банку не слід дивитись крізь рожеві окуляри, лише треба брати її так, якою вона являлась у дійсності. Сума 65 тисяч доларів, що невиспачала до сплати всіх депозиторів, була аж занадто велика, щоб можна було мати цілковиту впевненість, що банк зліквідується без ніякого клопоту. А брав я теж на увагу випадок, який легко міг трапитись. А саме, коли б, наприклад, внаслідок злобної, ворожої агітації огорнув депозиторів острах, що на сплату їх усіх не стане грошей, і коли б вони, депозитори, зробили рун на банк, себто кинулись масово відбирати свої вкладки, то більше як третина депозиторів мусіла б стражити свої гроші. Чи ці вкладники, які не могли б дістати своїх заощаджень, сиділи б тихо, не турбуючись своїми втратами? Чи котрийсь із цих депозиторів не доправлявся б через суд повернення своїх вкладок і чи це не спричинило б банкрутства тестаменту владика, чого саме ми так дуже лякались? . . Ні, думати, що за браком 65 тисяч доларів ліквідація банку не стрінулася би з загрозою банкрутства, було б занадто ризиковно й наївно. Проте, обміркувавши все, що слід було обміркувати, я рішився таки піти за порадою адвоката Флагерті та поїхати до Вашингтону. Розумні греки вже в давнину говорили, що задня, себто друга думка є звичайно ліпша від першої.

Авдієнція у Апостольського Делегата

Який тиждень після авдієнції адвокатів у Філадельфії я вже мав авдієнцію в Апостольського Делегата. Коли на вступі я сказав Його Ексцеленції про ціль свого приїзду, а саме, що я хочу здати звідомлення про банк, то Делегат, не давши мені докінчити, спитався, про який банк хочу говорити. Я відповів, що хочу говорити про банк, що його закладав пок. єпископ Оргинський при катедральному храмі у Філадельфії. З тієї новини Делегат був сильно здивований, думаючи, як я міг з його слів запримітити, що владика намірявся займатись банківництвом. Я розповів Делегатові про закладання банку, про нагромаджений капітал, про спадкове пенсійвенійське право, про асекурацію, загрозу банкрутства і взагалі про все, що про банкову справу було сказано попереду в цій статті.

Я спробував Делегата, як довго може тривати адміністрація нашої єпархії. Делегат відповів, що про це він нічого не може сказати, бо найменування єпископа залежить виключно від Апостольської Столиці. Делегат тільки примітив, що він не сподівається, щоб номінація могла прийти перед закінченням світової війни.

Авдієнція в Апостольського Делегата затягнулась трохи задовго і я бачив, що мені було вже час відходити. Про сплату депозиторів не було що багато говорити, бо я знав, що Делегат ніяк не зможе піддати мені якогось плану, чи навіть поради, як можна б добути 65 тисяч доларів на цю сплату.

Апостольський Делегат хотів ще знати, чи я вже найменував контрольного пароха. Коли у відповідь я сказав, що зроблю це можливо якнайшвидше, то Делегат радив, щоб парохом я настановив тактовного і солідного священика, бо він зміг би багато причинитись до успішної розв'язки банкової справи. Мені ж клав Делегат на серце, щоб я просив у Бога помочі, не трапив надії та приділив справі банку якнайпильнішу увагу. Я заповнив Делегата, що зрушу небо і землю, як кажуть американці, що докладу всіх можливих зусиль, щоб недопустити до якогось лиха. Наприкінці я подякував Делегатові за те, що він присвятив стільки часу для цієї справи та дав мені пораду. Авдієнція тривала близько дві години. Вона відбулась наприкінці квітня 1916 року.

Я мав з собою також тестамент владики, думаючи, що Апостольський Делегат схоче його прочитати. Та хоч під час авдієнції досить часто приходила згадка про цей тестамент, Делегат на бажав його бачити. З того я був радий, бо коли Делегат був би його прочитав, то напевно, як то кажуть, взявся б за голову.

Слід відмітити, що під час авдієнції, Апостольський Делегат ані разу не висловився, щоб заснування банку єпископом ішло в розріз з церковним правом. На ділі Делегат не схвалював цього закладання лише тому, що такий звичай не водиться в Америці.

Найменування катедрального пароха

Після смерті владики треба було настановити катедрального пароха на проміжний час, себто на час, доки не прийде наступний єпископ. При виборі священика на такого пароха я мусів, очевидно, брати під увагу ці обставини, які були витворились внаслідок банкової справи у філадельфійській церковній громаді. Значить, я мусів уважати, щоб кандидат на пароха своїми особистими прикметами стояв на висоті свого завдання. Я розумів, що духовник не підхожий своїм хистом чи вдачею на таке відповідальне становище міг би, як то кажуть, наварити не абиякої каші. Наприклад, коли б катедральним парохом став священик нервової, гарячої вдачі та коли б депозитори почали наприкрятись, міг би на них, депозиторів, гукати більш-менш такими словами: яке мені діло до ваших грошей, я їх не брав, дайте мені спокій; ідіть по гроші до тих, кому ви їх давали. Що такою поведінкою катедральний парох аж ніяк не причинився б до поліпшення ситуації у філадельфійській громаді, але доливав би оливи до вогню, це хіба зовсім ясне.

Таким духовником, який, на мою думку, серед таких обставин накроще надавався на катедрального па-

роха, був о. Максим Кінаш. Він був колиш святоюрським катедральним провідником у Львові, мав спокійну вдачу, душпастирське „благоразуміє” та вмів пристосовуватись до обставин. Мою пропозицію о. Кінаш прийняв.

Рівночасно із займенуванням катедрального пароха треба було перенести на інші посади катедральних співробітників. Ними були оо. Михайло Гурянський і Василь Стецюк. Перший із них сам прохав за іншу посаду і він дістав грамоту на пароха церкви св. Івана Христителя у Дітроїті, у стеїті Мішіген, а о. Стецюка я призначив парохом церкви св. Володимира Великого в Елізабеті, у стеїті Нью Джерсі.

Сплата депозиторів

Тим часом депозитори почали серйозно виймати свої гроші з банку та й готівка (65 тисяч доларів) вичерпувалась досить швидко. Коли ж вона була вже зменшилась до кількох тисяч доларів, слід було звернутись до Йосифа за грішми з асекураційної поліси його брата. Я доручив о. Кінашеві, щоб він, як парох перший почав пересправляти з Йосифом щодо цих грошей. Але за кілька днів о. Кінаш повідомив, що він говорив і говорив з Йосифом у справі грошей з асекурації, однак не міг ні до чого договоритись. Йосиф стояв непохитно на цьому, що брат записав асекурацію йому та що він з неї нікому нічого не дасть. Дізнавшись про цю впертість Йосифа, я вважав за річ кінчену поїхати до Філадельфії та поговорити з ним, як то кажуть, на розум. У Філадельфії ми зустрілись в готелі Бельвю Стретфорд і після вечері почалась у готелевому вестибюлі наша розмова про сплату депозиторів. Я розповів Йосифові про стеїтове спадкове право і товкмачив йому, які наслідки могли б виникнути йому, якби депозитори не дістали своїх вкладок. Моїм старанням було переконати Йосифа, що ліпше та розумніше дати гроші з асекураційної поліси з доброї волі, ніж мав би він їх дати з примусу, бо в разі банкрутства тестаменту призначений судом куратор не тільки забрав би всі гроші з поліси, але й вийшов би великий скандал як для його брата, так і для нашої церкви. Я звернув теж увагу Йосифові на те, що він повинен дорожити честю свого брата-єпископа та що було б це непрощеним гріхом наражати братове ім'я на опоганення і наругу. А не пропустив я сказати Йосифові й те, що Апостольський Делегат добре ознайомлений із справою банку та що він за непокоєний, щоб справа не закінчилась скандалом, бо в такому разі могло б заповдіятись нашій церкві не абияке нещастя.

Моя розмова з Йосифом продовжувалась яких три години, однак ніяк не можна було його переконати, що його впертість невмісна та безглузда. Йосиф постійно твердив, що обов'язок сплачувати депозити повинна перебрати на себе єпархія, яка, очевидно, не мала ніяких матеріальних засобів. Цєю балачкою про одне і те саме я був докраю втомлений і намірявся уже йти на залізничну стацію, щоб узяти останній перед північню поїзд до Ньюарку та шойно при моєму відході Йосиф урозумівся, обіцяючи, що „чека підпише”. Йосиф додержав слова, бо насправді підписав чека, здається мені на 3 тисячі доларів.

У досить короткому часі катедральний парох дав мені знати, що знову зголосились вкладники на кілька тисяч доларів, але Йосиф не хоче нічого дати. Не було іншої ради, тільки знову їхати до Філадельфії. Тим разом поїхав зі мною також адв. Кернс. Я думав, що Йосиф, може й не конче мені довір'яв, коли я говорив йому про наслідки банкрутства тестаменту, тим то я хотів, щоб справу вивисив йому адвокат, людина фахова. Наша зустріч була у вище згаданому готелі. Кернс, який був особисто знайомий з владикою, почав насамперед розказувати Йосифові про ліквідацію банку та загрозу банкрутства, однак швидко спостеріг, що з цього говорення нічого не вийде: Йосиф слухав, але був неподатливий. Тоді Кернс зробив добру міну і почав говорити про свою знайомість з єпископом. Висловлюючись про Покійного дуже похвально, Кернс сказав між іншим, що він повинен пишатись тим, що його брат дійшов аж до єпископської підношти і якби він, себто Кернс, мав такого брата, то дуже шанував би його честь і волів би скоріше вмерти, ніж осоромити та знеславити його ім'я. Ці слова роззбрóили Йосифа; він був майже до сліз зворушений і... згодився підписати чека. Йосиф дав знову 3 тисячі доларів на сплату депозитів.

Упродовж кількох місяців підряд о. Кінаш повідомляв мене про нові зголошування депозиторів по гроші, як і про те, що Йосиф ушправся, не хотів нічого давати з асекураційної поліси свого брата. За весь той час я мусів сам або іноді з спархіяльним адвокатом їздити 2-3 рази кожного місяця до Філадельфії та балакати з Йосифом цілими годинами, щоб виклопотати в нього кілька тисяч доларів на сплату депозиторів. В міру того, як меншала асекурація, Йосиф ставав упертішим і переконувати його означало на правду тільки, що твердий камінь гладити. Йосиф говорив завжди своє, себто, що спархія повинна сплачувати депозити. Не раз доводилось мені, що він дурника строїть...

Одного разу, коли Йосиф не дав впору грошей, зчинилась була біля катедри, як повідомив мене о. Кінаш телефоном, справжня буча. Вкладники домагались галасливо своїх грошей і шпурляли камінням у катедру, лихословляли та зневажали ім'я владики. Вачачи, до чого може призвести впертість Йосифа, я прохав свого адвоката, щоб він негайно умовився з Флагерті, коли б можна бачитись з ним у справі ліквідації банку. За кілька днів я і Кернс були вже в канцелярії Флагерті. Прийшов там також Йосиф, якому я дав знати про наші сходи́ни у Флагерті через о. Кінаша, бо Йосиф не мав телефону.

Флагерті почав говорити з Йосифом гарно і приязно, намагаючись з'ясувати йому, яке то нещастя могло б вийти з того, якщо б суд був приневолений проголосити банкрутство тестаменту його брата. Флагерті говорив якої півгодини, однак всі його зусилля вговорити й переконати Йосифа були даремні. Йосиф мав примовку „My dear Sir” (мій дорогий Пане) і раз-у-раз її повторюючи, твердив постійно, що він дав уже досить грошей з асекурації та більше не дасть. Маючи цієї впертости забагато, Флагерті почав, як я завважив, хвилюватись; у нього, видимо, рвавсь терпець. Тому я, говорячи по-українському, перестеріг Йосифа, щоб він спам'ятався і не був таким

упертим, бо це виглядає соромно і групо, але він не дав навести себе на розум. Флагерті спробував ще раз Йосифа, чи він дасть гроші з асекурації на виплату депозиторів.

Коли ж Йосиф відмовився рішуче, Флагерті гримнув нагло кулаком об стіл і став щосили сварити і ганьбити Йосифа, називаючи його „мулом”, „глупаком”, „грошолубом...” Зирнувши на нього, я бачив, як по його обличчю котились рясні сльози...

Нічого й говорити, що така сцена в канцелярії Флагерті була вельми крикря і неприємна. Щоб трохи її злагіднити, я сказав йому, що Йосиф був у поганому настрої, що він, Йосиф, добре себе неповагував, тому він такий упертий. Однак, я залевнив Флагерті, що Йосиф таки гроші дасть. Флагерті охолонув трохи з пересердя, але не хотів уже нічого більше говорити, тільки заявив, що від тепер буде порозуміватись лише з Йосифовим адвокатом.

Ця несподівана сцена в канцелярії Флагерті мала такий наслідок, що Йосиф пом'якшав і порозумнішав. Тепер уже й Йосифів адвокат наполягав на нього, щоб він давав гроші на сплату допозиторів, бо всякий опір чи впертість є даремні. А для мене ця приключка в канцелярії Флагерті зробила таку прислугу, що я не потребував їздити до Філадельфії та гаяти марно час.

Український банк зліквідований

Але до цілковитого зліквідування українського банку недоставало ще, як вище сказано, 65 тисяч доларів. Була це трохи завелика сума і ніяк не можна було сказати собі українським звичаєм „якось то буде”. Про цю недостачу грошей треба було думати завчасу, а не чекати, аж доки не минуться усі гроші з асекураційної поліси владики. Я завжди мав на тямці цю колотнечу, що була зчинилась, про що вгорі була згадка, коли Йосиф не дав у свій час грошей на виплату депозитів. Що ж буде тепер, коли вичерпається асекураційна поліса, а депозитори, які не могли відібрати своїх ощадностей, довідаються, що грошей уже зовсім немає... Цей дефіцит (65 тисяч доларів) турбував мене чимало. Я не міг мати надії, щоб можна було якось постаратись аж такої суми та й мені не лишалось хіба ніщо інше, тільки здатись на Божу волю, бо головою муру не переб'єш...

Деякі наші духовники дораджували мені продати на сплату депозиторів дома біля катедри, про які я вже згадував попереду. Ці духовники були такої думки, що прийдешній єпископ напевне не схоче залишатись на брудній і залуценій вулиці, якою була тоді вулиця Норт Френклін, але старатиметься збудувати гарний, стилевий катедральний собор на кращому та більше репрезентаційному місці у Філадельфії; отже ці дома будуть наступному владиці цілком непотрібні. Безперечно, що я був би взяв цю пораду під увагу, коли б не те, що дома були заінтабульовані на власне дм'я Покійного і через те спархіяльний адміністратор не міг був передати покупцям правних титулів власности цих домів, а без того ніхто не хотів би їх купувати. Іншими словами, продати дома міг тільки новий влади́ка.

Але порішив я ще спитати о. Кінаша, що він скаже про сплату решти депозиторів. Повертаючись од-

ного разу з Вашингтону, я задержався у Філадельфії та бачився з катедральним парохом. Він мені сказав, що його намаганням було заспокоїти в першу чергу тих депозиторів, які настирливо домагались своїх грошей і щодо яких, депозиторів, не можна було мати певности, чи, часом вони не спричинили б банкрутства тестаменту. Далі говорив о. Кінаш, що досить багато депозиторів повиїжджали з Філадельфії на працю до інших міст, і що вони, зовсім не налягають, щоб їм негайно виплатити їхні оцадності. А добрих, статочних парафіян, твердив о. Кінаш, він зміг упевнити, що вони зовсім не потребують боїтися за свої гроші, бо сплатить їх катедральна церква із своїх прибутків. Сказав теж о. Кінаш, що було б добре дати принаймні кілька тисяч доларів Йосифові, бо якое не годиться, щоб він цілком нічого не дістав з асекурації свого брата. Я згодився на це дуже радо. Нарешті о. парох запевнив мене безумовно, що лякатись якогось скандалу з приводу тестаменту владики, немає ніякої причини, бо небезпека банкрутства минула і ліквідація банку так, якби закінчена.

Річ натуральна, що звістку катедрального пароха я прийняв з якнайбільшим вдоволенням. Ситуація була врятована. Наша єпархія виплуталась із загрозового становища. Я міг викинути багато клопоту з голови. Моя журба перемінилась у радість... Слід примітити, що о. Кінаш справився із своїм завданням знаменито. Я тільки жалкував, чому принаймні кілька тижнів раніше не прийшла мені до голови думка спитатись о. Кінаша про сплату депозиторів, через що я був би заощадив собі дещо журби.

Коли впродовж першого року після смерті владики я мав кілька разів авдієнцію в Апостольського Делегата, то він завжди мене запитував, як стоїть справа з банком. У відповідь я казав, що депозиторам виплачується їхні оцадності та що неприсмностей покищо немає. Делегат виявляв своє вдоволення. Коли ж у першій половині другого року після смерті єпископа, я звідомив Делегата поштою, що ліквідація банку закінчилась щасливо, то він, прислав мені листа, в якому щиро дякував і гратулював за успішне завершення банкової справи.

Заввага щодо брата єпископа

Говорячи по-людському, мені здається, що не можна аж дуже дивуватись Йосифові, що він не хотів позбуватись цих грошей, що їх записав йому брат у своєму тестаменті. Хто знає, чи знайшлося би багато таких людей, які, будучи в шкірі Йосифа, не поводитися б подібно або й так само як він. Як звісно, кожна ручка до себе керлючка... Пізніше Йосиф каявся, а навіть соромився, що він упирався з даванням грошей з асекураційної поліси, але виправдувався тим, що адвокат дораджував йому не дуже то квалітись давати ці гроші, бо єпархія могла б, якби хотіла, знайти засоби на сплату депозиторів. Осіля я переконався, що Йосиф говорив правду, бо й Флагерті мені сказав, що дійсно адвокат так Йосифові дораджував, думаючи, що наша єпархія досить багата. Адвокат хотів, щоб його клієнт не був позбавлений засобів на прожиття після смерті його брата. На ділі Йосиф був доброю і гідною людиною.

Мені було жалко, що з асекураційної поліси Йосифові не лишилось багато в порівнянні з її первісною вартістю. Та кінець-кінцем Йосиф розумів, що ситуація була така, що він мусів пожертвувати асекураційну полісу свого брата на сплату депозиторів; іншого виходу абсолютно не було. Ця асекурація була єдиним рятунком, щастям у нещасті; без неї банкова справа була б безумовно і невідхильно опинилась у безвихідді та й банкрутство, скандал і сором були б неуникнуті.

Після смерти свого брата Йосиф наче осиротів і мусів сам про себе дбати. А був він уже трохи пристаркуватий. Чи Йосиф мав якісь засоби на прожиток, я не міг знати. Мені здається, що він мусів щось собі заощадити за життя свого брата, інакше, думаю, він не був би вагався одверто мені сказати, що не мав з чого жити. Йосиф не міг мати якоїсь причини соромитись або таїтись перед мною, бо ж я ніколи не ставився до нього вороже, навпаки, ми обидва приятелювали весь час його побуту в З'єдинених Державах. Я ніяк не хотів ожебрати владичного брата, або доводити його до злиднів і був готовий по змозі йому допомогти, якщо б він був сказав або бодай натякнув на те, що його положення під матеріальним оглядом було незавидне. Йосиф помер кілька років після смерти свого брата.

Кінцеві завваги

Ось така є історія першого українського банку в З'єдинених Державах, що його засновував бл. п. єпископ Степан Сотер Оргинський. Він починав банкову справу з благородних мотивів і був би напевно міг собі сказати: кінець — ділу вінець, якщо б невблагана смерть не перетяла нитки життя і не припечатала тим самим банку в самому його почині. Внаслідок смерти цей банк, який згідно з плянами його засновника мав причинитись до кращого розвитку нашої єпархії на землі Вашингтона, міг наче на іронію долі завдати їй, єпархії, не абиякого удару. Та Господь Бог,, егоже милось безмірна і чоловіколюб'є неизреченна" допоміг, що так не сталось. Кому Бог допоможе, той все перемаже, говорить наш побожний нарід і це — свята істина.

Від часу ліквідації українського банку минуло 36 років, але мені здається, неначе б вона відбувалась ось недавно тому. І, пишучи ці рядки, я зовсім не потребував напружувати свій мозок, бо впродовж майже півтора року ця ліквідація шарпала мої нерви, з думки мені не сходила, страху наганяла, тому вбилась мені глибоко в пам'ять. Сказав колись римський філософ Сенека, що більше турбується, як треба той, хто турбується перед тим, як треба. Цей афоризм міг стосуватись й до мене; одначе, тому, що банкова справа була вагітна далекосяжними наслідками, годі було не турбуватись, а зберігати рівновагу і спокій духа. Переживання у непевності є завжди прикре, бо сумнів затроює серце...

Безперечно, що історія українського банку є небуденна та дивна не тому, що його закладав владики, але з тої причини, що смерть неначе на збитки скосила його якраз тоді, коли він був якнайбільше потрібний. І саме тому, що історія цього банку є така дивна, я вважав за відповідне ширше про неї розповісти.

Пишучи цю історію, я намагався бути безстороннім, значить, я остерігався не сказати чогось такого, що було б фальшом, неправдою, а з другого боку я не міг пропустити ні перекручувати того, що було правдою, хоч іноді могло б здаватись, що вона трохи терпка.

Зокрема мушу підкреслити, що історія українського банку ніяк не може затінювати імення або підривати добру славу єпископа С. С. Ортинського серед українського громадянства. Також ніяк не можу подумати, щоб шановні читачі вважали закладання банку за промах чи помилку владики. Покійний бажав добра своїй церкві, а що не склалось так, як ждалось, то в цьому він невинний.

А врешті хай думас хто, що хоче, а слід мені ствердити факт, що через закладання владикою банку ні-

то з філадельфійських українських громадян не потерпів на своїх дорібках, ніхто не здеморалізувався, а що найважливіше, ніхто не відпав від віри. Правда, ліквідація банку проходила з труднощами, з якими треба було боротись, але я маю вдовolenня в цьому, що їх вдалось подолати. Що наша спархія не зазнала через банк ніякої шкоди, хай буде Господеві велика дяка та велика слава.

Наприкінці слід мені сказати, що історія українського банку є досить повчальна. А ця наука міститься у двох приказках, що їх склала українська народна мудрість, а саме: а) людина мислить, а Бог керує і б) людина ген-ген думками літає, а смерть за плечі хапає.

Будинок Головної Канцелярії Українського Народного Союзу та В-ва „Свобода” в Джерзі Ситі. Впродовж 60 років свого існування УНС, із своїми понад 70,000 членів та понад 16,000,000 доларів майна, виріє у найбільшу українську народну організацію у вільному світі.

ЮРІЙ ВЕСТИНГГАЗ — ПІОНЕР АМЕРИКАНСЬКОГО ПРОМИСЛУ

Написав Лев Яцкевич

Америка завдячує свою велич та могутність не тільки великим просторам та природним багатствам, але в першій мірі творчій праці американської людини.

Америка — це типова країна змеханізованої доби, одна з передових та подивугідних.

Правда, не має вона ні замків, ні лицарських традицій, ні європейського типу опер, бо, як відомо, в тому часі, коли в Європі композитори komponували опери, американські піонери зрубували дерева під нові оселі та боролися з індіанцями. Зрештою сама пуританська ідеологія стояла в деякій мірі в опозиції до цього всього, що ми тепер розуміємо під мистецтвом.

Крім цього, між першими поселенцями Америки не було великих поетів та композиторів і вони воліли замість двомісячної небезпечної подорожі вітрильником через Атлантийський океан, та можливості втрати скальпу в боротьбі з команчами чи сюксами, залишитися в Англії і творити млісні мадригали чи сонети „елізаветинської” доби.

В Америці кожний новий поселенець стояв перед дилемою „бути чи не бути”. І тільки бистра думка, максимум видаєності та вперте стремління до наміченої цілі, було тут запорукою успіху.

Піонерська кров переходить на нащадків і витворює в Америці касту передових людей у майже кожній ділянці знання, і то не людей з великими університетськими титулами, але сірих, звичайних людей, що тільки працюючи над собою і над даною проблемою доходять до великих успіхів.

До таких великих людей слід зачислити в першій мірі філадельфійського портретиста-малювача Роберта Фултона, винахідника парового корабля, учителя в школі глухонімих Грегема Бела, винахідника телефону, геніяльного телеграфіста Альми Едісона винахідника електричної жарівки, трамваю та грамофону, Форда та Крайслера, будівничих автомобільного промислу, братів Райтів, винахідників літака і т. д.

Застановімось при тому, скільки людство скористало з тих усіх винаходів і подумаймо над тим, ким ми могли б похвалитися перед світом.

Наполеон, маючи 24 роки, здобув твердиню Тульон і став бригадир-генералом.

Вільям Піт, маючи 24 роки, став прем'єром Англії, Юрій Вестинггауз, американський Сіменс, маючи 24 роки, винайшов повітряне гальмо, найбільш важливий з досі знаних засобів безпеки, який перетворює примітивну досі залізницю в модерний засіб комунікації. Юрія Вестинггауза називали „найбільшим інженером” і Юрій Вестинггауз одержав три почесні докторати — один з них з найкращої політехніки в світі, Шарлоттенбургу коло Берліну, орден короля бельгійського та італійського, медалі Об'єднання німецьких інженерів та 4-ох товариств американських інженерів, медалю Едісона, медалю Почесної Легії у Франції, Б. Френклина і т. д. і т. д.

Питання: що ж такого зробив цей Вестинггауз та звідкіля він родом?

Вестинггауз — по батькові походить з німецької родини Вестинггаузен, по матері з голландців. Ця мішанина крові дала заповзятливу та винахідливу людину, що з нічого створила підприємство зване усім, як Westinghouse Electric Co., яке zatrudнює під теперішню пору, 100,000 працівників з заводним капіталом в сумі мільярда доларів.

З його голови виходили винаходи, на яких він базував основи свого підприємства. Він від малих літ мав велике замилювання до механіки і весь свій вільний час пересиджував в рільничій майстерні свого батька, що й досі існує під фірмою Вестинггауз в Скенектеді, стеїті Нью Йорк.

Мавши десять років, він винайшов дуже цікавий ротаційний рушій. 20-літнім юнаком одержує диплом інженера-механіка. Крім згаданого вище епохально-но винаходу повітряного гальма, винаходить автоматичну телефонну централю, пневматичні сигнали, газовий мірник, пневматичні ресори до авт, редуційну зубчасту передачу для погону кораблів паровою турбіною і багато інших речей.

Але властива велич Вестинггауза не у самих винаходах, але в умінні запрягти уяву до послуг науки через дослідні інститути, які він по-королівськи вивіновує та оплачує. Вестинггауз умів дивитися на 50 років вперед і один з перших передбачив значення електричного струму в житті людини та промислу.

Маючи це на увазі, Вестинггауз пристосовує свої підприємства до традиції усіх частин, потрібних для витворювання та пересилання електричного струму, — від генератора та парової турбіни до електричного кабля та жарівки. Вестинггауз ніколи не жалював коштів, коли лише можна було кинути на ринок щось нове.

Оповідують, що один з інженерів Вестинггауза під час відпустки в Італії зустрінув молодого балакучого француза та молодого англійського спортсмена, які демонстрували перед публікою на вулиці апарат, що витворював змінний електричний струм. Американський інженер зателеграфував про це до Вестинггауза, що у відповідь доручив йому купити на цей винахід усі американські права. Коли Вестинггауз почав робити досліди зі змінним струмом, до якого заангажував, між іншим, знаного чеського фізика Миколу Теслу, науковці перестерігали, щоб „не грався з вогнем”. Але Вестинггауз здавав собі справу з великих можливостей змінного струму при пересиланні електричної енергії на далеку віддал.

Сьогодні 95 відсотків електричної енергії в Америці — це змінний струм, що несе дешеву енергію своїм консументам через сіть високої пруги 100,000 миль завдовжки.

Вестинггауз ціле своє життя боровся за кожний цаль на шляху, на якому багато людей старалося його не тільки зупинити, але й завдати нищівного удару. В багатьох випадках він довершив того, що інші вважали неможливим .

Коли він взявся до проблеми т. зв. зубчастих турбін для погону кораблів, він збудував дослідний агрегат силою 6,000 кінських сил і перший у світі почав на велику скалю реалізувати ідею урухомлення кораблів при допомозі парової турбіни, на що винахідник парової турбіни Парсонс звернув увагу світу погоном маленького кораблика „Турбіна” в Англії. Вестинггауз негайно купив американські права на патент Парсона, а його асистента заангажував на головного інженера. Сьогодні фірма Westinghouse Electric Co. є одною з передових фірм в будові парових турбін та першою в будові зубчастих корабельних турбін у світі.

Коли проблема застосування атомової енергії до погону підводних суден стала актуальна, фірма Вестинггауз дістала замовлення від уряду на перший підводний човен з атомовим погоном.

ПРО ДВОХ ПАНІВ І ДЕНЬ ПОДЯКИ

Написав О. Генрі

Є один день, який належить нам. Є такий один день, коли всі ми, американці, за винятком доробкєвичів, повертаємо на рідний двір, щоб їсти сухарі на соді і дивуватися, чому стара помпа стоїть, здається, ближче до ганку, ніж перед тим. Нехай цей день буде благословенний! Президент Рузвельт дарує нам його. Ми чуємо прислів'я про пуританів, але якось не можемо пригадати, хто вони такі. Одначе ми можемо їм дати в шкуру, якщо вони знов спробують висісти. Багато з нас мусіло зійти на кури, відколи Індичий Трест встроїв свої пальці до справи. Але хтось у Вашингтоні повідомляє їх наперед про ці прокламації подяки.

Велике місто, на схід від ягідних болот, зробило День Подяки традиційним святом. Останній четвер у листопаді — це одинокий день в році, коли воно визнає ту частину Америки, що лежить поза переправами. Це — єдиний чисто американський день. Так, святковий день, виключно американський.

А тепер до оповідання, яке має вам доказати, що ми маємо традиції по цій стороні океану, які старіються скорше, ніж традиції Англії — завдяки нашим темпам і рухливості.

Напханий Петька увівся на третій лавці направо, як виходити на Юніон Сквер із сходу, біля алеї навпроти фонтану. Кожного Дня Подяки за минулих дев'ять років він там сідав точно о першій годині. Тому, що кожного року, коли він це робив, щось з ним траплялося — щось із Чарлза Дікенса — що підносило камізельку над його серцем і також по другій стороні.

Але сьогоднішня поява Напханого Петька на місці щорічної зустрічі була, здається, радше наслідком звички, ніж річного голоду, який, як думають філантропи, навідує бідних з такими довгими проміжками часу.

Крім парових турбін — фірма Вестинггауз продукує ще газові турбіни, головно т. зв. джети, цебто газові турбіни до ракетного погону літаків, та крім цього елевейтори, радіа і телевізори та устаткування до кухонних потреб, як рефриджерейтори, автоматичні пральні та сушарні, апарати до миття посуду тощо.

Вестинггауз, на жаль, не дожив до днів цього великого успіху, померши напередодні першої світової війни, 12 березня 1914 р. в Нью Йорку, але його творча думка живе далі в названій його іменем фірмі.

Як нам відомо, в фірмі Вестинггауз працює вже кілька українських інженерів з нової іміграції, які мають нагоду скористати з великого досвіду тієї фірми і переконатися, що тільки творча, завзята та невпинна праця є запорукою кожного великого успіху.

Петька напевно не був голодний. Він саме повернувся був з прийняття, яке залишило йому тільки силу віддиху й руху. Його очі схожі були на дві бліді ягоди агрусу, щіпки вмощені в напухлій і замазаній сосом масці з тіста. Його віддих видобувався короткими свистами; сенаторська ролька товстого підборіддя не дозволяла піднесеному ковнірові його піджака скластися по-модному. Гудзики, що їх пришили були до його одягу милосердні пальці Армії Спасіння тиждень тому, відскакували, як печена кукурудза, обсипаючи землю довкруги нього. Він був обдертий, з передом сорочки роздертим аж до долішніх ребер, але листопадовий вітрець, несучи дрібненькі сніжинки, приносив йому тільки вдячну прохолоду. Бо Напханий Петька був переобтяжений калъорійною енергією, виробленим супервиставним обідом, що починався з устриць і скінчився слинковим пудингом, включаючи (як йому здавалося) всіх смажених індиків і печену картоплю і курячу салату й паштети й морожене на світі. Тому він сидів, напханий, і поглядав на світ з пообідньою погордою.

Прийняття було несподіване. Він саме проходив був біля палацу з червоної цегли, біля початку П'ятої Євєню, де прошивали дві старі пані із старосвітської родини, з пошануванням традиції. Вони навіть відмовляли існування для Нью Йорку й вірили, що День Подяки проголошено виключно для площі Вашингтона. Як один з своїх традиційних звичаїв, вони ставили слугу на задній брамі, з наказом впустити першого голодного подорожнього, що надійшов, коли вибила дванадцята година дня, і гостити його до кінця. Напханий Петька навинувся їм під руку по дорозі до парку, а слуги підібрали його й піддержали звичай замку.

Коли Напханий Петька дивився десять хвилин прямо перед себе, він усвідомив бажання більш різ-

номанітного поля зору. З величезним зусиллям, він поволі повернув головою наліво. І тут його очі ви-тріщилися з жахом, він перестав дихати і сак-так обути кінці його коротких ніг завертілися і зашаруділи по дрібних камінчиках. Бо Старий Пан проходив упоперек Четвертої Евеню, в напрямі його лавки.

Кожного Дня Подяки, впродовж дев'яти років, Старий Пан приходив і заставав Напханого Петьку на його лавці. Це була обставина, з якої Старий Пан хотів робити традицію. Кожного Дня Подяки, впродовж дев'яти років, він заставав Напханого на лавці, провадив його до ресторану й дивився, як він їв великий обід. Такі речі роблять в Англії несвідомо. Але наша країна ще молода, а дев'ять років — це не погано. Старий Пан був стійким американським патріотом і вважав себе за піонера американської традиції. Щоб стати мальовничими, ми мусимо повторювати одну річ довгий час, не дозволяючи, щоб вона від нас відійшла. Щось таке, як збирання щотижневих десятицентівок на індустріальне забезпечення. Або як чищення вулиць.

Старий Пан ішов, випростаний і поважний, до Інституції, що він її плекав. Правда, щорічне почування Напханого Петька не мало нічого святкового в своєму характері, як Магна Карта, чи мармеляда на сніданок, має в Англії. Але, — це вже крок вперед. Це було майже феодальне. Це показувало, принаймні, що Звичай не був неможливим для Нью Й — гм — Америки.

Старий Пан був худий, високий і мав 60 років. Він носив чорний одяг і старосвітські окуляри, що не хотіли триматися йому на носі. Його волос був сивіший і рідший, ніж минулого року і, здавалося, що він більше сполгався на свою велику, сукату палицю з кривою ручкою.

Коли його традиційний добродій підійшов ближче, Напханий запицав і задрижав, як якоїсь жінки собачка, коли вуличний собака вишкірється на неї. Він був би полетів, але вся справність Сантос-Думонта не могла б відірвати його від лавки. Посіпаки старих пань добре зробили своє діло.

— Добрий день, — сказав Старий Пан. — Приємно мені завважити, що негоди ще одного року пощадили вас, так, що ви можете ходити здорові по красному світі. Це єдине добро дає нам причину проголосити цей день Днем Подяки. Дозвольте за мною, мій чоловіче, а я поставлю вам обід, який повинен встановити злагоду вашої фізичної плоти з душевною.

Старий Пан говорив це кожного разу. Кожного Дня Подяки, впродовж дев'яти років. Вже самі його слова майже творили традицію. Ніщо не дорівнювало їм, крім Деклярації Незалежності. Завжди вони були музикою для Петькових вух. Але тепер він поглянув на лице Старого Пана, із слізним бодем на своєму власному. Дрібний сніг майже шкварчав, падаючи на його спітніле чоло. Але Старий Пан трішки задрижав і обернувся спиною до вітру.

Напханий дивувався кожного разу, чому Старий Пан виголошував свою промову якось сумно. Він не знав, що це було тому, що він бажав би мати сина, який продовжував би його діло. Сина, який прийшов би сюди по його смерті; сина, який стояв би

гордо пред якимсь будучим Петьком, говорячи: „На пам'ять мого батька”. Тоді це була би традиція.

Але Старий Пан не мав свояків. Він мешкав у комірнім в одному з підупалих родинних домів з рудого каменю, на одній з тихих вулиць, на схід від парку. Взимі він плекав квіти в маленькому покою, завбільшки в корабельну скриню. Весною він маршував у Весняній Параді. Вліті він мешкав на фермі в Нью Джерзі, сидів у плетену кріслі і говорив про метелька, орнітоптера амфрізіюс, що його сподівався знайти одного дня. Восени він частував Напханого обідом. Таке було життя Старого Пана.

Напханий Петька дивився на нього пів хвилини, парячись у своєму власному жалю. Очі Старого Пана виблискували присмністю давання. Його лице з року на рік ставало чимраз більше поморщене, але його маленький чорний метелик завжди був бадьоро зав'язаний, його білизна завжди була прекрасно біла і його сивий вус був старанно закручений на кінцях. І тоді Напханий випустив звук, ніби горох закипів в горщику. Він мав намір щось сказати, а тому, що Старий Пан чув цю мову дев'ять разів перед тим, він оправдано взяв її за стару форму Напханого, коли він приймав пропозицію. „Дякую, пане. Я піду з вами, дуже вдячний — я дуже голодний, прошу пана”.

Сонне наповнення не перешкодило увійти в голову Напханого думці, що він — підстава традиції. Апетит, що він мав в День Подяки, не був його власний: він належав за священними правами встановленого звичаю, коли не за самим Статутом Обмежень, до того ласкавого старого пана, який зголосив на нього своє право. Правда, Америка — вільна країна, але щоб встановити традицію, хтось мусить бути неподільним десятичним залишком, що завжди повторюється. Не всі герої із сталі й золота. Ось тут є один, який носить зброю із заліза, погано посрібленого, й цини.

Старий Пан провадив свого щорічного протеже на південь, до ресторану й до столу, де завжди відбувалося прийняття. Їх пізнали.

— От іде той старик, що фондує цьому самому волоцюзі обід кожного Дня Подяки, — сказав офіціант.

Старий Пан сів по другій стороні столу, промінуючи, як поживкла перлина на наріжному камені майбутньої старовинні Традиції. Офіціанти ладували стіл святочною поживою — а Напханий Петька, зіхнувши, що помилково взяли за вираз голоду, підніс ніж та вилку і відрізав собі вершок індичої грудинки.

Не було ще героя, який відважніше пробивав би собі дорогу між рядами ворога. Індик, котлети, суп, ярина, паштет зникали перед ним, як тільки їх подавали. Насичений докраю, коли він вступив до ресторану, запах поживи майже примусив його втратити свою джентлменську честь, але він переміг себе, як правдивий лицар. Він бачив вираз добродійного щастя на обличчі Старого Пана — вигляд щасливий від того, що його викликали колинебудь квіти, чи орнітоптера амфрізіюс — і він не мав серця дозволити йому збліднути.

За годину Напханий Петька відкинувся назад по виграній битві.

— Дякую щиро, паноньку! — він пафнув, як дірява парова рура. — Дуже дякую за красну поживу.

Потім він важко підвівся і подався із скляними очина в сторону кухні. Офіціант повернув його, як колоду, й скерував на двері. Старий Пан старанно виражував \$1.30 срібняками і залишив три п'ятаки для офіціанта. Вони розлучилися в дверях, як кожного року, і Старий Пан пішов на південь, а Напханий Петька — на північ.

За першим рогом Петька обернувся і постояв хвилину. Потім він видув свої лахи, як сова видуває пір'я, і впав на хідник, як кінь від соняшного удару.

Коли над'їхав амбулянс, молодий лікар і шофер злегка вилаялись на його вагу. Не було запаху горілки, щоб оправдати перенесення до поліційної каретки, отже Петька і його два обіди поїхали до шпиталю.

Там його розтягнули на ліжку й почали обслуговувати, шукаючи рідкісних хвороб, сподіваючись випробувати голу сталь на якійсь проблемі.

І ось! — за годину, інший амбулянс привіз Старого Пана. Його поклали на іншому ліжку й говорили про апендицит, бо він виглядав добре на рахунок.

Але дуже скоро один з молодих лікарів зустрівся з одною молодою сестрою, очі якої йому подобалися, і задержався, щоб поговорити про пацієнтів.

— Той гарний старий пан, ось там, наприклад, — сказав він, — ви не подумали б, що це випадок голоду. Думаю, що він з гордої, старої родини. Каже мені, що не їв нічого три дні.

З англійського

Адам Гнідь

ВАКАЦІЙНІ КЛОПОТИ

Написав Ікер

1.

Сказати правду — наші люди не вміють провадити відпочинкового бізнесу. Замість притягати гостей — відштовхують їх кострубатими манерами. В українській оселі відпочинку ви не відпочиваєте, а нищите собі нерви, жовч псуєте.

Для прикладу хай вам послужить пригода, що їм мав недавно пан директор Соломка.

До речі, пан Соломка розладнав свої нерви перед виїздом на відпочинок. Уявіть собі — дістав тільки тиждень відпустки, замість приобіцяних двох! Правда, за той другий тиждень „шапа” заплатила, але ж той факт, звичайно, не звільняв його від патріотичного обов'язку — порядно „переїхатись” по американських порядках.

Стоячи на патріотичному „перелазі”, в кооперативі на 7-мій вулиці, та потягаючи для прохолоди „Севен догори”, пан Соломка давав волю наболілому серцю!

— Жили з нас висотують, останні соки випивають, витиснуть чоловіка, як цитрину, а потім, по році каторжної праці, тиць тобі тиждень відпустки! Чи ж це не сміх, не іронія долі? Та ж у мене колись, на фабриці, простий, некваліфікований робітник мав три тижні урльопу, а шофер стільки, а служниця стільки. . .

Тут пан Соломка на крилах споминів та буйної фантазії полинув у ті благословенні часи, коли — не йому давали, а він сам давав „урльопи”, коли не мав над собою форманів, а сам був Паном Босом, не товкся до роботи совбеєм, а їздив фастоном, потім „Фіатом”, потім „Мерседесом” . . .

До літака не дотягнув, бо пригадав собі, що мусить вранці пакуватися, отже сказав товариству „байбай” і пішов спати.

2.

На відпочинок, розуміється, вибрався до Рідної Оселі, хоч і не без поганого передчуття.

— Іду туди, як на заслання, — звирявся з тупою резигнацією. — Знаю, що там балаган і неймовірне капарство, знаю, що не відпочину там, тільки набавлюся нервової хвороби, але що ж — треба сповнити патріотичний обов'язок!

І справді: авантюра почалася з першої хвилини, як тільки пана Соломку висадили з „тексі”. Очевидно — за кімнату.

Уявіть собі невидальщину: пан Соломка замовив кімнату на понеділок, а приїхав два дні скоріше, значить в суботу, а ці капарники з Управи кажуть — саррі, ваша кімната ще зайнята. . .

— То скандал і гранда! — гарячкувався пан Соломка. — Щоб на сто п'ятдесят місць не мати куди подіти одного чоловіка? Так тільки українці вміють господарити! Панове, як не знаєте провадити такого бізнесу, то йдіть тарілки мити, а не псуйте людям крові, розумієте?!

Панове ж просили в нього зрозуміння, що це „вік-енд”, що приїхало багато гостей, що кімната для нього обов'язково буде, вже є, вже робиться, — але ж ті їхні перепросини аж ніяк не звільняли пана Соломку від обов'язку ще з пів години „жолодкуватися” на тему українських порядків.

3.

Авантюра ч. 2 вибухла, розуміється, при столі.

Зразу все було гаразд: стіл до обіду гарно застелений скатертиною, на столі флякончик з квітками, панночка, що подавала, умм . . . нічого собі, зграбна, симпатична, якась, кажуть, ніби студентка. Росіл з курятини смакував, друге також, попросив додаткову салату, принесла, на третє був риж з битою сметаною, трохи мініатюрна порція, та нехай. Не буде ж куль-

турна й добре вихована людина робити при столі квес-тію з приводу малої порції. . . Пан Соломка, в скри-тості душі своєї, вже почав поважно сумніватися — чи так воно, тихо, без жадних несподіванок, обійдеться до кінця обіду? . . .

Та почали подавати морожене. . . Бачить пан ди-ректор Соломка — несе панночка його морожене: несла, несла, і не донесла, зупинилася перед сусіднім столом і тиць його порцію якомусь мікрусові з під-в'язаним підборіддям.

О! — ствердив з сатисфакцією. Маю тебе, голу-бонько! Спіймалася!

Чемно „пшикнув” пальцями на панночку, щоб під-дійшла до його столу і підбігуново-льодовим тоном спитав:

— Скажіть, пані, чи для вас існують в ідальні дві категорії гостей, ліпші і гірші?

— А чому пан питають?.. — легко спаленіла дів-чина.

— Ні, ні, ви вперед відповіджте на моє питання: маєте ви тут своїх спеціальних вибранців, чи для вас усі гості однакові?

— Всі однакові, прошу пана, шепнула дівчина, і не затримуйте мене додала благаюче, — бо на мене столи ждуть.

— Еге, для вас усі однакові, — цідив пан Солом-ка із сатанічною насолодою. А чому ви понесли за-мовлене мною морожене на інший стіл, отам, прошу, поставили?

— Пробачте, ці панство від'їжджають в другій го-дині і в них мала дитина. . .

— А що це мене обходить, хто приїжджає, чи від'-їжджає? — підніс голос пан Соломка, а крім голосу підніс ще флякончик з квітками і твердо, з притиском, поставив його на столі. — Прошу пані, я плачу за по-бут таку саму ставку, як інші, і вимагаю, щоб мене трактовано за мої гроші на рівні з іншими!

— Прошу пана, я зараз принесу вашу порцію! — лебеділа панночка:

— Ні, ви зараз покличте мені менаджера і то не-гайно! З вами я не маю що балакати, з такою. . .

Очевидно, пан Соломка, як людина культурна й добре вихована, не сказав їй чогось такого, що її обра-жувало б, ну, може назвав її гускою, або козою, в кожному разі панночка з плачем побігла до канце-лярії. А тим часом пан Соломка виголосив ще одну до-повідь про українське капарство. З капарства переско-чив на чародійний диван споминів і полинув-полинув по всіх тих літництвах, курортах та інших „бадах”, красвих та заграничних, в яких йому довелося, або й не довелося побувати за давніх добрих часів. . .

— І ніде, ніде не зустрічав я такого капарства, як тут! — пан Соломка перекинувся знову в царину ка-парства, але дальший його виклад на цю тему пере-била поява менаджера. Той особисто приніс йому з кухні дубельтову порцію мороженого, перепросив за неприємну сцену і приобіцяв, що винувата панночка не буде більше обслуговувати його стола.

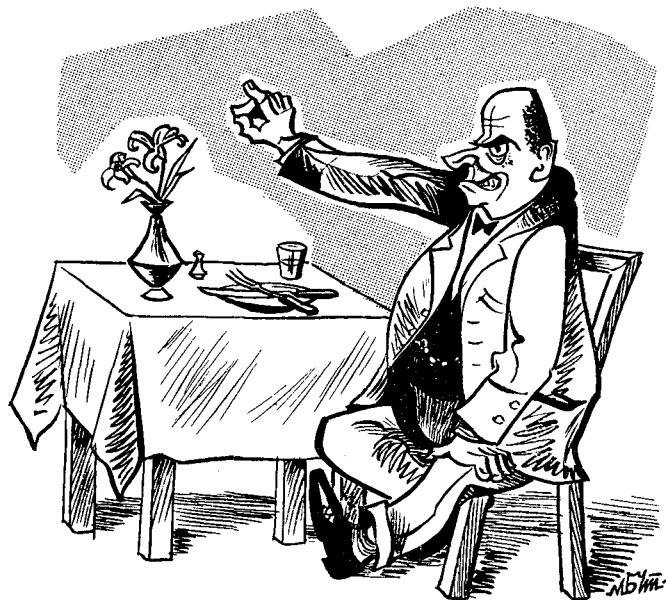
Пан Соломка вийшов з ідальні з міною тріумфа-тора.

4.

По обіді змінив цілком відпочинковий режим: щоб не наражувати себе на різні прикросі і не шарпати

нервів — рішив, просто, відокремитись від товариства, не ходити на проходи, на сонце, до басейну, а замк-нувся в чотирьох стінах власної кімнати. Знайшов собі ще двох „музикальних” камратів і так, у трійку, засіли до преферанса.

Грали до вечері, грали по вечері, грали до півночі, по півночі. Та ви гадаєте, що лихо спить? Абсолютно — ні! В тих, саме, чотирьох стінах, що відгороджу-вали їх від решти світу, ніби залізною заслоною, стрі-нула пана Соломку така неприємність, що довершила по вінця чашу його страждань, і він сказав — баста! — далі терпіти не сила.

Халепа вийшла з невинної „мізерки”. Коло години 3-тої ночі, коли в „жидку” назбиралося десять доларів, один з камратів, званий протекційно інженером, тягнув до „сім третіх”, купив першу даму і якийсь ма-леньке та й без ентузіазму промови „вона”. Пан Со-ломка відповів самотнім латинським слівцем, яке за-пам'ятав собі з клясичних студій — „контра”! За калькуляцією пана Соломки інженерко лежав при-наймні сім разів, а зовсім певно п'ять.

І що ви скажете: другий партнер пана Соломки замість обіграти колір і лишити інженера з його ка-рами, виїздить, каналія, з-під аса, інженерко скида-ється з сінгля-дамі, потім грає маленьким, а далі ски-дає свої „кара”, як Бог приказав, до самого споду!..

Пан Соломка відчув, що починає дуситися, а, по-за тим, тратити душевну рівновагу. Замість помішати карти, тріснув ними до стола і крикнув партнерові:

— Пане колего, вам у кічку грати, не в карти! Та який тяжкий ідіот виїздить. . . — ох, ох!..

Вхопився рукою в околиці серця і похилився, як скошена билина. . . Тієї ночі пан Соломка пережив одну важку серцеву атаку, а другу легшу. Рано- вранці спакувався і виїхав геть з Рідної Оселі. Кажуть, що докінчив вакації у пана Бекарцяка.

А що ви порадите, коли свої люди псують вам нер-ви і здоров'я нищать?!

ЗИМА В ПРИРОДІ

Написав Г. Маслівець

Майже все дрібне птаство, яке живе тим, що ловить а їсть різних комах, відлітає на зиму до теплих країн. Зіразу по жнивях ці птахи вже стають неспокійними, ще якийсь час вичікують, гуртуються у табунці а табунці, щоб в організованому порядку летіти за ісячі миль до тепла.

Деякі породи птахів зими не бояться і залишаються з нами зимувати. Ви їх знаєте, але що з рештою чвірят взимі? Як вони переживають зиму?

Ссавці набувають густу теплу шерсть, а ті з ссавців, що живуть в країнах, де зима довша, у країнах з поміркованим підсонням, крім густої зимової шерсті, під шкірою відкладають товщ. При зимовій сплячці вони у своїх норах чи дуплах лежать згорнувшись „в клубочок”, температура їхнього тіла з нормальних 100 Фаренгайта падає на 30 ступнів, дихають раз за хвилину. Так сплять 4—5 місяців. Зі спання їх пробуджує підвищена теплота середовища. По пробудженні вони худі, бо за час спання їхній організм зуживає четверту частину своєї ваги. Деякі з ссавців сплять не цілу зиму, але тільки частину її, а саме: той час, коли морози є найбільшими. До них належать зокрема ведмідь та вивірка. Щойно взимі трохи потепліє, ведмідь вилазить зі свого лігва і йде по лісі „на прогулянку”. Так само вивірка, — потеплішало, і вона вже вилазить з дупла і переглядає інші дупла-комори, де має на зиму приховані горіхи, жолуді та насіння зі смерек і сосон. Заяць, дика коза і олень не сплять взагалі, крім необхідного кількогодинного відпочинку. Вони взимі шукають собі пашу під снігом, відгрібаючи його і обгризають гілочки та кору з дерев. Особливо шкодить корі дерев заяць, бо йому тяжко, не маючи ратиць, відгрібати сніг, щоб дістатися до природньої паші — до трави. За це його не люблять садівники та господарі, що плекають овочеві дерева. Там, де є багато зайців, не можна забувати про охорону яблуневих дерев на зиму. Заяць радо ласує, за браком природньої поживи, корою акації, клена, ясеня. Головку капусти знайде й під снігом. Вважають, що кріт також спить цілу зиму. Це припущення неправдиве; він живе і рухається, але поживу (дощівки, різні хробаки, корінці) взимі вишукує під змерзлою верствою землі. Через неї йому тяжко дістатися на поверхню, тому ми його взимі дуже мало коли ба-

чимо. А бачимо! Як тільки на декілька днів пересядуться морози, вже з'являються в садках, на луках і на пасовиськах купки снігу, перемішаного з землею. То кріт захотів подихати свіжим повітрям.

Гадюки і ящирки, так само як і вужі, на зиму залязять під коріння дерев, в глибокі щилини у скелях, у норі та під каміння і там сплять цілу зиму.

Жаби так само сплять цілу зиму, загрибшись глибоко в bagno.

Риба в ставках та ріках заходить на зиму до глибших місць і там, при самому дні, нерухомо стоїть аж до тепла. В мілких ставках, де риби нема де сховатися, її можна знаходити в кризі, але вона не є мертва і навесні з розтаванням льоду оживає. Температура до 0 Фаренгайта для риби не є небезпечна, хоч вона і є в льоду. В таких випадках нагле тепло забиває рибу.

Слимаки витримують і 50 ступнів Фаренгайта під зером.

Дрібненька комашня, яку бачимо в болотній воді, витримує аж 180 ступнів Фаренгайта під зером.

Мільярди комах, які живуть в землі, на землі і в повітрі, з якими ми вліті скрізь і на кожному кроці в природі бачимось, мають коротке життя — один рік. І той не цілий, бо коли надходять морози, вони гинуть. Тільки запліднені самиці деяких порід комах перезимовують. До них належать чмелі, оси, комарі, метелики. Більшість комах перезимовує у формі яєчок, накладених під корою дерев та в різних щилинах, де їх не засягне вода чи мокрий сніг.

Мати-природа деяким звірятам та птахам наділює на зиму теплий, білий зимовий одяг. Його одержують: горностай і деякі сави; зайці, куріпки й лиси вбираються в біле обрання тільки там, де зима довга й холодна.

А ті бідні дрібні співуни, які на зиму нас не залишають і яких ми бачимо з вікна нагопленої кімнати, як вони перелітають з даху на дах та з дерева на дерево — ті узимі голодують.

Допоможіть їм перебути зиму! Ті крихти, що їх по обіді змітає зі столу, замість викинути в піч чи кудись до брудної води, яка попливе до каналів, — висипте за ваше вікно на підвіконня. З присмістю потім побачите, як на те ваше підвіконня звикнуть прилітати оті дрібні, бідні, голодні й холодні співуни.

Письменник.

Вона: А скажи, коханий, який напис дати на наших заручинних перстенцях?

Він (розсіяний письменник): Як звичайно — всі права застережені.

Все можливе.

- Іду тепер до суду.
- Коли вернешся?
- Сам не знаю: за дві години, або за два роки.

Щасливий.

— Мій чоловік щораз гірше недочуває. Ледви половину розуміє з того, що говорю до нього.

— Ну... то йому добре поводитьсь!

Що гірше.

— Подумайте, моя жінка заодно говорить мені про свого першого мужа.

— То ще нічого. Моя говорить все про мого наступника.

РІЗДВЯНА ТРАДИЦІЯ

Написав Максим Булька

Я хочу до смерті залишитися українським патріотом.

Навіть, якщо б я був виїхав не до Америки, а до Китаю і якщо б мене там змушували їсти патичками риж, то повірте, що я волів би вмерти з голоду, ніж перестати їсти ложкою наш традиційний борщ, або пшоняну кашу з молоком.

„Гепі” — кажу до моєї жінки. „Гепі” — це так по американськи нашу Горпину переробили, — два дні перед Свят-Вечором ти не підеш до праці, залишишся вдома й будеш приготувляти традиційну свят-вечірню вечерю. А я на саме наше Різдво беру „векейшен”. Пшеницю вже навіть готову, опихану, мед і гриби купиш у Сурмача, а решту, він тобі порадить, що й де можна купити.

За два дні перед Свят-Вечором Горпина вигнала мене з хати.

— „Забирайся мені з очей, щоб твого чоловічого духу не було чути в хаті!” (Перший прояв традиції; з того завжди починали наші жінки).

— Гепонько — розніжнююся до неї, — не денеруйся так, моя ластівочко (ластівочкою я почав кликати її з того часу, як вона своє руде волосся й брови перефарбувала на чорні). — Може тобі треба буде мак потерти в макітрі, а може капусту на голубці попарити? Пригадуєш, як це було колись вдома, так по традиції. Не можу ж я дозволити, щоб ти важко працювала, щоб тобі червоний манікюр з нігтів пооблазив.

— Гони з хати! — крикнула „Гепі”. — Я тебе знаю. Будеш мені тикати всюди свою носяру і тільки нерви псувати. Всі ви, чоловіки, однакові...

Бачу, що програю на Горпининому фронті. Надів я капелюха на голову, підступив, бо хотів на відхідному поцілувати „Гепі”, але у хвилині, коли наблизився до неї, дістав ліктем під груди такого стусана, що вже не відважувався більше нічого казати.

А все ж таки, — подумав я — я тебе кохаю. Коли ти така ніжна й добра для мене, то і я тобі чимось прислужуся й допоможу. Ось я тобі несподіванку зроблю. Дідуха в хату принесу!

Ходив я цілий день по Нью Йорку. Навіть на 5-ій евені у першорядних крамницях побував. Заходив і питав: „Чи немає у вас хоч невеликої в’язанки соломи, або пшеничного околота?” — А вони руки розводять, мовляв, не має... На відхідному я чув у слід за собою: — Крейзі, вже йому в Америці все пройлося і тепер йому соломи забাগнулося!..

Бачу, що нічого з того не вийде. Пішов на станцію до тих автобусів, що то в них собака приклезна на боці (грей гавнд) й кажу до шофера:

— Завезіть мене на якийсь американське село.

— Але на яке — подайте назву, — каже шофер.

— Назви не знаю, — кажу йому, — але ось вам п’ять долярів, а ви затримайте свою „кару” біля першого коп’яка соломи за Нью Йорком.

Американець був діловий дядько. Зробив так, як я його просив, і привіз мене назад до міста з твердо набитим мішком вівсяної соломи.

Приїхав я до Нью Йорку якраз у пору. Заходжу, Горпини в хаті немає, а я давай по горшках никати. А там: риба, голубці, борщ з вушками, вареники і навіть сушню з груш зварила моя ластівонька „Гепі”. Чую, що з радощів серце мало не скоробиться, але я не піддаюся сантиментові, тільки чимскоріш витягаю солому з мішка й розтрушую по долівках у кімнатах.

Ось думаю, буде несподіванка для моєї Горпини. Пригадається їй ціла її Батьківщина й молоді дитячі роки, як то ми колись качалися по дідухові, щоб цілий рік здоровими бути.

Переступила Горпина поріг і як не закричить та не зарепегує:

— А ти вже зовсім збожеволів?! Я два дні по хаті на колінах човгалася, щоб ніде порошоків не було на свята, а він мені на таке торжество підводу соломи порозтрушував.

— Гепонько, ластівочко моя, це ж тільки, щоб традиція не завмирала.

Я до неї говорю, але це те саме, що до стіни. „Гепі” бісється, махає руками, тупає ногами, а потім, як не трісне дверима — і побігла до сусідки зі своїми жалями. А там і господар, що живе коло нас, почув, що у нас крик тай подумав, що може, якесь нещастя скоїлося. Відкрив двері, побачив порозтрушувану солому в хаті і подумав, мабуть, що ми з жінкою посварилися, і я у приступі гніву хочу підпалити хату. І вибіг геть.

Через п’ять хвилин заїхали три протипожежарні автомашини і на порозі в мене з’явилися: два поліцаї, якийсь пожежник у червоному азбестовому шоломі й лікар у білому халаті.

— Де цей „крейзі”, що хотів підпалити хату? — запитав хтось голосно на коридорі.

Я виступив наперед й кажу:

— Ніякого „крейзі” тут немає. Це такий у нас звичай, така традиція, в мене ще з дому, що в нас дідуха на Святий Вечір трусять.

— Викрут! — крикнув поліцай. — А минулого місяця не читали ви, як на Брукліні семеро людей живцем згоріло. Може теж почали з такої самої традиції, як це ви тепер. На поліції будете виправдуватися! — скомандував. І попхнув мене сходами на вулицю.

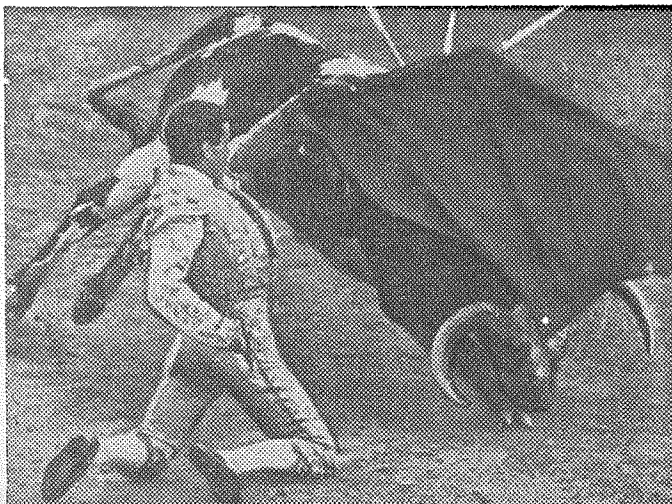
„КОРРІДАС“ — КРИВАВЕ МИСТЕЦТВО ЕСПАНІЇ

Написав Максим Подорожний

„Корріда“ — це по-еспанськи боротьба з биками, і вона чи не найбільш характеристична для еспанської раси взагалі, а для самої Іспанії зокрема. Як настане сезон — в цілій Іспанії тільки що й чуєте: „коррідас“, „торос“, „торрерос“ та ймення найславніших „матадорів“: „Пепі“, „Мануельо“ чи якийсь інший „Льоренсо“.

Коррідас — боротьба з биками — це еспанський національний спорт, щось ніби „бейзбол“ в Америці, що захоплює, пориває всіх, бідних — яких в Іспанії дуже багато, і багатих — яких там дуже мало, молодих і старих, коротко — „тодо ель мундо“ — весь світ, як кажуть еспанці. Подібно, як в Америці, де молоді хлопчачки, що ледве ще на ногах держаться, вже вимахують на вулицях палицями на манір відбивачів „бейзболу“, так в Іспанії вже від дитинства один вимахує плахтою, а інший вдає бика. Як в Америці найкращі гравці бейзболу, так в Іспанії найкращі „матадори“ є ідолами публіки, вони найбагатші і є предметом подиву та взірцем для молоді. Еспанець може не їсти, може ходити обдертий, але на „корріду“ він десь позичить, вижебрає або вкраде, але таки її побачить. Столиця Іспанії, Мадрид, не має, наприклад, опери, але ви побачили б „плясу де торос“ — площу биків! На кінці головної вулиці Алькаля, з величезним майданом для автомобілів і з усіма комунікаційними вигодами, пишасться вибита мозаїкою величезна амфітеатральна будівля — святиня еспанського „назродного мистецтва“.

Життя в Іспанії дуже тяжке, ціни неймовірно високі, заробітки неймовірно низькі, але це не має найменшого впливу на кривавий „національний спорт“.

Класична постава матадора в останній стадії боротьби з биком: він прикляк на два коліна та „водить“ бика червоною плахтою довкруги себе, аж доки бик не прибере такої постави, яку він повинен мати при останньому акті — вбивстві. Публіка в такому випадку „реве“ з ентузіазму до „високого мистецтва“ матадора.

Вступ на „корріду“ коштує часом сто й більше пезетів, головню в спекуляції на чорній біржі, але „пляса де торос“ завжди переповнена.

Найславніші „коррідас“ відбуваються у Севілії в Великодньому Тиждні — Семана Савта — і на Великодень. На цій „корріді“ обов'язково виступає найславніший Пепі, Мануельо чи Льоренсо, але на ту „корріду“ не міг потрапити наш голодний брат у тій країні конкістадорів. Тому треба було задовольнитися таки звичайною коррідою в Мадриді.

Хто бачить уперше цей кривавий еспанський національний спорт, той зразу дістає дуже скомпліковані болі голови, живота та всіх інших вразливіших частин тіла. Але я переконаний, що за якимось там разом кожний дійде до того, що буде ревіти разом з еспанцями і биками: все одно, з болю, як бик, чи з захоплення, як еспанець.

„Пляса де торос“ побудована, як згадано, у формі амфітеатру. Довкруги багато кам'яних місць, ціна яких залежить від сонця або тіні. Для оркестри, представників влади та визначніших гостей є окремі, репрезентативні місця. Величезна арена посипана піском. Від місць глядачів вона відгороджена дерев'яним парканом, не занизьким, щоб через нього не міг перескочити бик, і не зависоким, щоб через нього міг переплигнути торреро тоді, як бикові забава набридне. Для охорони пікадорів, матадорів, бандеріллерос і звичайній собі чульос побудовані довкруги арени у відповідних відступах подвійні паркани, куди легко може схватися той, що має швидші ніж бик, ноги, бо сам бик туди не пролізе, хоч часто пробиває паркан рогами.

Початок корріди починається дуже парадно. Насамперед сурмлять сурми, і тоді виходить на арену для дефіляди „весь світ“, себто те „тодо ель мундо“, що бере активну участь у боротьбі. Попереду йдуть „альгасілес“, представники міста в старовинних костюмах, а за ними трьома рядами маршують еспадас-матадорес, бандерьсььос, пікадорес і чульос. Еспадас, або матадорес — це головні особи в биковивчому спорті, бо вони биків убивають. Щоб стати матадором, треба перейти відповідний вишкіл і дістати „альтернативу“, себто дозвіл. Бандеріллерос — це другі щодо важливості вбивники биків, хоч вони їх не вбивають, а тільки завершують їх розлючування тим, що з відповідною грацією заганяють їм у хребет з безпосередньої віддалі кольорові „бандерільяс“ — прапорчики. Пікадорос — це вершники, що роздразнюють бика уколами списів, а чульос — це своєрідна „піхота“, що червоними плахтами вводять бика в лють і, звертаючи його увагу на червоне, часто рятую шкіру і життя бандеріллерів і матадорів. Усі вони повдягані в фантастичні костюми, короткі: кольорові жакети та обтісли штанята, густо прикрашені „золотом“. Пікадори, крім того, мають на ногах обтягнені шкірою панцери, що охороняють їх від бичачих рогів.

За цією людською процесією парадують ще мули, що опісля з такою ж парадом витягають з арени артистично вбитих биків і надпрограмово вбитих коней. Якщо бувас в'юють матадора, то вносять його з арени з такою парадом вже такі люди.

Бики в початковій параді участі не беруть, хоч, по-мосму, вони й головні герої, вже хоч би тому, що гинуть. Вони дефілюють вже по смерті. Але й їм віддають відповідну пошану, називаючи їх людськими і божеськими іменами, друкуючи їх і їхній родовід у програмах, вміщуючи їхні фотографії, а під час самої корриди оплескуючи їхні подвиги нарівні з подвигами бандерільєрів чи матадорів.

Боротьба складається з трьох головних частин. Після дефіляди, патрон корриди, звичайно якась визначна особа, кидає одному з т. зв. альгвасільїв ключі від „торіль”, себто від стайні биків. Треба додати, що бики, яких тут так по-мистецьки вбивають, не є собі звичайні бички, яких у нас, бувало, до плуга запрягали, чи якими чумаки у Крим по сіль їздили. Кожний з цих бичків має свій славний родовід, їх плекається в спеціальних стайнях (вакадах). Замолоду їх таврується відзнаками їхніх власників, опісля випробовується їхню відвагу та їх „бойовий дух” і щойно тоді вишколюється. Опісля вони переходять найточнішу інспекцію свого здоров'я, кольору, висоти і ваги, характеру рогів та поведінки в боротьбі. Пересічно 1,500 таких славних биків гине смертю героїв в Іспанії кожного року.

Коррида почалась. Бика, якого кілька днів перед тим держать у цілком темній стайні, випускають на арену, і він початково цілком спантеличений. Вибігає на арену, обводить закривавленими очима дивне для нього видовище, фукає кілька разів так, що на вас шкіра терпне, дармащо сидите в останньому ряді, на який можна б до вас тільки гелікоптером дістатись, і тоді починає приглядатись всьому дещо точніше. Годі збагнути, що він собі при цьому про людей думає, але напевно нічого доброго, бо чому ж би його така лють поривала?

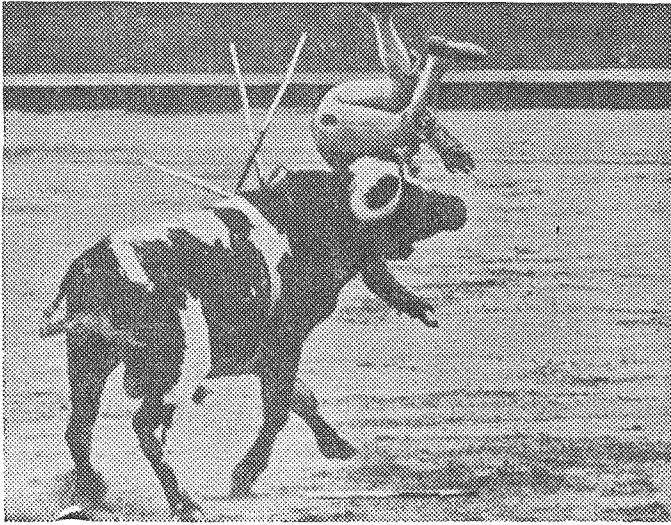
Тоді починається перша фаза імпрези: роздразнювання. Зі своїх крижок виходить на арену 5-6 „чутьос” — роздразнювачів із своїми червоними плахтами і, не віддаляючись занадто від крижок, починають провокувати благородного бика. Він фукає собі ще кілька разів і йде в наступ. Але поки встигне добігати до першого роздразнювача, увічі кидається йому другий, опісля третій і т. д. Цілком спантеличений бик не знає, за ким бігти, кидається за одним, а тут трапляється нагода зачепити рогом другого, і так доводять бика до такої люті, що він справді готовий на всяке лайдацтво. Публіка найбільш захоплена тоді, коли роздразнювач не тільки допускає бика зовсім близько себе, але коли й сам не рухається з місця, а часом ще приклякає на одно коліно і тільки хитро, по-мистецьки маніпулює червоною плахтою, змушуючи тварину крутитись довкола себе.

Друга фаза боротьби вже „пахне кров'ю”. Бик ще бігає за червоними плахтами, а на арену вже виступає дон-кіхотівська „кіннота”, себто пікадори. На неймовірно худих шкапах, у яких напевно немає ані одної кістки цілої, виступають ці пікадори в жовтих

костюмах і починають забаву. Раніше при такій забаві гинуло кілька коней, але тепер її „зекономізували” в той спосіб, що дають коням на животі шкіряну охорону. Коневі зав'язується одне око, якщо він на нього не сліпий, і пікадор маніпулює так, щоб бик підходив тільки з того, так би мовити, сліпого боку. Бо хай собі буде кінь хоч і яка шкапа, але, побачивши розлючену потвору, він, якщо не здох би зі страху, то з розпачу і переляку напевно опинився б між оркестрою або в якій репрезентативній ложці. Пікадори мають в руках піки-списи, зроблені в такий спосіб, щоб не вгрязти в бика глибше яких на три цілі. Пікадор під'їжджас, червоноплахтники підводять бика і він нарешті бачить коня. Тут уже відповідну роллю грає темперамент бика. Якщо він переходить у наступ нагально, тоді горе і коневі і пікадорові. Пригиснувши їх до паркану, він нівечить їхні і так уже понівечені скелети і як скінчить ту свою роботу чи поки червоноплахтикам пощастить звернути увагу бика на себе, то коня треба довго підносити за хвіст із землі, якщо ще взагалі можна піднести, а пікадором за той час піклуються лікарі або священик. Погребники у програмах того спорту не фігурують, хоч теж мусять бути. Проте, бик, звичайно, дурний, і поки він приглянеться коневі та його вершникові, то вже має в хребті кілька дір від спису. Бик, очевидно, і тоді не дарує, і ця фаза боротьби звичайно кінчиться кровопролиттям не тільки з бика, але й з коня.

Третя фаза відбувається вже з участю бандерільєрів. Вона дуже небезпечна. Бик гине в четвертій стадії, а люди, звичайно, в цій третій. Ця фаза полягає в тому, щоб розлученому й скривавленому бикові встроїти в хребет шість прапорчиків. Ця сцена відбувається в такий спосіб: червоноплахтники дразнять бика, а бандерільєро в цей час бере в руки два прапорчики, прикріплені до гострих і на яких пів метра довгих, тонких держаків, виходить на арену і відповідними вигуками та провокативною поставою намагається звернути на себе увагу бика. Обидва зближуються одне до одного. Бик робить це часом недовірко, часом відважніше, а бандерільєро — „артистично”. Він стає навшипиньки, прикладає прапорчик до чола, ніби роги, фукає і гукає, аж бикові терпець уривається і він з гуком-фуком кидається на суперника. Тоді він з віддалі кількох стій кидає прапорчики так, щоб устроїти їх між лопатки бика, а сам відскакує набік, в чому йому бик часом дуже активно допомагає. Це повторюється три рази.

Четверта фаза — це героїчна смерть бика, а часом і матадора. Матадор бере червону плахту, під якою ховає шпаду. Цією плахтою він маніпулює так довго, доки бик не прибере відповідну поставу (схилена голова і одна передня нога дещо висунена вперед). Матадор повинен убити бика одним ударом шпади в хребет між передніми лопатками. Але це не завжди трапляється. Часом бик з мечем, встромленим йому в спину по рукояті, йде на перегони з матадором по цілій арені, а часом матадор відрікається і плахти, і шпади і бика і слави — і напівмертвий шукає порятунку за парканом між публікою. Боротьба кінчається тоді, як бик упаде. Якщо він упав, але ще жи-

Матадор Рамон Баррера під час „корріди” в Мадриді переконується, що щастя працює на два боки. Цим разом воно було по боці бика, якому пощастило зачепити рогом матадора за штани та для різноманітності публіки побавитись ним в повітрі. В таких випадках усі симпатії і аплявзи публіки є для бика.

СЛІПИЙ ФАРМЕР У САСКАЧЕВАНІ

Еміль Стренд, мабуть, найбільш незвичайний фермер у Саскачевані. Сьогодні йому 53 роки. На 28-му році життя він осліп. Це, однак, не перешкоджає йому управляти 300-акровою фермою з 20 штуками худоби.

В його праці допомагають йому: Лена, його сестра, сліпа, як і він сам, та 74-літній приятель Елєкс Струбек. Все таки всю важку роботу на фермі виконує сам Стренд. В деяких випадках Струбек служить йому за зір, як ось під час жнив, коли то Струбек керує трактором, а Стренд важкою в'язалкою. Струбек дає сигнал Стрендові, коли той повинен пускати в рух в'язалку і коли її виключати. Так вони спільно виконують всю роботу.

Про худобу дбає сам Стренд і нерідко об'їжджає свою ферму верхи конем. На коні їздить теж до Редліну по пошту і закупи. Він навчився орієнтуватися при допомозі напряму вітру, і так знаходить дорогу з ферми до міста й назад. Якось трапилося, що він заблуdiv, бо в міжчасі вітер змінив напрям.

ве, тоді його добиває призначений для того спеціаліст. Матадор, убивши бика, ставить на нього ногу, підносить руки і збирає славу. Тим часом на арену випроваджують трійку мулів і під звуки оркестри витягають мертвого бика. На арені затирають сліди крові, вирівнюють пісок, і процедура починається наново з другим биком. І так шість разів упродовж одної корріди.

Очевидно, що на всі фази боротьби публіка реагує якнайживіше. Бють браво, свищуть, гукають, кидають капелюхи, хустки, квіти. Еспанці — народ гарячий, пристрасний і любить кров. Під час „корріди” розігруються найдивніші сцени не тільки на арені, але й між глядачами. Мій еспанський сусід завжди вияснявав мені, коли для кого б'ють браво, — коли для матадора, а коли для бика. А корріда, про яку пишу, закінчилася так:

Шостого і останнього бика забили за всіма правилами цього дивного мистецтва. Бик перевернувся догори ногами, матадор підніс руку вгору, як справжній переможець, а я не дожидаючи похоронного фіналу, обернувся до виходу. В тій хвилині, серед кінцевих аплявзів, чую оклик: „карамба, бик воскрес!” Бик справді почав підноситись. Публіка ударила браво і засвістала, бика почали добивати і взагалі була забава. Але я вже на таку забаву вдруге таки не пішов би, хоч би й була нагода.

Стренд походить зі стейту Мінесота, де народився в родині американських норвежців. Юнаком він переселився до Саскачевану, де здобув собі славу дуже сильною і витривалою людиною. Не зважаючи на своє каліцтво, він зумів сплатити борги, що тяжіли на його фермі (колись нараховувала 630 акрів ґрунту) і заощадити готівки. Найбільшою його турботою є думка про те, що з літами його покинуть сили і він муситиме піти до закладу сліпих. Тим часом він воліє бути незалежним і втримуватися своєю власною працею.

Канадійський Інститут для Сліпців навчив Стренда читати за системою Брей. Він читає найчасіше св. Письмо. Сплативши всі свої борги, він тепер склав низку пожертв із своїх скромних засобів на різні харитативні інституції, як „КЕР”, „Сальвейшен Армі” та біблійні інститути.

„Канадійська Сцена”

„ПЕРО І ДРАТВА”

(Картини з мого життя)

Написав Ярослав Гриневиз

Усьому цьому винне моє волосся, покручене, ніби овеча вовна. Вже з малої дитини був клопіт, щоб його розчесати, — а служниця яка виконувала цю операцію, обкладала мене книжками, на яких я немилосердно черкав різні фігури — і серед цього можна було гребенем розчісувати моє волосся. — „Паніч бендзе поетом”, — рішила вона. Тут мушу вяснити, що в Кам’янці, де жили мої батьки, поляки держали як домашніх помічників українок, — тож для рівноваги у нас, українців, була служниця-полька. Але не довго! Бо я так їй докучив, що вона введовзі відійшла, назвавши мене на прощання „кудлатим, патлатим гайдамакою”.

В другій класі народної школи я написав задачу віршем. Мій учитель був тим так заскочений, що зі зворушення не міг довгий час нічого промовити. Цей момент я використав на те, щоб з катапульки стрелити горохом у його лисицу, за що простояв з парадом дві години за таблицею.

В першій класі гімназії, на лекції географії, я розказував моєму учителеві про те, як то на північному бігуні ростуть помаранчеві дерева і пальми з дактилями. Після цього мій учитель сказав: „ти, хлопче, маєш велику фантазію, з тебе напевно буде поет. Сідай, прошу тебе, маєш двійку!”

В п’ятій класі я написав українську задачу — віршем. Мій професор був, видимо, тим збентежений, а не знаючи, як поступити з молодим поетом, написав під задачею ноту: „дуже добре” — зі знаком запитання. Такої ноти не мав ще ніхто в класі. Усі мої товариші споглядали на мене з подивом і заздрістю. Говорено про мене не інакше, як про поета.

Пробував я ще писати дещо в гімназійному освітньому гуртку.

В 1916 р. навесні, — так воно якось зложилось, що я став перед обличчям нашого великого письменника Івана Франка. Під час розмови, яку він вів з моєю матір’ю, — він звернувся до мене з запитом, чи я випадково не пишу. А коли я у відповідь просив, що, що могло виглядати на „так” або „ні”, — тоді він сказав: „Не варто бути поетом чи письменником. Шенцем будь а не письменником. Ось я сам сиджу в хаті — і нема кому мені вилити впору відра!”

Цього року я опинився в УСС-ах. Написав кілька віршів, з яких один був вміщений навіть в часописі, але до „пресової квартири” УСС не попали. Поїхав бо у Відень здавати матуру. Якийсь час був я у стрілецькому театрі і там вивчав куншту Мельпомени.

А потому писав я дещо, однак вже не вірші, але прозою: оповідання з вояцьких часів, спомини з боїв з большевиками. Були то речі поважні, але були й веселі. Їх навіть друковано.

В р. 1939 коли большевики зайняли наше містечко, я переїхав на село. Тут, одного разу, на мітингу, большевицький комісар сказав таке: „Ми буржуазну літературу зітремо на порох, а етих кудрявих писа-

телів, що її сочиняють, зліквідуємо!” Говорив він те, маючи очі, вп’ялені у мене, — тож від тієї комісарської похвали мені вчинилось гаряче. Я виїхав у Львів, а звідтам далі, на Захід.

Минуло декілька літ. Я опинився в таборі ДП. Яке там було життя — самі знаєте добре, не треба пригадувати: убогі кальорії, безділля і голод в тих, які не мали щастя влаштуватися в таборовій адміністрації. Були, щоправда, такі щасливі, які пустилися на ховзку дорогою торгівлі, товарообміну, їздили по селам, до „баверів” і звідтам привозили солонину чи яйця. Але до цього всього треба було мати свій товар до виміни, а в мене, дасть Біг, те, що на мені — і тонкий коц до накриття грішного тіла. В таборову адміністрацію я не попав, — не прийняли. Видно, я мав „угорі” марку поета, отже людини, у якої голова повна небезпечних думок. Приходилось мені коротати дні на „кальоріях” для безробітних.

Був я, щоправда, один місяць командантом таборової поліції. Але через те, що мій поліцист вночі перешкодив дочці таборового достойника в її рандці з юнаком, — я вилетів з тієї посади і знов опинився на „кальоріях” безробітних.

Аж раз у віконце моєї сумної кімнати заглянуло сонце. Прийшов до мене одного дня молодий чоловік років п’ятнадцяти. Переступаючи з ноги на ногу, він мене спитав несміло, чи я не написав би йому „любовного” листа. З його кишень та із-за пазухи стирчали живі вимовні аргументи для підтримки його прохання — як здоровий шматок солонини і кілька яєць. — „Ви, пане, я чув, — каже він, — пишете до газет!”

Розпромінилося моє серце, а ще більш мій шлунок. — „Як же, пишу! Давайте! Як зветься ваша найдорожча?” — „Ірка!”

Сів я за унівського стола і написав любовного листа. Та ще якого! Описав у ньому всю красу і принаду панни Ірки, змалював невимовні муки закоханого в ній молодця Семена Підтриноса, просив для нього бодай один погляд її очей, бодай одну хвилину зустрічі на стежці до ліску, по той бік табору.

Ну, і я тепер сміюся з команданта табору та з цілого світу. Вшкварив солонину, всмажив на ній яєчка — і перший раз за довгі місяці наївся досита. Навіть хліб унівський смакував мені інакше.

За цим замовленням посипались інші. Моя шафа заповнилась продуктами, немов у першого в таборі паскаря. Думав я дати на дверях вивіску: „Тут пишеться любовні листи — і на всякі інші okazji”. Але подумав, що таборова управа готова накласти на мене високий податок, отже цей проєкт занехав. Писав так — по підпільному.

Знали мене усі закохані в таборі. Моя присутність на проході в ліску біля табору їх не проймала — а, навпаки, вітали вони мене як свого повірника — приязним поглядом очей, поздоровленням.

Одного вечора у мою кімнату зайшов високий, стрункий молодець. Він глянув допитливо на мене і спитав, чи це я у власній особі. „Любовний лист?” — питаю. Ні, тим разом ні. „Я хотів би... щоб ви написали — драму. Я так хотів би бути автором!.. — промовив він схвильованим голосом.

„Пане! — кажу йому — написати драму — це не те, що любовний лист. Це діло поважне. Треба знати грецьку драму, Шекспіра, Ібсена, Гетте, Шіллера, Винниченка й інших. А проте, як я напишу драму то не можу вам її дати на власність. Це ж не любовний лист, а діло літературне, — цим я не торгую, бо зразу пізнають, хто автор драми, а хто ним не є. Яка у вас освіта?” — „Народна школа в селі Пр.” — „Напишіть пером кілька речень!” — Мій гість поволі з притиском написав речення. — „Ну із ортографією у вас не впорядку, і речення зле збудоване — тут з вашим писанням правдива драма. Хто ви? — питаю. — „Я — вояк!” — „Ну, і я теж вояк” — відповідаю. — Але вчитися і працювати над собою завжди потрібно. „Що ви хочете щоб було у драмі?” — питаю. — „Про спалену хату і про те, як батько зі сином йде у ліс до війська, ну й обов'язково мусить бути дівчина”.

„Спалена хата, військо!” — вхопився я за голову. — Це ж мій жанр: воєнна мемуаристика. Спалених хат я бачив на війні тисячі, а що батько зі сином йде воювати за Україну, це бувало в нас теж, — і дівчата вояки були в нас у УСС-ах.

Подумав я... „Добре, пане, я напишу. Але автором драми може бути тільки той, хто її напише, тобто я. А коли ви горієте таким бажанням стати автором, я вам дозволю кілька разів ним бути. Тільки, ради Бога, не розмовляйте багато з людьми, бо зараз пізнають”.

За два дні і дві ночі драма була готова. Властиво, не драма, але сценічні картини. Колись я бував в театрі УСС — і те стало мені в пригоді.

Йшли приготування до вистави. Режисер весь час питає мене, як має бути те чи друге. Сам, сердега, давав теж свої режисерські вставки.

В день виставки зала тріщала від публіки. Я сидів на залі самотно. Потім кликали автора. На сцену вийшов молодець і кланявся і збирав оплески. Я сидів самотно і на мене ніхто навіть не глянув. По виставі підійшов до мене режисер і промовив: „Поздоровляю вас з прем'єрою!” — Відтак була спільна знімка: режисера, моя і ... молодця.

Вийжджаючи через кілька місяців у Новий Світ, я сказав юнакові, що вийшов мене прощати, таке: „Доволі ви збирали оплески і признання за річ, якої ви не написали. На вільній землі Вашингтона буде автором той, хто справді ту п'єсу написав, тобто я”. — юнак похилив голову. Ми розійшлися.

Тут п'єса, яку я написав, зразу пішла на сценічні дошки. Ставив її хто лише хотів, і як хотів і де хотів. А коли я несміло попросив давати мені 7 процентів з прибутку (сімка — це така кабалістична цифра, що має приносити щастя; мені вона принесла лише біду), тоді мені написано: „Пане! Як ви смієте вимагати від нас 7%, у вас немає гро-

мадської етики і моралі, — ви є викидок суспільності. Дуля вам в потилицю а не гонорар!” — Так було до цього року.

В березні цього року приїхав до мене з Шікаго молодець. Зайшов у хату, вицілував мене тричі, а далі, — як би це зробити, щоб він міг знову бути автором тієї п'єси? Торг в торг зуб за зуб, — ми погодилися: від тієї хвилини маємо фігурувати обидва як автори п'єси. Про гроші не було мови, — хто хоче, той п'єсу ставить і інкасує гроші. Нам ходило тільки про гонор.

Вицілував мене юнак тричі на прощання і відїхав. Потому ставив мою п'єсу в Шікаго, але — під своїм прізвиськом, відтак у Філадельфії і т. д. Тут закипіла в мені з обурення кров. „Як це, — кажу, — він написав, коли у нього немає освіти, не вмів він ні писати, ні збудувати речення!”

Тоді на мою хату падає „бомба”. Приходять до мене двоє юнаків і питають грізно з порога: „Ви ім'я рек?” — „Я!” — „Як це ви смієте твердити, що ви написали цю драму! Ми вам...” — тут мені попало і сочите слово і п'ястук під носа. — „Ми вас почвимо, якщо не будете тихо сидіти!” — Тріснули грізно дверми і відійшли. — „Гість в дім — Бог в дім!” — прошепотів я зрезигонвано і сів віддихати по тій „атомовій” атаці.

А далі йде п'єса у недалекому місті. Пішов я до Управи того товариства, відділ якого її ставив, і кажу: „Панове, не добром ви це робите! П'єса — це не любовний лист, під яким може хтонебудь підписатися. Давайте по правді. Я з юнаком умовився: за те, що він сказав про спалену хату, хоч таких хат я на війні видів тисячі, я пристав на те, щоб він був названий співавтором п'єси. — Як же це ви ставите річ, яку я написав, тільки під його прізвиськом!”

А панове з Головної Управи тоді до телефону, — а звідтам чути голос: „Пане, — ми ставимо п'єсу, яку дістали від автора. А вам до цього заськи. Елементарного права не знаєте, — от що!”

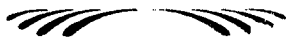
Більше зі мною не хотіли й говорити.

А я ходжу по Нью Йорку, по давтавні — і думку думаю. Мій пегас опустив крила. Журба із сумом обнялись. — Важко в нас бути письменником. Святі були слова Івана Франка — які він мені колись сказав: „Молодий чоловіче, не варта бути письменником. Шевцем будьте, а не письменником!”

І ось я рішився. Бо й справді, що на тому втрачу? Написав вже тут десятків кілька статей, рефератів, оповідань — і за це все дуля мені під ніс, — добре, що не вилаяли і не побили.

Іду завтра до Джерзі Сіті. Там один мій знайомий, — товариш по клінерському фаху, має шевський варстат. Вночі клінує — вдень латає черевики. Називається Чорний. Піду до нього, попрошу, може прийме на науку шевського ремесла. Його клієнтеля — самі негри. Як будуть лаяти, я нічого не зрозумію — і все буде гаразд.

Бо що дратва — то не перо!

НАЙЛІПШЕ ОДЯГНЕНА ЖІНКА НА СВІТІ

Ви певно цікаві знати, ласкава пані, хто вона, де живе, як виглядає, ну — і як називається? Отож послухайте!

Найліпше одягнена жінка на світі, це ви! Так, ви у власній особі. Не смійтеся, не заперечуйте, не обурюйтеся, бо я запевняю вас, що це ви є тою найліпше одягненою жінкою, але... під певними умовами. Ось вони:

Ви ніколи не вдягатимете здефасонованих, виношених черевиків, а загітки у вашому взутті будуть все в найкращому порядку.

На вулицю вдягатимете спортове взуття, а на вечір з високими загітками. Ніколи навпаки.

Ваші панчохи не сміють мати спущеного очка, а їх шви ітимуєть рівнобіжно, без зайвих скривлень і фалдів.

Ваша спідна білизна буде завжди свіжа, якнайчастіше змінювана і не вилазитиме несугарно спідспіднички.

Ви вистерігатиметесь вдягати тафту і оксамит для щоденної праці; ці матеріали зужисте на пополудневий, а то й вечірний одяг.

У вашій шафі буде завжди п'ять чистеньких блюзочок, на кожний день в тижні.

Ви не вдягатимете поплямленого, або помнятого одягу. Всі ваші речі будуть старанно чищені і виситимуть на вішачках.

Ваші сукні будуть скромні і прості, без зайвого переладуння аплікаціями, кокардами і лискучими прикрасами, а їх крій ітимоєть по можності з духом часу.

Ваші плащі і костюми у спокійних красках, а всі додатки — (рукавички, торбинка, капелюх, черевіки) „не битимуться” різномодністю кольорів.

Ви вистерігатиметесь сполуки таких красок: синє — червоне, помаранчеве — червоне, бронзове — чорне, зелене — біле, зелене — червоне, рожеве — зелене, рожеве — червоне. Вони рідко коли годяться зі собою.

До кльошової спіднички ви ніколи не вдягнете широкої нагортки. Така комбінація кроїв поширює і робить фігуру незграбною, подібною до двох від-

чинених парасоль. Жакет цього року є короткий і квадратної форми, та завжди вимагає лише вузької спіднички.

Ваша ручна торбинка буде зо шкіри, шовку, оксамиту, ляку, соломки, ніколи з „плетіку”. В ній триматимете порядок і крім конечно потрібних вам дрібничок, не складатимете там старих театральних квитків і програмок, старих, непотрібних вже лікарських рецептів, кусків недоїденого банана й іншого непотрібного барахла.

Ваші ковтки і коралі будуть в „доброму тоні”, не крикливі і не надто лискучі. Перли і діаманти на вечір, коралі на день і пополудне.

Ваша вечірня сукня тоді тільки матиме великий виріз на плечах, коли ви справді маєте що показати людям. Прищі, плями, близни, надмірний товщ, чи кости радше треба приховувати, як показувати другим.

Ваше волосся ніколи не може бути товсте і лише „хатнім способом” придержуване в порядку. Раз в тиждень відвідати фризера, це обов'язок на рівні із щоденною купіллюю.

Ваші капелюхи будуть мінятися разом з порою року. В другій половині лютого, вам вільно вбрати соломку, радше зовсім без квітів і в темних красках. У вересні вдягатимете велюр, на день спокійні кольори, на вечір, до електричного світла, живі і спокійні. Ви слідкуватимете за змінами у моді і від тамтогорічного капелюха відчіпите воальку і пушисті пера, коли цього вимагатиме біжуча мода.

Ви ніколи не вийдете на вулицю без питомого вашому обличчю make up, і стало вживатимете одної і тої самої туалетної води, без неприємного, млісного запаху.

Ваші руки будуть плекані, натирані на ніч товстим кремом, дармащо ними щоденно доводиться вам робити важку, брудну роботу.

Вкінці, на вашому обличчю буде завжди привітна усмішка для всіх, без якої не в силі уявити собі найліпше одягненої жінки на світі...

Іса.

Іван Манило

КРЕМІНЬ І КРЕСАЛО

Немало Кремінь здивувався —
Кресало стало його бити...
Ти ж хто такий?! І звідки взявся?
Я, Кремінь, також хочу жити!
Не бий мене! Я горя-лиха
Не можу винести й стерпіння.
Поглянь! — Йому Кресало стиха, —
Тебе прославлять зорі і палкі піти:
Як іскри сипляться твої навколо!
Від них сіяє і горить блакить!
...
Вогонь знання, що викресала школа,
Я пронесу в віки і буду вічно жити!

МІСЬКА ДІВЧИНА

Написала М. Струтинська

Баба Гаджалиха хрестилася перед церковцею Святого Духа і всоте повтаряла свою молитву:

„Допоможи мені, Господоньку, врятувати мого Івана від того міста та й від тої міської дівчини”.

Проходила під високими деревами, золоті скручені листки падали їй під ноги, а вона дивилася на білу будівлю в глибині саду, за високою залізною огорожею, і думала: ото, які хати пани поставили приманювати господарських синів, аби кидали землю та й ішли сюди на поневір'яння. Магазином його зробили, скрині панам двигає, аби лиш крутитися тут, у місті, коло тої міської спідниці, а земля хай там пропадає — що йому до того. „Анрушко” — каже — „хай вам господарить”.

Це тепер туди, управо, отут тая Зіморовичева вулиця та й той його Союз, вона вже була тут раз, як він уперше пішов і пропав, люди її направляли. Ой, Боженьку Ти мій, та ж то Іван на онтому возі, тягне вгору скринище, якийсь хлопчак буцім піддає йому низу, хоч де воно годно.

— Іване! — кличе баба Гаджалиха — я прийшла подивитися на тебе та й на твої гаразди.

Іван спустив скриню, аж лоскіт пішов вулицею, витирає спотіле чоло рукавом синьої сорочки і дивиться згори на бабу, остовпілий.

Ой, бабо, чого ви знов прийшли морочити мені голову? Я вам казав, що шкода вашого рота та й ваших старих ніг, оббивати їх об каміння.

Баба дивиться на свої босі, пооббивані пальці і слюзи скапують по її лиці.

— Не так ти до мене говорив, Іваночку, не так, як я тебе, сироту, ховала, ночі не досипляла. Аж поки та дівка не відвернула тебе від мене та й від села.

— Дівка? — перепитав Іван і роз'яснів. — А знаєте, бабо, що? Я тепер не маю часу бесідувати з вами, але дівчина має, вона тепер в хаті. Ану, йдіть ви до неї — то недалечко, я вам скажу, як йти.

— Ой, Боже ж Ти мій, та ж він уже й до дівки признається, геть-чисто сором в тому місті утратив!

— Я знаю, бабо, про яку дівчину ви кажете, бо мене хлопці з нею здибали. А ви-но йдіть, та й подивіться на неї, чи то така, щоб мене з розуму зводити. Ану, лиш ідіть!

Баба не знає, чи він так таки посилав її до тієї дівки, чи так може погрожує — ану лиш попробуйте! — але Іван щось пише вже на шматочку паперу і дає папір бабі.

— Ото, бабо, показуйте людям, як зіб'єтеся з дороги. А йдіть в оту-он вуличку і звертайте вправо. А як вийдете на великий пляц, де буде церква на горбочку, то йдіть попри тоту церкву вуличкою вгору. Тут-о, маєте написану вулицю і номер, 16. А як знайдете той будинок, то побачите такий білий гудзичок на воротах. Потисніть його, там подзвонить, і вона вийде до вас.

„Сторожка, панське сміття замітає” — згіржливо думає баба, а в голос проказує:

— Та хіба піду подивитися на ту мецію, що мені внука вчарувала — най уже знаю біду до кінця. Та й може Бог забере мене скорше зо світа, як її побачу, може моє серце розірвеса на шматочки, як уже роздерлося на двос.

— Йдіть, йдіть, та й я там прийду, — сполудня.

І Іван тягне за кінські поводи тай рушає з возом.

Стоїть баба Гаджалиха, стоїть, а потім дивиться на папірець, перекладає з руки в руку вузлик, де черевики й шматок хліба — і йде поволі по вулиці. Йде баба повз великі брудні будинки, мінає коротку вуличку, звертає управо, а там і стає, безпорадна. Вулички збігаються і розбігаються, і ніде не видно великого пляцу.

Люди мінають її одинцем, парами, всі кудись зачимось квапляться, шваргочуть і цвенькають, по жидівськи, по польськи, часом заговорять і хрищеною мовою. Якихось двос молодих, побравшись за-по-під руки, надходить, сміючись. Дівчина глянула на бабу і чогось посмутніла, пристала й питає:

— А чого ви, бабусю, стоїте отут? Когось шукаєте, чи не знаєте дороги? — так гарно, по нашому питається дівчина, а хлопець і собі стоїть і ласкаво дивиться на бабу.

— Ою, дітоньки, — лепече баба — не знаю я дороги та й краще мені було її не знати, але треба, дітоньки, треба, бо я маю унука з неволі визволити. Аво, папірець тут у мене. Може годністе прочитати та й справити мене?

Молоді похилили голови над папірець, хлопець прочитує вголос:

„Мохнацького 16.

Зося Мартинець”.

Він сміється до баби:

— То якась солодка неволя, що вашого внука там держать. А може б вам краще дати їм спокій, хай молоді кохаються, як уже почали?

Він бере дівчину під руку і бабі здається, що вони стоять, наче хочуть загородити їй дорогу. Вона нічого не каже, лиш дивиться гнівно, а тоді обходить їх та й іде далі.

— Чекайте, бабусю, кличуть їй услід — ми вам скажемо, ми. . .

Та баба вже угледіла під парканом старшу жінку з дитиною, жінка дивиться на бабу й питає:

— А що, господине, ви чогось хотіли?

— Оте, пані, годністе прочитати, та й сказати мені, як його йти?

— Годнам, жіночко, годнам, — всміхається пані, і — прочитавши — докидує: — То й я туди йду, підемо разом. Туди-о, видите?

Пані стукає своїми добрими черевиками, мале ступають своїми дрібними, а бабині ноги тихо ступають поруч: баба бережеться сказати слово, ні, вона не буде вже більше говорити тим міським людям про свою біду, хай вони і говорять по нашому і вміють прочитати, що її Іван написав. Пани з міста не ста-

нуть помагати їй привертати Івана до села. Всі вони одним миром мазані, всі хочуть з нього наймита зробити, фірмана й попихача.

Вулиця перед ними кручена і щораз вужча, до неї збігають з гори інші, стрімкі, а потім вони раптом виходять на майдан, де, на горбочку, стирчить серед пожовклих каштанів стрункий, невеликий костюл.

— Отуди, вгору, вам дорога — перебиває мовчанку пані і показує на вулицю, всю залиту сонцем, що пнеться вгору.

Вони минають поверхові будинки, менші й більші, а перед одним з них, з широкою брамою, пані на мить спиняється і якомсь урочисто говорить:

— То наша школа для дівчат, українська. Видите таблицю?

Над ворітьми синя, жовтим пописана таблиця, але бабі Гаджалісі не до того, вона вся зібрана в собі, напружена, наче має скочити в огось або у пропасть.

— Це вже тут, — каже пані, коли вони перейшли ще трохи далі. — Будете знати, за ким питати?

— Ой, буду, буду — вже не втерплює баба — за своїм ворогом, панцю, що мені дитину вкрав та й тримає.

Пані дивиться на бабу, здивована, кліпає очима, щось, буцім, хоче сказати а тоді здвигає плечем:

— Бувайте здорові жінко, хай вам Бог помагас.

Вона відходить, тягнучи за собою дитину, що перелякано озирасться за бабою.

Баба Гаджалиха розглядає браму, бачить біленький гудзичок і трохи, чогось, чекає. А потім нарушує його своїм порепаним пальцем.

Не чути нічого, аби дзвонило, але баба вже знає ті міські штуки і терпляче чекає. За декілька хвилин брама відкривається і перед бабою стає дівчатко. Біляве, синьооке. Якесь таке вимите й чистеньке. Білий фартушечок на синенькій спідничці аж блистить від білоти.

Баба дивиться, дивиться і язика в роті забула. Та де ж то може бути та дівка, що забрала їй Івана!

— Ви до кого? — питає дівчина і пильно дивиться бабі увічі.

— До такої дівки, що мені внука збаламутила, знаєш її? До Зоськи ще й Мартинець.

Дівча випросталося, аж якесь велике стало і дивиться на бабу своїми іскристими очима, все розчервоніле. А тоді каже:

— Я не знаю ні вас, ні вашого внука. А як ви про Івана з Волцнева говорите, що в мене книжки позичає, то можете йому сказати, аби більше не приходив.

І вона повертається до баби плечима та наставляється йти назад у будинок.

— Книжки позичає! — кричить їй баба навздогін. — Диви, який вчений зробився! А по луговихгородах, то ви з ним не волочитеся, ні, наші хлопці вас там не перестривали!

Дівчина повернулася лишем до баби, вона говорить якомсь уже без злоти, буцім раптом стомилася:

— Я луговичка і там різних хлопців стрічаю, його теж там пізнала. Але ви йому скажіть...

Вона не договорює, її голос вривається, наче вона хоче заплакати, але вона тільки відвертає голову і

йде. Та, поки замкнути за собою браму, вона ще раз повертається до баби і питає здушеним голосом:

— Ви — як сюди дібралися? Хто вам сказав?..

— Та хто ж би, — каже баба Гаджалиха, ні в сих, ні в тих — таже він, Іван. От, і карточку мені написав.

Дівчина бере папірець, дивиться то на нього, то на бабу, морщить чоло і щось дуже думає. Раптом, її лице роз'яснюється, начем сонце виглянуло з-за хмар. І вона каже:

— Я вже знаю, що то й до чого. Ходіть, я вам маю щось сказати.

Баба Гаджалиха геть-чисто стуманіла, того всього забагато для її повільного селянського мислення. Але, треба йти, коли кличе, треба ту дівчину розкусити і зробити справу. Вже сам Пан-Біг, видко хоче бабі помогти.

Вони піднімаються по ступнях, простують вузьким довгим проходом углуб будинку, спускаються вузькими сходами вниз. У світлі мерклої лампочки під стелею дівчина відкриває якісь двері і каже бабі:

— Отут, йдіть до середини.

Хата велика й ясна — не так від тих віконечок аж десь під стелею, як від білих стін і білої, чистенько вишурованої підлоги, від святих образів на стінах, від портретів Шевченка і Франка під рушниками, таких самих, як ті, що їх Іван повісив у них в хаті; в куточку біла завіска, в іншому — біле ліжко, під вікном шлябан закритий веселою веріткою. Довгим рядочком книжки на поличках.

Стоїть баба на порозі і дивиться, і так їй здається, наче вона добилася з далекої дороги додому, що лиш у сні міг приснитися такий затишний, такий милий.

Дівчина прискочила повз неї у хату, відсунула стілець, що коло стола посередині:

— Оту сідайте, вас певно й ноги вже зболіли. Я вам зварю кави. Нап'єтесь, а тоді будемо говорити.

Баба Гаджалиха любить пити каву, хоч ніколи в житті й не варила її. Ще з того часу не пила її, як молоко до міста носила і міські пані частували її, часом. Вона кладе клуночок коло стільця, розстібає кацабайку, садовиться.

Дівчина відсунула завіску, порасться з горщиком, засвічує газ на малій, прикрученій до стіни, кухонці. Баба Гаджаліса сидить і не спішить із мовою. Що їй казати, як вона нічого вже не знає? Буцім воно то так, Зоська, хлопці казали, і Мартинець пишеться. По городах, що ходить з ним, сама призналася. Але, як то їй легко було сказати, аби він більше не приходив, і чого вона аж трохи не заплакала з образи, чого вона така гонорна, як найперша господарська дитина? Не такі ті дівки, що хлопців з розуму зводять і не в таких хатах зо святими образами вони сидять, певне.

Дівчина кладе на стіл, на біленьку скатертину, велику булку, цукор у якійсь повироблюваній скринці, молоко у збаночку, навіть масло. Так бабу частувати збирається. Е, то воно щось таки так, думає баба, то вона таки впадає за моїм Іваном, а кумедію таку встругнула, бо землі від мене хоче. Гадає розум мені тою кавою затуманить, та й я сама їй Івана та й землю подарую, на, маєш. Абисте разом змарнували, попродали та й проїли в місті, по моїй смерті.

Дівчина не каже ні слова, крутиться по хаті, то тут, то там, ще якусь квітку на підвіконні підолле, ще до пташки у кліточці між вікнами заговорить.

Запах кави, що кипить на печі, тиша й тепло знову роблять бабу ласкавішою.

„Може дівчина й не з поганих, а от — голову згубила. Є таки за ким, нема що казати — всі дівки в селі на шию вішалися. А йому що — молоде, дурне, міської дівчини забагається. Аво, яка чистенька, вишита — в господарці спідниці не задрипала, рук не порепала. А що в неї і стільки землі нема, що ногою ступити — де йому тепер про те гадка! Зайшло на нього, та й годі. Воно якесь таки таке миле, файне з себе — нема що казати”.

Зося ставить на стіл горнятко кави, щедро підсипує цукру, підблює молоком. Баба мішає каву, видзвонюючи ложечкою, і гадає:

„Легко тим людям в місті жити, ой, легко, не так, як у селі з ранку до вечора в тяжкій роботі”. Хто зна, думає баба, чи не те легке міське життя гірший її ворог, як ота дівчина?

Зося сіла проти баби, підсуває булку, масло, подає ножа. Приговорює і припрошує. П'є і їсть баба Гаджалиха і вже й не годна гадати своїх лихих думок, вже насилу їх до себе назад тягне: гляди, бабо, не продай унука та й землі за каву з цукром і булку з маслом, стережися!

— А тепер я вам щось скажу — говорить дівчина і вигідніше моститься у кріселку. — Я знаю, чого вас ваш Іван прислав сюди до мене.

Баба спустила горнятко, аж дзенькнуло об стіл, дивиться на дівчину і чекає.

Але дівчина не зразу говорить, крутить на столі кришечку, щось думає, а потім починає:

— Ви знаєте, що ваш унук на шофера вчиться? На такого, що автомобілі возить — докидає на бабин здивований погляд.

— Ахтомобілі! Гній треба йому возити, аби земля не пропадала. Тими ахтомобілями то він і землю й мене на той світ поперевожить, то я тобі скажу.

— Таж у вас не лише один Іван? Є ще другий унук у вас, молодший?

— Є, — хмуриць чоло баба, — чому нема, є. Андрух. Буде роботи і йому. Але Іван — і в голосі бабинім і любов, і подив, і туга — Іван кращий господар. Та є він мій перший унук. І землю, що по мойй голові буде, я йому призначила.

— Ото, бачите, він це знає — і він цього не хоче. Не хоче тієї землі, бо її, каже, усієї разом, для двох мало, а одному саме досить. Іван любить всякі роботи, він до машини цікавий — в нього добра голова і він вчиться хоче. А в Андрушка, він каже, нема нічого, лиш земля. І він її любить ту землю, ваш Андрушко, а Іванові вона не так до серця прилягла.

Баба мовчить, задумалася, вона бачить їх тепер обох перед собою — красного та мощного Івана, і незграбного, хмарного Андрія, що дивиться на брата з-під лоба. Андрій любить землю, баба знає, та бач, не дав їй Бог у серці тої любови до молодшого внука, що дав до старшого. Не раз і на святій сповіді баба калялася в цьому, — а Бог таки не дав. І не Андрієвих,

а Іванових дітей хотілося бабі пестити та й, може, як Бог дасть, винувати, таке вже з нею сталося.

Але раптом баба усвідомлює, що це та дівчина про землю їй казала — не хоче Іван, мовляв, її землі, не за землею виходить, вона гониться. Якось дивно, солодко й тужно стає бабі на серці, вона сама не знає, від чого.

— То він усякого багато тобі наговорив — каже переогодом — що то він перед тобою так серце своє розкриває, а ти його, буцім, і знати не хочеш?

Щось шарудить коло дверей, а потім вони отвиряються і в хату вточується грубелезна баба. Живіт, як скирта, а лице худе і жовте.

— А, то ви, пані Янова? — вітає її Зося. Ходіть, нап'єтесь кави, поки підете мити ті сходи. — І пояснює бабі Гаджалисі:

— То наша сусідка, помагає мені прятати каменюцю.

„Пані Янова” гостро відсунула стілець, сіла і кутком ока дивиться на бабу Гаджалиху.

— А ви що, — питає — продалисте ту щось, та й не багатосте правили, що вас так частують?

— Та-де, ні! — поспішає пояснити Зося. — То бабка того Івана з Волцнева, що то книжки у мене позичає, знаєте?

Груба жінка всім тілом повертається до баби Гаджалихи, міряє її очима, згори вниз, а потім каже:

— То ти, може сватати свого Івана до Зосі сюди прийшли?

Вона згірдливо висуває долішню губу і щось заперечує головою:

— То не для нього, та й не для вас, кобіто. Вона в школі вчилася, учительською мала бути, якби мама — най з Богом спочиває — не вмерла була так скоро, і якби тато дужчий був та й міг щось більше заробити. То паненка, а ваш Іван простий хлоп, то нема що у папірки завивати.

Зося зірвалася на рівні ноги, стоїть перед грубою і аж тремтить від якоїсь образи:

— Не смієте! Ніколи більше не смієте говорити так про мене і про Івана! Він кращий, він розумніший і ліпший від усіх ваших міських кавалерів, хочби вони і вчилися більше від нього. І він має Бога в серці. Він ніколи не образив мене жадним словом, нічим. Я волю його від усіх, щоб ви знали!

Ціле море, ціле море заливає тепер бабині груди, вона не може вже спинити свого серця і тихо витирає зі старих очей сльози.

— Та я не знала... ойой, що таке дуже сталося! — каже перелякана груба жінка, — чи вже, може, маю не приходити сюди більше через отих... селюхів?

— Можете приходити, як хочете. Але тепер я вас прошу піти і не приходити, аж завтра по обіді.

Дівчина все ще стоїть і дивиться, як жінка підводиться, відсапує, зідхає і простує до виходу. Аж коли двері за нею замкнулися, Зося відходить від стола, сідає на шлябан і закриває лице руками. Баба Гаджалиха бачить, як її плечі починають дрібно здригатися від плачу.

Устає баба Гаджалиха з місця, тихо підходить до шлябана, витягає руку і починає несміливо гладити біляву голівку.

Над містом стояв срібний туман надвечірньої години і м'яко майорили в ньому вежі церков і костьолів. Десь далеко дзвонили дзвони. Під ногами прохожих шаруділо осіннє листя і була у лагідно-вологодому повітрі осіння насиченість і передчуття зимового сну.

Іван проводив бабу додому. Баба мала тепер на вимитих ногах черевики, а в клунку несла цілу велику булку. Вони йшли в юрбі мовчки, хоч мали повні груди слів, дрібних і добрих слів, що їх тяжко мовити. Та їй не було треба.

Коло церкви Святого Духа баба, перехрестившись побожно, спитала зненацька:

— А пішлеш же ти мені колись своїх дітей, як будуть, аби погріли бабине старе серце?

Якийсь хлопчак набіг з гори Коперника просто на бабу — Іван рухом сильного ліктя зручно відкинув його далеко вбік, а тоді, схилившись над бабою, сказав:

— То ще не скоро буде, бабо, те весілля, я ще маю багато вчитися. Але її вам пішло, як буде літо, на цілий місяць. Вона там дитячий садок заведе — все про нього згадку має — а увечорі розчеше вам голову та їй порепані ноги намаже, як нині. Бо вона така, як ви бачили — та моя міська дівчина.

Вони знову йшли мовчки, піднімаючись вгору під оголеними з листя деревами цитаделі, що мережили західне небо своїм тонким темним рисунком. Ішли повз довгі ряди будинків, перестрівали людей, їх минали дзенькітливі трамваї, гуркітливі вантажні вози, швидкі автомашини. Час-від-часу баба піднімала погляд на Івана, — він ішов з піднесеною головою, за-

дивлений кудись перед себе, вже знов якийсь далекий, а проте такий близький — ще ближчий, ніж був усе життя.

На розі Городецької, проти костьола св. Єлисавети, їм назустріч надійшло мале військове з'єднання.

А я йон прала
І прасовала,
Але сен сукенка
Не вирувала...

— пролунали слова пісні.

Іван плюнув і сказав:

— А це наше місто, знаєте, бабо? Наше, та начинене чужими.

І, ще за хвилину, докинув:

— І тут є щось таке, що треба тримати, як там — землю: своє місце в цьому Львові

Баба Гаджалиха не дуже второпала, що він їй говорив, але бо й гадки її були тепер не тут: вона думала про Андрія.

Іван, гейби відгадавши це, сказав:

— Андрієві, бабо, скажіть, що вся ваша земля — його. Лиш той морг, що по мамі, то я собі лишу, аби був і моїм дітям по мені шматочок. А що з нього збере, то буде нам порівному, аби я мав який злотий, як буде треба. А як йому так скажете про ту землю і так зробите, то не буде в селі ліпшого господаря від нього.

Баба Гаджалиха мовчки молилася:

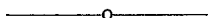
„Дай мені, Господоньку, аби моє серце вирросло, та й аби було там добре місце ще й для Андрія. А-мін”.

Поручення.

— Як прийняв тебе лікар, коли ти йому сказав, що приходиш з мого поручення.

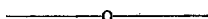
— Сказав собі заплатити згори.

Петро в гостях. Подають печену гуску. Тим часом господина сідає до фортепіяну. Грає Вагнера, Шуберта, Шопена і т. д.

— Котрий кавалок вам найкраще подобається, пане Петре?

— Якщо маю буде щирий, то кавалок печеної гуски.

При картах.

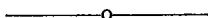
— Хочете послухати доброї ради?

— Будь ласка.

— Не грайте більше в карти!

— Чому мені цього не сказали кілька годин скорше, як ще я не був стільки програвий?

— Кілька годин тому я ще самий грав.

Товариші криміналу.

В'язничний дозорець до арештанта:

— Чому вас ніхто не відвідує?

Арештант-злочий:

— Та хто буде відвідувати, коли всі мої товариші та-кож сидять...

Краще пізно, як ніколи.

— Но, знаєш, з таким нареченим, що дає на себе ждати цілу годину, я негайно зірвала б.

— Бачиш, краще чекати на нареченого одну годину, як вичікувати ціле життя.

Діагноза.

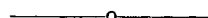
— Пане докторе, прошу мені порадити: від якогось часу дуже мене сверблять ноги.

— А чи ви часом не є касиром у банку?

Побідні.

— Якось бараняча голова заміняла мені капелюх і залишила старий.

— Це міг зробити тільки хтось, що має таку саму голову, як ви.

На партійних зборах промовляє старий комуніст:

— Товариші! Ми повинні стояти муром при наших улюблених Сталіні! А що ж ви робите??

— Стоїмо за муром!.. — вияснює хтось з юрби.

В дорогій крамниці (або: кожний свій пан!)

Купець: Цей матеріял не для вас, газдо, — це беруть лише великі пани на пальта...

Господар: Коли так, то відмірте мені два лікті на онучі до чобіт!..

ПІМСТА КИШЕНЬКОВОГО ЗЛОДІЯ

До нашої сотні привели стрільця, який втік перед набором до війська. Мені доручено перевести слідство та затримати його під пильним доглядом.

Притриманий дезертир був невеликого росту, літ 25, худий, з малими блукаючими очима. Був одягнений в нове, цивільне убрання. Тримався свobodно і відповідав з усмішкою на лиці.

Початкове слідство відбулося за усталеним взірцем, було коротке, але цікаве і залишилося дотепер в моїй пам'яті.

Припадково до канцелярії зайшов мій приятель поручник Теренько і він також був свідком переведеного слідства.

На перший запит: „Як називаєшся?“ відповів — „Не знаю“. Пишіть Іванов, або Петров чи Степанов. Як хочете.”

На другий запит: „Де народився?“ відповів теж, що не знає.

На інші запити давав подібні відповіді. Батьків не знає, бо виріє в приюті для бездомних, звідки втік без документів. Має 27 літ, до шкіл не ходив, по фаху був кишеньковий злодій. Під судом і слідством був кілька разів, з того раз у голосному ділі Бейліса, якого обвинувачували, що вбив хлопця Юшинського, щоби ужити кров для маці на жидівське свято Пасхи. При тім додав, що Бейліс хлопця не убив.

Коли я записав до протоколу „злочин” — Іванов запропонував і жадав записати: „кишеньковий злодій”. Бо, ми, кишенькові злодії, — говорив він, — не є звичайні злодії, а масмо школу. Нас вчить старий кишеньковий майстер, заставляє робити всякі вправи, а як добре не зробимо — то б'є і то добре б'є. Школу кінчити тяжко: ми мусимо знати, як людей дурити, як пальцями працювати, коли крадемо, далі уміти вкрадене передати, самому сховатися і як відповідати на суді чи поліції, коли зловлять”.

Нас це зацікавило.

Іванов-Петров-Павлов показав нам, як вони орудують пальцями, як відтинають ланцюшки до годинників, як витягають гаманці і т. д. Робив це дуже зручно і швидко, з насолодою. Далі пояснив, що їх краде все трос. Один задурює людей, зчиняє крик, чи удає, наче б упав і сильно покалічився; другий, в той же час, обкрадає неуважних людей і передає вкрадене третьому, який непомітно втікає. Якщо злапають і обшукають, то нічого не знайдуть, потримають і випустять.

Я звернув увагу, що Іванов мав у куті уст досить велику округлу чорну плямку.

— А це що за знак?

Іванов сміється. — „Це знак, щоб я не загубився. Кожньому злодієві, що був на слідстві, роблять таку прикрасу”.

Більше нічого не хотів говорити.

Поручник Теренько вмiшався до слідства:

— Я б його навчив докладніше говорити, а ти церемонії розводиш. Няньчишся з ним.

Іванов нічого не сказав та погляд, кинутий на мого приятеля, був повний злоби і зневаги.

Ціла сотня довідалася, що привели злодія і стали ховати свої гроші, ножики, зеркала, бритви та інші дрібні безвартісні предмети.

Іванов це бачив і сміявся, та назвав всіх дурнями і ні з ким не хотів говорити.

Мушу признати, що поведення Іванова весь час було добре. Був чемний, все справно виконував і ні в чому не був запримичений.

Стрільці почали до нього звикати і повиймали зі сховок свої цінності.

За деякий час Іванов просився в неділю вийти до міста. Я був проти, але фельдфебель переконував мене, що краще пустити, бо втече, а так є ще надія, що повернеться.

Покликав Іванова.

— Ви проситесь вийти до міста. В якій справі? Чи знаєте, що ви є під доглядом і коли б не повернулися, я буду мати неприємності?

— Пане поручнику, я мушу відвідати свою приятельку, вона є у в'язниці. Хочу передати їй дещо з харчів та одяжі. Я даю вам слово чести кишенькового злодія — і це підкреслив, — що точно вернуся. Не підведу вас.

Я пустив.

Іванов вернувся. Приніс багато добрих цигарок, цукерків і все роздав між стрільцями. Стрільці смачно затагалися димом, поховали свою махорку і приязно розмовляли зі злодієм.

Минув місяць. Для Іванова це задовгий час безділля. Він став намовляти фельдфебля, щоб постарався забрати його зі сотні й посадити до арешту.

Він не крився, що хоче втекти. Втікати зі сотні не хотів, бо до нього добре відносилися і мені не хотів робити клопоту і догани.

Дійсно, краще позбутися такого гостя.

Я звернувся до команди полку, просив забрати Іванова і попередив, щоб мали його на оці, бо може втекти.

В короткому часі з охоронної сотні прислали двох стрільців і Іванова забрали.

Всі були цікаві, що з ним станеться. Скоро довідалися, що Іванов утік. Певно все було підготовлено. Хтось стежив коло қасарень, а коли вели — хтось з їх банди „нехотячи” штовхнув охоронника, хтось вчинив крик, гамір і замішання в дуже людному місці й Іванов утік. Подобиць не знаю. Вони мені не цікаві. Я був радий, що позбувся Іванова і життя поплило нормальним шляхом.

За пару днів прибіг до мене поручник Теренько і оповів, що його вчора обікрали до нитки. Навіть забрали грамофон, без великої труби-голосника.

Це все діло Іванова. Він напаскудив в трубу і приліпив картку: „Привіт від Іванова”.

Ми жалували пор. Теренька, але щиро сміялися з помислової пiмсти кишенькового злодія.

Л. Бачинський.

ЛЯБОРАТОРІЇ КОННАТА

Сорок років тому одна людина великої передбачливості і незламної енергії поклала основи під установу, яка має велетенський вплив на життя багатьох людей і країн світу. Її діяння можна було спостерігати впродовж останніх чотирьох десятків років в маленьких оселях і великих містах, на фармах, в копальнях і на морях. Це великі але мало відомі Медично-Дослідчі Лябораторії Конната при Торонтському Університеті мали такий основний вплив на життя людей. Бо з тих лябораторій походили щораз нові роди вакцин, анти-біотиків і інших зберігаючих життя медичних продуктів. Їхній вклад у запобігання медицину допоміг Канаді зайняти одне з перших місць серед країн в ділянці охоронування здоров'я.

Як приклад може послужити праця лябораторій Конната в напрямі виготовлення засобів для масової атаки на недугу поліо, що її перевели лікарі в ЗДА. Яких 500,000 дітей в ЗДА одержали впродовж 1954-го року застрики вакцини проти поліо, що її виготовив д-р Джонес Селк з Питсбургу. Ту цінну вакцину продукують, плекаючи вірус недуги поліо в препараті з нирок мавп, а потім вбиваючи той вірус і очищуючи здобуту таким способом вакцину. Лябораторії Конната взяли на себе завдання масової продукції такої вакцини, бо вони найкраще устатковані для того роду праці.

Лябораторії Конната, які ведуть сьогодні свої дослідні в багатьох ділянках, розвинулися разом з університетською Школою Гігієни і співпрацюють з нею для спільної подвійної цілі: досліджування і вчення. З того постала третя функція: продукування матеріалів, що їх виготовлено у висліді дослідної праці. Список тих виробів є майже безмірний: крім відомого „Селк серум“, там випрацьовано проти-тетанову вакцину, інсуліну, АСТН, кортизон, кровні серуми і т. д.

Основником Лябораторій Конната був сл. п. д-р Джан Г. Фіцджералд кол. абсолювент Торонтського Університету. Повернувшись з Каліфорнії до Торонта, молодий, повний енергії Фіцджералд з запалом кинувся переводити в діло своє теоретичне знання. В тому часі, на початку століття, дифтерія густо скошувала людське життя, хоча вакцина проти неї була вже відома. Кошти проти-дифтерійних застриків вносили тоді 20-80 дол. Фіцджералд вважав, що продукція тієї вакцини може бути значно дешевша, тому за свої гроші купив п'ять коней і, даючи їм встричення, розпочав виробляти вакцину. Сьогодні Фіцджералдове твердження — що продукція дешевої вакцини дасть у висліді загальне щеплення, фінансоване державою, — є загально прийнятим фактом. Але тоді, заледви він розпочав здійснювати свій плян, як вибухла перша світова війна. Онтарійська Асоціація Червоного Хреста звернулася до університету: канадійські війська потребували проти-тетанових застриків; чи Антитоксинна Лябораторія (так тоді звали теперішні Лябораторії Конната) може щось допомогти в цьому ділі? Відповідь була потакуюча, а вислід позитивний.

Коли закінчилася війна, лябораторії перейменовано в честь генерал-губернатора Канади і розпочато продукцію вакцин для цивільного вжитку. Спершу „об'явлено війну“ дифтерії, а пізніше іншим недугам. Так отже лябораторії стали джерелом постачання різних вакцин і токсойдів для всіх лікарів у Канаді. Коли ж у 1921 р. доктори Бантінг, Бест і Коліп довершили свого небуденного відкриття інсуліну, Лябораторії Конната були спроможні розпочати продукцію тієї нової речовини. Ще й сьогодні канадійці, хворі на цукрицю, мають можливість набути для себе інсуліну по найнижчих у світі цінах.

В початкових 20-их роках цей дослідний центр здобув собі таке ім'я, що остаточно цей відділ став Школою Гігієни, а Фундація Рокефелера в ЗДА призначила 650,000 дол. на будову нового будинку для школи і лябораторії, при чому 250,000 дол. з тієї суми мали бути засновком дослідного фонду. Новий будинок віддано до вжитку незабаром після цього і це ще більше поширило засяг діяльності і впливу лябораторій. Вони й досі приміщуються в тому будинку.

Успішні дослідні провадилися над інсуліною, вакциною проти коклюшу та над дешевим екстрактом з печінки, що є важливий для лікування анемії. У 1931 р. Фундація Рокефелера запропонувала свою допомогу в збільшенні Лябораторій Конната, призначуючи 600,000 дол. на поширення їх навчального відділу. До речі, лябораторії вже тоді не могли зміститися в дотогочасному приміщенні.

З тієї пори той медичний центр постійно розвивається і прибирає на впливі. Там випродуковано гепарін — речовину для згущування крові, що є дуже важне при небезпечних операціях; випродуковано велику кількість різних інших медично важливих предметів, як теж уліпшено методи їхньої продукції, що знову в свою чергу зменшило кошти або причинилося до винайдення інших речовин. У 1935 р. Лябораторії Конната відкрили при Університеті Брит. Колумбії свій західний відділ.

Коли сер Ол. Флемінг довершив історичного відкриття пеніциліну у 1943 р. — як одного ліку з великої низки антибіотиків — управа Лябораторій Конната перейняла старинний каледж Нокса (до речі, він стоїв порожній) в Торонті і за шість місяців заспокоїв потреби Канади щодо цього успішного винищувача інфекції.

Сьогодні, коли з того дослідного центру Канада одержує постійно засоби для побороювання різних недуг, Лябораторії Конната є зразковим прикладом як то „чиста“ дослідницька праця, вчення і продукція можуть скріплювати й доповнювати себе взаємно. Серед одинадцять навчально-дослідницьких центрів на нашому континенті назва „Коннат Лябораторії“ є на першому місці.

„Канадійська Сцена“

ІЗ ГІГІЄНИ МОЛОКА В АМЕРИЦІ

Написав д-р В. Помірко, вет. лікар

Молоко є одним з найбільш уживаних продуктів, але рівночасно найбільш скорим до зіпсуття і заневищення. Крім цього молоко може мати в собі бактерії різних інфекційних недуг, а головню таких грізних як туберкульоза і бруцелльоза - Банг.

Туберкульози нам не має чого лякатись. В Америці її майже немає, зате бруцелльози багато. Уряд Америки, свідомий цієї небезпеки для здоров'я людей, приступив до радикального вигублювання цієї зарази у рогатого скота й інших тварин.

Бруцелльоза спричиняє у тварин поронення — аборт плоду, а у людей — гарячку, дуже змінну, довгу і предиспонує організм людей через ослаблення до других захворювань.

Бруцелльози є в першій мірі недугою тих, що мають до діла з рогатим скотом, з молоком і м'ясом, як фермери, різники, молочарі і ветеринарі. Бруцелльоза — це професійна недуга цих людей.

Щоб уникнути зараження бруцелльозою й іншими недугами, заразні яких може крити в собі молоко, треба уживати тільки пастеризоване молоко і пастеризовані молочні продукти (сир, сметана, масло, морожене). Купуючи молоко та молочні продукти, на це конче треба звертати увагу. Крім того, що молоко повинно бути пастеризоване, воно ще повинно мати марку — грейд „А”. Це означає, що молоко походить з фарми, на якій рогатий скот вільний від бруцелльози.

В Америці все молоко гомогенізується. Це означає, що товщ в молоці є рівно розложений і не збереться у вигляді сметани.

Гомогенізоване молоко мусить бути пастеризоване і є відносно дуже вразливе на світло, горяч і зимно. Гомогенізування зміцнює свіжий, чистий і солодкий смак молока проти оксидаційних змін і надає молоці рівномірне осідання.

Ті високі кваліфікації молока вимагають відповідної гігієни в молочарнях і фармах. Висліді є добрі. Досня відбувається в спеціальних приміщеннях, є теж спеціальні комори-магазини на молоко, в яких є холодільні і горяча вода. Деколи із такої комори молоко помпують прямо до молочних танків.

Весь персонал людей, зайнятих чи при досні, чи при доставі, чи перерібіч і продажі молока є під постійною контролею, бо часто ті люди є носіями-розсівачами різних недуг. Недавно в одному із шпиталів Норвегії захворіла половина персоналу на дифтерію. При докладній провірці стверджено, що всі хворі дифтерією пили не пастеризоване молоко із шпитальної фарми, де молочар і його жінка були носіями зарази дифтерії. Всі інші в тому шпиталі, що пили пастеризоване молоко, не хворіли дифтерією.

Молоко в Америці продається в більшості в паперових посудях, що із взгядів гігієни є дуже важне і корисне, бо ті посуді є стерилізовані перед наповненням їх молоком і по ужитті їх викидається. Всі інші посуді є теж перед ужиттям миті і стерилізовані, але

часте і довге уживання, робить їх невідповідними для приписів гігієни.

В Америці понад 80% всього уживаного молока і молочних продуктів є під сучасну пору пастеризовані. Багато стейтів ввели закон пастеризації всього молока і сметани. А щоб і тих 20% молока було пастеризоване, то це залежить тільки від споживачів молока, а саме купувати тільки молоко гомогенізоване, пастеризоване і з оцінкою — грейд „А”.

ДИТИНА ПОТРЕБУЄ ВІДПОВІДНОГО ХАРЧУ

Хоч канадійці належать до народів, які мають найкращий і найдостатніший харч у сучасному світі, все таки канадійський уряд охорони здоров'я стверджує, що багато дітей у шкільному віці не відживляються як слід. Тим часом відповідний харч для ростучої, активної дитини такий же важливий, як тепла одежа чи добре ліжко для її сну. Найчастіше причиною недоживлювання деякої кількості канадійських дітей є брак відповідного знання у їхніх батьків, а нерідко їхня недбайливість. Тому є чимало випадків, що діти не мають зрівноваженого прохарчування, яке б скріплювало їхні кості, забезпечувало здорові зуби і відпорність на недуги — тобто всі здорові прикмети, що їх вони повинні мати.

Домініяльна Харчова Рада вказує, що дитина повинна їсти кожного дня такі речі:

1. Молоко — принаймні півлітра для кожної дитини віком до 12 літ; юнаки повинні випивати три чверти літра молока денно.
2. Овочі — одна подача цитрусових овочів або помідорів, згл. їхніх соків, а крім того одна подача якихось інших овочів.
3. Ярина — дві подачі листкових, зелених або жовтих (часто в сирому стані) ярин разом з картоплею.
4. Зернові харчі — принаймні чотири скибки хліба з маслом і одна подача ціло-зернистої каші.
5. Риба і м'ясо — м'ясо, риба, дріб і м'ясозаступні харчі, як квасоля, яйця і сир, один раз на день.
6. Печінка — подавати часто.
7. Яйця і сир — принаймні три рази тижнево.
8. Вітаміна „Д” — діти, що ростуть, повинні одержувати щоденно принаймні 400 міжнародних одиниць цієї вітаміни.

„Канадійська Сцена”

В Москві розмовляють дві „товаришки”.

— Снилось мені сьогодні вночі, що я їла правдивий, повний обід з м'ясом і десером — каже одна.

Друга ловить її за руку та неспокойно розглядається довруги.

— Тихше, товаришко, бо ще розстріляють вас за антиреволюційні сні!

ОТРУЙНИЙ ПЛЮЩ (ПОИЗОН АЙВИ)

Якщо хтось хотів би змарнувати свої ферії, то одним з найкращих способів для цього є зіткнутися з отруйним плющем („пойзон айві“). Бо хоча наші ліси є повні таких звірят як вовки, ведмеді, олені, дикобрази й інші, то все таки ця невинного вигляду рослина далася взяти далеко більше, як усі ці так звані „дикі звірята“. Є кільканадцять різних родів рослин, які спричинюють подразнення шкіри, але найчастішим і найбільш дошкульним для більшості людей виявився приземний плющ, що виростає ледве на декілька інчів понад землю. Його розпізнаєте по його трьох листках, звичайно воскова-того вигляду, гладкої або зазубленої форми. Деколи він має теж білі ягоди, подібні до ягід омели.

Отруйний плющ росте в лісах і на відкритому терені, здовж гарних стежок і плотів, здовж шляхів і на межах зрубів. Отже в дійсності — всюди. Він особливо небезпечний для дітей, які, бігаючи босоніж по лісі, можуть набавитися поважного подразнення шкіри. Якщо ви підозріваєте, що ви доторкнулися отруйного плюща, то негайно обмийте основно дане місце милом до прання, вживаючи багато води. Після цього змийте ще алкоголем. Якщо б не було під рукою мила, то скористуйтеся газоліною або нафтою, а потім водою.

Одежу треба випрати безпосередньо і цілковито, бо отруйний сік плюща зберігається в одязі довгі дні. Правда, деякі люди не є вразливі на цю отрую, для деяких вона тільки легко докучлива, однак багато людей серйозно занедужує. Подразнення шкіри отруйним плющем проявляється тим, що на шкірі появляється червона або біла свербляча висипка. Чухання тільки ще збільшує свербіння і поцирює висипку. Здряпання шкіри може спричинити серйозну інфекцію. Буває, що появляються піхурці; тоді треба зробити перев'язку.

Хто є вразливий на діяння отруйного плюща, або має багато нагод зіткнутися з тією рослиною, повинен користуватися спеціальною вакциною, щоб запобігти болючим наслідкам. Лікар дасть вам вказівки щодо цього.

ІНДІЯНСЬКИМ ЧОВНОМ ДОВКОЛА СВІТУ

Світовий рекорд судноплавства малим човном-вітрильником належав, правдоподібно, канадійцеві, капітанові Дж. Вос з Вікторії в Бритійській Колумбії. Він переплив своїм човном, видовбаним у стовбурі канадійського кедра, 40,000 миль довкола світу: з Вікторії до Лондону в Англії. При цьому його човен — насправді довбане кену, що його вживали індіани Нутка — мав уже 50 років, коли він купив його за 75 доларів. Індіанин, який продав Восові своє кену, подарував йому на додаток ще й кермове весло свого батька, який збудував той човен 38 стіп завдовжки.

Вос витратив багато часу і грошей на перебудову човна і добудування на ньому ще трьох щогол. 27 травня 1901 р. він вибрався в дорогу. Перший етап його подорожі довкола світу — з Вікторії до Сува на островах Фіджі — відбув він з товаришем. Не зважаючи на бурю, що заскочила їх на морі, обидва

прибули щасливо до порту в Сува. Однак його товариш волів відмовитися від дальших пригод. Інші сміливці прийшли теж до такого висновку. Нічого дивного, що Вос, поки доплив до Лондону, мав аж 9 партнерів на різних відтинках своєї плавби. Йому тоді було 40 років.

Щоб здобути грошові засоби на свої подорожі, Вос виставляв на показ свій славетний човен (він назвав його „Тілікум“) в Австралії, Новій Зеландії, Південній Америці та на деяких європейських островах. Плавба довкола світу забрала йому три роки, три місяці і 12 днів. Навіть після її завершення Вос не хотів розпрощатися з морем і 1913 р. заплонував нову подорож на 25-стоповому вітрильнику. Під час цієї подорожі він загинув безвісти.

„Канадійська Сцена“

Одною з головних подій в Америці в 1954-му році були вибори до Конгресу, що закінчились перемогою Демократичної партії. Безпосередньо перед виборами, президент АЙЗЕНГАВЕР започаткував т. зв. ланцюгові заклики до виборців, викликаючи телефоном десять „типових американців“ та пригадуючи їм обов'язок голосування. Десять викликаних осіб мали закликати з черги в тій самій цілі по десять інших осіб кожний, ті знову по десять, так, що десятий з черги заклик охоплював би уже десять більйонів людей. Несподівані виклики президента АЙЗЕНГАВЕРА засакували викликаних ним осіб, як це видно по виразі обличчя п-ні Т. Р. Ример, вдови із Ст. Луїс, з якою президент власне говорить. Інші не вірили, що це справді їх викликав президент і в одному випадку, як телефон задзвонив і викликаний почув у слухавці, що „тут говорить президент З'єдинених Держав“, він, думаючи, що це його „набирають“, відповів: „а тут говорить Наполеон; як вам поводитися?“

„ЧОРТОВА МОГИЛА“ НА МЕЛІТОПІЛЬЩИНІ

Написав В. Петрівський

Південна частина України (колишні Катеринославщина, Таврія й Одещина) надзвичайно багаті на пам'ятки старовини.

Чисельні етнічні хвилі (кімерійці, скити, сармати, готи, різні степові кочовики — половці, печеніги та інші), колонізація узбережжя Чорного та Озівського морів греками, а пізніше степове лицарство-запорозжці — залишили на просторах степової України пам'ятки свого перебування тут у вигляді становищ стародавніх новокам'яної доби, чисельних могил (в великій частині пограбованих) і руїн стародавніх міст (Ольвія).

З часів Запоріжжя збереглися Самарський монастир, Никопільський собор (здається, знищений під час останньої війни), могила отамана Івана Сірка, могила останнього кошового Гладкого (знищена більшовиками) та могили запорожців біля м. Нікополь та в інших місцях.

Цілком відокремлене місце від згаданих пам'яток нашого минулого займає т. зв. „Чортова Могила“, або „Чортова Гора“.

На віддалі 13 кілометрів в північному напрямі від м. Мелітополя між селами Терпінням та Тамбовкою на березі річки Молочної подорожнього ще здає вражає контрастний вигляд „Чортової Могили“ на тлі безмежного, рівного Таврійського степу.

„Чортова Могила“ не є штучний насип, подібно до інших могил. Вона являє собою високу купу величезних брил пісковика (частина яких має сліди вогню), винесених на поверхню землі невідомими тектонічними процесами ще в дуже давні часи. Різко обмежена площа „Чортової Могили“ вказує на локальний процес дії цих сил. Брили пісковика, під впливом вітрів, дощів, зміни температури потріскались і частково знову обернулися в пісок. Цей пісок, який засипав проходи між брилами, на здогад

археологів, мав маскувати печери, в яких мусіли жити первісні люди, маючи тут надійний скоронек і захист, які були особливо цінні на тлі рівного степу. Привабливість „Чортової Могили“ для первісних або ригенів цих степів збільшувалась безпосередньою близькістю річки Молочної, яка за тих часів, як вказує широчінь її долини, була незрівняно ширшою і багатою на рибу.

Окремі випадкові знахідки у вигляді кам'яного знаряддя неолітичної доби підтверджували припущення науковців. Але тільки в 1937 чи 1938 році переведено розкопани, на які відпущено дуже малу суму грошей.

Я мав змогу відвідати цю могилу лише під час останньої війни.

Мешканці розповідали, що з приводу цих розкопани у газеті „Правда“ опубліковано велику статтю. На жаль, я не мав змоги ознайомитися з цією статтею.

З розповідей осіб, які були присутні при розкопаних довідався, що у відкритих печерах знайдено багато знаряддя з каміння (вістря стріл, списів, ножі, гачки для рибальства), кісток різних тварин, та різні кухенні покидьки.

Але найцікавішим з усього того, що відкрито під час розкопани були зображення на стінах печер. Оглядаючи розкопані печери, я, між іншими чисельними малюнками і різьбою на камені, звернув увагу на малюнки червоною фарбою, що зображували сонце, риб та коней. Червона фарба, якою намальовано ці об'єкти, може вказувати на ритуальне значення їх, тим більше, що їх намальовано на стінах найбільшої печери.

Ці малюнки мають найбільшу цінність з усього знайденого в печерах цієї гори, бо, здається, вони є самотніми, виявленими на терені степової України.

КНИЖНІ ЗАПОВІДІ

Не читай книжок безвартних,
Вез розбору, до втоми,
Як незнаного прибуду
Не приймавш все до дому!

Читай вартісні лиш твори,
Котрі правді не перечать,
Бо життя минає скоро,
Щоб на марні тратить речі!

Читай уважно, у спокою,
Вез байдужности й напруги,
Так, як слухаєш палкої
Мови мудрих, добрих другів!

Намагайся зрозуміти
Зміст докладно й цілковито!
Так читати треба вміти,
Щоби ум свій збагатити!

О. М.

СМІХ — ЦЕ ЗДОРОВ'Я

Непоправний.

Батько: Слухай, Олесю, ти мене тими своїми безконечними питаннями вженеш до гробу. Це гріх бути таким цікавим. Один песик був такий цікавий і заплатив своєю цікавістю життям. Розумієш?

Олень: (після довгої надуми): А що питався, татуню, цей песик?

Най подумас.

— Хочете женитися з мою дочкою? Добре, але чи ви маєте на удержання родини.

— Думаю, що вистане.

— Добре думайте, бо нас є семеро душ...

Для чого жінки чепуряться.

Звичайно говориться, що жінки прибираються гарно, щоб робити добре враження на чоловіків. Та Ольга Кнопф, славна віденська психіаторка, з тим не погоджується. Вона каже, що жінки прибираються гарно мабуть до великої міри для того, щоб притягати до себе мужчин, однак це не є головна ціль гарних убрань. Цією головною ціллю є, вона каже — щоб зробити добре враження на інших жінок і показати, що „я значу трохи більше ніж ти”.

Цікавий синюк.

Малий Данилко, побачивши на столі велике кільце ковбаси, питає:

Матуся, як називається ковбаса, коли вона ще жива?

Наші діти.

Учитель: Король це дуже високопоставлена і достойна особа, але все таки є ще щось вище над ним. Хто скаже, що то є?

Малий Данилко: Туз, прошу пана професора.

Малий Петрусь поправляє: Джокер!

З незалежних від нього причин.

Жінка професора повила сінка. З того приводу професор не міг мати визначеної раніше лекції і тому на дверях залі помістив таку свою оповістку:

„З причин від мене незалежних — лекція не відбудеться”.

На вулиці.

Нахабний панок зачіпає на вулиці самотню дівчину, що несе песика на руках:

— Ах, пані, якби я хотів бути на місці цього песика.

— Сумніваюся, — відповідає дівчина, — бо цього песика несуну до ветеринаря, щоб обтяв йому вуха.

Злобний лікар.

Лікар: — Сенаторе, мусите стриматися цілий рік від усякої умової праці, як хочете уздоровити нерви.

Сенатор: — Я як з сенатом?

Лікар: — Е, в сенаті можете.

Відпишіть собі

— Цим разом ми передержали вас, на жаль, два тижні довше у в'язниці — каже управитель в'язниці до постійного гостя Ремінця.

— Дурниця, пане директоре, відпишете мені їх при найближчій нагоді.

Злобний.

— Я не люблю занадто мудрих жінок; моя жінка мусить бути дурніша від мене.

— В такому разі вам буде дуже тяжко одружитись.

Стара діва.

Лікар (записує): Сильна мігрена, жовчеві напади, болі горла... гм... А скільки маєте, пані, літ?

Стара діва: Двадцять чотири.

Лікар: О!.. (пише) і втрата пам'яті.

Циганська відповідь.

В суді питаються цигана, коли він вродився?

— Ой, паночку, — каже циган, — добре не знаю, але пам'ятаю, що мій небіщик тато казав, що я вродився перед своїм хрещенням.

Пімста.

— Чому ти казав утяти своєму псові хвіст?

— Бо він завжди кивав радісно хвостом, як приходила до нас моя теща.

До банку приходив клієнт і каже до директора:

— А знаєте, що я ніколи не держав би касира з таким безличним обличчям.

— Це мій найстарший син, — відповідає директор.

Ощадний.

— Молодий чоловіче! То повинно бути для вас святим законом, ніколи не видавати цілої своєї платні.

— Алеж я так роблю. Видаю лише дві третини з платні!

— Ага, то решту певно заносите до ощадниці.

— Ні, решту даю жінці на удержання хати.

Задоволений.

— Коханий, чи ти вдоволений, що оженився?

— Алеж розуміється, моя жіночко!

— Не жаль тобі парубочьких часів?

— Алеж ні! Вір мені, так добре почувався у подружжі, що якби завтра повдовів, то післязавтра знов оженився б...

— Мій чоловік електротехнік.

— Я собі це зараз подумав. Навуць губу має, як жарівка.

Вступ.

Професор: Я прийшов оглянути вашу збірку куріозів природи.

Збирач: Дозвольте, що я вам на вступі представлю мою жінку й дочки.

Добра приятелька

— Подумай, мійому нареченому не подобалася моя остання світлина.

— А ти ж на ній так добре вдалася!

Спостережена помилка:

Американська Велика П'ятниця („Гуд Фрайдей”), припадає 8-го квітня.

СЕСТРИЦТВО ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ, ВІДДІЛ У. Н. СОЮЗУ Ч. 36, РАЧЕСТЕР, Н. Й.

Наше Сестрицтво було засноване 23-го січня 1916-го року. Організаторами були: Василь Пакуля і Василь Лучишин. Вони скликали жінок та виуснили їм цілі і значенню Українського Народного Союзу та заохотили жінок до зорганізування власного Відділу. Жінки зрозуміли їхні вияснення та взяли собі до серця їхню заохоту і рішили створити власне Сестрицтво в загальних організаційних рямах Українського Народного Союзу. Вже на цих зборах вступило до Сестрицтва 28 жінок та вибрали свій перший Уряд в такому складі: Ева Попівна — преднідниця, Ева Мурашко — секретарка і Олена Скробач — касирка. Свою відповідальну працю в новоствореному Відділі УНСоюзу вони виконували при допомозі чоловіків. Щойно в 1922-гому році самі жінки перебрали і повели всі справи Відділу. До Уряду Відділу в тому часі входили: Софія Галишка — предсідниця, Олена Скробач — касирка, і Софія Чернець, тепер Гунька, секретарка.

Відділ наш виконував сам і при співпраці з іншими озганізаціями чисельні громадські обов'язки, працюючи при Церкві Св. Йосафата та в різних громадських Комітетах і організаціях. Найбільше праці віддали ми харитативним і допомогим потребам, складаючи і збираючи пожертви на допомогі і різні народні цілі та всіляко допомагаючи в будові і розбудові стану посідання нашої громади.

Багато років пройшло від заснування нашого Сестрицтва, багато кориснонь праці виконано за той час, і хоч з роками могли зменшитись наші сили і наша енергія, але ми не опустили рук ще й тепер і нераз могли б послужити прикладом навіть для молодших. Вік не є для нас перешкодою в праці, прикладом чого може послужити п-ні Марія Ходак, ука впродовж 20 років була у нас секретаркою. Теперішній Уряд Відділу: Ева Геруля — предсідниця, Марія Шворц — касирка і Софія Гунька — секретарка.

**ТОВАРИСТВО ІМ. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА,
ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ 84 В САУТПОРТ, КОНН.,**

зорганізоване дня 16. жовтня 1916 року, з теперішнім урядом: Олекса Куян — предсідник; Михайло Сендзік — касир; Петро Дудко — секретар. Стоять вгорі (зліва до права): Михайло Гудзік (з американським прапроом), Іван Зепко, Варвара Зепко, Павло Клубчак, Іван Махно, Николай Гайда, Іван Кондуб, Осип Геррич, Стефан Пивціо, Іван Чаплинський, Марія Куун, Стефан Телеп, Анна Говера, Іван Сендзік, Анна Паздан, Юрій Ванат, Тома Паздан, Теклу Дзецюб, Павло Дзецюх, Федор Говера (з українським прапором). Сидять (зліва до права): Анна Дудко, Катерина Гудзік, Петро Дудко, Олекса Куян, Василь Куян, Михайло Сендзік, Олена Гайда, Текля Пивціо, Марія Клубчак, Анастазія Чаплинська. Діти: Іван Зепко, Оля Дзецюх, Богдан Говера, Оля Куян, Тома Паздан, Ірина Дзецюх, Вільям Зепко.

Знімка зроблена при вході до Українського народного Дому.

ТОВАРИСТВО ІМ. ПЛК. ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ,

ВІДДІЛ 240 У. Н. СОЮЗУ В КЛІВЛЕНД, ОГАІО

В цьому році Т-во вже має за собою 5 літ праці. Основане 27-го серпня 1950 року із участю 37 осіб, на 1-го листопада 1954 року охоплює 405 членів у тому 267 дорослих і 138 дітей.

Першою Управсю Відділу були: Андрій Запаранюк (голова), Осипа Олінкевич (секретар) і Мабко Криський (касир). За винятком п. М. Криськова, що по році уступив, та ж сама Управа, поповнена п. Андрієм Стецяком, очолює Т-во без перерви й дотепер.

Сповнюючи своє основне завдання — братньої допомоги, — по кінець жовтня 1954 р. Відділ видав 27 допомог для хворих членів, на суму дол. 671.33. За той же час власний фонд Відділу становить дол. 624.39.

Т-во не стоїть осторонь і від громадських справ: є членом УКК, ЗУАДК і місцевих Українських Злучених Організацій. В цьому році закупило за дол. 36.00 англословянських книжок з українознавства та дало дол. 25.00 для місцевої Рідної Школи на Курси Українознавства. Попри це бере участь у національних імпрезах та влаштувало 2 забори.

ТОВАРИСТВО „ЛЮБОВ“,

370 ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ В НЬЮ ГЕЙВЕН, КОННЕКТИКАТ

Товариство було зрганізоване 2-го жовтня 1913 року. Першими урядниками Товариства були: Г. Турчиняк, предс.; М. Довгий, секб.; і М. Струганець, касієр.

Сьогодні Товариство складається із 265 членів, 211 дорослих а 64 з молодечого департаменту.

В продовж 41 років свого існування Товариство з бенєфітової каси виплатило \$14,385.21 допомоги для хворих членів і посмертних допомог для родин своїх членів. Крім цих виплат Товариство „Любов“ видало зі своєї каси \$1,385.00 на народні та допомогові цілі.

Вступайте в ряди членів Товариства і Українського Народного Союзу, бо лише через нього можна дати найбільший вклад в розвиток своєї громади — „спільними силами до спільної мети“.

Товариство тепер відбуває свої збори в кожную третю неділю по першій. Урядниками Товариства є: К. Стасюк, предс.; В. Гіна, секр.; І. Куць, кас.; Р. Голубович, фін. секр.; і К. Марущак, І. Підлісний, і М. Хомета, контрольна комісія.

ЩИРИЙ ПРИВІТ

ГОЛОВНІЙ УПРАВІ

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

та всьому його членству з нагоди 60-ліття

УНС

— шле —

301 ВІДДІЛ УНС

ІМ. ДМИТРА ВІТОВСЬКОГО

В ШКАГО, ІЛЛ.

при 2250 West Cortez Street.

УПРАВА:

ВАСИЛЬ ІВАЩУК — голова

ПЕТРО ВРУБЛІВСЬКИЙ — заст. голови

ЯРОСЛАВ ЧЕРНЯВСЬКИЙ — рек. секретар

МИХАЙЛО КРИШТАЛЬ — фінанс. секретар

АННА ДОМАНЧУК — опікунка хворих

Контрольна Комісія:

ПАВЛО ПІДЛІСНИЙ, МИХАЙЛО ГОРНИЙ,

МИХАЙЛО ЛЯХІВ.

БРАТСТВО СВ. АРХИСТАРИГА МИХАЇЛА,

ВІДДІЛ 147 УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

В АЛЛЕНТАВН, ПА.,

отцим присвячує цю сторінку всім своїм членам і членицям, які
відійшли у вічність — у місце світла, місце квітуче; у місце спокою,
там, де нема ні недуги, ні журби, ні зідхання, тільки радість безконечна.

Молимо, щоби їм Милосердний Бог простив усі провини та пирйняв
їм в оселю вічної радості — до Царства Небесного.

Вічная їм Пам'ять!

З М І С Т

1. Іван Франко: З Новим Роком	3
2. Массей Сядньов: Новий Рік	3
3. КАЛЕНДАР: українські свята, американські свята, укр. історичний календар, пригадки	IV-XV
4. Що таке календар? Роди календарів	16
5. Передсказування погоди	17
6. Поазбучний виказ слов'янських святих	18
7. З'єдинені Держави Америки: стейти, населення, воєнні втрати і т. п.	19
8. Порівняльні міри часу, ваги, довжини і т. п.	21
9. Вячеслав Лащенко: Слово (вірш)	22
10. Яким Вечер: На межі	22
11. І. Ш. Шуварська: Над Ніягарою (вірш)	24
12. Історія України в найкоротшому огляді	25
13. Григорій Чупринка: Рідний Край (вірш)	31
14. Лісовик: Як ми викінчили ген. Свєрчевського	32
15. Володимир Дорошенко: Львів у діях України	33
16. Василь Мудрий: Нагробник Івана Франка:	36
17. Іван Франко: Вівере мементо	38
18. Анатоль Радванський: Незабутня мандрівка	39
19. Ірина Ш. Шуварська: До рідних лісів	42
20. Ольга Решетило: Забутий	43
21. А. Яковлів: Чигирин колись і тепер	44
22. Ярослав Курдидик: Осінь в Конотопі (вірш)	49
23. З. А.: „Батько Махно”	50
24. А. Височенко: „Всьо моґьом”	55
25. Степан Женецький: Лірник	58
26. Фронтвик: Чорт на грушці	59
27. Микола Понеділок: Великодній дзвін	60
28. Остап Вишня: „Печально-обурлива історія”	61
29. Зосим Дончук: Брат	62
30. Марта Гай: Розвідчик	65
31. Остап Тарнавський: Голос із чужини (вірш)	67
32. Лев Ясінчук: По золоте руно	68
33. о. Петро Понятишин: Спроба заснування українського банку	71
34. Лев Яцкевич: Юрій Вестинггауз	84
35. О. Генрі: Про двох панів і День Подяки	85
36. Ікер: Вакаційні клопоти	87
37. Г. Маслівець: Зима в природі	89
38. Максим Булька: Різдвяна традиція	90
39. Максим Подорожний: „Коррідає” — криваве мистецтво Еспанії	91
40. Сліпий фармер у Саскачевані	93
41. Ярослав Гриневич: Перо і дратва	94
42. Іса: Найліпше одягнена жінка	96
43. Іван Манило: Кремінь і кресало (вірш)	96
44. М. Струтинська: Міська дівчина	97
45. Л. Бачинський: Пімста кишенькового злодія	101
46. К. С.: Лябораторії Конната	102
47. Д-р В. Помірко: Із гігієни молока в Америці	103
48. К. С. Дитина потребує відповідного харчу	103
49. Отруйний плющ (пойзон айві)	104
50. В. Петрівський: Чортова могила на Мелітопільщині	105
51. О. М.: Книжні заповіді (вірш)	105
52. Сміх — це здоров'я	106
Оголошення	
Зміст	